МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Матеріали
Міжвідомчої науково-практичної конференції
(Київ, 25 листопада 2022 року)

Київ
2022

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Матеріали
Міжвідомчої науково-практичної конференції
(Київ, 25 листопада 2022 року)

Київ
2022

УДК 343.98
А437

Редакційна колегія:

Чернєй В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарєв С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Саковський А. А., директор навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Кононенко Н. П., завідувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Чорноус Ю. М., професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Пясковський В. В., професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Корольчук В. В., провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 21 жовтня 2022 року (протокол № 2)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

А437 **Актуальні** питання криміналістики та судової експертизи [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. – 244 с.

УДК 343.98

© Національна академія внутрішніх справ, 2022

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Ващук О. П., Ірхін Ю. Б.
ЕКСПЕРТНЕ ЗАВДАННЯ: ДОСЛІДЖЕННЯ
НЕВЕРБАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ 14

Корж В. П.
ТИПОВІ СЛІДЧІ ПОМИЛКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ
ТА СПОСОБИ ЇХ УСУНЕННЯ..... 16

Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Микитенко О. Б.
ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ
У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ 19

Пиріг І. В.
ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
УЧИНЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 22

Саковський А. А., Атаманчук В. М., Волошин О. Г.
ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗАГИБЛИХ ОСІБ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 25

Степанюк Р. Л.
СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ..... 30

Юсупов В. В.
СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ
КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ 32

Чорноус Ю. М.
НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ
В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 35

Несен О. О.
ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 38

Антонюк П. Є., Улещенко О. О.
ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ 41

Антощук А. О.
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ НЕПОВНОЛІТНІ
У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ 44

Баулін О. В.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ
МІСЦЯ ПОДІЇ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ 47

Вакулик О. О., Харкевич Ю. І.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ
ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДЕРЖАВНИМ
ФІНАНСУВАННЯМ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ 50

Воліков Т. А.
ПРЕДМЕТ ПОСЯГАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 54

Волошин О. Г., Курилін І. Р.
РОЛЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ»
У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ СПЕЦІАЛІСТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ 57

Воробей О. В., Заболотна А. І.
ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ ВИДІВ ПІДРОБЛЕННЯ
ДОКУМЕНТІВ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ 59

Груздь О. І., Кокітько М. С.
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ ЗЛОЧИНУ –
ВБИВСТВО МАТІР'Ю НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ 62

Гуцалюк М. В.
ПОСИЛЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД 64

Дульський О. Л.
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ
ДОКАЗІВ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 66

Комаринська Ю. Б.
СИСТЕМАТИЧНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ 69

Кононенко Н. О.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ 72

Корнійко С. М.
НАЙБІЛЬШ ЗАТРЕБУВАНІ ВИДИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ВІЙНИ 75

Коршикова Т. В., Бистрицький Б. Ю.
ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ, УЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ 78

Лозова С. М., Бичков С. О., Яловенко В. В.
ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОКАМЕРИ INSTA360 TITAN У ФІКСАЦІЇ ФАКТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ 80

Михальчук Т. В., Свобода Є. Ю.
СИСТЕМА ANDE RAPID DNA – УНІКАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ ШВИДКІСНОГО ВСТАНОВЛЕННЯ ДНК 82

Нікітіна-Дудікова Г. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА УЧАСТЮ ДІТЕЙ 85

Павлова Н. В., Альошина М. С.
ПОТЕРПІЛА ОСОБА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗҐВАЛТУВАНЬ 88

Патик Л. Л., Патик А. А.
ДОСТАТНІСТЬ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 91

Полях А. М.
ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ В СПРАВАХ ПРО КОНТРАБАНДУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ 93

Примак Р. М., Терещенко В. В.
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОГО ПОЧЕРКОЗНАВСТВА 96

Самодін А. В.
ПРОБЛЕМАТИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 99

Синоверська Т. І.
ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ 102

Чепурна Т. В., Пясковський В. В.
АКТУАЛЬНІСТЬ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ 105

Чорний М. В.
ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ МЕДИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА НАДАННЯ ЇМ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ 107

Чуприна О. В.
ТАКТИЧНА МЕДИЦИНА – НЕОБХІДНА СКЛАДОВА СЛУЖБОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ 110

Шевцов С. О.
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУДОВІЙ АВТОТЕХНІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ 114

Ганзюк А. Л., Кравчук О. В., Гордєєв А. І.
ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНІХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ НДЕКЦ МВС ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 117

Александренко О. В.
СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У ПОДОЛАННІ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ 120

Копитько В. Ю.
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМАТИКИ НАДХОДЖЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ 124

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Абакумов О. Ю.
АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ 127

Аксьонов К. В., Куліш Є. К.
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ
З ТІЛА НЕЖИВОЇ ЛЮДИНИ (ТРУПА)
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 130

Аксьонов К. В., Ободець Є. А.
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ
І ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ
ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 133

Анастасієва В. В.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ПИТАННЯ
ЗАСТОСУВАННЯ ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ 135

Басюк Л. О.
ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ
ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ 138

Борейко Р. М.
СУЧАСНА ГРАФОЛОГІЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ 141

Бодоряк Ю. Д., Шминдюк Ю. А.
ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БЛОКУВАННЯ ОДНОГО
З КОЛІС ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ НА
ТРАЄКТОРІЮ ЙОГО РУХУ ПРИ ЗМІННІЙ
ВЕЛИЧИНІ ШВИДКОСТІ В АВТОТЕХНІЧНІЙ
ЕКСПЕРТИЗІ 144

Бублясь О. В.
ПРОБЛЕМА ЕКСПЕРТНОЇ ОЦІНКИ ДІЙ ОСІБ,
ЩО КЕРУЮТЬ ЕЛЕКТРОСАМОКАТАМИ 147

Васюта Ю. В.
ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ
РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
СПІЛЬНИМИ СЛІДЧИМИ ГРУПАМИ 150

Вечеря М. Р.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
БЕЗПЕКИ СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 153

Власенко С. О.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОПИТУ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО
ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 155

Гаращук Д. П.
ТИПОВІ СЛІДИ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ 158

Гребенькова М. С.
ЗБИРАННЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ВІДОБРАЖЕНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 161

Гришко Ю. Ю.
СЛІДИ ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ 165

Дмитренко А. О.
ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ТА ВЕРСІЇ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ НА РИНКУ НЕРУХОМОСТІ, УЧИНЕНИХ СТОСОВНО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ 167

Куций В. В.
НЕОБХІДНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ 169

Лісіцький А. В.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ПІДПАЛУ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 171

Максимчук І. М.
ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ В СИСТЕМІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ОТРУЙНИХ РЕЧОВИН..... 175

Панасюк В. В.
НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, УЧИНЕНОГО ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ 177

Підвисоцька М. С.
РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СЛІДЧОГО 180

Пісний В. І.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ У ВИГЛЯДІ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ 182

Полтавський А. О.
ПИТАННЯ СТАНДАРТИЗУВАННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ 186

Ревенко А. В.
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ
ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ
ТА ЩОДО НИХ..... 195

Русанівська Д. Д.
ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ МЕТОДИКИ ВТРУЧАННЯ
В ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ..... 198

Сиваковська Є. В.
ЕКСПЕРТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ
СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 200

Синоверський А. І.
ТАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ
ГРУПАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 203

Суворова А. О.
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПОТЕРПІЛОГО
З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ 206

Терещеня А. Ю.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
ЕКСГУМАЦІЇ 211

Ткаченко П. І., Ткаченко А. О.
НЕЗАКОННА ПЕРЕРОБКА СТАРТОВИХ ПІСТОЛЕТІВ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ
І КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ..... 212

Ткаченко П. І.
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРАДІЖОК,
УЧИНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ ПРИВАТНОГО
ЖИТЛОВОГО СЕКТОРУ..... 215

Улибіна Л. Ю., Гарбуз М. В.
ПЕРЕВІРКА ВІДПОВІДНОСТІ ГУБНИХ ПОМАД
ВИМОГАМ СТАНДАРТУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ..... 218

Хом'як П. П.
ВСТАНОВЛЕННЯ ЦІЛОГО ЗА ЧАСТИНАМИ
В ПРОЦЕСІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАГМЕНТІВ СКЛА 221

Чантай С. В.
ВИКОРИСТАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОЗНАК
ЗОВНІШНОСТІ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ..... 223

Шарай Є. В.
ПИТАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ
ПРАЦІВНИКАМИ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ..... 227

Шевцова І. О.
ПИТАННЯ НЕОДНОЗНАЧНОСТІ ОЦІНКИ
ЗАКРІПЛЕНОГО ДОРОГОЦІННОГО КАМІННЯ..... 229

Шмітько В. В.
ОКРЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩІ ОЗНАКИ ОСОБИ
ПРАВОПОРУШНИКА – ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ,
ЯКИЙ ВЧИНЯЄ КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ
З ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ 231

Шнайдер К. Б.
СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПИТАНЬ
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ
ЗАКУПІВЕЛЬ..... 236

Яковчук І. В.
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ 239

Опанасенко В. Р.
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАБОРОНЕНОЇ ЗБРОЇ КРАЇНОЮ-
АГРЕСОРОМ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ..... 242

Ващук Олеся Петрівна,
професор кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор;
Ірхін Юрій Борисович,
завідувач відділу психологічних досліджень Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, кандидат психологічних наук, доцент

ЕКСПЕРТНЕ ЗАВДАННЯ: ДОСЛІДЖЕННЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Наявність сформованого експертного завдання по дослідженню невербальної поведінки спрямовує експерта на конкретне дослідження з наявним колом об'єктів та підготовкою відповідей на поставлені питання. Здавалось би, не важко. Проте складності з'являються вже на підготовчій стадії експертизи і під час попереднього дослідження зі змістом самого завдання та необхідності розширення чи звуження поставлених питань на вирішення. Відправною точкою є саме задання, то виникає питання: чи варто класифікувати завдання дослідження невербальної інформації в теорії з метою їх більш цілеспрямованого та оперативного обрання на практиці?

Полянський А.О., Юодкайте-Гранскієнє Г. пропонують згрупувати завдання конкретної судової експертизи в таку ієрархію:

1) атрибутивні завдання (окреме дослідження конкретних виявлених об'єктів, встановлення певних їх властивостей: форми, розміри, індивідуальні та групові ознаки тощо);

2) аналітико-валідаційні завдання (аналіз сукупності встановлених властивостей, ознак об'єктів, які визначають придатними (або непридатними) для подальшого експертного дослідження);

3) аналітико-синтезувальні завдання (порівняльні дослідження об'єктів, аналіз ознак, що збігаються чи, навпаки, різняться; причини й умови їх утворення та оцінка ознак, які співпадають);

4) ілюстративно-оформлювальні завдання (підготовка ілюстрації у вигляді фотографій, креслень, графіків, хроматограм, номограм, таблиць тощо; позначення значущих ознак у цих фотографіях, хроматограмах, номограмах; складання тексту висновку експерта, який разом з ілюстраціями судовий експерт підписує і завіряє печаткою судово-експертної інституції);

5) розподіл завдань за послідовністю: первинні, проміжні та кінцеві [1, с. 188–189].

Завдання дослідження індивідуально-психологічних особливостей невербальної поведінки осіб, зафіксованих у відеозаписах в залежності від їх типу можна розділити на ідентифікаційні, групофікаційні, діагностичні, класифікаційні, ситуаційні.

Під час формування технічного завдання для виконання науково-дослідної роботи «Розробка методики застосування засобів аудіовізуальної психодіагностики при дослідженні індивідуально-психологічних особливостей невербальної поведінки осіб, зафіксованих у відеозаписах» (далі – НДР) в Київському науково-дослідному інституті судових експертиз, науковці керувалися одним із загальних завдань судової психологічної експертизи – дослідження індивідуальних особливостей особи. Що знайшло своє подальше тлумачення ними, як то психологічне дослідження індивідуальних особливостей розглядається як результат пізнавальної діяльності психофізіологічної сутності учасника кримінального провадження в його взаємозв'язку з вербальною та невербальною поведінкою, що охоплюється теоретичною й практичною психологією як форма усвідомленого пошуку і пізнання істини (теоретичне, прикладне, фундаментальне, експериментальне) у кримінальному провадженні [2].

Слід різнити типи, види та зміст завдань дослідження із засобами аудіовізуальної психодіагностики індивідуально-психологічних особливостей невербальної поведінки осіб, зафіксованих у відеозаписах, в теорії і на практиці. Де в теорії конкретного виду експертизи спостерігається розгалуженість завдань, їх глибока змістовність. На практиці (експертні завдання) ж, відбувається дослідження відповідно до конкретних матеріалів експертизи та обставин, що необхідно встановити. В будь-якому випадку, практика базується та похідна з теорії, проте має суттєві відмінності.

Зміст завдань та питань при дослідженні із засобами аудіовізуальної психодіагностики індивідуально-психологічних особливостей невербальної поведінки осіб, зафіксованих у відеозаписах залежить від таких чинників:

– характеристик відеозаписів (кількісні, якісні);

– обставини події (встановлені, доведені, не з'ясовані);

– ознаки та властивості осіб, зафіксованих у відеозаписах;

– кваліфікація та досвід експерта з дослідження індивідуально-психологічних особливостей невербальної поведінки осіб, зафіксованих у відеозаписах.

Дослідники НДР визначили, що експертними завданнями дослідження із засобами аудіовізуальної психодіагностики індивідуально-психологічних особливостей невербальної поведінки осіб, зафіксованих у відеозаписах, є:

1) виявлення окремих функціональних індивідуально-психологічних динамічних та кінематичних особливостей рухової моторики невербальної поведінки осіб;

2) здійснення порівняльного аналізу виявлених окремих функціональних індивідуально-психологічних динамічних та кінематичних особливостей рухової моторики невербальної поведінки осіб на предмет установлення їх конгруентності [2].

Відповідно, спостерігається залежність та послідовність другого завдання від першого, наявність двох параметрів для діагностування (динамічні та кінематичні особливості рухової моторики невербальної поведінки особи), обмеженість саме засобами аудіовізуальної психодіагностики при дослідженні, необхідність здійснення порівняння на предмет конгруентності.

Список використаних джерел

1. Полянський А. О., Юодкайте-Гранскієнє Г. Щодо класифікації завдань загальної теорії судової експертизи і практичної судово-експертної діяльності (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право. 2020. Вип. 22. С. 179–192.

2. Технічне завдання на проведення науково-дослідної роботи за темою: «Розробка методики застосування засобів аудіовізуальної психодіагностики при дослідженні індивідуально-психологічних особливостей невербальної поведінки осіб, зафіксованих у відеозаписах», Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, 2019 р.

Корж Валентина Павлівна,
професор кафедри кримінального процесу, криміналістики, експертології Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ТИПОВІ СЛІДЧІ ПОМИЛКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ТА СПОСОБИ ЇХ УСУНЕННЯ

У юридичній літературі слідчі помилки були предметом наукового дослідження, зокрема в роботах В.П. Бахіна, Р.С. Бєлкіна, В.Г. Гончаренка, Н.І. Клименко та інших. І як правильно вважають дослідники, що слідча помилка – це невиконання слідчим вимог кримінального процесуального закону і наукових рекомендацій при проведенні процесуальних дій, та не проведенні необхідних за обставинами процесуальних дій, що призвело до прийняття рішень, які суперечать закону, або цілям розслідування.

Аналіз кримінальних проваджень проти власності, в тому числі, що залишилися нерозкритими, дозволяє виокремити слідчі помилки при огляді місця події, які призвели до неякісного розслідування. Низький рівень розкриття цих злочинів – це результат неналежної професійної підготовки слідчих, оперативних співробітників з криміналістики, оперативно-розшукової діяльності та ігнорування ними криміналістичних

рекомендацій з тактики огляду місця події, тактичних правил виявлення та вилучення слідів, предметів, об'єктів, речей.

Огляд місця події – найбільш складна, важлива і невідкладна слідча дія, метою якої є виявлення слідів події злочину, обставин його вчинення та встановлення особи злочинця. Відповідно до вимог ст. 237 КПК України огляд місця події проводить слідчий або прокурор. Невідкладність огляду місця події пояснюється необхідністю своєчасно і швидко отримати інформацію про обставини події з метою організації розшуку злочинця, розкриття та розслідування злочину. Ефективність огляду значною мірою залежить від додержання слідчим, прокурором спеціальних тактичних правил його проведення, використання необхідних сучасних науково-технічних засобів, належного процесуального оформлення як ходу огляду, так і отриманих результатів. Водночас, як свідчить практика, слідчі, прокурори при огляді місця події допускають серйозні помилки, прогалини. Це призводить до втрати доказів, які мають суттєве значення, ускладнює розслідування. Причини цих недоліків – неналежна слідча підготовка, недостатні знання тактичних прийомів огляду місця події, криміналістичних рекомендацій щодо використання сучасних науково-технічних засобів, способів фіксації результатів огляду.

Вважаємо, що *типовими слідчими помилками,* які мали місце при огляді місця події є:

1. Несвоєчасна організація охорони місця події або її відсутність призводить до знищення слідів злочину і злочинця, внесення сторонніх слідів, зміни розташування об`єктів на місці події .
2. Порушення слідчим вимог статті 237 КПК України і доручення оперативному працівнику кримінальної поліції або поліцейському патрульної поліції проведення огляду місця події.
3. Проведення слідчим огляду місця події поверхово, неякісно, а тому сліди злочину не виявляються і злочин залишається нерозкритим .
4. Несвоєчасний виїзд слідчого, СОГ на місце події , через 3–6 годин й більше після повідомлення потерпілого призводить до втрати, знищення слідів злочину.
5. Виїзд слідчого та оперативно-слідчої групи на місце без відповідних технічних засобів, бланків протоколу огляду місця події,тощо;
6. Порушення слідчим правил виявлення, вилучення та пакування слідів, предметів, речей, вилучених із місця події, що призводить до втрати їх як речових доказів, неможливості використання в якості об'єкта експертного дослідження.
7. Формальний підхід слідчого до складання протоколу огляду місця події, порушення ст.237 КПК при складанні протоколу, планів, схем призводить до втрати доказів.

8. Несвоєчасне надання слідчим доручення оперативним працівникам в порядку ст. 246 КПК про розшук злочинця, перевірку «злодійського почерку» в картотеках, розшуку викраденого майна тощо.

Основу організації і розслідування злочинів проти власності визначає взаємодія слідчого, оперативних працівників, спеціалістів, експертів, прокурора. Взаємодія – це сумісні слідчі (розшукові) і негласні (розшукові) дії слідчого з оперативними працівниками кримінальної поліції, спрямовані на вирішення завдань розкриття й розслідування злочину. У зв'язку з цим, слідчий, з урахуванням конкретної ситуації,зобов'язаний під час огляду місця події або негайно після огляду відповідно вимог статті 246 КПК України оперативним працівникам кримінальної поліції дати низку доручень. Зокрема, про:

– розшук злочинця по «гарячих» слідах за участю кінолога із собакою;

– направлення орієнтировки щодо прикмет злочинців або викрадених речей;

– розробку за участю спеціалістів фотороботу злочинця;

– постановку викрадених речей на місцевий, регіональний облік викрадених речей. з урахуванням особливостей предмета викрадення;

– перевірку слідів рук, взуття, знаряддя зламу, мікрочастин, вилучених з місця події, за картотеками експертно-криміналістичних підрозділів ;

– перевірку причетності до вчинення злочину знайомих потерпілого, осіб, які раніше були судимі за аналогічні злочини, в тому числі й неповнолітніх осіб;

– проведення інших оперативно-розшукових заходів для встановлення особи злочинця та його затримання.

Сучасні криміналістичні знання необхідні слідчим, поліцейським патрульної поліції, оперативним працівникам кримінальної поліції, прокурору для вирішення завдання розкриття і розслідування злочинів Не виконання слідчим вимог кримінального процесуального закону і криміналістичних рекомендацій при огляді місця події, формальний підхід до виконання огляду місця події, не додержання тактичних правил огляду місця події необхідних в конкретній ситуації призведе до слідчої помилки, прийняття рішення, яке суперечить закону, цілям розслідування.

Проведенню слідчим огляду місця події якісно і оперативно сприятиме: належна професійна підготовка, криміналістичні знання процесуальних підстав огляду й фіксації його результатів, тактичних правил огляду місця події, криміналістичних рекомендацій щодо виявлення, дослідження, фіксації й вилучення матеріальних слідів та речових доказів, організаційному та криміналістичному забезпеченню встановлення злочинця по «гарячих слідах».

Лук'янчиков Євген Дмитрович,
професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», доктор юридичних наук, професор;
Лук'янчиков Борис Євгенович,
доцент кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кандидат юридичних наук, доцент;
Микитенко Ольга Борисівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра Університету економіки, права та інформаційних технологій «КРОК»

ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ

Інститут дізнання пройшов тривалий шлях становлення та випробовування. На певному етапі поліцейське дізнання проводилося за межами процесуальної діяльності, а його результати не сприймалися як докази у кримінальному провадженні. Дізнання обмежувалося збереженням слідів правопорушення та формуванням сприятливих умов для діяльності слідчого.

У подальшому сформувалися два види дізнання: за одним воно передувало попередньому (сьогодні – досудовому) слідству, а за другим здійснювалося у тих випадках, коли досудове слідство не проводилося. Обидва становили сутність кримінальної процесуальної діяльності (ст. ст. 103, 106 КПК 1960 р).

У цей час в органах внутрішніх справ були створені самостійні структурні підрозділи дізнання, на які покладалося здійснення виключно кримінальної процесуальної діяльності. Разом з тим дізнання могли проводити і співробітники оперативного підрозділу (ст. 103 КПК 1960 р.). На жаль, у процесі оновлення кримінального судочинства самостійні підрозділи дізнання, прогресивними реформаторами були знищені, а їх співробітники розпорошені по різним службам. Ця реформа відбувалася у той час, коли новий КПК України закріпив дізнання як самостійний вид кримінальної процесуальної діяльності з розслідування кримінальних проступків.

Необхідність запровадження спрощеної процедури, зазначає Б. Задорожний, обґрунтовується великою кількістю легких правопорушень, що призводить до перевантаженості правоохоронців,

унаслідок чого затягується розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів [1].

За загальним правилом здійснення дізнання до внесення відомостей до ЄРДР не допускається. Незмінним залишається час (24 години) протягом якого відомості про проступок мають бути внесені в ЄРДР та розпочате дізнання. У невідкладних випадках, до внесення відомостей в ЄРДР може бути проведений огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України).

Разом з тим в ч. 3 ст. 214 КПК України зазначається, що для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Кожен із цих способів отримання інформації має деяку схожість з відповідними слідчими діями або заходами забезпечення кримінального провадження. Вважаємо за необхідне зупинитися на аналізі висновку спеціаліста, якому законодавець надає значення джерела доказів під час дізнання (ст. 298-1 КПК України), а ст. 71 КПК України наділяє спеціаліста правом надавати «висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок». Отже, спеціаліст може надавати висновок не тільки під час дізнання і не тільки до внесення відомостей в ЄРДР.

Тривалий час спеціаліста залучали для надання консультацій (усних або письмових) та безпосередньої технічної допомоги. Основною метою залучення спеціаліста, зазначає В. Гонтаренко є розширення практичної складової слідчого щодо кваліфікованого і ефективного проведення всіх можливих процесуальних дій [2, с. 196]. З аналізу змісту ч. 3 ст. 214 КПК України вбачається, що висновок спеціаліста для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку може мати місце тільки до внесення відомостей в ЄРДР (протягом 24 годин), що не узгоджується з положеннями ст. 71 КПК України У разі незгоди з … висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи із дотриманням правил, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 298-4).

Зауважимо, що спеціалістом, а потім експертом, в окремих випадках, може бути одна особа. Для дослідження наданих об'єктів має використовуватися методика, розроблена для проведення експертизи. Не можна скоротити і час для відповідних об'єктивних

процесів дослідження, не можуть відрізнятися і висновки за результатами досліджень спеціаліста і експерта, якщо вони є науковими. До висновку спеціаліста пред'являється вимога, щоб він відповідав висновку експерта (ст. 300 КПК України). Для цього потрібно, щоб і усі інші вимоги до нього відповідали вимогам до висновку експерта. Проведення експертизи здійснюється за постановою слідчого або ухвалою слідчого судді. Про документ, яким призначається дослідження спеціалістом в КПК України не згадується. Вирішити це питання спробували внесенням змін в ст. 7[1] Закону України «Про судову експертизу» де зазначається, що «підставою для отримання висновку спеціаліста при з'ясуванні обставин вчинення кримінального проступку є запит службової особи підрозділу дізнання Національної поліції …». Вважаємо, що подібні речі мають бути врегульовані у нормах чинного КПК України. Має бути визначена форма і зміст такого запиту. Крім того має бути вказано, що для отримання висновку спеціаліста слід звертатися до експерта. Адже спеціаліст і експерт різні суб'єкти кримінального провадження. Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, *має право* відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи (ч. 1 ст. 69 КПК України) (Виділено – нами). До спеціаліста такої вимоги законодавець не встановлює. Достатньо щоб особа володіла спеціальними знаннями та навичками і могла надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду (ч. 1 ст. 71 КПК України). У такому разі виникає питання, яким чином особа, не наділена правом проводити експертизу, здійснює дослідження та надає за його результатами висновок, який відповідає висновку експерта?

Потребує також роз'яснення використане у Законі словосполучення «службовою особою підрозділу дізнання», адже розслідування проступків покладається на дізнавача. Керівник органу дізнання, зазначається в ч. 1 ст. 298 КПК України, визначає дізнавача, а не службову особу, який здійснюватиме досудове розслідування у формі дізнання.

Якщо вимоги до висновку спеціаліста і експерта мають бути однакові, а цього апріорі бути не може, для чого результати дослідження оформляти різними процесуальними документами. Подібний підхід законодавця до вирішення цього питання є ніщо інше як спроба приховати (підмінити) сталу та перевірену практикою форму застосування спеціальних знань у вигляді отримання висновку експерта, вигаданим висновком спеціаліста [3, с. 91, 92].

Слід підтримати думку Е. Б. Сімакової-Єфремян, що висновок спеціаліста за сутністю нічим не відрізняється від висновку експерта, оскільки до нього законодавцем встановлені ті ж самі вимоги, тільки відносно встановлення фактів та обставин кримінального проступку, а не злочину, що ставить під сумнів доцільність закріплення такого

джерела доказів у КПК України [4, с. 115–118]. Це ставить під сумнів доцільність введення даного поняття у КПК України, а не користування усталеним – висновок експерта.

Подальше опрацювання та узагальнення кримінальної процесуальної діяльності органів дізнання дозволить обґрунтувати уточнення окремих норм чинного КПК та приведення їх у відповідність до потреб практики та загально прийнятих способів формування судових доказів.

Список використаних джерел

1. Задорожний Б. Законодавча влада. URL : https://zib.com.ua/ua/139881-kriminalni_prostupki_shvidke_rozsliduvannya_bez_realnogo_zah.html.

2. Гонтаренко В. Окремі питання щодо участі спеціаліста під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 3 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 23 вересня 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. С. 195–197.

3. Антонюк П. Є., Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В. Висновок спеціаліста як джерело доказів у кримінальному провадження: аналіз процесуальної спроможності. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2021. Випуск 66. С. 88–94.

4. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про введення у кримінальне процесуальне законодавство поняття «висновок спеціаліста». *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2019. № 20. С. 115–119.

Пиріг Ігор Володимирович,
професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Судова експертиза є дослідженням на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. Висновки експертизи є вагомим засобом доказування при розслідуванні будь-якого кримінального правопорушення. З початку розв'язання повномасштабної агресії РФ проти нашої країни значно збільшилось кількість воєнних злочинів. За

даними Офісу Генерального прокурора України станом на 15.11.2022 року зареєстровано 18882 злочинів проти основ національної безпеки (державна зрада, пособництво державі-агресору, диверсія, колабораційна діяльність тощо) та 46888 злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (пропаганда війни, порушення законів та звичаїв війни, геноцид, найманство, планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни тощо).

В методиці розслідування зазначених злочинів експертизи відіграють значну роль. Аналізом експертної практики кількість окремих видів експертиз, пов'язаних з розслідуванням вказаних вище злочинів збільшилась. Виділимо основні види експертиз, що призначаються при розслідуванні та питання, що ними вирішуються безпосередньо при розслідуванні злочинів, вчинених в умовах воєнного стану.

1. Експертиза зброї та слідів і обставин її використання. Об'єктами дослідження є вогнепальна зброя та боєприпаси; сліди зброї, сліди пострілу та ситуаційні обставини пострілу; гранатомети та ствольна артилерійська зброя; ракетно-реактивна зброя. До основних завдань досліджень вогнепальної зброї та бойових припасів до неї належать: встановлення належності об'єктів до вогнепальної зброї або до боєприпасів; визначення їх виду, моделі та калібру; стану зброї, боєприпасів до неї та придатності їх до стрільби; належності об'єктів до частин вогнепальної зброї та ін. До основних завдань досліджень слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу належать встановлення: конкретного екземпляра вогнепальної зброї за слідами на стріляних кулях, гільзах; обставин, пов'язаних з використанням зброї або конструктивно схожих до неї виробів тощо.

Основними завданнями дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї є установлення їх належності до вогнепальної або ракетної та реактивної зброї, визначення їх типу, виду, моделі або зразка для виробів промислового виробництва, способу виготовлення та придатності для використання за призначенням [3]. Об'єктами дослідження при цьому є гранатомети реактивні та нереактивні, міномети, артилерійські гармати протитанкові ракетні комплекси, реактивні системи залпового вогню, зенітно-ракетні комплекси тощо.

2. Вибухотехнічна, а саме експертиза вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху призначається із метою отримання відомостей стосовно найменування, конструкції, стану й інших фактичних даних про вибухові пристрої, боєприпаси, вибухові речовини, засоби підриву, обставини підготовки та вчинення вибуху, а також встановлення групової належності та єдиного джерела походження вибухових пристроїв у непошкодженому вигляді або за фрагментами (осколками). Основними завданнями експертизи є: визначення: факту вибуху вибухового пристрою на місці події; виду вибуху; належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та класифікаційної категорії пристрою; потужності вибуху вибухового

пристрою; здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах; належності об'єкта до вибухових речовин або речовин, які можна використати як компоненти для виготовлення вибухових речовин, порохових зарядів, а також виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях [3].

3. Інженерно-технічна, а саме наступні її види: інженерно-транспортна (автотехнічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна; оціночно-будівельна; пожежно-технічна; інженерно-екологічна. Будівельно-технічна та оціночно-будівельна експертизи вирішують наступні основні завдання: визначення технічного стану будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів; визначення вартості будівельних робіт, пов'язаних з переобладнанням, усуненням наслідків заливання, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу тощо. Пожежно-технічна експертиза проводиться для встановлення: причин, умов та процесів виникнення пожежі; часу та шляхів розповсюдження пожежі; обставин, що сприяли виникненню та розповсюдженню пожежі; умов, засобів і способів гасіння пожежі.

4. Товарознавча: машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння. Автотоварознавча експертиза призначається із метою отримання відомостей про ринкову вартість колісних транспортних засобів, їхніх складових, а також розміру вартості матеріальних збитків, заподіяних власнику або володільцю колісних транспортних засобів, їхніх складових унаслідок пошкодження останнього). До об'єктів товарознавчої експертизи військового майна, техніки та озброєння належать: військове майно, військова техніка та озброєння. Зазначеною експертизою вирішуються наступні завдання: визначення вартості наданих на дослідження об'єктів, що використовуються як військове майно; визначення типу та призначення, а також характеристик та властивостей, виробника, країни походження, року виготовлення наданих на дослідження об'єктів.

5. Екологічна експертиза призначається із метою отримання відомостей про дослідження явищ, процесів і матеріальних об'єктів, пов'язаних із впливом техногенних факторів на стан екосистем, а також виявлення обставин виникнення негативного впливу на навколишнє природне середовище, оцінки наслідків, що настали, та визначення розмірів відшкодування збитків, завданих державі, внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства; визначення розміру збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій та застосування військової техніки та озброєння.

6. Військова експертиза призначається для встановлення обставин застосування та дій військових формувань, а також

встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей, втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади й інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань, напрямку й артилерійської системи під час обстрілу [3].

7. Судово-медична експертиза призначається з метою встановлення причини смерті, отримання відомостей про характер, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, механізм і час їх утворення тощо. Судово-медична експертиза призначається після огляду трупів під час ексгумації у місцях виявлення масових поховань.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text.

2. Офіс Генерального прокурора України. Злочини, вчинені у період повномасштабного вторгнення РФ. URL: https://www.gp.gov.ua/.

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз : Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98.

Саковський Андрій Анатолійович,
директор навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
Атаманчук Володимир Миколайович,
завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Волошин Олексій Гнатович,
старший викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗАГИБЛИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Жахливі події останніх років на території України, свідками та мимовільними учасниками яких ми стали, спричинили незворотні зміни у всіх сферах суспільного життя українців. Події, які раніше були знайомі нам лише як телевізійні хроніки, так з 2014 року стали реаліями нашого життя: запеклі бої, розірвані міни, зруйновані оселі, зруйновані долі, загиблі військовослужбовці та мирні жителі.

24 лютого 2022 року РФ розпочала новий етап восьмирічної війни проти України – повномасштабний наступ. Ще більше наша країна зазнала масових обстрілів та бомбардування ворогом мирних українських міст та сіл: (обстріли залізничного вокзалу у м. Краматорськ, торгового центру у м. Кременчук, будинок офіцерів м. Вінниця, інфраструктури в містах і селах Україні, масові захоронення цивільних та військових у м. Ізюмі. На звільненій частині Херсонської області продовжують ексгумувати тіла загиблих та інші) Також 8 листопада Україна повернула тіла 38 загиблих військових. В усіх цих подіях та інших, необхідно встановити загиблу людину.

Завдяки розвитку наукових технологій в арсеналі сучасних криміналістичних методів з'явився метод ДНК-аналізу, стан розробленості якого дозволяє ідентифікувати людину не лише у випадках спотворення зовнішності, а також й за залишками людського організму.

Станом на 31 січня 2021 року, за даними Управління верховного комісара ООН з прав людини, загальна кількість людських втрат в зоні проведення АТО/ООС становила 42–44 тисяч осіб, з яких загинуло 13100–13300 осіб, серед яких є значна частина невстановлених осіб. За деякими оцінками, загальна кількість невстановлених осіб на лютий 2022 року становила 420 осіб.

Станом на 10.11.2022, в результаті повномасштабної війни в Україні, понад 2 тисячі загиблих є неідентифікованими. Про це повідомила заступниця міністра внутрішніх справ України Мері Акопян на брифінгу в Military Media Center.

У невідкладному вирішенні проблеми ідентифікації загиблих зацікавлене, передусім, Міністерство оборони України, яким започатковано фактичне створення Єдиного державного реєстру військовозобов'язаних як автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи, призначеної для накопичення, зберігання, обробки даних, що містять передбачені цим проектом відомості, та користування ними.

Одним із основних засобів вирішення цієї проблеми є ідентифікація тіл загиблих завдяки проведенню молекулярно-генетичної експертизи. Такі дослідження проводяться класичним методом ДНК-аналізу, проте мають свої особливості: існуючі лабораторні потужності не задовольняють виникаючих наявних потреб, для обробки результату необхідний тривалий час, потребує наявність приміщення зі спеціальною вентиляцією, висока собівартість технічних засобів (обладнання, сервісне обслуговування, витратні матеріалів).

Рис. 1

При нагальній потребі, на основі наукових розробок даного методу та впровадження його в практичну діяльність 9 липня 2022 року був принятий Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини». Особливо в умовах воєнного стану питання правового регулювання механізму збору, обробки та використання геномної інформації людини стало нагальною потребою для швидкої ідентифікації осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, розшуку осіб, які зникли безвісти, та ідентифікації невпізнаних тіл, а також чітку визначеність щодо гарантованого встановлення особи військовослужбовця із застосуванням усіх законних методів ідентифікації, у тому числі за допомогою методів генетичної ідентифікації біологічного матеріалу, що містить ДНК особи.

Тому, відповідно до даного Закону, врегулювано: вимоги як до обов'язкової державної, так і добровільної, реєстрації геномної інформації людини, чітко визначено категорії осіб, які підлягають обов'язковій реєстрації, наповнення банку даних криміналістичного обліку генетичних ознак людини порівняльними зразками та іншими необхідними для ідентифікації відомостями.

Крім того, Законом передбачено особливий порядок обов'язкового відбору біологічного матеріалу у поліцейських, осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту, а також членів добровольчих формувань територіальних громад (під час воєнного стану відбір буде здійснюється за бажанням особи, тобто лише за її згодою). Такий підхід дозволяє в умовах воєнного стану, у разі необхідності, проводити молекулярно-генетичну експертизу загиблих осіб.

Зазвичай, у живих людей відбирають зразки крові, сперми, волосся, нігтів, епітелій з ротової порожнини, клітин шкіри та зразки слини (з цигарок, пляшок, склянок). Відібрати зразки можливо безпосередньо у відділеннях судово-медичної лабораторії у встановленому законом порядку. У померлих зразки відбираються як у відділах судово-медичних досліджень, так і безпосередньо на місці події. Це може бути будь-який біологічний матеріал: кров, м'які тканини, окремі кістки та їх фрагменти.

Для порівняння ДНК-профілю ДНК-картка направляється до Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. Там її поміщають до бази централізованого обліку генетичних ознак людини під унікальним ідентифікатором, який присвоюють при реєстрації невстановлених осіб. Після цього встановлюються генетичні ознаки родичів загиблих, зниклих та невпізнаних осіб. Для цього у кожному управлінні поліції вже створені робочі групи, які приймають заяви.

Заступниця міністра внутрішніх справ України Мері Акопян повідомила, що американський уряд надав першу і єдину, поки що, мобільну лабораторію, найновішу автоматичну систему ідентифікації особи з системою експрес-аналізу ДНК- ANDE (США), яку в травні 2022 року отримав відділ криміналістичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України.

Рис. 2

За допомогою даного обладнання можливо:

– проаналізувати зразок біологічного матеріалу поки особа ще затримана;

– отримати швидкий результат (в середньому процес триває до 2-х годин);

– залучати до проведення досліджень осіб, які не мають спеціальної освіти;

– проводити аналіз у будь якому місці (прилад повністю мобільний);

– створити окрему базу ДНК.

Система «ANDE» – це лише три простих компоненти, що мінімізують «людський фактор», а саме:

ємність для забору зразка | картридж | автоматизований прилад

Рис. 3

Аналіз, побудова ДНК-профілю та інтерпретація результатів робляться автоматично в режимі реального часу, що запобігає довгим очікувань на результати лабораторних досліджень.

Так, спеціалістами-криміналістами ГСУ НПУ із залученням пересувних криміналістичних лабораторій відділів криміналістичного забезпечення СУ ГУНП в Полтавській, Київський, Луганській областях, за допомогою технології швидкісного встановлення ДНК із використанням приладів «ANDE 6C» було встановлено за родинними зв'язками, сильно обгорілі, знівечені рештки трупів осіб, які були виявлені та вилучені в ході огляду місця події по факту порушення законів та звичаїв війни з боку збройних сил РФ, що виразилося у бомбардуванні незахищених міст (27.06.22 ворожими ракетами

здійснено обстріл цивільних об'єктів м. Кременчук, що поєднано з масовим вбивством).

На сьогодні, всі об'єкти було досліджено (78 об'єктів – з них 20 трупів та 53 рештки трупів, 2 фрагменти матеріалу з РБК, 3 фрагменти металевих труб з нашаруванням РБК), встановлено:

– 21 ДНК-профіль родичів (заявників) безвісті зниклих осіб з метою порівняння з виявленими невстановленими трупами та рештками; 20 унікальних ДНК- профілей загиблих осіб;

– не співпав ні з ким – 1 ДНК профіль.

Також по ряду об'єктів, що піддалися гнилісним змінам та дії високих температур було не можливо встановити ДНК профіль людини.

Загалом з метою встановлення за родинними зв'язками загиблих в торговому центрі «АМСТОР» м. Кременчук було проведено понад 1000 співставлень, виділених ДНК профілів між собою.

На сьогодні актуальним та необхідним є подальше впровадження сучасних технологій у процес проведення біологічних досліджень (ДНК-аналіз) з метою оперативного та якісного вирішення питань, що виникають в умовах ведення війни в Україні. Зокрема, прискорення процесу ідентифікації особи автоматичною системою експрес-аналізу ДНК- ANDE (США) дає змогу швидко та результативно проводити ідентифікацію загиблих осіб при мінімальних вимогах до вихідного матеріалу.

Список використаних джерел

1. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України: наказ МВС України від 10.09.2009 р. № 390. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09.

2. Інструкція про порядок формування та використання автоматизованого обліку генетичних ознак людини: наказ ДНДЕКЦ МВС України від 19.09.2013 р. № 19/50-227н.

3. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Проект Закону України. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/Pro_derzhavnu_restraciyu_genomnoi_informacii_lyudini.

4. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Проект Закону України (реєстр. № 4265). URL https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2202-20#Text.

5. Котляренко Л.Т. Новели законодавчого забезпечення генетичної (геномної) ідентифікації. *Теорія та практика судово-експертно діяльності*: збірник матер. круглого столу (17 листопада 2019 року). Київ, 2013. С. 232–236.

Степанюк Руслан Леонтійович,
професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ; провідний фахівець з організації наукової роботи Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, доктор юридичних наук, професор

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

В нинішніх умовах війни в Україні у зв'язку з російською агресією набувають значної актуальності проблеми розслідування воєнних злочинів. Органи правопорядку стикнулись зі значними складнощами на стадії досудового розслідування відповідних правопорушень, у тому числі й щодо залучення експертів, належної підготовки об'єктів для експертних досліджень, постановки завдань експертам і подальшої оцінки висновків експертів.

Аналіз практики документування та розслідування воєнних злочинів дозволяє визначити найбільш поширені види експертиз, які призначають слідчі за цією категорією кримінальних проваджень, а вивчення досвіду роботи експертних підрозділів – окреслити типові проблеми щодо організації виконання відповідних експертних досліджень.

До типового переліку судово-експертних досліджень, які проводяться за фактами воєнних злочинів відносяться: 1) судова вибухотехнічна експертиза; 2) судово-медична експертиза; 3) молекулярно-генетична експертиза; 4) судова експертиза вогнепальної зброї; 5) судова експертиза матеріалів, речовин та виробів; 6) військова експертиза; 7) судова товарознавча (автотоварознавча) експертиза; 8) будівельно-технічна експертиза; 9) пожежно-технічна експертиза; 10) інженерно-екологічна експертиза; 11) експертизи комп'ютерної техніки, телекомунікаційних систем і засобів; 12) фототехнічні і портретні експертизи й експертизи відео-, звукозапису. Цей перелік не є вичерпним, але відображає найбільш проблемні та специфічні напрями судово-експертного забезпечення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень. Водночас у слідчій практиці призначають і інші судові експертизи залежно від слідової картини та інших обставин події, що розслідується.

Варто окреслити деякі проблемні питання у досліджуваній сфері, вирішення яких дозволить підвищити ефективність використання спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів.

Наприклад, у галузі молекулярно-генетичної експертизи значно зросла кількість завдань, пов'язаних із ідентифікацією жертв війни. Якщо в одному кримінальному провадженні ідентифікація невпізнаного трупа

при наявності ймовірних родичів, як правило, не викликає суттєвих труднощів, то в умовах потреби дослідження кількох сотень і тисяч тіл загиблих складність організації та проведення молекулярно-генетичних досліджень зростає на багато порядків. Проблему додатково загострює відсутність в Україні бази даних ДНК військовослужбовців і неготовність застосовувати засоби і методи швидкого ДНК-тестування поза межами експертних лабораторій. Як відомо, Україні зарубіжними партнерами було передано мобільну ДНК-лабораторію, що частково сприяє поліпшенню ситуації. Але загалом необхідно вживати неординарних організаційних заходів за цим напрямом експертної роботи. Також варто розглянути доцільність кримінальної процесуальної регламентації перевірочних ДНК-тестів, що дозволить спростити і пришвидшити дослідження з метою визначення ДНК-профілів родичів зниклих безвісти осіб.

Швидкому та якісному проведенню вибухотехнічних досліджень з метою встановлення типу артилерійських боєприпасів, які застосовувались для обстрілу цивільної інфраструктури, заважають помилки слідчих і спеціалістів при огляді місця події та вилученні залишків відповідних снарядів. Для експертного дослідження не завжди надають інформативні залишки, а за дрібними уламками без маркування вирішити відповідне завдання майже не можливо.

Існують також проблеми із забезпеченням безперешкодного доступу експертів до об'єктів дослідження і особистої безпеки фахівців при роботі із небезпечними об'єктами. Це особливо актуально не тільки щодо вибухотехнічної експертизи, а і в галузі будівельно-технічних, пожежно-технічних, інженерно-екологічних, автотоварознавчих і деяких інших досліджень, адже в умовах війни відповідні об'єкти можуть знаходитись у зоні активних воєнних дій, бути замінованими тощо. Ці обставини вимагають усвідомлення слідчими та прокурорами і застосування належних заходів організаційного характеру.

Відомо, що особистість багатьох імовірних воєнних злочинців вдається встановити за допомогою аналізу їхніх фото- та відеозображень, що були виявлені під час розслідування. Експертні дослідження відповідних матеріалів надають додаткової достовірності цим доказам, адже, на відміну від інструментів автоматизованого пошуку, передбачають застосування експертних методів, які забезпечують значно вищу точність отриманих результатів.

Насамкінець варто відзначити, що зараз в Україні в умовах війни значно збільшилась потреба у використанні спеціальних знань у формі судової експертизи при розслідуванні воєнних злочинів. Особливо це є актуальним для галузей ДНК-аналізу, криміналістичної вибухотехніки, судової балістики, дослідження цифрових доказів, матеріалозНаціональної академії внутрішніх справтва та інженерних наук. Забезпечення якості таких досліджень зумовлюється наявністю у слідчих і прокурорів знань щодо можливостей відповідних експертиз,

а також грамотним проведенням процесуальних дій із залученням відповідних спеціалістів, своєчасним одержанням консультативної допомоги на початковому етапі розслідування. Це сприятиме поліпшенню стану техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування воєнних злочинів.

Юсупов Володимир Васильович,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На сучасному етапі в умовах повномасштабного збройного вторгнення росії в Україну змінюються пріоритети правоохоронної діяльності, у тому числі її науково-методичного забезпечення.

Евакуація людей, документування воєнних злочинів, ексгумація, розмінування, охорона правопорядку в умовах бойових дій – це щоденні виклики працівникам поліції та фахівцям інших правоохоронних відомств.

Саме працівники поліції, які повертаються до визволених населених пунктів, беруть громадян під правовий і, навіть фізичний захист.

Нині головні функції слідчих, спеціалістів-криміналістів, вибухотехніків та інших фахівців Національної поліції України (далі – НПУ) у де окупованих регіонах держави полягають у здійсненні ексгумації тіл з місць поховань, виявленні та знешкодженні снарядів, гранат, різноманітних вибухових пристроїв, тощо.

В умовах зміни вектору практичної діяльності працівники НПУ потребують науково-методичного забезпечення спеціальної правоохоронної діяльності, зумовленої веденням активних військових дій в Україні.

В основі сучасної правоохоронної діяльності найбільш затребуваними стають спеціальні знання із зовнішньої балістики, судової медицини, криміналістичної вибухотехніки, криміналістичного документозНаціональної академії внутрішніх справтва та інших складових криміналістики і судової експертології.

Відомо, що практична і наукова сфери тісно пов’язані між собою, мають постійний вплив одна на одну. Їх розвиток відбувається

у синергетичному зв'язку з попереднім досвідом, дослідженнями, результатами.

Позитивним у цьому аспекті слід відмітити накопичений досвід криміналістів Національної академії внутрішніх справ (далі – НАВС), які в цілому утворюють криміналістичну наукову школу провідного закладу вищої освіти системи МВС України.

Дослідження спеціальних знань під час кримінального провадження є вагомим напрямом наукових пошуків кафедри криміналістики та судової медицини, кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз, науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології, наукової лабораторії з проблем протидії злочинності НАВС.

Наукові і науково-педагогічні працівники активно продовжують дослідження використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, які були закладені у наукових школах: професорів М.В. Салтевського, В.П. Бахіна, В.С. Кузьмічова, А.В. Іщенка, В.К. Весельського, Є.Д. Лук'янчикова, О.В. Рибальського, В.Г. Хахновського, доцента П.Д. Біленчука та ін. Їх здобутки стосувалися судово-експертного встановлення групової належності об'єктів, дослідженння звукових, запахових слідів та електронних доказів (М.В. Салтевський), використання спеціальних знань у криміналістичній тактиці та криміналістичній методиці (В.П. Бахін, Є.Д. Лук'янчиков, В.К. Весельський), спеціальних знань у слідчій діяльності (В.С. Кузьмічов), дослідження науково-методичних основ судової експертології і криміналістики (А.В. Іщенко), спеціальних знань в експертизі матеріалів та засобів цифрового відеозвукозапису (О.В. Рибальський), спеціальних знань у криміналістичній інформатиці (В.Г. Хахановський), розслідування злочинів із залученням спеціальних знань інших наук: кібернетики, інформатики, нейробіоніки тощо (П.Д. Біленчук).

Окремо слід зазначити про новаторський у вітчизняній криміналістиці підхід до вивчення спеціальних знань, започаткований свого часу В.С. Кузьмічовим. Він обґрунтував у курсі «Криміналістика» систему навчальної дисципліни з виокремленням окремого розділу «Криміналістична експертиза» («Криміналістика», Київ, 2001), а також у навчальній програмі «Криміналістика», яка низка років використовувалася при підготовці юристів і правоохоронців у НАВС.

Лише за останні роки в НАВС були захищені дисертації з проблематики спеціальних знань у судочинстві: «Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України» (О.О. Шульга), «Використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником» (А.М. Таранова), «Теоретичні та методичні основи експертизи встановлення давності документу» (С.Ю. Стратонов), «Криміналістичне дослідження метальної холодної зброї» (А.С. Пашиєва), «Використання спеціальних знань під час

розслідування крадіжок природного газу шляхом втручання в роботу приладів обліку» (Д.О. Хомич), «Визначення вартості нерухомого майна на час вчинення злочину в кримінальному провадженні» (Ю.О. Чечіль), «Використання баз біометричних даних підрозділів Експертної служби МВС України під час розслідування кримінальних правопорушень» (К.В. Дубонос), «Криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» (В.І. Голоботовський), «Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень» (О.М. Шрамко), «Теоретичні, правові та праксеологічні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів» (В.В. Арешонков, докт.), «Використання балістичного обліку експертної служби МВС України у розслідуванні кримінальних правопорушень» (О.В. Грищенко), «Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» (Б.Б. Теплицький), «Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення» (Н.В. Копча), «Основи методики судової експертизи встановлення давнини виготовлення документа» (К.М. Ковальов). Науковими керівниками дисертантів є представники започаткованих криміналістичних шкіл НАВС.

Сучасні наукові осередки дослідження використання спеціальних знань у кримінальному провадженні сконцентровані на кафедрах та лабораторіях криміналістичного напряму, де розвиток наукових пошуків очолюють керівники професори С.С. Чернявський, Ю.М. Чорноус, О.В. Таран та ін. Ці дослідники сформували власні наукові осередки, більшість з них мають захищених докторів юридичних наук. Зокрема, професор С.С. Чернявський – В.Є. Боднар, І.В. Рогатюк, А.П. Запотоцький, І.В. Цюприк, С.М. Князєв, А.А. Саковський та ін., професор Ю.М. Чорноус – Г.Ю. Нікітіна-Дудікова.

Результати дисертаційних робіт, у тому числі щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, активно впроваджуються у законотворчу і практичну діяльність та освітній процес.

Отже, закладені у наукових школах НАВС основи дослідження проблем використання спеціальних знань у кримінальному провадженні слугують надійним фундаментом науково-методичного забезпечення сучасних проблем розслідування воєнних та пов'язаних з ними злочинів, створюють належні умови для підготовки фахівців-правоохоронців, здатних професійно реагувати на нинішні виклики військового вторгнення окупантів на територію України.

Чорноус Юлія Миколаївна,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Потреби практичної діяльності у боротьбі зі злочинністю обумовлюють необхідність розробки нових методик розслідування кримінальних правопорушень або удосконалення існуючих. Фундаментальні засади криміналістичної методики розкриті у наукових працях українських вчених-криміналістів: Л. І. Аркуші, В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. Г. Лукашевича, В. В. Тіщенка, П. В. Цимбала, С.С. Чернявського, В.М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура та ін. Однак, зміни суспільного життя обумовлюють трансформацію злочинної діяльності, удосконалення її засобів та методів. Таким чином, дослідження за напрямом розробки нових та удосконалення існуючих криміналістичних методик не можна вважати завершеним.

Нині наука та практика потребують розробки дієвих засобів, методів і прийомів боротьби зі злочинністю, з метою підвищення ефективності правоохоронної діяльності. Важливе значення відводиться розробці сучасних криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень за актуальними напрямами.

До одного із важливих напрямів належить розробка криміналістичних методик розслідування міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру. Вказана проблематика набула підвищеної актуальності за умов воєнного стану в Україні. У світовому масштабі поширеною і вкрай суспільно небезпечною групою є злочини міжнародного характеру. Відповідальність за їх учинення передбачена міжнародними договорами універсального або регіонального значення. Конкретні заходи покарання за вчинення злочинів міжнародного характеру визначаються національним законодавством після інкорпорування міжнародного договору [1, с. 615]. Сьогодні особливу стурбованість світового співтовариства викликає боротьба з такими злочинами міжнародного характеру: тероризмом; захопленням заручників; торгівлею людьми; легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом; незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; корупційними злочинами; кіберзлочинами та ін. У наукових роботах наводиться класифікація злочинів міжнародного характеру. Практично у всіх групах виділяється ознака – наявність «іноземного елементу», що знаходить вираз у предметі посягання, способі вчинення злочину, обстановці, слідах злочину, особі злочинця та потерпілого. Дана

ознака впливає на формування криміналістичної характеристики та методики розслідування даних злочинів.

За сучасних умов життя нашої держави, відсічі збройній агресії РФ, запровадженням з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану [2], в умовах нових викликів вітчизняній правоохоронній системі, нагальною є потреба формування криміналістичної методики розслідування воєнних злочинів. Катастрофічна ситуація склалася у зв'язку із вчиненням щодо громадян України масових злочинних дій. За даними Офісу Генерального прокурора, на початок листопада 2022 року зареєстровано 44389 злочинів агресії та воєнних злочинів за період повномасштабного вторгнення РФ на території України [3].

Нині гостро постали завдання правового, криміналістичного забезпечення розслідування вчинених в Україні воєнних злочинів, які характеризуються як міжнародні, є результатом збройної агресії Росії. Необхідно повно і якісно збирати доказову інформацію криміналістичними засобами, методами, прийомами для розгляду справ у системі вітчизняного кримінального судочинства та здійснення правосуддя у Міжнародному кримінальному суді.

Зусилля державних та правоохоронних органів України спрямовані на забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства щодо вчинених на території України злочинних діянь. Так, ще у вересні 2015 року Україна передала до Міжнародного кримінального суду Заяву, якою визнала юрисдикцію Суду стосовно всіх злочинів (передусім це злочини проти людяності і воєнні злочини), скоєних на території України з початку військової агресії РФ проти нашої держави. Заява має безстроковий характер [4, с. 10]. Після 24 лютого 2022 року співробітництво між Офісом Генерального прокурора та прокурором Міжнародного кримінального суду набуло нових завдань та форм реалізації. Спільно з іноземними партнерами проводяться процесуальні дії та збираються докази військової агресії РФ [5]. Така діяльність відбувається у різних регіонах України, і змушені констатувати високий рівень латентності цих злочинів, загрозливі масштаби їх поширення, вкрай високу суспільну небезпечність та міжнародну протиправність. Окреслена ситуація актуалізує необхідність застосовування рішучих заходів реагування з боку правоохоронних органів.

Методика розслідування воєнних злочинів повинна бути сформована із врахуванням тієї обставини, що вона має охоплювати особливості розслідування різних за своїми кримінально-правовими ознаками видів злочинних посягань (як проти життя та здоров'я особи, її статевої свободи та недоторканості, проти власності, так і власне військових злочинів), яка виражається в єдиному механізмі злочинної діяльності, що реалізується за умов ведення воєнної агресії РФ. Дана ознака впливає на спільність вихідних слідчих ситуацій; комплексний характер предмета доказування і обставин, які підлягають

встановленню; на типовість слідової інформації та криміналістичних засобів її дослідження.

Варто наголосити, що обов'язковою умовою успішного формування нових і удосконалення існуючих криміналістичних методик є визначення концептуальних підходів стосовно технології створення самих методик. Розв'язання цієї проблеми залежить насамперед від наявності єдиної загальновизнаної й несуперечливої класифікації методик розслідування злочинів. В.В. Тіщенко зауважує про необхідність відзначення тісної залежності між принципами розробки окремих методик і визначенням структури останніх. Вченим пропонуються принципи побудови окремих методик розслідування, що дають змогу сформувати їх структуру відповідно до таких елементів: 1) криміналістичний аналіз відповідної категорії злочинів (їх криміналістична класифікація й характеристика); 2) обставини, що підлягають з'ясуванню й установленню; 3) аналіз та оцінювання вихідних ситуацій на перевірочному етапі розслідування; 4) типові слідчі ситуації, типові версії, завдання й засоби їх перевірки та вирішення (криміналістичні програми) на перевірочному й початковому етапах розслідування; 5) слідчі ситуації, завдання та програми їх вирішення на наступному й заключному етапах розслідування; 6) тактичні та організаційні особливості проведення слідчих дій і тактичних операцій [6, с. 375]. Названі елементи деталізуються й наповнюються відповідним змістом по кожній конкретній методиці розслідування.

Відповідно, за сучасних умов мова йде про формування комплексної криміналістичної методики розслідування воєнних злочинів, що будується із врахуванням кримінально-правових та криміналістичних ознак. Важливо, що саме за змістом криміналістичної методики аналізується накопичений досвід слідчої, експертної, судової практики як на вітчизняному, так і міжнародному рівнях, відшукуються найефективніші прийоми, методи та засоби розслідування та попередження різних категорій злочинів. Окрема увага у змісті даної методики відводиться питанням міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні.

Отже, сучасний стан боротьби зі злочинністю актуалізував необхідність вирішення ряду невирішених завдань у криміналістиці. Суттєві з них – у галузі криміналістичної методики, оскільки за даним напрямом відзначається відставання рівня науково-методичних рекомендацій від потреб практики. Йдеться не лише про відсутність методик розслідування «нових» кримінальних правопорушень, зокрема, воєнних злочинів, а й про застарілість підходів до розслідування тих кримінально-протиправних діянь, що нині значно змінилися кількісно та змістовно.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. [редкол. : Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 1998–2004. Т. 2 : Д-Й. 1999. 741 с.

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

3. Офіс Генерального прокурора: [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/.

4. Посібник зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду. Київ: Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 2019. 43 с.

5. Генеральний прокурор Ірина Венедіктова та прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан оглянули місця воєнних злочинів РФ у Харкові. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/geprokuror-irina-verediktova-ta-prokuror-mks-karim-xan-oglyanuli-miscya-vojennix-zlociniv-rf-u-xarkovi.

6. Тіщенко В.В. Виникнення, розвиток і сучасний стан криміналістичної методики розслідування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* : зб. наук. пр. Одеса, 2017. Т. XIX. С. 361–381.

Несен Ольга Олександрівна,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат медичних наук,
доцент

ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Внаслідок збройної агресії російської федерації та оголошення в Україні військового стану виникла реальна загроза психічному здоров'ю населення нашої країни. Кожен повинен бути готовим до того, що може опинитися в екстремальній, небезпечній для життя обстановці. Наші військові борються в умовах тривалої та непередбачуваної загрози власному життю й життю побратимів, а наше цивільне населення страждає від щоденних новин про безглузді та безпричинні вбивства й катування на окупованих територіях, потрапляє під ракетні та снарядні обстріли, виживає під ворожим пресингом в окупаційних умовах. Це негативно впливає на психоемоційний стан людей.

За таких умов людина піддається впливу стрес-факторів, наслідком яких можуть бути психологічні а в подальшому і психічні розлади (посттравматичний стресовий розлад). Психологічний стан та психічне здоров'я під час військових дій є вкрай важливим. Багато людей переживають виснаження, спустошення, втому, відчувають тривогу й паніку. У сучасній психіатрії проблеми психічної травми та розладів, спричинених нею, приділяється дуже велика увага. Це пов'язано зі зростанням масових психотравмуючих подій.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – розлад психічного здоров'я, котрий розвивається після пережитої або

побаченої травматичної події чи безпосередньої травми, що загрожувала життю або гідності людини, ознаки якого зберігаються більш як місяць після травми (Sherin J. et al., 2011). ПТСР (бойова психічна травма, бойова стрес-реакція) є одним із найтяжчих для діагностики розладів, оскільки на відміну від інших психосоматичних реакцій і хвороб не визначений стабільним поєднанням симптомів або синдромів. Цей стан може з'явитися не лише у військових, які беруть участь у бойових діях, а також у цивільних осіб, котрі стали свідками смертей, руйнувань, поранень, катувань або перебували в зоні бойових дій, полоні, оточенні чи в небезпеці, стали жертвами поранень, фізичного, психічного чи сексуального насильства. Також на ПТСР часто страждають особи, які втратили під час війни своїх рідних, друзів, перебували під обстрілами й бомбардуванням, вимушені були стріляти та вбивати ворога, непокоїтися через рідних і друзів, що були в небезпеці.

Нещодавно Міністерство охорони здоров'я України заявило, що за наслідками війни психологічну підтримку у найближчі роки потребуватимуть понад 15 мільйонів українців, з них 3-4 мільйонам потрібно буде приділяти особливу увагу. Ця війна суттєво впливає на психічний стан людей, навіть тих, яким здається, що вони стійко переживають воєнні наслідки. Тому питання надання психологічної підтримки є наразі вкрай актуальним, про що свідчить ініційована Першою леді України Оленою Зеленською Національна програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки українців.

При лікуванні ПТСР насамперед застосовуються немедикаментозні методи корекції, котрі включають комплексну психологічну діагностику та лікування за участю лікаря-психіатра, психотерапевта, клінічного психолога, військового психолога-консультанта, соціального працівника та середнього медичного персоналу, який пройшов спеціальну підготовку з психологічної діагностики, корекції та соціально-трудової реабілітації. Обов'язковими моментами немедикаментозної корекції є правильний режим дня, достатнє адекватне фізичне навантаження, рухливі види спорту й організація відпочинку.

Медикаментозне лікування призначається лікарем і має на меті зменшити клінічні прояви ПТСР. Недоцільно використати фармакологічні препарати безпосередньо після травми чи травматичної події оскільки, на відміну від гострої стресової реакції, на формування ПТСР потрібно до шести місяців. ПТСР – це крайня реакція на сильний стресс, її частота саме у момент надзвичайної ситуації низька. Проте, якщо стресс має потужну тривалу у часі дію (наприклад, перебування в окупації, постійні ситуації обстрілів та повітряних тривог тощо), вірогідність швидкого розвитку ПТСР підвищується.

Вперше психологічні зміни у людей, які пережили ту чи іншу екстремальну ситуацію, були описані Да Коста в 1871 р. у солдатів під

час Громадянської війни в Америці і були названі «синдром солдатського серця». У 1941 р. А. Кардинер назвав це явище «хронічним військовим неврозом» і показав, що військовий невроз має як фізіологічну, так і психологічну природу. Він вперше дав комплексний опис симптоматики: збудливість і дратівливість; нестримний тип реагування на раптові подразники; фіксація на обставинах травматичної події; відхід від реальності; схильність до некерованих агресивних реакцій. У 1980 р. М.Горовиць запропонував виділити його в якості самостійного синдрому, назвавши «посттравматичним стресовим розладом». Надалі группа авторів на чолі з М.Горовицем розробила діагностичні критерії ПТСР, які були прийняті спочатку для американських класифікацій психічних захворювань, а пізніше для МКХ-10.

До основних симптомів синдрому ПТСР відносяться: порушення сну, патологічні спогади, амнезія на деякі події, надчутливість, надзбудження. До вторинних симптомів ПТСР відносять: депресію, тривогу, імпульсивну поведінку, алкоголізм, соматичні проблеми.

Психологічні наслідки участі в бойових діях призводять до того, що в умовах вже мирного часу, через загострене почуття справедливості, підвищену тривожність, «вибухові» реакції, що періодично виникають у відповідь на будь-які подразники, депресивні стани, порушується соціальна взаємодія, виникають сімейні конфлікти та проблеми з працевлаштуванням, втрачається інтерес до суспільного життя, знижується активність при вирішенні життєвоважливих проблем.

Війна в Україні докорінно порушила відчуття безпеки і призвела до стресу, психологічні наслідки якого можуть бути небезпечними для здорового майбутнього і дорослих, і дітей. Виділяють три групи факторів, поєднання яких призводить до виникнення ПТСР:

1. Інтенсивність травмуючої події, її тривалість, несподіваність та неконтрольованість.
2. Сила захисних механізмів особистості та наявність соціальної підтримки.
3. Особисті фактори ризику: вік на момент травмуючих подій, наявність травмуючих подій та психічних розладів в попередні періоди життя людини.

Найбільш уразливими є люди у віці до 22 або старше 30 років. Щодо гендерних особливостей науковці зазначають, що у 8 % чоловіків та 20 % жінок розвивається ПТСР після травмуючих подій. Діти та підлітки так само перебувають у зоні ризику щодо розвитку ПТСР. Психіка як дорослих, так і особливо дітей та підлітків, має величезні резерви для відновлення і саморегуляції. Завдяки підтримці рідних та, за потреби, психологічної підтримки фахівців, людина може повернутися до норми після травмуючого досвіду. Важливо відзначити, що прояви ПТСР можуть зберігатись протягом тривалого часу.

Як і будь-який процес, ПТСР має відповідні фази проходження, і далеко не завжди він утворює незворотні порушення особистості, треба розуміти, що для того, щоб людина позбулась ПТСР, необхідно звернутися за допомогою до спеціалістів та не уникати цієї проблеми.

Важливо не нехтувати психічним здоров'ям та, у разі виявлення ознак, що можуть свідчити про посттравматичний стресовий розлад негайно звертатися за допомогою до спеціалістів – психологів та психотерапевтів, щоб не допустити тяжких наслідків перенесених подій.

Список використаних джерел

1. Посттравматичний стресовий розлад : адаптована клінічна настанова, заснована на доказах / Державний експертний центр Міністерства охорони здоров'я України;Асоціація психіатрів України; Всеукраїнське громадське об'єднання родин загиблих та безвісти зниклих, учасників антитерористичної операції, ветеранів війни та активістів волонтерського руху «Крила 8 сотні». 2016.

2. Посттравматичний стресовий розлад в умовах воєнного стану: місце та можливості фітотерапії / О. М. Радченко Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького. 17.10.2022

3. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) / Горбунова В. www.prostirnadii.org.ua

4. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психоло гічні аспекти. Методичний посібник / Упор.: Д.Д. Романовська, О.В. Ілащук. Чернівці :Технодрук, 2014

5. Profilaktyka posttravmatychnyx stresovyx rozladiv: psyxologichni aspekty (2014).

Антонюк Поліна Євгенівна,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук;
Улещенко Ольга Олександрівна,
заступник завідувача відділу забезпечення
діяльності центру Київського науково-
дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України

ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Відповідно до ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) збирання доказів сторонами кримінального провадження здійснюється у порядку, передбаченому КПК України [1].

Такий порядок визначає, що сторона обвинувачення здійснює збирання доказів в тому числі шляхом проведення слідчих (розшукових) дій (ч. 2 ст. 93 КПК України).

Однією з таких слідчих (розшукових) дій є освідування особи, порядок здійснення якого визначається в ст. 241 КПК України. На наш погляд, запропонований порядок закладає певні невизначеності, що впливають на ефективність освідування особи як засобу збирання доказів у кримінальному провадженні, а тому потребують аналізу.

Так, відповідно згідно ч. 1 ст. 241 КПК України дізнавач, слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на його тілі, одязі, в якому він перебуває, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

З огляду на заявлену мету – виявлення та вилучення в тому числі слідів кримінального правопорушення, вбачається, що освідування особи є однією з першочергових слідчих (розшукових) дій, зволікання із проведенням якої може призвести до втрати слідів. В той же час законодавець дозволяє проведення освідування особи лише щодо конкретних учасників кримінального провадження – підозрюваного, свідка чи потерпілого, що вже само по собі передбачає проведення певних процесуальних дій по наданню особам такого процесуального статусу, причому лише після відкриття кримінального провадження (внесення відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань). Безсумнівно, що такі умови потребують певного часу та напряму впливають на ефективність освідування особи з метою виявлення слідів кримінального правопорушення.

Крім того, встановленим порядком передбачена можливість виявлення слідів кримінального правопорушення не лише на тілі особи, але і на одязі, в якому перебуває особа, під час її освідування. Закріплене у нормі бачення законодавця виглядає дещо нелогічним, по перше, з огляду на існування в кримінальному провадженні процесуальної категорії «речі», до яких і належать елементи одягу, порядок огляду яких встановлений в ст. 237 КПК України. По-друге, з огляду на відсутність тлумачення категорії «одяг» в кримінальному процесуальному законі та встановленого процесуального порядку поводження з відповідними об’єктами, така конструкція правової норми припускає можливість інтерпретації та закладає підстави для визнання зібраних в такий спосіб доказів неналежними та недопустимими.

На нашу думку, доцільно було передбачити у відповідній кримінальній процесуальній нормі можливість огляду одягу освідуваної особи по правилах огляду речей в межах освідування особи.

В ч. 2 ст. 241 КПК України законодавець передбачає можливість особи добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого, прокурора. При цьому, в разі відмови особи, освідування здійснюється примусово виключно на підставі постанови прокурора.

Слід відмітити, що, зазначаючи на можливість проведення освідування особи примусово, законодавець абсолютно не встановлює межі примусу, форму та суб'єктів його реалізації, унеможливлюючи оцінку зібраних в такий спосіб доказів та порушуючи тим самим таку засаду кримінального провадження як змагальність сторін. Формулювання ж, яке використовує законодавець для встановлення меж примусу, як то – «… у межах, необхідних для досягнення мети освідування», на наш погляд, не дозволяє сформулювати конкретні допустимі межі такого примусу. Крім того, не визначений порядок освідування особи, яка перебуває в безпорадному стані, без свідомості тощо, яка при цьому може не мати відповідного процесуального статусу – потерпілий, підозрюваний, свідок. Очевидним вбачається зокрема ігнорування положень ч. 6 ст. 55 КПК України, відповідно до якої передбачена можливість визнання потерпілим у кримінальному провадженні близьких родичів чи членів сім'ї особи, яка в результаті правопорушення перебуває у стані, що унеможливлює подання нею відповідної заяви. А у випадку, коли така особа є учасником кримінального провадження але з урахуванням її стану не може проявити своє волевиявлення, чи не буде примусове освідування такої особи порушенням її прав та підставою для визнання зібраних доказів недопустимими? Крім того, погоджуємося з думкою науковців щодо вибіркового характеру примусу з огляду на процесуальний статус учасників кримінального провадження [2, с. 123, 124], що є гарантією дотримання їх прав та свобод.

В ч. 3 ст. 241 КПК України законодавець декларує, що освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком здійснення освідування лікарем. Дізнавач, слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, якщо це пов'язано з необхідністю оголювати особу, яка підлягає освідуванню.

Дотримання цієї норми виглядає проблемним з огляду на відсутність роз'яснення законодавця щодо «оголення особи». Наприклад, зважаючи на звичний для населення України вигляд осіб чоловічої статі в місцях відпочинку на водоймах, чи можна вважати оголенням особи освідування, яке не супроводжується необхідністю зняття нижнього одягу, а передбачає оголення лише грудної клітини для особи чоловічої статі? Чи все ж це буде оголення і таке освідування особи повинне здійснюватися виключно особами чоловічої статі?

Недостатньо визначеною виглядає також позиція законодавця щодо здійснення освідування особи лікарем, що припускає можливість оголення особи в ході освідування (ч. 3 ст. 241 КПК України), а також *за участю* судово-медичного експерта, лікаря або спеціаліста (ч. 2 ст. 241 КПК України).

Встановлюючи можливість проведення освідування особи лікарем, законодавець не визначає порядку такого освідування, а також подальшої фіксації зібраних доказів. Постає питання, яким

чином складається протокол освідування особи, проведеного лікарем? Яким учасником кримінального провадження в такому випадку є лікар, і яке його коло процесуальних прав, повноважень та відповідальності? Чи припустимо складати протокол освідування особи слідчим, дізнавачем, прокурором, які не були присутні під час самого освідування особи, або складати такий протокол зі слів лікаря, процесуальний статус якого не визначений?

Також, зазначаючи на можливість вилучення слідів кримінального правопорушення в ході освідування особи, законодавець не зазначає, що вони можуть додаватися як додатки до протоколу освідування, а обмежується зазначенням на те, що про проведення освідування складається протокол згідно з вимогами КПК України, копія якого надається особі, освідування якої здійснювалося. Разом з тим, зміст ст. 105 КПК України, яка встановлює види додатків до протоколів, не охоплює собою «сліди кримінального правопорушення», які можуть бути виявлені та вилучені в ході освідування особи. Також залишається питанням, чи підлягають вилученню в ході освідування елементи одягу особи, чи лише огляду та фіксації?

Зазначені аспекти закріпленого в Кримінальному процесуальному законі порядку освідування особи, на наш погляд, ставлять під сумнів ефективність цієї слідчої (розшукової) дії як засобу збирання доказів, закладаючи підстави для невизнання зібраних в такий спосіб доказів належними і допустимими. Вирішення цієї проблеми вбачається в чіткій регламентації порядку освідування особи, що передбачає узгодженість з іншими процесуальними діями та використання визначених та зрозумілих дефініцій.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

2. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчикова В. Є. Учасники освідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2015. № 1. С. 121–132.

Антощук Андрій Олександрович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ НЕПОВНОЛІТНІ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

В дослідженнях криміналістичного спрямування щодо обігу наркотичних засобів, як правило, приділяється увага загальним питанням розслідування і проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Проте, при вчиненні кримінальних правопорушень у сфері обігу

наркотичних засобів неповнолітніми особами або за їх участю виникають певні особливості.

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі Офісу Генерального прокурора у 2016 році зареєстровано 23029 злочині у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, з яких 126 фактів вчинених неповнолітніми або за їх участю. У 2017 році зареєстровано 29010 вказаних фактів, із них 175 неповнолітніми або за їх участю, у 2018 році – 27007 вказаних фактів, із них 186 неповнолітніми або за їх участю, у 2019 році – 28774 вказаних фактів, із них 117 неповнолітніми або за їх участю, у 2020 році – 28204 вказаних фактів, із них 263 неповнолітніми або за їх участю, у 2021 році – 29587 вказаних фактів, із них 237 неповнолітніми або за їх участю і за десять місяців 2022 року зареєстровано – 32393 вказаних фактів, із них 169 неповнолітніми або за їх участю [1].

Виходячи із правозастосовної практики доводиться констатувати, що кримінальні правопорушення, вчиненні неповнолітніми у сфері обігу наркотичних засобів, у більшості виявляються працівниками патрульної поліції ході патрулювання. Невелика кількість таких діянь виявляється в ході оперативно-розшукових заходів або в ході негласних слідчих (розшукових) дій, проведених по іншому кримінальному провадженні. При цьому, доводиться констатувати, що спостерігається і інертність працівників поліції щодо встановлення в подальшому джерела походження наркотичних засобів, виявлених у неповнолітніх, а виділення матеріалів у окреме провадження має формальний характер.

Водночас, слід зазначити, що одним з найбільш важливих завдань реформування правоохоронних органів України є здійснення систематичної протидії кримінальним правопорушенням, які становлять суспільну небезпеку для усієї країни. Одним з таких видів суспільно-небезпечних явищ є кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Швидке та оперативне здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій за фактами вчинення таких правопорушень є запорукою відновлення порушених злочином суспільних відносин, притягнення винних осіб до суворої відповідальності, а також подальшого здійснення профілактичних заходів в цій сфері [2, с. 6].

Які ж особливості розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми у сфері обігу наркотичних засобів. По-перше, в ході розслідування важливе значення має вивчення особи неповнолітнього підозрюваного. При цьому, воно має значення, як тактичне, так і процесуальне. У тактичному плані це необхідне для підготовки до допиту та інших слідчих (розшукових) дій, вибору

оптимального напрямку та найбільш продуктивних методів розслідування такого кримінального провадження.

Істотного значення відіграє визначення симптомів, які можуть бути у неповнолітнього в результаті вживання наркотичних засобів. З метою їх визначення, рекомендується проведення огляду неповнолітнього (освідування). Ст. 241 КПК України, дізнавач, слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на його тілі, одязі, в якому він перебуває, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. [3]. Крім цього, важливе значення має призначення наркологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного.

По-друге, допит неповнолітнього підозрюваного по даній категорії кримінальних проваджень відрізняється специфікою і тактико-організаційними прийомами і методами. В процесі допиту підозрюваних осіб доцільно враховувати відсутність або наявність у них наркоманії і ступінь її розвитку, зміст поглядів допитуваного на допустимість незаконного вживання наркотиків. Вважаємо за необхідне для успішного проведення допиту залучати психолога, який допоможе слідчому у виборі засобів, направлених на подолання протидії неповнолітнього підозрюваного (якщо вона прогнозована).

По-третє, важливого значення при вирішенні завдань щодо встановлення всіх обставин розслідуваного факту і його учасників має організація продуктивної взаємодії органів досудового розслідування та оперативних працівників.

По-четверте, до особливостей розслідування кримінальних правопорушень розглядуваної категорії необхідно віднести і вживання заходів щодо забезпечення належної медичної реабілітації неповнолітнього. Пов'язано це із тим, що більшість неповнолітнім обирають запобіжний захід не пов'язаний із триманням під вартою, а у них зберігається коло спілкування, які також можуть бути пов'язанні із вживанням та незаконними діями щодо наркотиків.

Отже, в ході розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми у сфері обігу наркотичних засобів необхідно враховувати, як специфіку проведення окремих слідчих (розшукових) дій, так і специфіку проведення розслідування в цілому.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування : наказ Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 299. *Офіс Генерального прокурора* : URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

2. Багайчук К.О., Савченко О.О., Прибиткова Н.О. Особливості досудового розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту

наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Науково-методичні рекомендації. Харків. 2015. 99 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Баулін Олег Вячеславович,
завідувач відділу наукової діяльності
та міжнародного співробітництва
Київського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції
України, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Огляд місця події є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, що проводиться у відповідності до ст. 237 та ін. статей КПК України з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Принциповими для такого огляду є положення криміналістичної тактики про своєчасність, об'єктивність, повноту, планомірність, активність, обов'язкове застосування спеціальних знань тощо.

У структурі слідчого огляду традиційно виокремлюють 3 етапи: підготовчий, робочий (дослідницький) і заключний (завершальний). Криміналістика визначає типові дії слідчого та їх послідовність (залежно від слідчої ситуації) на всіх зазначених етапах, починаючи з підготовчих дій до виїзду на місце події й завершуючи оформленням результатів огляду.

Слідчий огляд місця події у зв'язку із розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених внаслідок ведення російськими військами агресивної війни проти України, миру та людяності, у надзвичайних ситуаціях (в умовах воєнного стану) передбачає здійснення діяльності у декількох напрямах: 1) забезпечення процесуальних і криміналістичних аспектів; 2) організаційне, технічне та інформаційне забезпечення; 3) забезпечення безпеки учасників огляду.

Усі ці аспекти між собою органічно тісно пов'язані та здійснюють взаємний вплив один на одного й тому, акцентуючи увагу на процесуальних і криміналістичних аспектах, не обійтися без згадування інших.

Під час розслідування злочинів зазначеної категорії потрібно враховувати ряд специфічних факторів.

1. Коли кримінальне провадження пов'язане із вибухом, масштабними руйнуваннями, великою кількістю постраждалих, то воно стає непосильним для одного слідчого і прокурора-процесуального керівника, й потребує створення потужних слідчих, слідчо-оперативних

груп (СГ, СОГ), що діятимуть під процесуальним керівництвом групи прокурорів. І огляд місця події у такому провадженні одразу має здійснювати слідча група (міжвідомча слідча група) на чолі зі старшим слідчим за відповідного процесуального керівництва старшого групи прокурорів. Склад групи 3–5 слідчих, можливо й більше, залежно від ситуації. Великі слідчі групи, міжвідомчі СГ, СОГ для нормального функціонування повинні мати власну структуру: штаб, аналітичний підрозділ (інформаційний центр), криміналістичну групу, окремі слідчі групи (підгрупи) для відпрацювання певних напрямків (ділянок, об'єктів, епізодів), групу забезпечення (дислокація, охорона, безпека, транспорт, побут, харчування, медичне обслуговування, оскільки практиці часів СРСР 1987–1990 рр. відомі випадки тиску на слідчих, харчового отруєння членів СОГ).

2. Ускладнення пов'язані із впливом соціально-економічної ситуації, певним протистоянням постраждалого місцевого населення і місцевою владою, впливом опозиційних місцевій владі політичних груп, активною діяльністю ЗМІ і окремих впливових осіб, що намагаються набрати певних дивідендів на піарі. Можливі певні непорозуміння і протиріччя у стосунках із керівництвом державних і місцевих органів влади, а в окремих випадках – відкрита (до саботажу у допомозі) чи прихована протидія з боку окремих керівників державних і місцевих органів влади, які побоюються притягнення їх до різних видів юридичної відповідальності за певні прорахунки в своїй службовій діяльності, якими скористався ворог. Йдеться про надання зазначеними керівниками (й переважно із благих намірів) пріоритету найшвидшому усуненню негативних наслідків злочинних дій окупантів – ліквідація наслідків вибуху, прибирання території, ремонт трубопроводу або електромереж, поновлення комунікацій, руху транспорту, відновлення постачання тощо. Можливість для проведення слідчих оглядів надається з подачі таких зацікавлених осіб тоді, коли обстановка місця події є далекою від первинної і значна частина слідів злочину та речових доказів втрачена. До того вони іноді керують або беруть участь у різних комісіях, службових розслідуваннях чи перевірках відомчого характеру, які проходять паралельно досудовому розслідуванню, іноді випереджають його та формують документальну базу для певного впливу на результати досудового розслідування. І це треба враховувати, оскільки з одного боку такі паралельні розслідування є законними і необхідними, дуже корисними, якщо вони проводяться об'єктивно і на належному фаховому рівні, але з іншого боку вони здатні ускладнити органу досудового розслідування встановлення істини у кримінальному провадженні, якщо здійснюються вони неправильно. Тому рекомендується вживати заходи для певного контролю за станом таких розслідувань, взаємодіяти з фахівцями, які проводять відомчі розслідування чи службові перевірки. Іноді до складу СГ, СОГ не бажано включати працівників місцевих правоохоронних органів,

оскільки вони через залежність від місцевої влади, опозиційних їй сил можуть виявлятися шкідливими для інтересів слідства інформаторами і «особами небажаного впливу» на інших членів СГ.

3. Особливість огляду місця події у таких провадженнях – масштабність, необхідність використання гелікоптерів, застосування криміналістичних дронів та спеціальної техніки, яка забезпечує безперервний і якісний відеозапис. При цьому, потрібно забезпечити як безпеку учасників огляду, так і збереження результатів застосування даних технічних засобів. Відомим є приклад, коли спроба огляду зруйнованого реактора Чорнобильської АЕС у квітні 1986 р. через відсутність своєчасної достовірної інформації про радіаційну обстановку на місці огляду призвела до втрати спецавтомобіля – криміналістичної лабораторії, що була забруднена радіаційним випромінюванням так, що не підлягала очищенню і стала з усією «начинкою» й матеріалами небезпечною для життя і здоров'я кожного, хто до неї наблизиться без спеціального захисту. У подальшому огляд зруйнованого реактора проводився шляхом відеозйомки з гелікоптера.

4. Залучення спеціалістів (саперів, криміналістів, кінологів із службово-розшуковими собаками, вибухотехніків, лікарів, фахівців з авіаційної медицини, судово-медичних експертів тощо) є обов'язковим.

5. Ускладнює ефективність оглядів негативні обставини – проведення рятувальних робіт, гасіння пожеж, дії з пошуку вибухових пристроїв та інші невідкладні заходи, спрямовані на ліквідацію небезпечних наслідків злочинних дій, оскільки вони призводять до суттєвої зміни первинної обстановки місця події. Тому з часом необхідним стає вилучення матеріалів відеозапису та інших документів, що фіксують проведення таких робіт, їх огляд, допит осіб, які їх проводили, врахування результатів цих дій при призначенні і проведені експертиз.

6. Потрібно враховувати як форму власності на земельні ділянки, будівлі, приміщення та інші об'єкти (ч. 3 ст. 233 КПК України дещо звільняє від цього, але не завжди і сторона захисту потім використає помилки у цьому для визнання результатів огляду недопустимим під час доказування). Потрібно враховувати режим функціонування окремих об'єктів (органів, підприємств і установ), для цього ознайомлюватися із спеціальним законодавством, статутними документами. Бажано під час огляду на підставі ч. 2 ст. 93 КПК України якнайшвидше замовити у адміністрації і отримати документацію на об'єкти (землеустрою, архітектурні плани тощо).

7. Якщо на місці подіє є труп, то його огляд починається з фіксації пози і розташування відносно нерухомих орієнтирів (за необхідності вони створюються штучно й залишаються в ґрунті (наприклад, були випадки коли на лісовій галявині закопували пляшку із биркою на місці ложа трупа, на місці, де була голова трупа). Фіксуються дані про стать, расовий тип, вік, довжину тіла, наявність і колір волосся та інші індивідуальні зовнішні прикмети, температуру

тіла, наявність пошкоджень на тілі і трупних явищ, одяг і взуття, пошкодження і сліди на ньому, зміст кишень (якщо такі є) тощо. Після закінчення огляду трупа уважно оглядається його ложе.

Отже, для забезпечення процесуальних аспектів проведення огляду місці події слідчому, з урахуванням криміногенної обстановки, що склалася у певній місцевості в умовах дії правового режиму воєнного стану, введеного в Україні у зв'язку із збройною агресією російських військ, належить вирішити завдання, спрямовані на: 1) підбір та залучення учасників огляду; 2) забезпечення можливості використання технічних та інших засобів для пошуку, виявлення та фіксації слідів кримінального правопорушення; 3) належне оформлення результатів огляду; 4) можливість вилучення виявлених під час огляду об'єктів та інших слідів, що містять відомості про обставини кримінального правопорушення.

Вакулик Ольга Олексіївна,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Харкевич Юрій Іванович,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДЕРЖАВНИМ ФІНАНСУВАННЯМ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

У формуванні доказової бази вагоме місце відведено судовим експертизам. Закон України «Про судову експертизу» надає чітке визначення цього терміну наступним чином: «Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [9]. Також, законодавством визначені установи, які мають право проводити різноманітні види та класи судових експертиз, вимоги до них, терміни виконання тощо. Науковцями було приділено достатньо уваги дискусійним питанням при дослідженні цієї тематики та надано ряд слушних пропозицій.

Втім, під час розслідування того чи іншого кримінального правопорушення виникають певні особливості щодо призначення судових експертиз. Якщо за загальними правилами зазначена слідча (розшукова) дія проводиться на початковому і подальшому етапах розслідування, то під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я в

умовах пандемії, важливо призначити судові експертизи якомога раніше, результати проведення яких здебільшого є визначальними під час кваліфікації правопорушення за статтями КК України. В процес підготовки експертизи вчені включають такі основні елементи, як збирання необхідних матеріалів; вибір моменту призначення експертизи; визначення предмета судової експертизи; формулювання запитань експерту; вибір експертної установи або експерта [6]. На наш погляд вказані елементи пов'язані один з одним і можуть бути реалізовані паралельно. Тому, під час викриття таких правопорушень уповноважені особи заздалегідь продумують які необхідні матеріали будь надаватись експерту. При цьому, звертається увага не тільки на вилучення об'єктів дослідження, а і на необхідні матеріали, які будуть використані як порівняльний матеріал. Розуміння предмета судової експертизи дає можливість правильно сформулювати питання, поставлені на вирішення експертизи. Як свідчить практика та дослідження науковців на цьому етапі найбільшого результату можна досягти використовуючи консультативну форму спеціальних знань, тобто попередньо порадитись з фахівцями з приводу можливості даного виду дослідження за вилученими об'єктами, щодо повноти та правильності питань експерту, тощо.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я в умовах пандемії, уповноважені особи звертаються як до експертів, що здійснюють судово-експертну діяльність в державних спеціалізованих установах, так і до судових експертів, які не є працівниками зазначених установ, але їх діяльність регламентована законодавством, зокрема, Законом України «Про судову експертизу». Останні проводять дослідження в більш короткі терміни, втім, мають обмежений спектр послуг. Тому, в більшості випадків перевага на боці державних спеціалізованих установ.

До них належать науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби: Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [9].

З приводу призначення судових експертиз В. М. Глібко вказував, що це лабораторні дослідження об'єктів з метою встановлення їхнього фактичного стану; можливості проведення певних дій; обставин, за яких були проведені дії; невидимих слідів зашифрованого змісту; групової належності об'єктів або їх тотожності [2, с. 430]. В розрізі нашого дослідження використовуються не всі види експертиз, а лише окремі з них.

Ґрунтовно дослідивши роботи попередників та вивчивши матеріали кримінальних проваджень за зазначеною категорією

кримінальних проваджень, ми намагались надати перелік судових експертиз, які переважно призначаються при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я в умовах пандемії, зокрема:

- економічна – 98 %;
- почеркознавча – 87 %;
- технічна експертиза документів – 71 %;
- комп'ютерно-технічна – 31 %;
- телекомунікаційна – 34 %;
- товарознавча – 32 %;
- відео та звукозапису – 19 %;
- судово-медична – 22 %;
- судово-біологічна – 21 %;
- трасологічна (дактилоскопічні дослідження та інші) – 21 %;
- матеріалів, речовин і виробів – 24 %;
- будівельно-технічна – 25 %;
- оціночно-будівельна – 23 %;
- інші – 15 %.

Як ми бачимо, на криміналістичні експертизи припадає вагомий відсоток, проте, вирішальна роль належить економічній експертизі, яка проводиться за наступними експертними спеціальностями бухгалтерського та податкового обліку, фінансово-господарської діяльності, фінансово-кредитних операцій. Для нас важливо встановити спричинені збитки, які мають певні відмінності у юридичному та економічному аспектах. Так, О.В. Аніщенко, О.Л. Данильченко зазначають, що сутність збитків як економічного явища полягає в тому, що суб'єкт господарювання зазнає додаткових майнових втрат та (або) не отримує доходи порівняно з витратами і доходами, що здійснюються та отримуються при оптимальному розвитку господарської операції. При цьому можуть бути збитки у формі додаткових витрат та у формі неодержаних доходів [1]. Також, при вчиненні правопорушень групою осіб, варто встановити не тільки загальні збитки, а і окремо, спричинені кожним співучасником. Без висновку судового експерта це довести не можливо, тому визначальну роль поряд з іншими судовими експертизами при розслідуванні зазначених злочинів ми віддаємо саме економічній.

Нерідко, комплексний підхід використання спеціальних знань у вигляді призначення судових експертиз надає найбільший результат. Тому, паралельно з економічною, призначають почеркознавчу експертизу, як правило, для дослідження підписів та коротких записів.

Звісно, реалії сьогодення не обходяться без дослідження електронних слідів. Майже по кожному правопорушенню призначаються комп'ютерно-технічні експертизи для дослідження як комп'ютерної техніки, так і програмних продуктів. Об'єктами дослідження нерідко виступають жорсткі диски, телефони тощо.

Широко використовуються і телекомунікаційна експертиза, тобто дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) і засобів. Призначається для встановлення фактів та способів передачі або отримання інформації в телекомунікаційних системах; встановлення фактів та способів доступу до систем, ресурсів та інформації у сфері телекомунікацій; визначення якості надання телекомунікаційних послуг на рівні їх споживання; встановлення конфігурації та робочого стану телекомунікаційних систем та засобів; встановлення типу, марки, моделі та інших класифікаційних категорій телекомунікаційних систем та засобів; дослідження алгоритмів обробки інформації та її захисту у сфері телекомунікацій [8].

Також, серед інженерно-технічних експертиз має значення будівельно-технічна при необхідності дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів. Оціночно-будівельна – для визначення оціночної вартості будівельних об'єктів та споруд.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що судових експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я в умовах пандемії суттєво впливають на хід розслідування, кваліфікацію правопорушення, визначення процесуального статусу фігурантів, тощо. За зазначеною категорією кримінальних проваджень, ми намагались надати перелік судових експертиз, які переважно призначаються при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із державним фінансуванням галузі охорони здоров'я в умовах пандемії, зокрема: економічна, почеркознавча, технічна експертиза документів, комп'ютерно-технічна, телекомунікаційна, відео та звукозапису, судово-медична, судово-біологічна, трасологічна, матеріалів, речовин і виробів, будівельно-технічна, оціночно-будівельна. Без висновку судового експерта не можливо встановити спричинені збитки, тому визначальну роль поряд з іншими судовими експертизами при розслідуванні зазначених злочинів ми віддаємо саме економічній.

Список використаних джерел

1. Аніщенко О.В., Данильченко О.Л. Збитки як предмет судової економічної експертизи у кримінальному провадженні URL: file:///C:/Users/409_2/Downloads/338-Article%20Text-677-1-10-20200405.pdf.

2. Глібко В. М. , Дудніков А. Л. , Журавель В. А. та ін. Криміналістика : підручник для студ. юрид. ВНЗ за ред. В. Ю. Шепітька. К. Видавничій Дім «Ін Юре», 2001. 576 с.

3. Кримінальний Кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

4. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

5. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: www.npu.gov.ua/news/Informacziya.

6. Пиріг І.В., Бідняк Г.С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні : навчальний посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.

7. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : затв. наказом Міністерства юстиції України 03.03.2015 № 301/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/z0249–15.

8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/z0705-98#Text.

9. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 року № 4038-XII (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232 URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/4038-12.

Воліков Тарас Анатолійович,
докторант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ПРЕДМЕТ ПОСЯГАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Крадіжка, тобто відкрите викрадення чужого майна (ст. 185 КК України) є небезпечним кримінальним правопорушенням, що посягає на гарантоване Конституцією України право власності. Законом України № 2117-IX від 03.03.2022 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» ч. 4 ст. 185 КК України було доповнено кваліфікуючою ознакою – вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану. Будь-які зміни до законодавства потребують розробки рекомендацій для впровадження в практику, у даному випадку для швидкого та ефективного розслідування правопорушень.

Предмет злочинного посягання є одним з основних елементів криміналістичної характеристики будь-якого кримінального правопорушення. В методиці розслідування крадіжок цей елемент тісно пов’язаний та залежить від обстановки вчинення злочину, а саме від місця у якому вчинюються крадіжки [1, с. 51]. Такими місцями є: крадіжки матеріальних цінностей зі службових приміщень і спеціальних сховищ підприємств, організацій або установ (банків,

музеїв, магазинів, складів, залізничних вагонів і т. ін.); крадіжки грошових коштів із особистих рахунків громадян у державних і комерційних банках; крадіжки особистого майна громадян із службових кабінетів, гардеробів і роздягальнь державних підприємств, організацій чи установ, з приватних офісів, приватизованих магазинів, кафе, кіосків чи лотків; крадіжки з квартир (приватних будинків, дач, кімнат у гуртожитку чи готелі та прирівняних до них житлових приміщень) і нежилих споруд громадян (сараїв, погребів, індивідуальних гаражів та інших підсобних приміщень); крадіжки мопедів, запасних частин, інструментів і речей власника автомобіля, що були в салоні чи багажнику; крадіжки ручної поклажі у пасажирів, зокрема з автоматичних камер схову багажу на об'єктах залізничного, водяного та повітряного транспорту; кишенькові крадіжки, у тому числі оббирання п'яних; крадіжки продуктів землеробства з присадибних і заміських земельних ділянок громадян; крадіжки цінностей із місць поховання мертвих (цвинтарів) тощо [2, с. 68].

Практика розслідування крадіжок, вчинених в умовах воєнного часу на сьогодні не сформувалась настільки, щоб остаточно сформувати методику розслідування таких злочинів, тому при формуванні предмета посягання будемо спиратись на дані з офіційних джерел та перевірених мас-медіа. В умовах воєнного часу значна кількість крадіжок вчинюються представниками країни-агресора. Ними можуть бути як військовослужбовці, так і представники владних структур РФ, бізнесу, представники фейкових «місцевих» адміністрацій та інші колаборанти. Залежно від особи правопорушника та місця вчинення крадіжки визначимо особливості предмета злочинного посягання:

1. При крадіжках з квартир, приватних будинків садибного типу, дач, кімнат у готелях, а також з нежилих приміщень громадян: сараїв, льохів, гаражів та інших підсобних приміщень частіше за все викрадають вироби з золота та інших коштовних металів; гроші, включаючи іноземну валюту; антикваріат, ноутбуки, сучасні технічні пристрої (мобільні телефони, планшети, power bank тощо); одяг, частіше іноземні бренди, вироби з хутра. Викрадають також побутову техніку: телевізори, відео-, аудіоапаратуру, пральні машини, персональні комп'ютери, холодильники; предмети господарсько-побутового призначення, електроінструмент і навіть продукти харчування. Такі крадіжки вчиняються, в основному військовослужбовцями армії РФ або найманцями, представниками терористичних угрупувань ДНР та ЛНР.

2. Крадіжка легкових та вантажних автотранспортних засобів у пересічних громадян, а також з території автотранспортних підприємств, державних установ та організацій. До цієї ж категорії можна віднести крадіжку сільськогосподарської техніки. Ці крадіжки також здійснюють військовослужбовці або найманці [3].

3. Крадіжки матеріальних цінностей зі службових приміщень, сховищ підприємств, організацій або установ як державних, так і приватних: банків, магазинів, складів. Такими цінностями можуть бути: промислова продукція, обладнання для її виготовлення, продукти харчування, сільськогосподарська продукція. Широкого резонансу набуло, наприклад, зафіксоване правоохоронними органами вивезення зернової продукції з території Донецької та Запорізької областей [4]. Суб'єктами вчинення таких злочинів можуть бути представники владних структур РФ та приватних російських комерційних фірм.

4. Крадіжки культурних цінностей з музеїв, картинних галерей, бібліотек. Прикладом може слугувати крадіжка картин з Маріупольського музею Куїнджі (за інформацією міністр культури та інформаційної політики України О. Ткаченка) [5], або крадіжка з Херсонського художнього музею [6].

Нами було узагальнено відомості щодо предмету злочинного посягання в залежності від місця вчинення крадіжок, вчинених в умовах воєнного стану, як складових криміналістичної характеристики. Отримані нами на сьогодні відомості не є вичерпними та будуть доповнюватись залежно від даних судової та правоохоронної практики та складатимуть основу криміналістичної методики розслідування злочинів проти власності, вчинених в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Єфімов М. М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень : підручник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 278 с.

2. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / [А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.

3. Солдати РФ масово вивозять із України викрадені авто: їх бачили в Білорусі. URL: https://focus.ua/uk/auto/511807-soldaty-rf-massovo-vyvozyat-iz-ukrainy-ugnannye-avto-ih-videli-v-belarusi-foto-video.

4. Крадіжка українського зерна триває. URL: https://www.unian.ua/economics/agro/kradizhka-zerna-trivaye-rosiya-perekidaye-korabli-z-sevastopolya-do-novorosiyska-novini-11906109.html.

5. У нас є документальні свідчення, що росіяни пакували картини та вивозили їх до Росії. URL: https://espreso.tv/u-nas-e-dokumentalni-svidchennya-shcho-rosiyani-pakuvali-kartini-ta-vivozili-ikh-do-rosii-tkachenko.

6. Окупанти розграбували Херсонський художній музей: виносили все, що бачили. URL: https://lb.ua/culture/2022/11/05/534949_okupanti_rozgrabuvali _hersonskiy.html.

Волошин Олексій Гнатович,
старший викладач кафедри
криміналістичного забезпечення та судових
експертиз навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ;
Курилін Іван Ростиславович,
доцент кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ» У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ СПЕЦІАЛІСТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ

Боротьба зі злочинністю, забезпечення надійної охорони прав і законних інтересів громадян нерозривно пов'язані з функціонуванням правової держави і розслідування кримінальних правопорушень неможливо уявити без отримання доказової інформації.

Відомо, що поряд із традиційними слідами-відображеннями зовнішньої будови об`єктів все частіше до орбіти судочинства потрапляють так звані «субстратні» сліди – макро- та мікрочастки, де не розмір, форма і рельєф слідоутворюючого об`єкта, а саме субстанція матеріалу та речовини, що відобразились у сліді, несе інформацію про джерело слідоутворення – пошукувано ціле та процес взаємодії цього джерела із зовнішнім середовищем, який і обумовив виникнення субстанціонального слідового зв'язку.

Очевидно, що глибоке та всебічне попереднє дослідження зазначених об'єктів не вичерпується вивченням їх морфології і потребує спеціалістів із природничо-технічним профілем вузівської підготовки. Тому при проведенні огляду місця події і інших слідчих (розшукових) дій попередньому дослідженню речових доказів передують стадії збирання об'єктів, тобто їх виявлення, фіксації, вилучення, пакування, зберігання та транспортування, з метою отримання оперативно-розшукової інформації. Забезпечення цих дій знаходиться у компетенції криміналістичних підрозділів (ст. 71, 237 КПК України).

Цінність криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів з часом зростає, бо сучасні злочинці, добре знайомі з методами проведення розслідування, залишають щораз менше «традиційних» слідів на місці події, а часточки матеріалів та речовин, особливо непомітні та практично неконтрольовані мікрооб`єкти, виступають іноді єдиним джерелом речових доказів при розслідуванні кримінального правопорушення, що значною мірою визначає методику їх виявлення та вилучення, дослідження, специфіку питань, що вирішуються відповідною експертизою, де згідно ч. 2 ст. 84 КПК України одним із доказів в кримінальному провадженні є висновок експерта.

На кафедрі криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ розроблено навчальні програми низки навчальних дисциплін, призначених для підготовки спеціалістів-криміналістів. Серед них – навчальна програма, що визначає обсяг та форми вивчення навчальної дисципліни «Криміналістичні дослідження матеріалів, речовин та виробів».

Метою викладання навчальної дисципліни «Криміналістичне дослідження матеріалів, речовин та виробів» є набуття здобувачами ступеня вищої освіти бакалавр формування у майбутніх фахівців ступеня вищої освіти бакалавр знань, умінь і навичок для здійснення професійної діяльності направленої на формування і активний розвиток навиків та умінь при проведенні криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів.

Майбутні спеціалісти-криміналісти повинні знати класифікацію різноманітних матеріалів, речовин та виробів, їх основні ознаки та властивості, умови виникнення та життєдіяльності об'єктів природнього походження, технологію виготовлення матеріалів, речовин та виробів промислового і кустарного виробництва (у загальних рисах), зміни, що відбуваються в них під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, умови зберігання та експлуатації різних об'єктів, методичні прийоми їх виявлення, фіксації та вилучення, сучасні можливості попереднього дослідження, можливості використання результатів досліджень, відомостей про матеріали та речовини як носії криміналістично значущої інформації у розслідуванні кримінальних проваджень. Вони повинні також уміти виявляти, фіксувати та вилучати матеріали, речовини та вироби (включаючи мікрооб'єкти), проводити їх попереднє дослідження, формулювати запитання до постанови про призначення відповідної експертизи, використовувати одержану інформацію для подання допомоги слідчому у висуванні оперативних та розшукових версій.

У рамках навчальної дисципліни розглядається широке коло об'єктів, традиційних для криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів, волокнисті матеріали та вироби з них, лакофарбові матеріали та покриття, нафтопродукти та паливно-мастильні матеріали, метали, сплави та вироби з них, скло, кераміка та вироби з них, пластмаси, гуми та вироби з них, наркотичні засоби, та ті, що досліджуються в рамках судових експертиз інших класів – ґрунти, біологічні об'єкти, сліди запаху, харчові продукти, фармацевтичні препарати, вибухові речовини, оскільки збереження притаманної їм криміналістично значущої інформації певною мірою залежить саме від компетентності спеціаліста, що їх вилучає.

Отже, надбані при вивченні навчальної дисципліни знання та навички дозволяють кваліфіковано виявити та зберегти для експертного дослідження відповідні об'єкти, одержати оперативно-розшукову інформацію і в результаті надати додаткові можливості слідству при розслідуванні багатьох кримінальних правопорушень.

Знання ознак та властивостей різноманітних матеріалів та речовин, закономірностей субстратного слідоутворення та процесу експертного пізнання по цих слідах обставин подій, що розслідуються і пов'язані з виникненням таких слідів, може також широко використовуватись судовими експертами і при проведенні традиційних криміналістичних, а також комплексних експертиз, наприклад, при проведенні досліджень матеріалів письма, слідів пострілу, слідів зламу на пофарбованих поверхнях перешкод, виробів масового виробництва тощо.

Відповідно до робочого навчального плану на вивчення навчальної дисципліни передбачено 80 годин із них – 40 годин аудиторної роботи, та 40 на самостійне опрацювання. Така кількість годин не є достатньою для вивчення навчальної дисципліни. Пропонується розширити кількість годин по темам 6–7, які об'єднані в одну тему «Криміналістичне дослідження лакофарбових матеріалів і покриттів; об'єктів волокнистої природи; нафтопродуктів та паливо-мастильних матеріалів; дослідження ґрунтів» оскільки вони охоплюють значну кількість матеріалу.

Наведені аргументи дозволяють зробити висновок про те, що отримані при вивченні навчальної дисципліни «Криміналістичні дослідження матеріалів, речовин та виробів» знання та навички є невід'ємною складовою фахової підготовки спеціалістів-криміналістів та судових експертів.

Воробей Олена Вячеславівна,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Заболотна Анастасія Ігорівна,
курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ ВИДІВ ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У сучасних умовах розвитку високих технологій найбільш розповсюдженими способами підроблення документів є ті, які пов'язані з використанням засобів сучасної комп'ютерної та копіювально-множильної техніки. Завдяки відкритості України для обміну сучасними технологіями й обладнанням із розвиненими країнами, на території нашої країни постійно з'являються нові доступні засоби оргтехніки. Вони широко використовуються злочинними угрупованнями та окремими фальсифікаторами для виготовлення підроблених документів – квитанцій, бланків, паспортів,

посвідчень особи, паперових грошей, цінних паперів тощо [1]. І якщо раніше перед експертами поставали питання щодо виявлення дописувань і монтажу у вигляді аплікації, то сьогодні вже йдеться здебільшого про додрукування і технічний монтаж у документах.

Додрукування в загальній частині Методики технічної експертизи документів окреслено способом зміни первинного змісту друкованого тексту, за якого нові знаки вносять у вільні місця документа: між рядками, словами, знаками. Сьогодні, підробляючи документи за допомогою додрукування, користуються переважно текстовим редактором «MS Word». Символи, знаки, літери, слова, текст з електронного документа переносять на заздалегідь підготовлені місця відповідно до їх розміщення на оригіналі документа. Тобто додрукування полягає у розміщенні за допомогою комп'ютера в редакторі «Word» з набором і в певному місці символу, літери, слова, тексту з подальшим друкуванням на наявному (роздрукованому), як правило, оригіналі документа».

У документах зі зміненим первісним змістом, виготовлених за допомогою комп'ютерної техніки, можна виокремити ознаки додруковування, що полягають у певних розбіжностях, зокрема:

– структури штрихів знаків;

– складу тонера штрихів (наприклад, феромагнітні компоненти (наявність / відсутність) або їх кількісного вмісту);

– штрихів струменевого друку (за середнім розміром краплі, кількістю кольорів у головці принтера, типом і маркою чорнил або їх складом, структурно-геометричним розміщенням растрових крапок);

– аналогічних знаків (наявність / відсутність дефектів);

– розміщення знаків, слів, речень (зміщення лінії рядка тексту, слів або літер у словах за вертикаллю, горизонталлю, віссю);

– підчищення [6, с. 50].

Монтаж – добір і з'єднання окремих частин (елементів) у єдине ціле. Щодо підроблення документів методом монтажу, то це буде виготовлення фальсифікованого документа шляхом підбирання частин існуючих документів та їх з'єднання один з одним або з новостворюваними реквізитами і надання їм виду єдиного документа. Одним з найпоширеніших видів сучасного монтажу є комп'ютерно-технічний: створення документа в електронному вигляді з використанням окремих реквізитів (фрагментів реквізитів) уже існуючих документів шляхом сканування, оброблення зображення і подальшого роздрукування на папері.

У судово-технічній експертизі документів під монтажем також розуміють внесення за допомогою копіювально-множильної техніки змін у первинний зміст документа, що слугував оригіналом під час копіювання, з подальшим його роздрукуванням; внесення за допомогою комп'ютерної (зокрема графічних редакторів) техніки змін у первинний зміст цифрового (електронного) документа, що слугував оригіналом під час копіювання; виготовлення неіснуючого документа

з використанням справжніх реквізитів документа. Тобто йдеться про технічний монтаж, що полягає в поєднанні різних зображень фрагментів тексту, слів, фраз, печаток, штампів, підписів, записів існуючих і штучно створених документів і їх фрагментів в один документ – технічне зображення або його електронний вигляд за допомогою копіювально-розмножувальної або комп'ютерної техніки.

При цьому можна вирізнити такі основні способи виготовлення документів шляхом технічного монтажу:

– механічний (осучаснений) – за допомогою копіювально-розмножувальної техніки до оригіналу документа (або його копії) вносять зміни, накладаючи на первинні зображення нові, вирізані, замальовуючи, підчищаючи первинні зображення та наносячи нові, з подальшим його перекопіюванням і роздрукуванням;

– комп'ютерний – за допомогою комп'ютерної техніки зображення оригіналу документа вводять у комп'ютер, а потім цифрове зображення документа корегують графічними редакторами з подальшим друкуванням документа;

– комбінований – поєднання зображень реквізитів документа (наприклад штрих-коду, печатки, підпису) з електронним документом, виготовленим у текстовому редакторі, з подальшим друком [6, с. 50, 51].

Слід зазначити, що у випадках, коли документи на комп'ютерних носіях інформації вилучаються при розслідуванні підроблення документів, важливим є вилучення принтера, за допомогою якого, ймовірно, виготовлялися підроблені документи або їх окремі елементи (реквізити), з метою проведення ідентифікаційного експертного дослідження. У такому разі разом з принтером необхідно вилучати: а) картриджі, що знайдені на місці події; б) барвники (чорнила, тонери, в залежності від виду принтеру); в) диски з програмним забезпеченням, що забезпечує комунікацію між принтером і персональним комп'ютером (драйверами); г) документи, що були роздруковані за допомогою цього принтера (в присутності слідчого або знаходилися в ньому); ґ) бухгалтерські та інші документи, що свідчать про заміну картриджу, барвника, ремонт принтера тощо; д) технічна документація на друкуючий пристрій.

Підсумовуючи вищесказане можна зазначити, що стрімкий розвиток комп'ютерних технологій зумовив поширення такого нового виду злочинів, як комп'ютерна (машинно-інтелектуальна або техніко-інтелектуальна) підробка документів з використанням ЕОМ і друкувальних пристроїв як поліграфічної бази. Для роботи з документами, виготовленими за допомогою комп'ютерних технологій необхідно знати основи технології їх виготовлення, а також ознаки, які характеризують сучасні види друку. Це дозволить одержати інформацію про спосіб виготовлення документів, матеріали і устаткування, навички і кваліфікацію особи, яка причетна до їх виготовлення. Для цього в процесі дослідження шляхом комплексного застосування спеціальних знань із різних галузей (судово-технічної

експертизи документів, судової комп'ютерно-технічної експертизи, трасології, авторозНаціональної академії внутрішніх справтва) виявляється система ознак способу виготовлення документів, що дозволяє встановити не лише тип, вид технічного засобу, а й ідентифікувати його.

Список використаних джерел

1. Дослідження документів, виготовлених за допомогою комп'ютерних технологій : метод. рек. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 18 с.

2. Воробей О. В., Кофанов А. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навчальний посібник. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2011. 312 с.

3. Пелюшок В.Г. Розмежування понять «додрукування» і «технічний монтаж» на сучасному етапі розвитку судової технічної експертизи документів. Криміналістичний вісник. 2021. № 1 (35). С. 48–57.

Груздь Олександр Іванович,
старший викладач кафедри організації досудового розслідування, факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Кокітько Микита Сергійович,
курсант факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ ЗЛОЧИНУ – ВБИВСТВО МАТІР'Ю НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

Успіх розслідування кримінальних проваджень за фактом вбивств матір'ю новонародженої дитини (які передбачені статтею 117 КК України) [4] насамперед залежить від належного проведеного огляду місця події та вчасно призначених експертиз.

Огляд місця події та огляд трупа є першочерговими слідчими діями, які необхідно проводити негайно та ефективно, запобігаючи втрачанню слідів та зміні обстановки злочину.

У статті 238 КПК України [3] передбачено, що огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. Повинно бути передбачено своєчасний виклик даних осіб на місце події для ефективного огляду трупу.

Під час огляду трупа новонародженої дитини зазначається його поза. Треба ураховувати, чи змінювалася його поза до приїзду працівників поліції (її детально описують у протоколі). Після того, як

слідчий опише і зафіксує позу трупа дитини він повинен приступати до огляду того, у що загорнуте тіло новонародженої дитини (газета, пелюшки зі штампом пологового будинку та інше).

До речей, які знаходяться на тілі, спочатку доторкатися не можна, адже на них можуть знаходитися важливі сліди (кров, сліди меконію, навколоплідних вод та інших виділень людини). Усі виділення та речі, які перебувають на тілі, описуються, фіксуються на фото- чи відеозапис та вилучаються для їх подальшого дослідження. Також звертається увага на дані, які можуть міститися на матеріалах або на газеті чи інших документах, у які загорнута дитина. Адже за ними можна зробити висновок про дату можливого вчинення цього злочину або осіб, яким вони належать [2, с. 248].

Після огляду речей, які знаходяться на тілі дитини, здійснюють огляд тіла дитини. З'ясовується стать, довжина і ширина тіла, окружність і висота голови, окружність грудей, живота, плечей, стегна, відстань між великими вертелами стегнових кісток. Важливе значення має наявність і стан пуповини, яка може використовуватися матір'ю для удушення дитини.

У подальшому оглядається шкірний покрив, і зазначається колір шкіри, наявність на ній будь-яких ран чи виділень організму, описуються ранні чи пізні трупні зміни. Після цього проводять детальний огляд і опис окремих частин тіла та їх ушкоджень. Також перевіряють цілість кісток верхніх і нижніх кінцівок, визначають довжину нігтів на них.

Обов'язковою умовою після огляду трупа новонародженої дитини є призначення експертиз та направлення на відповідне дослідження всіх виявлених та вилучених речових доказів. Основним речовим доказом у цих видах злочинів є тіло дитини, тому його відразу направляють на судово-медичну експертизу.

Судово-медичний експерт відповідає на наступні запитання: причина смерті, вік, чи народилася дитина живою або мертвою, чи є вона доношеною [1, с. 165].

Всі виявлені сліди біологічного походження направляються на відповідні дослідження. Кров направляється для можливого визначення чи належить вона матері чи особі. Плями, схожі на меконій, також направляють на цитологічне дослідження, склад меконію дозволяє орієнтовно судити про тривалість внутрішньоутробного життя плода.

У тих випадках, коли тіло дитини дійшло вже до значного гнильного розкладання чи його муміфікації, наявні на трупі яйця, личинки, лялечки й дорослі комахи направляються на ентомологічне дослідження для встановлення давності смерті [2, с. 249].

Отже, у даному дослідженні ми розкрили важливість своєчасності та ретельності проведення огляду місця події, огляду трупа та призначення експертиз для ефективного розкриття таких злочинів як вбивство матір'ю новонародженої дитини.

Список використаних джерел

1. Антощук А. О. Використання спеціальних знань при розслідуванні вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. № 2. 2016. С. 162–167.
2. Антощук А. О. Огляд місця події при виявленні трупа новонародженої дитини. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. № 2. 2013. С. 243–250.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.
4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

Гуцалюк Михайло Васильович,
Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент

ПОСИЛЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

У 2014 році розпочалася перша в світі кібервійна між РФ та Україною. Руйнівні дії агресора у кіберпросторі були продовженням військової агресії та важливим елементом гібридної війни. Під час 2014–2021 роками хакерськими угрупованнями та спецслужбами РФ були здійснені кібератаки на українські енергосистеми, залізничні станції та різноманітні державні установи. Вірус NotPetya, який був активізований напередодні дня Конституції України у 2017 році визнаний фахівцями як найбільш руйнівна хакерська атака.

Нова стадія кібервійни розпочалася у 2022 році. У ніч повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року ворог хотів знищити весь кіберзахист України. За одну ніч було нейтралізовано понад 120 потужних кібератак на ресурси різних органів державної влади та військового управління. А за перший місяць війни за повідомленням Телеграм-каналу Держспецзв'язку кількість кібератак зросла втричі. Найпопулярнішими видами кібератак залишаються фішингові розсилання, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення та DDoS-атаки [1].

Зазначені дії країни-агресора змушують шукати нові заходи щодо забезпечення кіберстійкості національного інформаційного простору і в першу чергу об'єктів критичної інформаційної інфраструктури.

Враховуючи нещодавнє прийняття України в кандидати в члени ЄС, доцільно звернути увагу на заходи щодо посилення кіберстійкості в Європейському Союзі.

Відповідно до Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 6 липня 2016 року «Про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу» усі держави-члени повинні ухвалити національні стратегії безпеки мережевих та інформаційних систем, створити мережу груп реагування на інциденти, пов'язані з комп'ютерною безпекою («мережа CSIRT»), встановити вимоги до безпеки та повідомлення для операторів основних послуг та надавачів цифрових послуг.

Щоб відповісти на зростаючі загрози, пов'язані з цифровізацією та сплеском кібератак, Європейська Комісія подала пропозицію замінити Директиву NIS на NIS2 [2] і, таким чином, посилити вимоги безпеки. Текст документа був погоджений у травні 2022 року. У ньому зокрема передбачено розглянути питання безпеки ланцюгів постачання, оптимізувати зобов'язання щодо звітності та запровадити більш жорсткі вимоги та наглядові заходи щодо виконання положень директиви, включаючи узгоджені санкції ЄС. Запропоновані заходи допоможуть підвищити рівень кібербезпеки в Європі в довгостроковій перспективі.

У вересні 2022 року Європейською комісією був розроблений Cyber Resilience Act [3]. Даним документом визначено чотири конкретні цілі:

1) забезпечити, щоб виробники покращували безпеку продуктів із цифровими елементами, починаючи з фази проектування та розробки та протягом усього життєвого циклу;

2) забезпечити узгоджену структуру кібербезпеки, сприяючи відповідності для виробників обладнання та програмного забезпечення;

3) підвищення прозорості властивостей безпеки продуктів із цифровими елементами та

4) дозволити компаніям і споживачам безпечно використовувати продукти з цифровими елементами.

В Україні національна Стратегія кібербезпеки була прийнята у травні 2016. Хоча вона мала суттєвий позитивний вплив на розвиток національної системи кібербезпеки, водночас через різні обставин багато завдань, визначені у стратегічному документі за 5 років не були вирішені.

Враховуючи нові виклики та кіберзагрози, зокрема безпосередньо від рф, у серпні 2021 року були прийнята нова Стратегія кібербезпеки України.

Стратегією визначено виклики та кіберзагрози на сучасному етапі, зазначені конкретні цілі та завдання щодо розвитку безпечного кіберпростору. У серпні 2021 року Президент України ввів в дію Рішення РНБО України від 14 травня 2021 року «Про невідкладні заходи з кібероборони держави», яким передбачено створення та функціонування у системі Міністерства оборони України кібервійськ.

Водночас, як було зазначено вище кібервійна внесла свої корективи у методи та способи захисту кіберпростору. Зокрема Законом України на Держспецзв'язку було покладено завдання

створення та забезпечення функціонування системи активної протидії агресії у кіберпросторі.

Починаючи від 23.02.2022, Урядовою командою реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA проведено десятки досліджень цільових атак, спрямованих на виведення з ладу інформаційно-комунікаційних систем і порушення конфіденційності інформації, яка в них обробляється.

У переважній більшості інцидентів початковою точкою компрометації є публічна інформаційна система з неоновленим і/або налаштованим за замовчанням програмним забезпеченням. Тому виконання вимог як вітчизняного законодавства так і посилення кібербезпеки на основі європейський стандартів надасть змогу більш ефективно захищати вітчизняний інформаційний простір від кібератак країни-агресора.

Вдосконалення належної правової системи на основі європейських нормативних актів у сфері кібербезпеки є необхідним елементом розбудови дієвої кібероборони України.

Список використаних джерел

1. За місяць війни кількість кібератак зросла втричі – Держспецзв'язку. URL : https://tech.liga.net/ua/ukraine/novosti/za-mesyats-voyny-chislo-kiberatak-vyroslo-v-tri-raza-gosspetssvyazi.

2. The NIS2 Directive: A high common level of cybersecurity in the EU. URL : https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)689333.

3. Cyber Resilience Act – Impact assessment. URL : https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/cyber-resilience-act-impact-assessment.

Дульський Олександр Леонідович,
докторант Національної академії внутрішніх справ, доктор філософії

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні, у зв'язку з воєнним станом на території нашої держави, особлива увага прикута до сектору безпеки держави. Зрозуміло, що населення наразі більшою мірою спостерігає за роботою Збройних Сил України та тих правоохоронних органів, які безпосередньо протидіють ворогу «на полі бою». Водночас, не можемо не зауважити на тому, що на теперішній час окремими підрозділами правоохоронної системи відбувається і збір фактичних даних, що можуть бути доказами вчинення кримінальних правопорушень окупантами. Це теж є важливою діяльністю підрозділів правоохоронних органів (органів досудового розслідування), які уповноважені це робити, адже від якісного збирання такої слідової інформації і залежатиме справедливе покарання зловмисників як у

національних судах, так і у Міжнародному кримінальному суді. Своєю чергою, якісне збирання доказів залежить не тільки від професіоналізму уповноваженої на це особи, а також і від належного криміналістичного забезпечення цього процесу.

Криміналістичне забезпечення – це система методів, засобів, прийомів з різних напрямів криміналістики (техніки, тактики та методики), що базуються на загальнотеоретичних засадах криміналістики та спрямовані на виконання завдань розслідування та попередження кримінальних правопорушень [1, с. 227]. Воно реалізується відповідно до техніко-криміналістичної, тактико-криміналістичної й методико-криміналістичної складової, виражається в розробленні та залученні відповідних криміналістичних рекомендацій у діяльність із розслідування кримінальних правопорушень [2, с. 414].

Аналіз наукових праць показує, що термін «криміналістичне забезпечення» вживають в основному у взаємозв'язку із такими поняттями: «розслідування кримінальних правопорушень», «доказування …». Причому останнє на певний час, ніби, втратило свою актуальність, проте наразі знову є поширеним у вжитку [3; 4].

А.А. Павлишина, досліджуючи криміналістичне забезпечення доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері наркобізнесу, засвідчує, що це раціональна й доцільна практична діяльність уповноважених процесуальних осіб, спрямована на оптимізацію процесу доказування, що має на меті встановлення обставин, які входять до предмету доказування, котра полягає у використанні криміналістичних знань з питань застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів криміналістичної тактики й рекомендацій з методики розслідування окремого виду злочинів, що входить до структури наркобізнесу [3, с. 110].

З.М. Топорецька зазначає, що криміналістичним забезпеченням процесу доказування є використання суб'єктами, які проводять досудове розслідування, системи криміналістичних знань, рекомендацій і засобів криміналістики з метою встановлення істини та швидкого розслідування і розкриття злочину [5, с. 203]. Також авторка зауважила, що криміналістичне забезпечення доказування у кримінальному провадженні фактично є забезпеченням (постачанням, задоволенням потреб) процесу встановлення предмету доказування (збирання, перевірки та оцінки доказів) під час досудового розслідування і судового провадження, проведення процесуальних дій у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення технічними засобами, тактичними прийомами та методами [4, с. 225].

Завдяки аналізу вищевикладеного можна вказати на тому, що криміналістичне забезпечення доказування органами досудового розслідування полягає в тому, що такі уповноважені суб'єкти збирають, перевіряють та оцінюють фактичні дані, що можуть бути доказами під час розслідування конкретного кримінального правопорушення за допомогою тактики, спеціальної техніки та

розробленої раніше методики розслідування такого кримінального правопорушення. Таким чином, органи досудового розслідування під час розслідування кримінальних правопорушень отримують свій результат, тобто встановлюють всі обставини вчинення кримінальних правопорушень завдяки: 1) використанню засобів криміналістичної тактики, 2) користуванню спеціальними технічними засобами, 3) зверненню до розробленої раніше методики розслідування певного виду кримінального правопорушення.

Водночас, в контексті нашого дослідження, принциповим є з'ясування саме криміналістичного забезпечення збирання доказів органами досудового розслідування.

Як уже було зазначено та відповідно до ч. 2 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року, збирання доказів є одним із елементів процесу доказування [6], що полягає в пошуку та виявленні джерел і носіїв доказової інформації, отриманні (вилученні стосовно речових доказів), а також закріпленні (фіксації) у передбаченій законом процесуальній формі фактичних даних [7, с. 76].

Таким чином, криміналістичне забезпечення збирання доказів органами досудового розслідування є їх діяльність з пошуку та виявлення джерел і носіїв доказової інформації, отримання (вилучення стосовно речових доказів), а також закріплення (фіксації) у передбаченій законом процесуальній формі фактичних даних, що проводиться з урахуванням техніко-криміналістичної, тактико-криміналістичної й методико-криміналістичної складової, а також виражається в розробленні та залученні в роботу відповідних криміналістичних рекомендацій з метою виконання завдань кримінального провадження.

Варто пам'ятати, що ефективне комбінування органами досудового розслідування засобів криміналістичної тактики, спеціальних технічних засобів та звернення до розробленої раніше методики розслідування певного виду кримінального правопорушення – допоможе встановити вичерпну кількість фактичних даних, що можуть бути визнані доказами в судових інстанціях як на національному, так і міжнародному рівнях.

Список використаних джерел

1. Єфімов М. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 9. С. 224–228.

2. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

3. Павлишина А. А. Криміналістичне забезпечення доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері наркобізнесу : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 245 с.

4. Топорецька З. М. Щодо визначення поняття та змісту криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні. *Оперативно-розшукове запобігання корупційним та*

пов'язаним з корупцією правопорушенням : матеріали круглого столу (Київ, 24 черв. 2015 р.). Київ, 2015. С. 224–225.

5. Топорецька З. М. Криміналістичне забезпечення доказування події кримінального правопорушення в кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 201–207.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

7. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / Антонов К. В., Сачко О. В., Тертишник В. М., Уваров В. Г. / за заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. 293 с.

Комаринська Юлія Борисівна,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

СИСТЕМАТИЧНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Ґрунтуючись на класичній структурі криміналістичної характеристики та враховуючи ту обставину, що криміналістична характеристика повинна включати всю значиму для розслідування інформацію, важливим, на нашу думку, є доповнення такої системи елементами, що притаманні саме кримінальним правопорушення, пов'язаним із домашнім насильством: «зв'язок кримінального правопорушення з адміністративними правопорушеннями» та систематичність вчинення насильницьких дій.

Аналізуючи погляди науковців, можна прийти до висновку, що в них чітко прослідковується обов'язкова умова зв'язку криміналістичної характеристики з предметом доказування. Під час розслідування випадків домашнього насильства, обов'язковим є доведення систематичності таких дій, саме виявлення доказів систематичності дозволяють слідчому зробити висновок про те, що насильницькі дії пов'язані із домашнім насильством.

Відповідно до рішення Верховного Суду, для встановлення зв'язку кримінального правопорушення з домашнім насильством є доведення систематичності вчинення насильницьких дій.

Зважаючи на проблематику розуміння «систематичності» як ознаки домашнього насильства в розумінні статті 126-1 Кодексу – Верховний Суд в одній із своїх постанов сформував правовий висновок, який дозволив надати тлумачення поняттю *«систематичність»* в контексті цієї статті.

Зокрема, в постанові Верховного Суду від 25.02.2021 року у справі № 583/3295/19 суд звернув увагу на наступне: *«словосполучення "систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства" описує діяння. Закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази».*

Можна стверджувати, що навіть притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства два рази та вчинення після цього повторного випадку насильства дає підстави для кваліфікації діяння за статтею 126-1 Кодексу. Однак у цьому випадку головною умовою для відкриття кримінального провадження за статтею 126-1 Кодексу є той факт, що особу не має бути притягнуто за останній випадок до жодної відповідальності [1].

Дроздова О. В. та Заріцька К. Г. зазначають, що виходячи з того, що слідчі органи Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 126-1 КК України, обов'язок доказування покладається саме на слідчого, який на основі доказів має встановити наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Для доказування вчинення домашнього насильства (як кримінального правопорушення) слідчому слід доказати її систематичність. для документування системності вчинення домашнього насильства слідчому слід показати, що цьому передувало вчинення двох інших актів такого насильства, що було зафіксовано в протоколі про адміністративне правопорушення або в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства [2, с. 680].

В положеннях Особливої частини КК України систематичність як ознака об'єктивної сторони складу злочину передбачена в ст. 116 «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» (систематичне знущання); ст. 120 «Доведення до самогубства» (систематичне приниження людської гідності або вчинення систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать волі); ст. 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб); ст. 390 «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі» (систематичне порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання). Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти

життя та здоров'я» систематичним приниженням людської гідності є тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глум над ним тощо). Аналіз коментарів до вказаних статей КК України, наукової літератури й судової практики дає можливість зазначити, що систематичність характеризується двома критеріями: кількісним, тобто багаторазовість періодично здійснюваних дій, і якісним, тобто взаємозв'язком, внутрішньою єдністю, що утворюють певну лінію поведінки винного щодо конкретного потерпілого чи потерпілих. Лише за наявністю як кількісного, так і якісного критерію можна стверджувати, що насильство має систематичний характер [3, с. 324].

Саме в розумінні систематичності проявляється зв'язок способу вчинення кримінального правопорушення із адміністративними правопорушеннями вчиненими злочинцем раніше. Знання слідчим правопорушень, вчинених попередньо особою, яка вчинила кримінальне правопорушення пов'язане із домашнім насильством, дозволить йому робити висновки про характер злочинця, схильність останнього до конкретних способів вчинення та приховування правопорушення, про обстановку та знаряддя вчинення кримінального правопорушення, тощо.

Якщо особа притягалася до адміністративної відповідальності за ст. 173^{-2} КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування», або ст. 173 «Дрібне хуліганство», або ст. 174 «Стрільба з вогнепальної, холодної метальної чи пневматичної зброї, пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії в населених пунктах і в не відведених для цього місцях або з порушенням установленого порядку» тощо, слідчий повинен розуміти, що така особа схильна до вчинення й кримінальних правопорушень із застосуванням фізичної сили або вогнепальної та іншої зброї.

Як приклад, доречно навести інформацію Генерального прокурора України Ірини Венедиктової (2021 рік), яка у своєму інтерв'ю «Залюблені» до смерті чи вбивства: реальні історії жертв насилля» наводить приклад про чоловіка на Тернопільщині, який раніше був притягнутий до адміністративної відповідальності за вчинення фізичного та психологічного насильства, зараз судять за вбивство дружини. Під час чергового конфлікту він побив і задушив її [4].

Список використаних джерел

1. Систематичність при домашньому насильстві: проблеми практики. URL : http://jurfem.com.ua/systematychnist-pry-domashnyomu-nasylstvu/ (дата звернення: 12.09.2022).

2. Дроздова О. В., Заріцька К. Г. Особливості доказування систематичності вчинення домашнього насильства за статтею 126-1 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11/2021. С. 679–682. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/171.

3. Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 323–327.

4. Венедиктова І. «Залюблені» до смерті чи вбивства: реальні історії жертв насилля. Редакція «Українська Правда» четвер, 25 листопада 2021, 10:00. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2021/11/25/7315156/#:~:text=%d0%a7%d0%95%d0%a2%d0%92%d0%95%d0%a0%2c%2025%20%d0%9b%d0%98%d0%a1%d0%a2%d0%9e%d0%9f%d0%90%d0%94%d0%90%202021%2c%2010%3a00.

Кононенко Наталія Олександрівна,
завідувач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Розслідування кримінальних правопорушень вимагає від працівників правоохоронних органів злагодженої та цілеспрямованої діяльності. Особливо це стосується початкового етапу розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами. Адже швидкі та ефективні першочергові дії дають змогу не тільки полегшити подальшу діяльність підрозділів Національної поліції, в провадженні яких знаходиться відповідне кримінальне правопорушення, але й виявити весь масив доказової інформації, яка може бути втрачена у зв'язку з дією негативних факторів. Зрозуміло, що кожне кримінально каране діяння є індивідуальним, та визначити особливості проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування досліджуваного кримінального правопорушення є необхідним.

Стосовно слідчих (розшукових) дій, які проводяться на початковому етапі розслідування, необхідно виділити різні види оглядів та допити різних категорій осіб. На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень було з'ясовано, що під час розслідування досліджуваної категорії правопорушень проводяться такі огляди: огляд місця незаконного заволодіння транспортним засобом (місце стоянки ТЗ; шляхи підходу злочинців до предмету посягання; засідка, де злочинці спостерігали за ТЗ та діями водія; шляхи виїзду ТЗ з місця стоянки; інші приміщення чи ділянки місцевості, котрі можуть слугувати носіями слідів незаконного заволодіння ТЗ, проводився у 75 % випадків; огляд виявленого транспортного засобу чи його частин (безпосереднє місце знаходження предмету посягання; шляхи його прибуття; маршрут відходу злочинців з місця злочину; інші ділянки місцевості, на яких можуть міститися сліди злочину) – 21 % випадків; огляд речей та документів, виявлених на місці події, – 4 % випадків.

Стосовно огляду місця події необхідно зазначити, що він має свої особливості. Вони виходять із факту вчинення незаконного заволодіння у відповідному місці й вирізняються конкретними пошуковими завданнями. Як і будь-яка слідча (розшукова) дія, огляд місця події складається з трьох етапів. Прибувши на місце події, слідчий повинен здійснити таку послідовність дій: переконатися, що заходів щодо охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків вжито та скласти план огляду; перевірити зміни, які відбулися на місці події до його прибуття; визначитися з колом учасників огляду і провести інструктивну нараду; встановити особу потерпілого (свідків) і за необхідності опитати їх, дати завдання оперативним працівникам щодо встановлення зазначених осіб; отримати оперативну інформацію для висунення слідчих та розшукових версій; видалити з місця події сторонніх осіб, які не пов'язані з проведенням огляду; забезпечити збереження речових доказів та охорону обстановки місця події; організувати переслідування і затримання злочинців по «гарячих» слідах; оповістити територіальні органи про характер злочину та прикмети злочинців; організувати спостереження в місцях можливої появи злочинців; використовувати (за необхідності) засоби масової інформації. Слід зазначити, що результати огляду місця події багато в чому залежать від правильності визначення його меж. Узагальнення слідчої практики свідчить, що помилки у визначенні меж огляду допускалися саме у випадках механічного фіксування слідів і обстановки на місці події, без їх осмислення. Але саме характер події та обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна ретельно оглядатися. Через необґрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть знаходитися об'єкти, які безпосередньо пов'язані зі злочином. Досить важливе значення має огляд транспортного засобу після його виявлення громадянами чи працівниками правоохоронних органів. Дослідження судово-слідчої практики вказує на те, що вказаний вид огляду проводиться в 95 %, тоді як у 5 % працівники правоохоронних органів відмовляються від його проведення. Ми у свою чергу вважаємо огляд транспортного засобу на місці його виявлення обов'язковим без переміщення та зміни обстановки. Крім того, під час організації слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів щодо протидії таким злочинам необхідно враховувати місця їх укриття. До них відносяться: особистий або орендований гараж; «глухі місця», куди доступ сторонніх осіб обмежений (автостоянки, закриті території різних організацій і установ, занедбані підприємства, окремі ділянки окружних доріг тощо); двори приватних будинків; лісові масиви. Крім того, злочинці можуть переміщати ТЗ у сусідній район, область до заздалегідь вибраного місця «відстою» або майже відразу після вчинення злочину збувати перекупникам. Слідчий, приступаючи до огляду транспортного засобу, повинен дослідити його кузов,

державні реєстраційні знаки, бампери, освітлювальні прилади, колеса, молдінги, ковпаки та інші частини. Огляд транспортного засобу є обов'язковим на місці його виявлення та повинен проводитись окремими вузлами, як по відношенню до його структури, так і у відповідності до груп слідів, що можуть бути виявлені без спеціального обладнання. Наступною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться на початковому етапі розслідування досліджуваного кримінального правопорушення, є допит різних категорій осіб. Категорії осіб, яких необхідно допитувати як свідків: особи, які стали очевидцями незаконного заволодіння; особи, котрі мають право використовувати ТЗ; особи, які здійснювали охорону об'єкта, з якого було викрадено ТЗ; особи, які були в момент залишення автотранспорту в певному місці; особи, які могли мати відомості про пересування ТЗ. Під час допиту потерпілого необхідно визначити анкетні дані власника та реєстраційні дані ТЗ; час на який був залишений автомобіль без нагляду; час виявлення пропажі; місце, з якого відбулось викрадення; марка, модель, колір, рік випуску, державний реєстраційний номер; ідентифікаційний номер VIN (за наявності), номер двигуна, кузова, шасі (рами) ТЗ. Крім того, під час допиту потерпілого визначаються індивідуальні особливості ТЗ, через це виникає необхідність у визначенні дефектів предмету посягання – несправності ножного гальма, люфту рульового колеса тощо. Допит підозрюваного доцільно проводити в приміщенні підрозділів Національної поліції одразу після його затримання. Закономірності допиту досліджуваної категорії осіб залежать від ситуації, що склалась під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії: допитаний цілком визнає свою вину та дає правдиві показання з приводу своєї участі у вчиненні злочину; допитуваний не заперечує своєї участі у вчиненні злочину, проте наполягає, що діяв під примусом або не усвідомлював протиправного характеру своїх дій; допитуваний перекладає вину на інших співучасників; допитуваний не визнає своєї участі у вчиненні злочину. В останньому випадку допитувані зазвичай розраховують на відсутність матеріальних слідів їхньої участі в злочині. Специфіка другої і третьої ситуацій, що характеризуються частковим визнанням допитуваними своєї вини, полягає в тому, що їй не властиві риси жорсткого конфлікту. Найчастіше підозрюваний дає достовірні показання в тій частині інкримінованих дій, яка, на його думку, відома слідчому. Встановлення психологічного контакту можна розглядати як тактичну операцію, яка включає сукупність тактичних прийомів, спрямованих на вирішення завдань під час проведення допитів членів злочинних груп. Загалом, психологічний контакт розглядається як цілеспрямована, планована діяльність для створення умов, що поглиблюють спілкування в потрібному напрямі. Такий контакт дозволяє створити найбільш раціональний режим спілкування під час допиту. З огляду на це необхідно докладно досліджувати суб'єктивні характеристики особи. Слідчий повинен вивчати особу допитуваного

ще на підготовчому етапі допиту, щоб під час його безпосереднього проведення ефективність установлення психологічного контакту була оптимальною.

Проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування незаконного заволодіння транспортними засобами має визначальне значення для найбільш ефективного розслідування кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Бірюков В.В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: навчальний посібник. Луганськ : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2009. 112 с.

2. Мицак Б.Ф. Попередження та розкриття незаконного заволодіння транспортними засобами : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2010. 244 с.

3. Патрелюк Д.А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, що вчиняються неповнолітніми : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2014. 250 с.

4. Петров С.Є. Розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 19 с.

5. Профілактика злочинів : підруч. / О.М. Джужа та ін. ; за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. О.М, Джужи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

6. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.

Корнійко Станіслав Миколайович,
науковий співробітник першого науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії криміналістичної та спеціальної техніки Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

НАЙБІЛЬШ ЗАТРЕБУВАНІ ВИДИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Збройна агресія РФ та запровадження воєнного стану на території нашої держави, нажаль, стали ключовими чинниками, які прямо чи опосередковано впливають на всі процеси та відносини як в Україні, так і поза її межами. Кількість облікованих за даний період злочинів невпинно зростає, адже ворог щодня вчиняє все нові й нові злочинні діяння, але навіть за таких вкрай складних умов правоохоронні органи продовжують діяльність з документування та розслідування виявлених злочинів [1, с. 58]. Розслідування масштабних воєнних злочинів передбачає дослідження багатьох подій і проведення значної кількості різних видів

судової експертизи. Виклики воєнного часу змістили акцент на окремі види експертних досліджень.

Так, через велику кількість постраждалих та загиблих осіб, зростає потреба у проведенні значного масиву *судово-медичних досліджень*, серед яких можна виділити три основних види:

– судово-медична експертиза трупа щодо причин та обставин його смерті;

– судово-медична експертиза осіб для визначення характеру та тяжкості їхніх можливих тілесних ушкоджень;

– судово-медична експертиза речових доказів біологічного походження.

Щодо судово-медичної експертизи трупа, то слід зазначити, що 9 березня 2022 року було видано Наказ «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України» [2]. Мета цього підзаконного нормативно-правового акту спрямована на спрощення порядку організації встановлення факту смерті особи, в тому числі в деяких випадках без проведення експертизи.

На територіях, де велися активні бойові дії, було завдано значних матеріальних збитків у зв'язку з пошкодженням чи цілковитим знищенням майна фізичних та юридичних осіб. Тому зросла актуальність у проведенні *судово-економічних експертиз*. Адже, за допомогою таких експертиз експерт може оцінити розмір фактичних втрат для потерпілої особи. В тому числі, така експертиза може застосовуватися у випадку розкрадання гуманітарної допомоги.

Враховуючи численні факти розкрадання гуманітарної і благодійної допомоги, а також пожертв (в Україні зареєстровано понад 370 кримінальних проваджень щодо таких фактів [3]), більш актуальною стає *товарознавча експертиза* військового майна, амуніції, техніки, озброєння тощо. Адже, відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкції) та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, саме товарознавча експертиза вирішує наступні питання [4]: визначає найменування та призначення товарів; відповідність маркувальних даних дійсним товарним характеристикам товару; відповідність якості виробу вимогам стандартів, технічних умов, наданим зразкам за органолептичними показниками; визначає дефекти конкретного товару; можливість реалізації (експлуатації) товару за наявності виявлених дефектів; умови приймання, зберігання та відпуску товару; відповідність маркування та пакування товару вимогам нормативно-технічної документації або зразкам.

Військова експертиза обумовлена об'єктивними обставинами, спричиненими і досі триваючими воєнними діями на території

України. Відповідно до Інструкції [4] завданнями військової експертизи виступають:

– встановлення обставин застосування та дій військових формувань;

– встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей, втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань;

– встановлення відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків).

Наразі експертні служби зіткнулися з нестачею відповідних фахівців для проведення наведених вище видів судових експертиз [1, с. 62]. Тому, враховуючи нагальну потребу, окремі фахівці вважають за необхідне приймати не лише висновки експерта, але і висновки спеціаліста процесуальним джерелом доказів не лише при розслідуванні кримінальних злочинів, а й при розслідуванні воєнних злочинів [5], оскільки, як експерт, так і спеціаліст несуть відповідальність, встановлену законом, за завідомо неправдивий висновок (ст. 70 та ст. 72 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [6], а структура їх висновків співпадає.

Отже, спрямованість та актуальність експертних досліджень в умовах воєнного стану є прямо залежними від збільшення об'ємів заподіяної шкоди, кількості та видів військових злочинів на території України. Тому актуальності та неабиякого значення набули судово-медична, судово-економічна, товарознавча та військова експертизи, а відповідно, і необхідність збільшення кількості судових експертів з цих напрямів досліджень. Проте, наразі це є неможливим.

Тому, вважаємо за доцільне на законодавчому рівні надати можливість використовувати висновки спеціаліста в якості джерела доказів, а також запровадити реєстр спеціалістів за наведеними вище експертними спеціальностями.

Список використаних джерел

1. Грига М. А. Експертні дослідження, актуальні в умовах воєнного стану. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) С. 58–62.

2. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України : наказ МВС, МОЗ від 09.03.2022 № 177/450/46. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#n7.

3. У Нацполіції розповіли, скільки розслідувань стосуються випадків розкрадання гуманітарки. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-gumanitarka-rozkradannia-politsiya/32012309.html.

4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (зі змінами та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text.

5. Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 566-569. URL: http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/20070.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Коршикова Тетяна Василівна,
викладач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктор філософії;
Бистрицький Богдан Юрійович,
заступник начальника навчально-методичного відділу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ, УЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ

Вміле використання спеціальних знань під час проведення досудового розслідування є запорукою його ефективного процесу та завершення. Враховуючи специфіку шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки (далі – ЕОТ), без застосування цих знань проведення досудового розслідування кримінального провадження, є неможливим взагалі.

Так, спеціальні знання, які використовуються під час розслідування шахрайств, що вчиняються з використанням ЕОТ, – це комплекс знань і навичок, з-поміж яких як окремі правові, так і у вузькій (спеціальній) галузі науки, техніки (зокрема, комп'ютерних технологій, криміналістики тощо), отримані в процесі фахової підготовки та професійної діяльності, якими володіють особи-спеціалісти і відповідно до норм кримінального процесуального законодавства використовують із витратою часу й інтелектуальних зусиль у взаємозв'язку з науково-технічними засобами для успішного виконання завдань кримінального провадження, встановлення вагомих обставин, що мають доказове значення [1, с. 28–31].

У криміналістичній літературі загальноприйнятим є виокремлення процесуальної та непроцесуальної форм використання спеціальних знань [2, с. 105]. Такі форми називають зовнішнім вираженням практичного залучення особи, яка ними володіє, до процесу розслідування кримінального правопорушення.

На підставі наведеного вище, а також аналізу інших наукових джерел можемо констатувати, що до основних форм використання спеціальних знань під час досудового розслідування шахрайств з використанням ЕОТ відносяться: залучення спеціаліста до проведення процесуальних дій та залучення експерта для надання висновків з питань, що виникають під час кримінального провадження – процесуальна форма. Серед непроцесуальних (організаційних) форм найбільш дієвими є консультативно-довідкова та аналітична допомога фахівця у відповідній сфері (насамперед фахівця з питань комп'ютерних технологій).

Так, під час розслідування шахрайств, учинених з використанням ЕОТ, важливою є участь спеціаліста, допомога якого необхідна для: а) застосування науково-технічних засобів і прийомів задля виявлення, фіксації та вилучення ЕОТ й інших предметів, за допомогою яких здійснювалися шахрайські дії; б) визначення способу та механізму використання ЕОТ під час вчинення шахрайства; в) пошуку слідів і речових доказів, вилучення слідів, зразків та інших об'єктів, які мають відношення до шахрайства, учиненого з використанням ЕОТ, а також у збереженні вилучених ЕОТ та комп'ютерних програм; г) надання довідкових відомостей, консультацій слідчих та інших учасників слідчої (розшукової) дії з приводу застосування спеціальних знань; д) допомоги слідчому щодо правильності викладення виявлених відомостей у протоколі, а також у складанні схем, планів місця розташування й підключення ЕОТ та інших предметів; е) формулювання питань особам, яких будуть допитувати у зв'язку з їх перебуванням на місці кримінального правопорушення.

Водночас у процесі розслідування шахрайств, учинених з використанням ЕОТ, призначаються та проводяться наступні види судових експертиз, які забезпечують повне та всебічне розслідування цих кримінальних правопорушень: 1) експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів; 2) експертиза телекомунікаційних систем і засобів; 3) молекулярно-генетична експертиза; 4) дактилоскопічна експертиза; 5) експертиза матеріалів і засобів звукозапису; 6) технічна експертиза документів; 7) судово-психіатрична експертиза підозрюваного.

Таким чином, використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств, учинених з використанням ЕОТ, є необхідним на всіх етапах його проведення. Непроцесуальна форма використання спеціальних знань забезпечить консультативно-довідкову допомогу слідчому спеціалістами окремих, вузьких галузей знань, що допоможе визначити оптимальні напрями досудового розслідування. Процесуальна форма – визначена кримінальним процесуальним

законодавством (судові експертизи, участь фахівців у підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій), та використовується слідчим шляхом залучення, у порядку прийняття процесуального рішення.

Список використаних джерел

1. Доказування у справах про злочини, вчинені шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки : метод. рек. / Нац. акад. внутр. справ. 2020. 60 с.

2. Пряхін Є. В. Слідча тактика : навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 116 с.

Лозова Світлана Миколаївна,
доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент;
Бичков Сергій Олександрович,
заступник завідувача відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень Харківського НДЕКЦ МВС України;
Яловенко Владислав Вячеславович,
судовий експерт сектору автотехнічних досліджень Харківського НДЕКЦ МВС України

ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОКАМЕРИ INSTA360 TITAN У ФІКСАЦІЇ ФАКТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Під час військової агресії Російської Федерації на території Харківської області повністю зруйновані 139 багатоповерхівок та 359 приватних будинків. Пошкоджені обстрілами 2788 багатоповерхівок та 4460 приватних будинків [1]. Всі сліди злочинної діяльності повинні бути детально зафіксовані з метою розслідування і подальшого дослідження як українськими, так і зарубіжними експертами. При розслідуванні військових злочинів важливими етапами роботи з доказами є діяльність по їх пошуку та фіксації. З цією метою застосовуються засоби відео- та фототехніки, які є ефективним способом фіксації ходу і результатів слідчих (розшукових) дій та експертних досліджень. Докази, зібрані з їх допомогою, відрізняються більшою наочністю та об'єктивністю, можливістю багаторазового відтворення.

При проведенні слідчих (розшукових) дій, особливо огляду місця події у випадках, коли є необхідність відображення не тільки статичної обстановки події, що сталася, а й динамічної, яку складно відобразити в протоколі, експертами використовується action-камера Інста 360 ONE X із можливістю зйомки 360-градусного відео.

Особливо це стосується місць підпалів, вибухів, дорожньо-транспортних подій, коли обстановка швидко змінюється та її потрібно зафіксувати якомога детальніше. Для проведення панорамної зйомки тепер не потрібно як раніше використовувати статичне (здійснюється плавним поворотом відеокамери навколо горизонтальної або вертикальної осі) або динамічне панорамування (здійснюється відеокамерою, яка переміщується у просторі). Не потрібно використовувати такий прийом як зйомка декількома відеокамерами, який вимагає присутності ще одного спеціаліста і є більш трудомістким у застосуванні [2, с. 105].

Нові можливості фіксації відкриває професійна 3D 360 відеокамера Insta360 Titan, яка дозволяє проводити зйомку панорамних відеозаписів з максимальною розподільною здатністю 11K (10560x5280 пікселів) та частотою 30 кадрів за секунду, можливістю фіксувати у найдрібніших подробицях навколишнє середовище, об'єкти архітектури, будівлі тощо для його подальшого вивчення в криміналістичних цілях. Висока якість зйомки камери, дозволяє використовувати отримані зображення для створення віртуального огляду місця події за допомогою окулярів віртуальної реальності.

Зазначена розподільна здатність дає можливість приближати об'єкти зафіксовані за допомогою фото- або відеозйомки без втрати якості зображення, що є важливим аспектом при вивченні дрібних елементів розташованих на об'єктах зйомки.

Аналогічні камери застосовуються для панорамної фіксації вулиць для популярного сервісу «Google Street View». У вересні 2022 року на базі Київського НДЕКЦ МВС вендором компанії «Google» був проведений дводенний тренінг із вивчання використання та застосування для зйомки камери Insta360 Titan серед працівників територіальних підрозділів Експертної служби МВС.

Відеокамера може кріпитися за допомогою спеціального кронштейну на даху автомобіля, що дозволяє підвищити ефективність зйомки в русі, при цьому керування відеокамерою відбувається за допомогою мобільного додатку засобами мереж бездротового зв'язку.

У Харківському НДЕКЦ МВС відеокамера Insta360 Titan використовується при проведенні слідчих (розшукових) дій, спільно зі слідчими Слідчого управління Головного управління Національної поліції в Харківській області, для здійснення фото- та відеофіксації архітектурних об'єктів, житлових будинків, будівель дошкільної освіти, шкіл, ліцеїв, приватних домоволодінь та іншої цивільної інфраструктури, які зазнали пошкоджень або повністю знищені та не підлягають відновленню внаслідок військової агресії з боку Російської Федерації, яка розпочалась 24.02.2022 року.

На теперішній час здійснено фото- та відеофіксацію деяких районів міста Харкова, а саме житлових будівель та адміністративних будівель цивільної інфраструктури північної Салтівки, центру міста, селища П'ятихатки Київського району міста, які зазнали значної

шкоди, або повністю знищені внаслідок потрапляння артилерійських снарядів. Крім того, у рамках кримінальних проваджень здійснено фото- та відеофіксацію пошкоджених або знищених будівель на деокупованих територіях Харківської області (м. Чугуїв, м. Ізюм).

Отримані дані фото- та відеофіксації використовуються для вивчення експертами з метою встановлення заподіяної шкоди внаслідок військової агресії з боку Російської Федерації.

В перспективі фото- та відеодані, отримані за допомогою відеокамери Insta360 Titan, можливо надавати міжнародним судам або іншим міжнародним організаціям з метою використання їх в якості речових доказів військової агресії з боку Російської Федерації по відношенню до цивільної інфраструктури міст та населених пунктів України.

Список використаних джерел

1. На Харківщині зруйновані або пошкоджені близько 3 тисяч багатоповерхівок URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3567197-na-harkivsini-zrujnovani-abo-poskodzeni-blizko-3-tisac-bagatopoverhivok-i-ponad-48-tisaci-privatnih-budinkiv-op.html.

2. Перлін С. І., Лозова С. М. Перспективи використання сучасних засобів фото-, відеозйомки при розслідуванні злочинів. *Право і безпека*. 2020. № 3. С. 103–107.

Михальчук Тетяна Володимирівна,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Свобода Євгенія Юріївна,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СИСТЕМА ANDE RAPID DNA – УНІКАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ ШВИДКІСНОГО ВСТАНОВЛЕННЯ ДНК

Система ANDE Rapid DNA є світовим лідером, широко застосовується у США та в інших країнах світу. Основна мета створення ANDE – переміщення аналізу ДНК із складних лабораторій до поліцейських дільниць, на поле бою, місця стихійних лих – дозволяє змінити громадську безпеку та посилити національну безпеку.

ANDE була зареєстрована в 2004 році у Бостоні (США). Продукти ANDE базуються на низці важливих мікрофлюїдних і молекулярних біологічних технологіях, розроблених для підготовки зразків і очищення ДНК, швидкого термічного циклу, оптичного виявлення послідовностей ДНК, а також розділення та виявлення нуклеїнових кислот тощо. Продукти ANDE були розроблені для використання нетехнічними операторами за межами лабораторії.

У 2009 році ANDE отримала контракт на конкурсну програму досліджень і розробок, яку спонсорує консорціум федеральних агентств, включаючи Міністерство оборони США, Федеральне бюро розслідувань США і Міністерство національної безпеки США. Результатом програми стала розробка автоматизованої можливості швидкої ідентифікації ДНК людини[1], яка мінімізує аналітичну складність і маніпуляції користувача для оперативних біометричних і криміналістичних застосувань. Програма ANDE досягла поставлених цілей – розробити повністю автоматизовані та інтегровані польові системи, які швидко генеруватимуть ідентифікатори ДНК людини без маніпуляцій з користувачем після введення зразка в систему.

ANDE пройшов широкі лабораторні та польові випробування у Міністерстві національної безпеки США (DHS) у партнерстві з Національним інститутом стандартів і технології США (NIST), Міністерством оборони США (DOD) та лабораторією ФБР США. Результатом цієї програми стала перша й єдина оперативна, повністю автоматизована та інтегрована система швидкого аналізу ДНК. Система ANDE наразі використовується для підтримки громадської безпеки в усьому світі.

Чим швидше результати ДНК будуть доступні, тим більше вони зможуть вплинути на важливі військові, судово-медичні рішення, рішення внутрішньої безпеки та розвідки. А щоб максимізувати вплив ДНК-ідентифікації для правоохоронних органів, захисту країни, ідентифікації жертв катастроф і військових застосувань, системи швидкої ДНК повинні працювати в польових умовах. Rapid DNA – це генерація ідентифікатора ДНК для швидкої ідентифікації особи.

ФБР США визначає Rapid DNA як «повністю автоматизований (без рук) процес розробки профілю з еталонного зразка букального мазка. Процес «введення мазка – виведення профілю» складається з автоматизованих процесів без втручання людини» [1].

4 червня 2018 року ANDE отримав схвалення Національної системи індексу ДНК (NDIS) від ФБР США. Схвалення дозволяє акредитованим лабораторіям NDIS обробляти зразки ДНК за допомогою системи ANDE та шукати отримані ідентифікатори ДНК

[1] Швидка ДНК визначена ФБР США як « термін, який використовується для опису повністю автоматизованого (без рук) процесу розробки профілю ДНК з еталонного зразка букального мазка без втручання людини».

ANDE за програмою Комбінованої системи індексу ДНК (CODIS) ФБР США без ручної інтерпретації чи технічної перевірки.

Закон про швидку перевірку ДНК 2017 року (США)[2] передбачає проведення ДНК-тесту заарештованих у відділках поліції з метою виявлення заарештованих, яких розшукують у зв'язку зі зґвалтуваннями, вбивствами та іншими злочинами, поки вони все ще перебувають під вартою (замість того, щоб їх звільняти протягом години без проведення ідентифікації ДНК). Швидко ідентифікуючи підозрюваних, експрес-тест ДНК заарештованих має потенціал для виявлення повторних злочинців, різко знижуючи рівень насильницьких злочинів. Закон про швидку ДНК вимагає схвалення NDIS систем швидкої ДНК для використання в поліцейських дільницях, і ANDE є першою та єдиною системою, яка отримала таке схвалення.

Технологія ANDE прискорює обробку ДНК з місяців або навіть років до менш ніж двох годин. Дана система включає прилад, витратні матеріали та автоматизовану інтерпретацію даних за допомогою вбудованого програмного забезпечення. Дану систему можна розгорнути у: поліцейських дільницях (відділках); місцях вчинення злочину (при ОМП); фургонах, вантажівках та легкових автомобілях; в'язницях; лабораторіях судмедекспертів; лікарнях та центрах збору наборів для жертв сексуального насильства; місцях масових жертв; на кордонах та у портах; посольствах тощо, тобто по суті будь-де (оскільки дана система може працювати від генератора).

Навчитися користуватися ANDE просто, і оператори можуть почати користуватися системою практично відразу.

Зразки, які можна обробляти на ANDE: букального епітелію з ротової порожнини, плями крові, залишки від сексуального злочину, чашки, банки та пляшки (оральні сліди)[3], сигаретні недопалки, жувальна гумка та трубочки для напоїв, кермо, зброя, мобільні телефони та ручні предмети – предмети, до яких доторкалися, кістки**,** волосся, зуби, сперма, м'язи і тканини тощо.

У США процес розслідування випадків вчинення зґвалтування був повільним, багато в чому через труднощі з отриманням результатів ДНК із комплектів доказів сексуального насильства (SAEK). Сьогодні по всій країні заблоковано сотні тисяч SAEK, і тестування нових комплектів може тривати тижнями, місяцями чи навіть довше. Результатом є те, що жертви не мають душевного спокою, а ґвалтівники можуть повторно вчинити злочин. Оскільки приблизно

[2] 16 травня 2017 року Сенат і Палата представників прийняли двопартійний двопалатний Закон про швидке визначення ДНК. Даним Законом створюється система для інтеграції інструментів швидкої ДНК для використання правоохоронними органами «для розкриття та запобігання насильницьким злочинам та іншим злочинам, щоб виправдати невинних, щоб запобігти накопиченню аналізу ДНК».

[3] Майже всі поверхні, які контактували з ротовою порожниною придатні до аналізу ANDE.

кожна п’ята жінка в США була зґвалтована протягом свого життя, очевидно, що необхідно було вжити рішучих кроків, щоб покласти край епідемії зґвалтувань у США.

Система швидкої ідентифікації ДНК ANDE – це нова технологія, яка генерує ДНК-ідентифікатор із судово-медичних зразків менш ніж за дві години. Хоча етапи обробки та інтерпретація даних у системі Rapid DNA по суті ідентичні тим, що використовуються традиційно, зразки обробляються, а отримані дані інтерпретуються автоматично. До цього часу тривалий час, необхідний для тестування SAEK, призводив до того, що лабораторія не збирала зразки для тестування. Завдяки цьому новому підходу лабораторія може швидко отримувати результати, допомагаючи розслідуванню у режимі реального часу, ідентифікуючи підозрюваних і виправдовуючи невинних.

Дякуючи підтримці іноземних партнерів дана система використовується і в Україні. Так, спеціалісти-криміналісти Головного слідчого управління Національної поліції України фіксують наслідки воєнних злочинів РФ, вилучають рештки боєприпасів та ідентифікують загиблих людей. Спеціалістам-криміналістам за допомогою унікальної технології швидкісного встановлення ДНК вдається ідентифікувати сильно обгорілі фрагменти тіл загиблих людей. З цією метою відбираються ДНК-профілі у родичів загиблих та порівнюються зі зразками, вилученими на місцях вчинення злочинів. Завдяки кропіткій роботі спеціалістів-криміналістів у найкоротший термін опрацьовується велика кількість ДНК-матеріалу та встановлюються особи загиблих. Це надзвичайно важливо для людей, які втратили своїх рідних [2].

Список використаних джерел

1. ANDE Launches Rapid DNA Booking Management Solution - First in Industry to Receive FBI Approval for Use in Booking Stations. URL: https://www.ande.com/.

2. Нацполіція продовжує працювати на місці зруйнованого ракетним ударом ТРЦ у Кременчуку. URL: https://www.npu.gov.ua/news/stoprussia/naczpolicziya-prodovzhuje-praczyuvati-na-misczi-zrujnovanogo-raketnim-udarom-trcz-u-kremenchuku/.

Нікітіна-Дудікова Ганна Юріївна,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА УЧАСТЮ ДІТЕЙ

Реалізація практичного застосування конкретної методики розслідування кримінальних правопорушень здійснюється через положення криміналістичної тактики, тобто через особливості

застосування її засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій в рамках досудового розслідування.

Основними елементами криміналістичної тактики, головними її тактичними засобами є тактичні прийоми та слідчі (розшукові) дії, у рамках яких вони реалізуються [1, с. 179].

Відповідно до КПК України, процесуальні дії під час кримінального провадження на стадії досудового розслідування можуть фіксуватися у протоколі та за допомогою технічних засобів на носії інформації. Рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим [2].

Відхід від традиційної форми фіксації у вигляді протоколу в сторону фіксації за допомогою технічних засобів при розслідуванні кримінальних проваджень за участю дітей має ряд переваг [3, с. 356].

Помилки при фіксації показань під час проведення допиту дитини обумовлюються тим, що усне мовлення значно відрізняється від писемного, оскільки воно, по-перше, неорганізоване, по-друге, у лінгвістичному аспекті далеке від літературного і наближається до побутового розмовного мовлення, по-третє, характеризується підвищеною значущістю інтонації і логічного наголосу, а по-четверте, містить велику кількість інформації, яка йде не мовними каналами, а через жести та міміку [4, с. 235].

В матеріалах відеозапису фіксуються мовні та лексичні особливості розповіді допитуваного, його жестикуляція і мімічні реакції підчас надання показань, а також паузи при відповідях на запитання, інакше кажучи, вони відображають ту ступінь психологічної свободи і розкутості особи на допиті, яка переконує в щирості її показань. Водночас, аналіз відеозапису може показати і протилежне: нічим необґрунтовану напруженість особи, яка надає нібито правдиві показання, невмотивовано ретельне (для простої правди) обмірковування відповідей на запитання, ухилення від чітких і однозначних відповідей на них, численні протиріччя в «правдивій» розповіді і непереконливе їх пояснення. При цьому можна спостерігати невиправдану рухливість неповнолітнього, інші динамічні та психофізіологічні прояви величезного напруження, що не відповідає ситуації безконфліктного (при наданні правдивих показань) допиту [5].

Фіксація результатів проведення пред'явлення для впізнання за допомогою технічних засобів забезпечить виключення сумнівів у тому, які саме особи пред'являлися, чи не була особа, яку впізнавали кимось чином виділеною серед інших, чи не були допущені процесуальні помилки.

Застосування під час проведення слідчого експерименту технічних засобів фіксації значно підвищує його інформаційну

цінність. Під час проведення цієї слідчої дії закон надає право слідчому, прокурору або за їх дорученням залученому спеціалісту проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу. Треба зазначити, що фіксація покликана не лише описувати та засвідчувати результати слідчого експерименту, а й процесуального порядку його проведення, отже, гарантії дотримання прав учасників процесу, та, як наслідок – факту допустимості доказів, отриманих внаслідок його проведення [6, с. 233].

Здатність наочно ілюструвати отриману під час проведення слідчих (розшукових) дій інформацію вимагає застосування відповідних способів фіксації. Враховуючи малолітній чи неповнолітній вік учасника слідчої (розшукової) дії, необхідно зберігати автентичність мовних зворотів та лексикону, за допомогою якого дитина пояснює обставини, що з нею сталися або стали їй відомі, а також фіксувати і невербальну інформацію, яка надходить від дитини в ході допиту. У багатьох випадках саме суб'єктивна обробка слідчим показань дитини в сторону їх редагування та спотворення окремих виразів тягне за собою необхідність проведення повторних слідчих (розшукових) дій. Тому, вважаємо за доцільне використовувати фіксацію їх результатів за допомогою технічних засобів відеозапису.

Список використаних джерел

1. Бахін В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Криміналістика: курс лекцій: у 2 ч. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2012. Ч. І. 356 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. / Бандурка О. М. та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Т. 1. Харків : Право, 2012. 768 с.

3. Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 624 с.

4. Переверза О.Я. Помилки фіксації показань на досудовому слідстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2017. Вип. 42. с. 234–237.

5. Загамула В.В. Розслідування втягнення неповнолітніх в заняття проституцією. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/14718.

6. Кірпач І.С. Завдання слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2013. № 3 (87). Ч. 2, Кн. 1, травень-червень. С. 233.

Павлова Наталія Валеріївна,
доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент;
Альошина Марія Сергіївна,
курсант ННІП та ПФПНП
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОТЕРПІЛА ОСОБА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗҐВАЛТУВАНЬ

Зґвалтування належить до категорії злочинів, в механізмі вчинення яких значна роль належить потерпілій особі, особисті якості і поведінка якої може стати ключем для встановлення багатьох обставин при розслідуванні. Це обмовлено тією обставиною, що жертва і злочинець, зазвичай, знаходяться у закономірних взаємних зв'язках [1, с. 17, 18].

У кримінальних провадженнях даної категорії потерпілою особою найчастіше виступає жінка, яка в може бути пов'язана з багатьма обставинами, що входять до складу криміналістичної характеристики цих злочинів.

Серед особливостей, які притаманні жінкам-потерпілим і робить їх більш віктимними щодо зґвалтування, доцільно відзначити:

1) привабливість жінок, як суб'єкта для задоволення статевих потреб (статевий аспект);

2) менша фізична сила жінки в порівнянні з чоловіком (фізичний аспект), що робить її уразливішою від злочинів;

3) психологічні особливості жінки в певних соціальних обставинах, що впливають на рівень віктимності жінок (психологічний аспект). Названі особливості жінок дозволяють виділити відповідні аспекти зґвалтування, які знаходяться в основі мотивації злочину та у великій мірі визначають його механізм.

Статевий аспект зґвалтування. Жінка як суб'єкт сексуальних відносин у своєму розвитку проходить кілька етапів, в результаті чого відбувається оформлення жіночої статури і характерної поведінки, що свідчить про статеву зрілість, формується потяг (лібідо) до протилежної статі. Статева поведінка як жінки, так і чоловіка є однією з форм соціальної поведінки, яка тісно пов'язане з репродуктивною функцією і визначається соціальним розвитком конкретної особистості, її рівнем пристрасності (сексуальності) та морально- етичними уявленнями.

Манера поведінки в різних ситуаціях може сприйматися по різному особами протилежної статі. Іноді жінки намагаються використовувати свою сексуальність для маніпулювання чоловіками. Але, якщо при певних обставинах поведінка жінки оцінюється як

звичайне кокетство, то при інших може бути сприйнято окремими представниками чоловічої статі як бажання (чи пропозиція) вступити у статеві відносини (свідчити про її статеву доступність). Необачна поведінка без врахування місця, часу та особистості чоловіків може зіграти роль пускового механізму зґвалтування (легке знайомство, погодження піти «у гості», сумісне вжиття алкоголю тощо). Фізичний аспект зґвалтування. Обов'язковою ознакою зґвалтування виступає застосування для вступу у статеві зносини фізичного насильства або погрози його застосування чи використання безпорадного стану потерпілої особи (ст. 152 КК України).

Ґвалтівник використовує свою перевагу у мускульній силі, а також може використовувати зброю, інші предмети або речовини. Фізична перевага особливо яскраво проявляється стосовно неповнолітніх чи малолітніх осіб (кваліфікуючі обставини зґвалтування) жіночої статі, які за вікових обставин не можуть протистояти діям дорослої людини. Окрім використання фізичної сили ґвалтівник може використовувати і погрози її застосування. Потрібно зазначити, що в цьому аспекті кримінальне законодавство України і практика його застосування суттєво відрізняється від законодавства інших країн, зокрема Ізраїлю. Так, за ст. 345 Закону про кримінальне право Ізраїлю зґвалтуванням визнаються статеві зносини з жінкою, вчинені без її вільної згоди або при її згоді, але яка була досягнута шляхом обману щодо особи, яка вступила з нею в статеві зносини, або характеру самого діяння. Обманом у даному випадку вважається, наприклад, ситуація, коли суб'єкт обіцяє вступити у шлюб, представляючись неодруженим, хоча в дійсності не є таким [2, с. 179, 180].

Таким чином за вказаним законом Ізраїлю зґвалтуванням може бути визнаний статевий акт за згодою жінки, яка була одержана при повідомленні їй неправдивої інформації. Ця обставина, на наш погляд, робить ще більш актуальним дослідження особистості жінки-потерпілої при розслідуванні злочинів даної категорії в Ізраїлі.

Психологічний аспект зґвалтування. На рівень віктимності жінок впливають їх психологічні особливості в певних соціальних обставинах. Потрібно відзначити, що ситуація агресії з боку ґвалтівника нерідко породжує у жертв відчуття страху і безвихідності. Наприклад, відчуття безпомічності може виникнути у жінки-потерпілої і в результаті вчинення зґвалтування групою осіб. Окремі дослідники взаємозв'язків «жертва і злочинець» у таких справах, відзначають, що більше 43 % потерпілих не чинили опору [3, с. 6].

Це може статися і тоді, коли жертва піддається раптовому нападу незнайомого їй насильника. Але найчастіше така ситуація складається, коли жертва має досить тривалі відносини з агресивною особою. У зв'язку з цим видається доцільною класифікація жінок – потерпілих від зґвалтування в залежності від наявності і характеру стосунків з насильником. За цією ознакою можуть бути виділені наступні групи жінок – потерпілих.

1. Потерпілі, які не були знайомі зі злочинцем. Ця група жінок стає жертвою насильства з-за збігу певних негативних обставин, зазвичай, опинившись у небезпечному місці у темний час доби (поза населеним пунктом, у парку, на малолюдній вулиці тощо). Відтак, в таких ситуаціях фактично зустріч є випадковою зі злочинцем, який міг у такому місці цілеспрямовано вийти на «полювання» чи проводити дозвілля (вживати спиртні напої у компанії). Зґвалтування характеризується раптовим нападом, іноді з відносно тривалим переслідуванням жертви, застосуванням фізичного насильства (нанесення ударів з метою попередження чи подолання опору з її боку.

2. Потерпілі, які були знайомі зі злочинцем. Рівень знайомства може бути різним. За цією ознакою в цій групі можна виділити дві підгрупи, які суттєво відрізняються одна від одної:

а) потерпілі, які познайомилися зі злочинцем напередодні зґвалтування (зазвичай, це молоді недосвідчені дівчата, які необачно погоджуються на контакти з незнайомими чоловіками, наприклад, покататися на дорогому автомобілі, піти у гості, вживати спиртні напої і т.п.);

б) потерпілі, які знаходилися зі злочинцем в тривалих стосунках (родичі, сусіди, колеги по роботі чи навчанню, друзі).

Для другої групи потерпілих характерними є ситуації, коли вони не чинять активного опору під впливом погроз з боку злочинця (злочинців), а місцем вчинення злочину часто є житло. Для досудового розслідування і судового розгляду характерною ситуація, коли підозрюваний (обвинувачений) заявляє, що він розцінював поведінку жінки як згоду на статеві зносини.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що класифікація жінок – потерпілих від зґвалтування в залежності від наявності і характеру стосунків з насильником має ключове значення для визначення інших елементів криміналістичної характеристики цих злочинів (місце, час та обстановка вчинення, способи дій ґвалтівника, сліди злочину тощо). Ступінь знайомства потерпілої і підозрюваного значною мірою обумовлює і тактичні завдання розслідування щодо встановлення ознак зґвалтування та обставин його вчинення.

Список використаних джерел

1. Вандишев В.В. Реалізація взаємозв'язків жертви та злочинця у розкритті та розслідуванні насильницьких злочинів : навчальний посібник. 114 с.

2. Закон про кримінальне право Ізраїлю. Постатейний переклад з івриту на українську мову / Дорфман М. Хайфа, 2010. 253 с. URL : http://library.khpg.org.

3. Андрєєв А.С. Взаємозв'язки «жертви та злочинця» у справах про зґвалтування, скоєних групою осіб / А. С. Андрєєв, Л. М. Кійко. URL : http://www.sworld.com.ua.

Патик Леся Леонідівна,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Патик Андрій Анатолійович,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук**,** старший науковий співробітник

ДОСТАТНІСТЬ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Питання достатності порівняльних зразків завжди було актуальним і потребувало періодичного розгляду серед практичних працівників, які є ініціаторами проведення судово-почеркознавчої експертизи. Це пов'язано, насамперед, з нерозумінням сутності та значення зразків для проведення такого виду дослідження.

Судово-почеркознавча експертиза – це складний та об'ємний вид дослідження серед класу криміналістичних експертиз. Так, з метою класифікації, діагностики та ідентифікації виконавця рукописного тексту, цифрових записів і підписів у кримінальних провадженнях призначається судово-почеркознавча експертиза. Для вирішення низки завдань ідентифікаційного характеру, повного та ефективного проведення дослідження експерту, крім об'єкта, що потребує вивчення слід надавати певний обсяг порівняльних зразків.

Достатність зразків для порівняльного дослідження не є єдиним критерієм серед вимог, що висуваються до такого виду документів. Також зразки мають бути достовірними (безсумнівними), відповідати об'єктам дослідження (за писемністю та мовою документа, часом виконання, матеріалами письма, способом та умовами виконання рукопису, типом, видом документу та його цільовим призначенням) [1, с. 7].

Достатність зразків для проведення порівняльного дослідження – це обсяг зразків, який забезпечує можливість повного та всебічного зіставлення усіх ознак, які знаходяться у рукописі (тексті, підписі), що досліджується [1, с. 7].

Звичайно, кожне провадження індивідуальне, однак існують все ж таки певні вимоги до зразків судово-почеркознавчої експертизи, їх достатності. Так, відповідно до Наказу Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 року на такий вид дослідження мають надавати три види зразків, а саме: 1) вільні (це рукописні записи, підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, і не пов'язані з їх обставинами); 2) умовно-вільні (це зразки почерку або підпису, переважно пов'язані з розслідуваним

кримінальним провадженням, але відібрані не спеціально для експертизи, наприклад, написані власноручно пояснення, скарги тощо); 3) експериментальні зразки почерку або підпису, що виконані за завданням ініціатора проведення експертизи, у зв'язку з призначенням такого виду дослідження [2].

Незважаючи на наведені вимоги, бувають випадки, коли ініціатор проведення такого виду дослідження чомусь вважає, що для вирішення поставлених ним питань достатньо лише експериментальних зразків почеркового матеріалу або ж усіх зразків але у незначній кількості. У такому разі, експерт має право: 1) порушити перед ініціатором призначення експертизи клопотання про надання додаткових вільних та експериментальних зразків, які б забезпечили повне та якісне проведення дослідження; 2) повернути надіслані матеріали без виконання; 3) виконати експертизу, у результаті якої у висновку зазначити про неможливість відповісти на поставлені питання у зв'язку з недостатньою кількістю наданих зразків.

Недарма передбачено усі три види зразків для почеркознавчого дослідження. Це пов'язано з тим, що для категоричного висновку експерту потрібно вивчити будову, варіативність та інші загальні й окремі ознаки почерку особи. Питання стоїть навіть не лише про надання трьох видів зразків почеркового матеріалу, але й про надання необхідної їх кількості. Для того щоб експерту взяти за стійку ознаку почерку особи і віднести її до співпадаючих або ж навпаки, неспівпадаючих, потрібно вивчити почерк у природному його стані; тобто коли особа пише текст не підозрюючи, що його можуть використати у розслідуванні кримінального провопорушення. У такому стані в почерку відображаються усі характерні йому індивідуальні ознаки, які уможливлюють встановити виконавця тексту серед інших подібних записів. Саме тому потрібно вилучати вільні зразки почерку, вони є найбільш інформативними для ідентифікації особи за почерком. Такі види зразків несуть у собі дійсні ознаки виконавця почерку, а тому є вкрай важливими для проведення якісної експертизи. Це можуть бути записи в блокнотах, листи написані власноручно тощо.

Достатність названих вище зразків реалізується внаслідок забезпечення необхідного їх обсягу. Це означає, що вільних та експериментальних зразків надають: 1) буквеного тексту – не менше 15 аркушів; 2) цифрового тексту – не менше 15 аркушів записів однозначних і багатозначних чисел із супутніми їм буквеними записами; 3) записів «друкованими» буквами – не менш 15 сторінок стандартного формату. Щодо підписів, то достатніми вважаються вільні зразки підпису на 15 документах, експериментальні – не менше 5 аркушів з підписами у кількості від 20–30 на кожному [1, с. 8].

Отже, для повного, всебічного та об'єктивного проведення судово-почеркознавчої експертизи вкрай важливим та необхідним є надання зразків для порівняльного дослідження у тому обсязі, в якому

рекомендовано методикою. Незнання вимог щодо достатності зразків призводить до затягування розслідування кримінальних правопорушень, не встановлення важливих обставин кримінального правопорушення, не дослідження речових доказів та низки інших негативних наслідків. Як рекомендації вважаємо за необхідне проводити в межах службової підготовки заняття щодо порядку призначення такого виду судових експертиз. Поряд з цим корисним буде використання Наказу Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 року під час призначення не лише судово-почеркознавчої експертизи, але й інших видів судових експертиз, оскільки він містить перелік орієнтованих питань експерту, види зразків, які слід надавати на дослідження, вимоги до них, а також низку іншої важливої інформації.

Список використаних джерел

1. Методика судово-почеркознавчої експертизи (загальна частина) / ДНДЕКЦ МВС України; Уклад. К. М. Ковальов, З. С. Меленевська, Н. Г. Шпакович. К., 2008. 34 с.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Міністерство юстиції України; Інструкція № 53/5 від 08.10.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text.

Полях Анатолій Михайлович,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ В СПРАВАХ ПРО КОНТРАБАНДУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Незважаючи на військову агресію з боку Російської Федерації, у цей складний період, який проходить наша держава, боротьба з особливо небезпечними злочинами, зокрема з таким, як контрабанда наркотичних засобів, потребує особливої уваги.

Це в першу чергу пов’язано з тим, що на сучасному етапі життя цей вид злочинної діяльності вчиняється, як правило організованими злочинними групами (або злочинними організаціями) з чітким розподілом ролей та функцій учасників. Причому, до організованих злочинних груп, що вчиняють злочини «наркобізнесового» спрямування можуть залучатись корумповані службові особи (митники, прикордонники та ін.).

З урахуванням цього, особа злочинця, який вчиняє даний вид злочину, потребує ретельного та уважного дослідження.

Особа злочинця не є однозначною та залежно від рольової функції може бути диференційована на декілька видів, зокрема:

1) організаторів контрабанди наркотичних засобів;

2) перевізників наркотичних засобів;

3) осіб, що сприяють переміщенню наркотичних засобів при вчиненні контрабанди;

4) осіб, яким адресовані наркотичні засоби.

Оскільки контрабанда наркотичних засобів завжди пов'язана з іншими ланцюгами їх незаконного обігу, то існують певні взаємозв'язки між особами, що вчиняють такі злочини. Великі наркокартелі, а також організатори контрабанди наркотичних засобів прагнуть поставити під контроль усі складові злочинного бізнесу: вирощування наркомістких рослин, виробництво природних або синтетичних наркотиків, контрабанда, збут та «відмивання» наркогрошей.

В узагальненому вигляді, як зазначається у криміналістичній літературі, можна виділити такі варіанти незаконного обігу наркотиків:

1) виготовлення та реалізація в Україні;

2) виготовлення в Україні та контрабандне вивезення за кордон;

3) контрабандне ввезення з-за кордону та реалізація в Україні;

4) контрабандний транзит через територію України [1, с. 481].

У літературних джерелах справедливо наголошується на тому, що найбільшу небезпеку становлять організатори злочинних угруповань. Ці особи організують та керують діяльністю груп з виготовлення, придбання та поширення наркотичних засобів на чорному ринку. Вони фінансують злочинну діяльність групи з придбання наркосировини та наркотиків, вирішують виникаючі у зв'язку з цим проблеми, організують доставку товару до місця призначення та його реалізацію. Самі організатори нерідко у здійсненні операцій зі скупки та продажу наркотиків особистої участі не беруть, вони лише фінансують цю діяльність й одержують прибутки, старанно маскують свою причетність до наркобізнесу [1, с. 481].

Результати проведеного узагальнення кримінальних справ за ст. 305 КК України підтверджують теоретичні положення щодо форм співучасті у вчиненні контрабанди наркотичних засобів. Як свідчать результати узагальнення, 5% даного виду злочину вчинено без попередньої змови, за попередньою змовою групою осіб – 91 %. Крім того встановлено, що організатори злочинних угруповань використовують у якості перевізників наркотичних засобів як споживачів та дрібних збувальників, так й осіб, відкрито не пов'язаних зі злочинним обігом наркотиків, а саме: родичів, сусідів, водіїв, випадкових знайомих тощо.

Контрабанда наркотичних засобів певним чином пов'язана з таким явищем, як нелегальна міграція. Нелегальні мігранти є суттєвою проблемою у розповсюдженні наркотиків. Виступаючи водночас в якості кур'єрів та наркоділерів, вони найчастіше утворюють фрагменти транспортних артерій наркомережі.

У деяких спеціалізованих джерелах зазначається, що характерною рисою діяльності наркоструктур на території України стало функціонування стійких організованих злочинних груп, які утворюються на етнічній або національній належності. Найбільш впливовими серед них є нігерійські, які причетні до широкомасштабних операцій з незаконного міжнародного обігу наркотиків.

Зазначені тенденції мають місце й в багатьох країнах Європи та Америки. Так, лідируюче положення у контрабанді героїну в Європі та торгівлі ним займають особи турецької національності. Для турецьких наркоорганізацій характерні такі основні принципи: члени турецької злочинної групи, як правило є родичами; наркобізнес здійснюється на принципі довіри; організації мають ієрархічну структуру, а також в середині злочинних організацій домінує принцип мовчання, який забезпечується загрозою кари за його порушення.

Узагальнення кримінальних справ за ст. 305 КК України дозволило встановити такі показники щодо особи контрабандиста (перевізника наркотичних засобів):

1) вік: від 16 до 18 років – 9 %; від 19 до 21 року – 17 %; від 22 до 25 років – 23 %; від 26 до 30 років – 27 %; від 41 до 50 років – 6 %; від 51 до 60 років – 3 %; понад 60 років – 0 %;

2) стать: чоловіча – 83 %; жіноча – 17 %;

3) освіта: незакінчена середня – 12 %; середня – 45 %; середньо-спеціальна – 31 %; незакінчена вища – 5 %; вища – 7 %;

4) соціальне становище: не працює – 74 %; працює – 9 %; навчається (студент, учень) – 6 %; службовець – 1 %; приватний підприємець – 3 %; інвалід – 1 %; пенсіонер – 5 %; інше – 1 %;

5) наявність судимостей: раніше судимий – 25 %; несудимий – 75 %;

6) повторність учинення злочинів у сфері обігу наркотиків: так – 8 %; ні – 92%;

7) наявність психічних відхилень: так – менше 2 %;

8) наявність наркотичної залежності: так – менше 2 %.

Таким чином, особа контрабандиста (перевізника наркотичних засобів) характеризується досить молодим віком (від 16 до 25 років – 49 %, від 26 до 30 років – 27 %), в більшості випадків це – чоловіки (83 %), які мають переважно середню освіту (76 %), ніде не працюють (74 %), значна кількість має судимості (25 %), у тому числі вони вчиняли злочини у сфері обігу наркотичних засобів (8 %).

Список використаних джерел

1. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. С. 481.

Примак Роман Миколайович,
старший викладач кафедри
криміналістичного забезпечення та судових
експертиз навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ;
Терещенко Вероніка Вадимівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОГО ПОЧЕРКОЗНАВСТВА

У нашому повсякденному житті ми використовуємо винаходи минулого, говоримо та пишемо на мовах, що вигадані в минулому, ми розвиваємося далі завдяки знанню минулого. Вивчення різниці між минулим і сьогоденням допомагає нам правильно розуміти сучасний світ і просувати його далі.

Багаторічний шлях розвитку судового почеркознавства – це процес наукового дослідження закономірностей письма та почерку на базі різних галузей науки й удосконалення методики судово-почеркознавчої експертизи.

Судове почеркознавство пройшло кілька етапів розвитку, а саме:

– накопичення знань і досвіду;
– становлення теоретичних засад;
– розгортання теоретичних та експериментальних досліджень, математизація знань;
– формування теорії судово-почеркознавчої ідентифікації [2, с. 20].

В свою чергу, почерк є специфічним об’єктом дослідження. Не дивлячись на всю простоту будови літер, він не є чимось сталим, чи таким, що не змінюється. Так, почерк мінливий і ця мінливість залежить від багатьох чинників: як внутрішніх (втома, стан збудження або гальмування, психічне захворювання тощо), так і зовнішніх (факт виконання тексту у незвичній позі, викривленим почерком, з наслідуванням чужому почерку або підпису).

Почерк кожної людини унікальний. Не існує двох людей з однаковими почерками, мають місце лише схожі почерки, що може бути обумовлене збігом психотипів людей. Індивідуальність – це неповторність зафіксованого у рукопису комплексу особливостей письмово-рухової навички в різних людей. В основі своєрідності письмово-рухової навички, у свою чергу, лежить індивідуальність механізму письма, яка формується в результаті впливу чисельних об’єктивних (це методика навчання письму, взірці (зразки) письма – прописи, пишучі прилади тощо) та внутрішніх факторів –

суб'єктивних (до яких відносяться анатомічні, фізіологічні і психологічні особливості особи).

На сьогоднішній день, судове почеркозНаціональної академії внутрішніх справтво – це високорозвинена предметна галузь теорії судової експертизи та криміналістики, основним завданням якої є криміналістичне дослідження почерку.

Так, судово-почеркознавча експертиза проводиться експертом на основі спеціальних знань у відповідності із кримінальним процесуальним та цивільно-процесуальним законодавством з метою встановлення фактів (фактичних обставин), які мають доказове значення для кримінального і цивільного провадження. В свою чергу, оцінка висновку експерта здійснюється на експертному, слідчому і судовому рівні доказування з метою встановлення допустимості й належності його як джерела доказів, а також достовірності й доказового значення фактів і обставин, для встановлення яких призначена почеркознавча експертиза. Безпосередньо сам висновок експерта є джерелом доказу, а відомості, які містяться в ньому, є доказами.

Експерт, який провів почеркознавче дослідження, виконавши усі стадії дослідження, може дійти до наступних висновків почеркознавчої експертизи: категоричний (достовірний) – позитивний і негативний, вірогідний (імовірний) – позитивний і негативний, а в деяких випадках експерту не виявляється можливим відповісти на окремі питання. Всі ці висновки експертів допомагають розкриттю і розслідуванню кримінальних правопорушень і встановленню осіб, які їх вчинили. Це ще раз підкреслює важливість існування та подальшого вдосконалення судового почеркознавства.

Сучасне судове почеркознавство в Україні ґрунтується на потужній теоретичній та методичній базі. Загальна методика почеркознавчої експертизи включає у себе процедури та схеми вирішення ідентифікаційних (встановлення певного виконавця тексту (підпису) або вирішення питання про виконання однією особою різних текстів та окремих їх фрагментів, підписів, тексту і підпису тощо), діагностичних (дозволяють отримати відомості про умови, в яких виконували досліджуваний почеркознавчий об'єкт, і внутрішній стан того, хто його виконував), класифікаційних (дозволяють визначити стать виконавця тексту документа, його вік, загальну соціально-демографічну характеристику: місце формування писемних навичок, рідну мову, професію тощо) [1, с. 375].

До складу загальної методики почеркознавчої експертизи входять також методи, методики і методичні рекомендації, розроблені для вирішення типових та окремих завдань щодо певних об'єктів дослідження залежно від їх виду, обсягу графічного матеріалу у них, ступеня виробленості, умов виконання тощо.

Розвиток теоретичних засад судового почеркознавства у сучасний період ознаменувався:

– розробкою основних положень вчення про процес експертного дослідження як складової предмета судового почеркознавства (комплексні методики вирішення судово-почеркознавчих завдань, теоретичні проблеми оцінки ознак тощо);

– створенням понятійного апарату у сфері теорії та практики судово-почеркознавчої експертизи (словники основних термінів);

– формулюванням основ математичного моделювання і засад автоматизації у сфері судово-почеркознавчої експертизи (теорія і практика математичного моделювання, експертні програми, системи);

– розробкою основних положень теорії і методики судово-почеркознавчої діагностики.

Запровадження експериментальних досліджень у судовому почеркозНаціональної академії внутрішніх справтві спрямовані на:

– оптимізацію та удосконалення існуючої методики ідентифікаційного дослідження почерку;

– подальшу розробку окремих методик експертного дослідження різних видів почеркових об'єктів (наприклад, методичних рекомендацій щодо дослідження підписів від імені осіб похилого і старечого віку);

– подальшу розробку кількісних методів дослідження почерку, заснованих на ймовірнісному моделюванні (насамперед при дослідженні малообʼємних почеркових обʼєктів: підписів, коротких записів, «друкованого» почерку);

– використання інструментальних засобів і електронно-обчислювальної техніки з метою обʼєктивізації, розширення можливостей та автоматизації експертних досліджень (наприклад, дослідження натискних характеристик за допомогою визначення яскравості та кольору штрихів) [3, с. 116].

Слід нагадати, що провідне місце серед галузей знань, на базі яких будуються наукові засади почерку, належить природничим наукам: анатомії, фізіології вищої нервової діяльності, біомеханіці, фізіології рухів, психології. Саме базуючись на положеннях цих наук, вивчають рухову анатомію процесу письма, яка дозволяє зрозуміти, які види рухів використовуються у процесі письма, якими ланками руки вони виконуються

Розумінню процесу письма, особливо закономірностей його формування, сприяла психологія навчання письму, робота фізіологів і психологів про типологічні особливості центральної нервової системи. Для вивчення особливостей, які виникають при незвичайних умовах письма або у разі навмисного викривлення виконавцем свого почерку, велике значення мають окремі розділи психології, невропатології та психіатрії. Проте криміналісту почеркознавцю не потрібно бути універсалом: анатомом, фізіологом, математиком, психологом тощо. Криміналіст-почеркознавець – це спеціаліст саме в галузі судового

почеркознавства, що містить всі необхідні знання інших наук і теорії судової експертизи.

З метою узагальнення проведеного ретельного аналізу можна зробити висновок, що функціональна природа почерку зумовлює використання як фундаментальної бази судового почеркознавства так і положень природних наук, психології і точних наук. Сутність сучасної судово-почеркознавчої експертизи вимагає формування знань про почерк на основі криміналістики, судової експертизи та положень правових, зокрема процесуальних, дисциплін. Як вже було встановлено, подальший розвиток науково-теоретичних положень науки судового почеркознавства необхідний для того, щоб теорія мала можливість продовжувати свою методологічну функцію і слугувати підставою для найбільш ефективного використання знань на практиці в галузі судового почеркознавства з метою вирішення ідентифікаційних, діагностичних та класифікаційних завдань.

Список використаних джерел

1. Свобода Є. Ю., Абрамова В.М., Зарубей В.В. Узагальнення сучасних можливостей та визначення напрямів подальшого удосконалення судовопочеркознавчої експертизи. KELM: NAUKA. EDUCATION. LAW. MANAGEMENT. Lodz : Fundacija «OswiataiNauka Bez Granic PRO FUTURO», 2015. С. 374–383.

2. Бондар М. Є., Ковальчук З.О, Сукманова Т.О. Судово-почеркознавча експертиза: становлення, можливості, перспективи розвитку. Судова експертиза. 2014. № 1. С. 19–29.

3. Меленевська З. С., Свобода Є. Ю., Антонюк П. Є. Причини експертних помилок під час вирішення ідентифікаційних завдань у межах судово-почеркознавчих досліджень. Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ, 2016. № 1 (25). С. 115–121.

Самодін Артем Володимирович,
старший слідчий в особливо важливих справах Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану, складної економічної ситуації в країні та масової міграції мешканців областей через ведення бойових дій, втрати роботи та житла особливої актуальності набула проблематика розслідування шахрайств. Варто констатувати, що у продовж 2022 року збільшилась кількість таких кримінальних правопорушень, вчинених шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки. Основною передумовою такого росту вказаного виду злочинів стало використання правопорушниками

скрутного матеріального становища громадян, а також суттєвого розширення ринку он-лайн послуг в останні роки.

Доцільно зауважити й те, що під час воєнного стану з'явились нові форми шахрайств, які пов'язані із заволодінням грошима або майном громадян під приводом повідомлення місця знаходження зниклих родичів, полонених з метою звільнення їх з полону та повернення додому, встановленням місцязнаходження та поверненням втраченого майна, тіл загиблих у наслідок бойових дій, надання послуг переміщення осіб, в регіони де відсутні бойові дії, у тому числі закордон, гуманітарною або благодійною допомогою, волонтерством. Переважна кількість облікованих Національною поліцією України кримінальних правопорушень вчиняється з використанням електронно-обчислювальної техніки та інтернет-ресурсів.

Крім цього, частина кримінальних правопорушень досудове розслідування у яких здійснюється та здійснювалось за частинами 2, 3 та 4 статті 190 Кримінального кодексу України (так звані – кваліфіковані шахрайства) сьогодні здебільшого пов'язана з обміном коштів, наданням позики, оформленням кредитів, поверненням боргу, працевлаштуванням, у тому числі закордоном, оформленням документів для виїзду за кордон, допомогою тваринам, додатковим заробітком, допомогою виведення коштів з електронних он-лайн бірж, купівлею або продажем криптовалюти, наданням фіктивних довідок для отримання соціальних субсидій або соціальної допомоги тимчасово переміщеним особам, повідомленням неправдивої інформації про потрапляння родичів, знайомих у ДТП, лікарню або затримання правоохоронними органами, наданням допомоги щодо придбання транспортних засобів, послугами перевезення та евакуації людей або вантажу, продажем пального та деревини, заволодінням майном громадян під приводом тимчасового користування (наприклад, мобільні телефони, велосипеди, електроінструмент), наданням соціальних, будівельних, медичних послуг тощо.

Незважаючи на суттєві досягнення сучасної криміналістики щодо методики розслідування кримінальних правопорушень указаної категорії (наприклад, органи досудового розслідування та оперативні підрозділи Національної поліції України використовують у своїй практичній діяльності методичні рекомендації «Розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки», підготовлені авторським колективом Національної академії внутрішніх справ за участю фахівців-практиків у 2021 році), потребують подальшої наукової розробки з урахуванням сучасної практики розкриття та розслідування шахрайств питання пов'язані зі їх вчиненням на ринку крипто валюти, ввезенням, реєстрацією, продажем та обміном транспортних засобів (за наявності підстав, такі

шахрайства кваліфікуються за статтею 289 Кримінального кодексу України) послугами перевезення, гуманітарною допомогою тощо.

Водночас, до основних практичних проблем, які виникають під час проведення досудового розслідування шахрайств на сьогодні слід відносити:

– тривале та подекуди несвоєчасне виконання операторами мобільного зв'язку та банківськими установами ухвал суду щодо отримання тимчасового доступу до речей та документів;

– перебування окремих учасників кримінального провадження на тимчасово окупованих територіях, або територіях на яких ведуться актині бойові дії, внутрішня міграція населення, у тому числі закордон

– несвоєчасне звернення потерпілих із заявою про кримінальне правопорушення, а в окремих випадках відмова останніх надавати будь-які відомості, які б сприяли швидкому проведенню досудового розслідування (наприклад, «звернувся з метою інформування поліції», «звернувся з проханням перевірити номер телефону з якого, на думку потерпілого, останньому телефонували шахраї» тощо);

– використання шахраями фішингових сайтів, недостатній обсяг інформації, яка отримується від потерпілих щодо номерів телефонів, IP-адрес, веб-ресурсів, якими користувались шахраї, що не дозволяє оперативно встановити точне місце знаходження IP-адреси веб-ресурсу та у подальшому призводить до затягування не лише вирішення питання про підслідність кримінального правопорушення, а й встановлення осіб, які його вчинили;

– обмежена можливість, а подекуди й неможливість виконання доручень в межах міжнародного співробітництва, зокрема щодо проведення тимчасового доступу до акаунтів, якими користуються злочинці та які зареєстровані закордоном.

У свою чергу, віктимна поведінка потерпілих, легковажність та необізнаність населення щодо найбільш розповсюджених способів вчинення шахрайств, досить суттєво впливає на стан та динаміку загального рівня злочинності вказаних кримінальних правопорушень.

Адже у багатьох випадках, потерпілі самостійно надають шахраям відомості про їхні банківські рахунки, відкривають доступ до акаунів, здійснюють передчасну оплату сумнівних послуг або перераховують кошти недобросовісним продавцям товарів, не звертають увагу на явні ознаки фішингових веб-ресурсів, переходять за сумнівними інтернет-посиланнями, та й загалом нехтують основними правилами кібербезпеки.

Існують й проблеми розслідування шахрайств, які стосуються питань організації ефективної взаємодії окремих підрозділів поліції в контексті належної реалізації сучасних методик розслідування шахрайств, вчинених шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки.

Синоверська Тетяна Іванівна,
докторант кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, доктор філософії

ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ

Сучасний стан розвитку криміналістики в Україні характеризується формуванням загальної теорії криміналістики, розробкою і впровадженням сучасних науково-технічних засобів і інформаційних технологій в практику боротьби зі злочинністю, удосконаленням прийомів криміналістичної тактики, запропонуванням методик розслідування нових видів злочинів.

Крім того, розвиток криміналістики пов'язаний з формуванням певних наукових шкіл криміналістів. Інтенсивно розвиваються всі розділи криміналістики, виникають нові напрями, теорії та вчення.

В контексті нашого дослідження підвищений науковий інтерес становить організація розслідування кримінальних правопорушень, з огляду на зміни, що відбуваються у кримінальному процесуальному законодавстві, удосконалення та розвитку криміналістичної техніки та тактики, появі нових інноваціних напрямів у криміналістичній теорії та практиці.

Організація розслідування кримінальних правопорушень нерозривно пов'язана із забезпеченням захисту прав та свобод людини і громадянина, що є основною спрямованістю діяльності нашої держави.

Організаційна діяльність дозволяє підвищувати ефективність розслідування, сприяє його всебічності, повноті та об'єктивності, а також вирішенню завдань кримінального судочинства в цілому.

Для проведення комплексного дослідження сутності та змісту організації розслідування кримінальних правопорушень доцільним є визначення її місця в системі криміналістичної науки.

Дискусії стосовно виокремлення структурних елементів криміналістичної науки вже точаться давно, і в науковій літературі є різні погляди щодо вказаного питання.

Проте ми підтримуємо твердження про те, що найчисельнішу групу вчених становлять прихильники класичної чотириелементної побудови системи науки криміналістики. Запропонована система традиційно складається з чотирьох розділів:

1. Загальна теорія криміналістики (теоретичні основи криміналістики).

2. Криміналістична техніка.

3. Криміналістична тактика.

4. Криміналістична методика (методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень) [1, с. 41].

Організацію розслідування кримінальних правопорушень можна розглядати із різних аспектів, зокрема таких як: управлінський, кримінально- процесуальний, криміналістичний.

Окремі науковці визначають два концептуальних підходи щодо розуміння криміналістичного поняття «організації розслідування злочинів» як: 1) забезпечення розслідування та 2) створення структури розслідування. Перший підхід є надто широким, що призводить до розпорошення його змісту. Неточність другого у тому, що організація призначена упорядковувати, а не створювати структуру розслідування [2, с. 7, 8].

У криміналістиці під організацією розуміється узгоджені та врегульовані дії суб'єктів досудового розслідування і взаємодіючих з ними органів і осіб для ефективного попередження та розслідування кримінальних правопорушень.

Що стосується питання віднесення організації розслідування до того чи іншого розділу криміналістики, то в наукових колах теж сформувались різні погляди з вказаного питання.

У науці криміналістики можна виділити такі підходи до визначення місця організації розслідування злочинів у структурі криміналістики як: 1) елемент криміналістичної тактики; 2) елемент криміналістичної методики; 3) окрема теорія, що входить до загальних положень криміналістики; 4) окремий, самостійний розділ криміналістики; 5) головна частина криміналістики, що повинна включати в себе криміналістичну методику; 6) частини розділів криміналістики, де вона діє; 7) частина нового розділу криміналістики – криміналістичної стратегії; 8) елемент криміналістичної теорії управління розслідуванням [3, с. 161, 162].

Крім того, цікавими є міркування В. А. Журавля про поділ криміналістичної теорії на загальні та окремі вчення. Також з позиції автора слід говорити про різні рівні окремих криміналістичних вчень, та виокремлення серед них певних системних утворень. З огляду на це слід виділяти три рівні окремих учень у загальній теорії криміналістики:

1) криміналістичні теорії наукознавчого спрямування, що охоплюють наукознавчі проблеми про предмет, методи, сферу дослідження, систему, природу, понятійний апарат та категорії криміналістики, історію розвитку та сучасний стан;

2) криміналістичні вчення загальнонаукового рівня, які охоплюють закономірності, що поширюються на весь предмет дослідження, входять до нього в цілому;

3) криміналістичні вчення окремого рівня, які стосуються дослідження закономірностей, що належать до окремих складових предмета криміналістики, розкривають його сутність і специфіку [4, с. 31].

З огляду на розглянуті нами думки науковців слід зазначити, що організацію розслідування слід розглядати з точки зору криміналістичного вчення, яке є складовою частиною загальної теорії криміналістики.

При цьому, як слушно зауважує Ю. М. Мирошниченко, вивчення окремої наукової категорії, як системи повинно відбуватись з використанням універсального пізнавального інструментарію, яким озброює дослідника загальна теорія систем і який далеко не в повній мірі використовується науковцями при розробці відповідної проблематики [5, с. 9].

Таким чином, організація розслідування кримінальних правопорушень як система має самостійних науково-теоретичний та практичний зміст і притаманні їй ознаки.

Проаналізувавши наукові позиції різних вчених щодо визначення питання організації розслідування в системі криміналістичної науки, то ми вважаємо, що вона відноситься до окремих криміналістичних вчень, та:

1) має власний об'єкт, предмет та методи дослідження;

2) нерозривно пов'язана з іншими криміналістичними вченнями (наприклад криміналістичною тактикою, методикою, тощо);

3) переслідує власну мету, задання та функції, які співвідносяться із загальною метою криміналістики;

4) має притаманне їй емпіричне підґрунтя.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, К82 А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.

2. Олішевський, О.В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. 20 с.

3. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів у системі криміналістики. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 160–168.

4. Журавель В.А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.

5. Мирошниченко Ю. М. Тактика суду в системі криміналістики: структурно-функціональний аналіз: монографія. Харків, 2019. 228 с.

Чепурна Тетяна Володимирівна,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ;
Пясковський Вадим Валерійович,
професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІСТЬ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У сучасних умовах розвитку та становлення української державності значна увага приділяється діяльності правоохоронних органів. Ефективність функціонування системи правоохоронних органів оцінюється суспільством, зокрема, через призму сформованого авторитету таких органів, готовності та можливості їх посадових осіб своєчасно застосовувати правоохоронні функції та правомірно реагувати на порушення закону.

Основу правової діяльності цих органів становить Основний Закон України. Зі змісту ст. 17 Конституції України вбачається, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Положеннями ст. 19 Конституції України регламентовано, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1].

Основним Законом України констатовано важливість функціонування правоохоронних органів в системі органів державної влади, що покликані забезпечити виконання широкого спектру правозастосовних функцій з метою належної реалізації громадянами прав, свобод та законних інтересів, зміцнення правопорядку і безпеки в державі.

Високі стандарти організації діяльності правоохоронних органів зумовлюють обов'язок їх посадових осіб дотримуватися принципів верховенства права, виконувати покладені повноваження виключно в рамках закону. Водночас, зловживання посадовими особами правоохоронних органів наділеними законом правами та нівелювання покладеними обов'язками призводить не тільки до фактичного порушення прав, свобод, законних інтересів громадян, завдає шкоди відповідним суспільним відносинам, а й в цілому підриває авторитет вказаних органів.

Девіантна поведінка посадових осіб правоохоронних органів з ознаками суспільно небезпечного діяння, яке містить склад

кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом України, та зумовлена корисливими цілями, вчинена з використанням службових повноважень, несе особливу підвищену небезпеку та викликає широкий суспільний резонанс. У зв'язку з цим, боротьба зі злочинністю в системі правоохоронних органів посідає одне з основних місць в системі пріоритетних завдань забезпечення правопорядку.

Так, відповідно до даних річного звіту про діяльність ДБР за 2021 рік [2], вбачається, що кількість кримінальних проваджень, які розслідувались слідчими ДБР у порівнянні з 2020 роком зросла майже на 30 % (з 43 271 до 56 220). Упродовж 2021 року працівники ДБР затримали 456 осіб, серед них 7 прокурорів, 11 співробітників СБУ, 16 податківців, 151 працівник Національної поліції України. При цьому, повідомлено 3 900 підозр, серед яких 10 суддям, 24 прокурорам, 33 працівникам СБУ, 2 співробітникам НАБУ та іншим. До суду направлено матеріали 3 565 кримінальних проваджень стосовно 3 960 осіб, серед яких 28 суддів, 25 прокурорів та інші.

До прикладу, у 2021 році органами ДБР розпочато 1647 кримінальних проваджень за фактами катувань та неналежного поводження із затриманими з боку представників правоохоронних органів. Порівняно з 2020 роком, таких кримінальних проваджень збільшилось на 30 %. За результатами розслідування до суду направлено 108 обвинувальних актів щодо 152 осіб (проти 83 обвинувальних актів щодо 133 осіб у 2020 році), з них 6 актів щодо 10 осіб – за ст. 127 КК України («Катування»), інші – за ч. 2 ст. 365 («Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу») та ст. 371 («Завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою»), 374 («Порушення права на захист») КК України [3].

Слід зазначити, що працівники правоохоронних органів, які вчиняють службові кримінальні правопорушення, у більшості випадків, добре орієнтуються у формах та методах роботи правоохоронних органів, мають глибокі знання з особливостей розслідування кримінальних правопорушень, що дає можливість приховувати злочинну діяльність та протидіяти розслідуванню, використовуючи спеціальні знання та службові зв'язки, набуті в силу діяльності.

Відсутність систематизованих відомостей про методику розслідування таких кримінальних правопорушень ще більше знижує ефективність їх виявлення та розслідування, є наслідком виникнення помилок і прогалин, що часто призводять до втрати доказової бази та, як наслідок, до ухвалення виправдувальних вироків, закриття кримінальних проваджень, у тому числі, за реабілітуючих підстав.

У такому аспекті з метою досягнення завдань кримінального судочинства необхідний системний підхід до вивчення питань, пов'язаних з особливостями розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, та, з урахуванням правозастосовної практики, вироблення належних

криміналістичних рекомендацій. Актуальною також вбачається деталізація законодавчих положень Кримінального процесуального кодексу України та інших базових законів в контексті розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Звіт про діяльність Державного бюро розслідувань за 2021 рік. URL : https://dbr.gov.ua/assets/files/zvit/zvit_.pdf.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

Чорний Микола Васильович,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ МЕДИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА НАДАННЯ ЇМ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Основними напрямами реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є: запобігання домашньому насильству, ефективне реагування на факти домашнього насильства шляхом запровадження механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, надання допомоги, у тому числі медичної, правового захисту постраждалих осіб, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності.

Медичні працівники, під час звернення за медичною допомогою постраждалих осіб повинні зафіксувати їх скарги, зібрати анамнез, провести медичний огляд з оцінкою стану постраждалої особи та в разі потреби провести додаткове інструментально-лабораторне обстеження і заходи щодо запобігання наслідкам сексуального насильства, інформують постраждалу особу про права, заходи та соціальні послуги, якими може скористатися постраждала особа, про права постраждалої особи, визначені ст. 21 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», у тому числі про відшкодування кривдниками завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю, у порядку, визначеному законодавством [1].

Заклад охорони здоров'я не пізніше однієї доби інформує уповноважені підрозділи органів Національної поліції України та уповноважених осіб, які проводять роботу з прийому та реєстрації заяв і

повідомлень про вчинення насильства, координації заходів реагування на факти вчинення насильства, надання допомоги і захисту постраждалим особам, а також роботу з кривдниками відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Якщо постраждалою особою є дитина, заклад охорони здоров'я не пізніше однієї доби інформує службу у справах дітей про виявлення фактів насильства шляхом оформлення повідомлення про дитину, яка постраждала від жорстокого поводження або стосовно якої існує загроза його вчинення.

Заклад охорони здоров'я щоквартально до 25 числа останнього місяця кварталу надає інформацію до Міністерства охорони здоров'я про звернення постраждалих осіб, надання їм медичної допомоги, направлення до інших закладів охорони здоров'я, а МОЗ щоквартально до 30 числа останнього місяця кварталу звітує Міністерству соціальної політики України про результати здійснення повноважень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

У разі звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру відомості про них записуються в «Журнал обліку фактів звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів та підрозділів поліції» згідно з формою, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України та МОЗ України «Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції» від 6 липня 2016 р. № 612/679 [2].

Медичний працівник закладу охорони здоров'я, який виявив у особи ушкодження, що могли виникнути внаслідок домашнього насильства та насильства за ознакою статі, документує результати їх виявлення, обстеження, надання медичної допомоги та передає їх відповідальній особі для подальшого інформування протягом доби органів і підрозділів Національної поліції та уповноважену особу, визначену відповідно до абзацу першого п. 20 або п. 23 Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 [3].

Залежно від надання необхідної медичної допомоги дані загального медичного обстеження і результати досліджень уносяться до відповідних форм первинної облікової документації.

Медична допомога постраждалим особам надається у разі необхідності на всіх рівнях надання медичної допомоги, як амбулаторно, так і стаціонарно. Медичний працівник повинен визначити вид (амбулаторної чи стаціонарної, первинної, вторинної, третинної) медичної

допомоги, якої потребує постраждала особа, та у разі необхідності направити таку особу до відповідного медичного закладу.

Медична допомога постраждалій особі надається при наявності добровільної поінформованої письмової згоди постраждалої особи. Згода постраждалої особи на медичне втручання не потрібна у разі наявності ознак прямої загрози життю постраждалої особи, за умови неможливості отримання з об'єктивних причин згоди на таке втручання від самої постраждалої особи.

У разі звернення постраждалої особи до закладу охорони здоров'я первинної медичної допомоги, і особа не потребує екстреної, вторинної (спеціалізованої) або третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги, необхідна медична допомога надається у закладі охорони здоров'я первинної медичної допомоги.

У разі необхідності, відповідно до медичних показань постраждалої особи, яка не потребує екстреної медичної допомоги, а потребує надання планової вторинної (спеціалізованої) або третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги, їй надається направлення для надання необхідної допомоги.

У разі виникнення невідкладного стану у постраждалої особи на прийомі у лікаря з надання первинної медичної допомоги в закладі охорони здоров'я, внаслідок якого вона потребує екстреної, вторинної (спеціалізованої) або третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги, лікар повинен викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги та до її прибуття надати постраждалій особі відповідну медичну допомогу.

У разі ушкоджень (або підозри) сексуального характеру здійснюється збір скарг, анамнезу, огляд статевих органів, огляд хірурга-проктолога, проводиться необхідне обстеження: обстеження на ВІЛ, гепатит В, проведення тесту на вагітність або бета-фрагмент хоріонічного гонадотропіну людини, тестування на сифіліс, інфекції, які передаються статевим шляхом (хламідіоз, гонорея, трихомоніаз), аналізи на бактеріоскопічне дослідження, при необхідності проведення або переадресування для вакцинації проти правця, проти гепатиту В, згідно з наказами МОЗ України від 16 вересня 2011 р. № 595 «Про порядок проведення профілактичних щеплень в Україні та контроль якості обігу медичних імунобіологічних препаратів» та МОЗ України від 5 серпня 1999 р., – та фіксується у медичній документації[4].

У разі звернення постраждалої особи до найближчого відділення екстреної (невідкладної) допомоги чи іншого закладу охорони здоров'я, який може забезпечити надання такої допомоги, медичні працівники зобов'язані надати екстрену медичну допомогу постраждалій особі з моменту її прибуття незалежно від того, чи супроводжує її бригада екстреної (швидкої) медичної допомоги або інші особи.

Надання екстреної медичної допомоги постраждалій особі у невідкладному стані на місці події, під час перевезення та у закладі охорони здоров'я здійснюється відповідно до медичних показань на

основі клінічних протоколів і стандартів екстреної медичної допомоги, які затверджені МОЗ України.

Надання медичної допомоги постраждалій особі на вторинному (спеціалізованої допомоги) або третинному (високоспеціалізованої) рівні можливо як в плановому, так і в ургентному порядку.

За останні кілька років було зроблено серйозні кроки щодо протидії насильству. Зокрема: вдосконалення національного законодавства, прийняття національних програм, розроблено і впроваджено різні моделі профілактики насильства і реагування на його випадки, методичні посібники, інформаційні матеріали.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII.

2. Порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції, затверджений наказом МВС України, МОЗ України від 6 липня 2016 р. № 612/679.

3. Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658.

4. Про порядок проведення профілактичних щеплень в Україні та контроль якості обігу медичних імунобіологічних препаратів : наказ МОЗ України від 16 вересня 2011 р. № 595.

Чуприна Олена Віталіївна,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат медичних наук,
доцент

ТАКТИЧНА МЕДИЦИНА – НЕОБХІДНА СКЛАДОВА СЛУЖБОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ

В умовах військової агресії та захоплення частини території України проблема захисту Батьківщини стала, як ніколи актуальною.

Війна в Україні посилила увагу до стану системи тактичної медицини. Вчасне надання домедичної допомоги зберігає життя поранених та хворих, а своєчасна евакуація з поля бою запобігає повторному ураженню або загибелі.

Догляд за пораненими на полі бою полягає у виборі найоптимальнішої комбінації належної медичної практики й адекватної тактики невеликих військових підрозділів. Специфіка надання домедичної допомоги залежить від тактичної ситуації на полі бою, характеру отриманих поранень, рівня знань та навичок

поліцейського, який перший контактує з пораненим, та наявного медичного обладнання.

Надання домедичної допомоги на полі бою є основною запорукою врятування життя пораненому. Аналіз причин загибелі військовослужбовців під час ведення бойових дій вказує на те, що значну їх частину можна було б врятувати при своєчасному та якісному наданні домедичної допомоги. Ця кількість коливається від 9 % (війна в Чечні) до понад 25 % (війна в Іраку та Афганістані). Основними причинами смерті 80–90 % таких поранених стали масивна крововтрата та шок. При цьому локалізація поранень в 48% випадків – в тулуб, у 31 % – у верхні та нижні кінцівки, у 21 % – в шию чи пахові ділянки, де проходять магістральні кровоносні судини [2, с. 4].

Приблизно 90 % смертельних випадків на полі бою трапляються до того, як пораненого буде доставлено до лікувального закладу; у багатьох випадках смерті не можна запобігти за допомогою медичного втручання (тобто важка травма голови й політравма). Як вказано в багатьох джерелах, летальні втрати під час сучасних військових конфліктів можна згрупувати так (дані Армії США, 2010 р.) [1, с. 5]:

– проникаюча травма голови 31 %;
– травма тулуба, яка не підлягає хірургічній лікуванню 25%;
– травма, яку потенційно можна було б прооперувати 10%;
– кровотеча з ран кінцівок 9 %;
– вибухові травми 7 %;
– напружений пневмоторакс 5 %;
– проблеми з дихальними шляхами 1 %;
– наслідки інфекції, ускладнення шоку та вторинної кровотечі 12 %.

Доведено, що приблизно 15 % втрат, які настали до потрапляння пораненого у медичний заклад, можна було б запобігти, якщо відразу були б проведені необхідні заходи – зупинка масивної кровотечі, усунення проблем з дихальними шляхами, накладення герметичної пов’язки при відкритому пораненні грудної клітки, усунення напруженого пневмотораксу [3].

Під час військових операцій приблизно у 80 % випадків смерть настає протягом перших 30 хвилин після отримання поранення, коли часто єдина доступна медична допомога – це самодопомога або допомога товариша. За допомогою індивідуальних аптечок, медичної сумки і тренування за програмою «Військово-польова медицина на полі бою» (Combat Medic) можна значно посилити боєздатність підрозділу [4, с. 333].

При гострій травмі та масивній кровотечі зміни в органах і тканинах стають незворотними протягом однієї години. Про цю «золоту годину» в середовищі медиків ведуться тривалі дискусії – цей термін розглядають як рекомендацію, а не як строге правило. Проте концепція «золотої години» стала інтегральною частиною підходу до лікування, і тепер лікарі відділень невідкладної допомоги почали

застосовувати концепцію про «золоту годину» при лікуванні хворих з інсультом і серцевою недостатністю, що свідчить про її універсальність. «Золота година» відіграє важливу роль у наданні догоспітальної медичної допомоги для забезпечення найкращих результатів лікування, підкреслюючи необхідність ургентного надання медичної допомоги, ефективного та сфокусованого сортування хворих, транспортування хворих і поранених, відповідного рівня прийняття рішень щодо тактики лікування (потреба в діагностичному обстеженні, оперативному втручанні тощо) [7, с. 1544].

Роль та завдання бійців-рятувальників для надання допомоги пораненим на полі бою включають три етапи з чіткими завданнями [6, с. 10]:

1. Допомога під обстрілом.
2. Тактична допомога пораненим у бою.
3. Тактична допомога під час евакуації.

Перед початком навчання за Стандартом підготовки І-СТ-3: підготовка військовослужбовця з тактичної медицини (2015), передбаченого для застосування Міністерством оборони України та Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями, необхідно оволодіти основами військової підготовки та групової тактики; інакше кажучи - перед медичними курсами треба навчитися стріляти, пересуватися на полі бою та підтримувати зв'язок. Боєць-рятувальник може обстежити пораненого та надати йому допомогу при масивній кровотечі, проблемах дихальних шляхів, проникаючому пораненні грудної клітки, він керує евакуацією до медичного закладу.

Після проходження курсу підготовки з тактичної медицини, поліцейський повинен засвоїти знання з:

– основ анатомії та фізіології людини;

– характеристики небезпечних факторів, що загрожують постраждалому;

– видів ран, характерних ознак ран та кровотеч;

– порядку проведення первинного огляду постраждалого;

– надання домедичної допомоги у військово-польових умовах;

– ознак порушення основних життєво важливих функцій організму та заходів з підтримки життєдіяльності;

– складу та властивостей індивідуального медичного оснащення військовослужбовця.

Також обов'язково кожен поліцейський повинен практично відпрацювати та володіти навичками з:

– визначення життєвих показників;

– оцінки стану потерпілого за життєвими ознаками;

– визначенню симптомів респіраторної та серцевої зупинки;

– видаленню сторонніх предметів при обструкції дихальних шляхів;

– здійсненню простих прийомів забезпечення прохідності верхніх дихальних шляхів;

– здійсненню штучного дихання;
– накладення тиснуючої пов'язки на рану, яка кровоточить;
– накладення джгута для зупинки кровотечі;
– іммобілізації хребта та шиї у разі їх пошкодження;
– накладенню імпровізованих транспортних шин при переломах кінцівок;
– переміщення пораненого на полі бою (одним, двома рятівниками, з використанням підручних засобів);
– використовування засобів індивідуального медичного оснащення військовослужбовця [5, с. 7].

Зараз, як ніколи, необхідні зміни у системі підготовки працівників поліції – необхідно розробити нові навчальні програми та програми домедичної підготовки на основі доказової медицини, запровадити міжнародні визнані стандарти, а також нові моделі навчання на основі занять з досвідченими викладачами.

Очікуваним результатом засвоєння програми підготовки з тактичної медицини повинно бути набуття поліцейським здатності надання домедичної допомоги у випадку поранення, травми і ураження.

Список використаних джерел

1. Died of wounds on the battlefield: causation and implications for improving combat casualty care / B. J. Eastridge, M. Hardin, J. Cantrell [et al] // J. Trauma. 2011. Vol. 71 (1 Suppl.). P. 4–8.
2. Домедична допомога в умовах бойових дій : методичний посібник / В.Д. Юрченко, В.О. Крилюк, А.А. Гудима та ін. К.: Середняк Т.К., 2014. 80 с.
3. Elster Eric A. Implications of Combat Casualty Care for Mass Casualty Events / Eric A. Elster, Frank K. Butler, Todd E. Rasmussen // JAMA. 2013. Vol. 310(5). P. 475–476.
4. En-route care capability from point of injury mortality after severe wartime injury / J. Morrison, J. Oh, J. Dubose [et al] // Ann. Surg. 2013. № 2. P. 330–334/.
5. Стандарт підготовки I-CT-3 (видання 2): підготовка військовослужбовця з тактичної медицини. К. : «МП Леся», 2015. 148 с.
6. Тактика надання самодопомоги та взаємодопомоги під час ведення бойових дій: навчальний посібник / Р.С. Троцький, О.В. Чуприна, О.А. Блінов. К. : ФПФ НГУ НАВС. 2016. 137 с.
7. The effects of QuikClot and Combat Gauze and movement of hemorrhage control in a porcine model / B. Gegel, J. Burgert, J. Gasko [et al] // Mil. Med. 2012. Vol. 177. №12. P. 1543–1547.

Шевцов Сергій Олександрович,
завідувач лабораторії інженерно-транспортних досліджень Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат педагогічних наук

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУДОВІЙ АВТОТЕХНІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

З огляду на досвід країн США та Європи, майбутнє судової автотехнічної експертизи в Україні буде пов'язане із застосуванням автоматизованих цифрових систем виміру й розрахунку на всіх етапах дослідження обставин дорожньо-транспортної пригоди (далі – ДТП). Впровадження вже апробованих технологій може суттєво вплинути на підвищення якості й об'єктивності експертних досліджень, а головне – сприяти усуненню цілої низки негативних чинників.

Мова йде про отримання максимально точних та достовірних даних в ході огляду місця ДТП, про отримання об'єктивних даних шляхом уточнення й перевірки показів учасників та свідків ДТП в ході слідчого експерименту, а також – про використання цих даних в ході експертного провадження.

Якщо в ході огляду місця ДТП (в протоколі та схемі до нього) неповністю задокументовані дані що характеризують дорожні умови, оглядовість, геометричні параметри дороги/перехрестя, а також розташування транспортних засобів (постраждалих та інших об'єктів), а у ході слідчого експерименту допущені порушення певної методики отримання даних, їх перевірки або уточнення, то на стадії експертного провадження слід очікувати негативних наслідків, а саме: 1) унеможливлення побудови масштабного плану; 2) унеможливлення визначення розташування місця зіткнення/наїзду; 3) унеможливлення встановлення факту руху або стоянки транспортного засобу; 4) унеможливлення перевірки вихідних даних на їх технічну спроможність. Що, у свою чергу, призводить до багатоваріантності в дослідженні та умовній категоричності висновків.

Тож, судова автотехнічна експертиза черпає вихідні дані для всіх розрахунків й аналізу обставин ДТП з фактичних даних, встановлених в ході слідчих дій та зафіксованих у відповідних протоколах і схемах до них. Тому всебічність експертного дослідження напряму залежить від повноти, достовірності, точності й об'єктивності отриманих вихідних даних. З цього приводу, цікавим слід вважати досвід поліції США та Польщі, оскільки перша виступила піонером із впровадження новітніх науково-технічних засобів в процеси документування й дослідження обставин ДТП, а друга – перейняла позитивний досвід, виокремила все саме корисне й ефективне та створила спеціалізований вимірювальний комплекс

(систему) з можливістю інтегрування всіх зафіксованих даних у розрахункові та симуляційні програмні продукти.

Починаючи з 1991 року, поліція США та Канади почала впроваджувати в практичну діяльність електронні протоколи та графічні програмні продукти, що дозволяли швидко та якісно документувати обставини ДТП. Процес повного переходу на новий формат документування тривав майже 10 років. Наступним етапом було використання тахеометрів, а дещо пізніше – лазерних та структурованих світлових 3D-сканерів, фотограмметричних та симуляційних програмних продуктів.

Тахеометри, які спочатку використовувалися для польових геодезичних проектів, почали використовуватися поліцією США приблизно 25 років тому для картографування та документування обстановки на місці ДТП. Приблизно до 2005 року тахеометр замінив вимірювальні стрічки, рулетки та колеса, оскільки потрібні були вищі та більш надійні вимірювання та точність [1, с. 40].

Використання тахеометра (особливо роботизованого) скорочувало час, протягом якого смуга автодороги повинна бути закрита для проведення огляду місця ДТП, що зменшувало затримку транспортних потоків. Крім того, тахеометр забезпечував більшу точність масштабних планів та доступність даних у режимі реального часу. Не зважаючи на те, що сьогодні тахеометр не є основним інструментом для документування ДТП, він все ще відіграє важливу роль у фіксації важливих деталей місця події.

У 1997 році в Польщі була заснована компанія CYBID (раніше відома як CYBORG IDEA). Вона розпочала проектування і розробку спеціалізованого інженерного програмного забезпечення і систем, що забезпечують документування та аналіз ДТП, кримінальних подій і пожеж. Саме компанія CYBID розробила систему eSURV, що забезпечує повну оцифровку процесу документування місця ДТП. Це дозволяє проводити точне, цифрове 3D-вимірювання, підготовку ескізів і ситуаційних планів, а також візуалізацію і 3D реконструкцію місць подій. В його основі лежать геодезичні методики вимірювань, ідеєю яких є точне і достовірне вимірювання навколишнього середовища, забезпечуючи при цьому повний контроль над вимірюванням на кожному етапі документації в польових умовах. Найважливішим елементом системи є спеціалізоване програмне забезпечення, призначене для потреб візуального вивчення і підготовки документації [5].

Інноваційна і надійна в процесі експлуатації система eSURV забезпечує 3D запис геометрії навколишнього середовища, розташування і конфігурації слідів і об'єктів на місці ДТП і будь-яких інших подій, на які поширюється необхідність документування результатів просторових вимірювань.

Базовим елементом системи eSURV є електронна вимірювальна станція (тахеометр), яку оснащено системою Windows CE, що дозволяє

працювати додатку, який контролює вимірювання та забезпечує визначення декартових координат X, Y, Z для будь-якої точки простору.

Дані, зафіксовані при вимірюванні системою eSURV, готуються до імпорту і подальшої обробки в одній зі спеціалізованих програм CYBID. Імпорт, в залежності від очікуваного кінцевого продукту, може здійснюватися в програми PLAN, V-SIM, CrimeSIM або CrimePLAN. Набори даних (робочий ескіз) у вигляді точкових координат інтуїтивно імпортуються в програми CYBID, де вони можуть бути доповнені графічними елементами, наприклад, дорожньою інфраструктурою та силуетами транспортних засобів тощо [5].

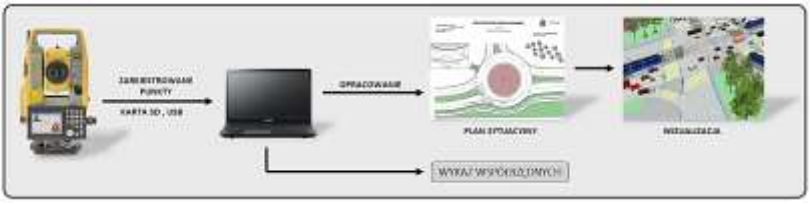

Рис. Алгоритм функціонування системи eSURV, від виконання вимірів до масштабного або ситуаційного плану у форматі 2D/3D [5].

Таким чином, система eSURV (Польща) дозволяє вирішити основні питання, що виникають на стадіях «огляд місця ДТП – слідчий експеримент – експертне провадження», а саме: точність вимірів на місці ДТП, побудова масштабного плану з відображенням слідової інформації, реконструкція дій учасників ДТП та потерпілих, перевірка достовірності вихідних даних, а також проведення необхідних розрахунків.

Впровадження системи eSURV (Польща) в практичну діяльність експертних установ України може значно підвищити якість та наочність судових автотехнічних експертиз.

Список використаних джерел

1. Роберт Гелвін. «Документування місця злочину. Збереження доказів і зростаюча роль 3D-лазерного сканування» (США, 2021).
2. «Реконструкція швидше, краще». Law Officer.Com, 2016. URL: www.lawofficer.com.
3. «Технологія тахеометра допомагає». Syracuse.Com, квітень 2012 р. URL: https://www.syracuse.com/news/2012/04/total station technology helps.html.
4. Туренко А.М. Автотехнічна експертиза. Дослідження обставин ДТП: підручник для ВНЗ / Клименко В.І., Сараєв О.В., Данець С.В. Х.: ХНАДУ, 2013. 320 с.
5. Електронний ресурс: eSURV - Cybid. URL: https://cybid.com.pl/esurv/.

Ганзюк Андрій Леонідович,
директор Хмельницького НДЕКЦ, кандидат технічних наук;
Кравчук Олег Вікторович,
заступник директора Хмельницького НДЕКЦ, доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор;
Гордєєв Анатолій Іванович,
фахівець І категорії відділу забезпечення діяльності Хмельницького НДЕКЦ, доктор технічних наук, професор

ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНІХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ НДЕКЦ МВС ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Співробітники Центрів МВС України є найціннішим ресурсом – його можна вдосконалювати та розвивати у науково-технічному та інноваційному напрямах і тим самим покращувати рівні розвитку Центрів. Відповідно, уміло керуючи співробітниками, можна вивести Центри на новий науково-технічний рівень, впроваджувати новації у діяльність та збільшувати величину прибутковості розробок Центрів.

Керівництво Центрів повинно добре знати особливості та мотиви поведінки, інтереси й захоплення кожного співробітника, вміти застосовувати заходи, які б спонукали до інноваційної активності. Знання мотивації співробітників Центру є запорукою успішної науково-технічної та конкурентоспроможної діяльності.

Мотиваційний механізм є тим засобом, який дозволяє покращувати науково-технічну результативність роботи співробітників, сприяти підвищенню інноваційної активності. На сучасному етапі розвитку проблема персоналу набуває все більшого значення, адже для покращення результатів науково-технічної діяльності та зростання наукового потенціалу необхідним є персонал, який прагне ефективно працювати й професійно розвиватися.

У сучасній науковій літературі питання мотивації та розвитку персоналу розглянуто досить широко, але проблему формування механізму мотивації інноваційної активності не можна вважати до кінця вирішеною. Отже, існує потреба у визначенні особливостей формування механізмів мотивації науково-технічної діяльності та інноваційної активності співробітників Центрів, використанні таких методів мотивації, завдяки яким у результаті суттєво підвищиться науковий потенціал співробітників Центрів та рівень інноваційної діяльності.

У світовій практиці існує багато теорій мотивації, в основі яких лежить аналіз факторів, що визначають дії та можливості використання в управлінні тих чи інших мотивів.

Сучасні мотиваційні теорії поділяють на дві групи: змістовні та процесуальні. Перші ґрунтуються на дослідженні внутрішніх

спонукань або потреб, які примушують людей діяти певним чином. Процесуальні теорії, на відміну від змістовних, спрямовані на дослідження поведінки людей. Дані теорії доповнюють одна одну, кожна наступна теорія є вдосконаленням попередньої.

Автори [1] виділяють три підходи до мотивації праці: диспозиційний, когнітивний та підкріплюваної мотивації. Зазначена класифікація показала, що в цілому вона відповідає поділу сучасних теорій мотивації та дещо розширює їх за рахунок виділення підходу підкріплюваної мотивації, яка, на думку авторів, «залишає осторонь питання потреб і роздумів працівників і привертає увагу менеджменту до аналізу взаємозв'язків між поведінкою працівників організації та її наслідків» [1]. У відповідності з основною ідеєю зазначеного підходу, загальний рівень трудової активності буде в основному залежати від винагороди бажаної поведінки.

Таким чином, базуючись на теоріях мотивації, можна зробити висновок, що в міру задоволення первинних потреб, підкріплюваних матеріальними стимулами, зростає роль потреб у самореалізації, що потребує створення умов для постійного розвитку персоналу шляхом підтримання прагнення працівників до інноваційної діяльності [2].

У Хмельницькому НДЕКЦ МВС постійно працює система планування річної наукової роботи із підведенням звіту з елементами мотиваційного механізму.

За проаналізовані роки були премійовані 25 співробітників Хмельницького НДЕКЦ МВС за досягнення у підвищенні наукового потенціалу та участі у інноваційній діяльності згідно з Положенням [3]. Результати досягнень від проведених заходів за шість років демонструє таблиця 1.

Таблиця 1

Основні науково-технічні досягнення та результати інноваційної діяльності Хмельницький НДЕКЦ МВС за 2017–2022рр.

№ п.п.	Види публікацій та результати інноваційної діяльності	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**
1	Тези та матеріали конференцій	8	8	18	18	9	6
2	Статті у фахових виданнях	4	7	19	22	5	8
3	Статті у закордонних виданнях	–	–	6	12	6	4
4	Статті у виданнях з індексацією у Skopus	–	–	1	2	5	4

5	Монографії	–	–	–	4	1	3
6	Патенти на корисну модель України	№119271 №119407	№ 123069 № 123643 № 123644	№134057 №134842 №136843 №137151 №138370 №138846	№ 138846 № 140291 № 142791	№ 150023 № 150211 № 150960	Подано три заявки
7	Захист дисертацій	–	–	1 дисертація канд. техн. наук.	2 дисертації докт. юрид. наук. докт. наук. з держ. упр.	–	–

За останні роки було розроблено значну кількість науково-технічних засобів для проведення криміналістичних досліджень, що захищено патентами, а саме: пристрій для проведення статичних випробувань коротко-клинкової холодної зброї, пристрій для магнітно-порошкової дефектоскопії номерних знаків вузлів автомобільної техніки, пристрій для дистанційного приведення в дію реактивних гранатометів, пристрій для дистанційного приведення в дію ручних осколочних гранат та їх підривників, а також способи: використання МБЛА на підривних майданчиках при проведенні експертних експериментів під час виконання судових вибухово-технічних експертиз, відеоспостереження при виконанні судових експертиз для підтвердження справжності висновку судового експерта, вимірювання кутів загострення леза під час дослідження холодної зброї.

Установки та пристрої були виготовлені згідно з кресленнями та застосовуються у проведені криміналістичних досліджень працівниками Центру.

Робота по створенню новітніх науково-технічних засобів у Хмельницькому НДЕКЦ МВС продовжується і у складний час для України. Розроблено та виготовлено водяний кулевловлювач, на який подану заявку на патент рис.1.

Рис.1. Загальний вигляд виготовленого водного кулевловлювача

Список використаних джерел

1. Кендюхов О., Кривчиков А. Ефективність мотивації інноваційної активності персоналу машинобудівного підприємства. *Управлінські інновації.* 2012. №2. С.88–99.
2. Оксана Гугул. Формування механізму мотивації інноваційної активності працівників підприємства. *Галицький економічний вісник.* Тернопіль : ТНТУ, 2014. Том 45. № 2. С. 56–61.
3. Положення про преміювання працівників Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС та директорів науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС. Наказ ДНДЕКЦ МВС від 20.11.2019 № 108-Н.

Александренко Олена Віталіївна,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У ПОДОЛАННІ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ

Розвиток криміналістики, як науки синтетичної природи (Р.С. Бєлкін), нерозривно пов'язаний із науково-технічним прогресом, усі досягнення якого вона «примірює» щодо можливості їх використання для досягнення задач розслідування і правосуддя в цілому.

Практика свідчить про зростання значення використання спеціальних знань, у тому числі сучасних можливостей судових експертиз, на тлі якісного змінення злочинності (структури злочинних посягань, появи нових видів злочинів, зростання ступеня їх суспільної небезпеки, латентизація, удосконалення способів скоєння та приховування злочинів) та недостатньо ефективної боротьби зі злочинністю (низькі показники розкриття злочинів, збільшення строків і якості розслідування та ін.).

Однією з основних причин недостатньо ефективної роботи правоохоронних органів є успішна протидія їх діяльності з боку злочинців, а також інших осіб, які не зацікавлені у встановленні об'єктивної істини у кримінальних провадженнях. Важливим чинником ефективного виявлення, нейтралізації та подолання протидії розкриттю та розслідуванню злочинів є використання спеціальних знань під час розслідування. Власне, результати всіх судових експертиз, проведених під час розслідування, можна розглядати як засоби виявлення і подолання протидії розслідуванню. При розслідуванні завжди присутня ймовірність заперечення суб'єктами протидії фактів і обставин, які часто неможливо встановити іншим шляхом, без проведення експертом досліджень.

З вказаною метою серед судових експертиз як засобів виявлення та подолання протидії проводяться криміналістичні: трасологічні, дактилоскопічні, балістичні, почеркознавчі, техніко-криміналістичні дослідження документів, запахових слідів, мікрооб'єктів та ін. Важливі питання вирішують судово-медичні, судово-психіатричні, судово-психологічні, медико-криміналістичні експертизи. У зв'язку з поширеністю використання Інтернету і соціальних мереж для спілкування, іншого обміну контентом, перспективними є дослідження комп'ютерних засобів, гаджетів, відео- та звукозаписуючих пристроїв. Вибір конкретного виду дослідження обирається залежно від слідчої ситуації та способу протидії.

На вирішення судових експертиз можуть ставитися питання щодо встановлення конкретних способів протидії. Відеографічна експертиза, зокрема, вирішує питання про наявність (відсутність) ознак монтажу або змін, внесених під час запису або після її закінчення. Експертиза відновлення знищених номерних знаків та інших маркірувальних позначень вирішує питання: чи піддавалися вони зміні на представленому виробі (зброя, двигун автомобіля та ін.); який їх первинний зміст; яким способом вони були знищені або змінені; чи не використовувалися для цього певні інструменти та ін. [1, с. 196; 2, с. 98].

Проведення судової експертизи може бути ефективним для виявлення і подолання такого розповсюдженого способу протидії, як дача неправдивих показань при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Так, при вчиненні вбивств злочинці знищували сліди злочину: стирали сліди пальців рук, збирали гільзи, спалювали одяг, до затримання знищили знаряддя вбивства. Давши спочатку докладні показання, в яких вони визнавали свою вину, обвинувачені згодом їх змінили або заперечували свою участь у скоєнні злочинів. Комплексна медико-криміналістична експертиза, дослідивши показання обвинувачених, протоколи оглядів, висновків експертиз, інших слідчих дій, встановила, що показання обвинувачених про вчинення ними вбивств відповідають даним, які є у справі [3, с. 6].

Важливе значення і можливості у вирішенні задач розслідування має судово-психологічна експертиза. Вона призначається, зокрема, у випадку відмови від раніше даних визнавальних показань, з посиланням на незаконні методи ведення слідства. Подібні ситуації, пояснювані «психологічним захистом», добре відомі юристам-практикам, а створену виправдувальну легенду часом буває дуже важко спростувати в інший спосіб.

Судово-психологічна експертиза у справі про вбивство з подальшим приховуванням трупа встановила, що обвинувачений Л. відтворював інформацію добровільно і свідомо. Через слабку зорову і слухову пам'ять він не міг би зберегти у пам'яті деталі; докладне відтворення подій для Л. можливо лише в тому випадку, якщо він сам був діючою особою та пережив при цьому сильні емоції (страх).

Позиція слідчого була пасивною, навідних або підказуючих питань він не задавав [4, с. 72–74].

В іншій справі про хабарництво експерт-психолог встановив відсутність ознак підвищеної сугестивності та підпорядкованості у обвинуваченого М., тим самим спростувавши заяву останнього щодо дачі первинних показань під тиском слідчого. Як зазначив у висновку експерт, змінення показань М. обумовлене особливостями його особистості (конформність, слабість моральних норм) і мотивацією, спрямованою на запобігання покарання [5, с. 22].

При розслідуванні певних видів злочинів, у тому числі тяжких і особливо тяжких (вбивства, серійні вбивства, зґвалтування та ін.), вчинених щодо дітей, основну масу свідків можуть становити неповнолітні чи навіть малолітні. Вони являють одну з найбільш складних категорій свідків, які схильні до фантазування, тому до їх показань слід ставитися вельми обережно. Судово-психологічна експертиза індивідуально-психологічної характеристики особи виникає при аналізі показань неповнолітніх і малолітніх свідків, коли перед слідчим постає питання щодо особистісних особливостей свідка та їх впливу на його поведінку у до-, після- та під час злочину. Підставою для призначення вказаної експертизи можуть бути суттєві розбіжності в показаннях свідків, потерпілих, підозрюваних; сумніви щодо здатності свідків і потерпілих правильно сприймати обставини злочинної події та ін. Висновок експерта-психолога може надати слідчому суттєву допомогу в оцінці показань таких свідків, своєчасно викрити можливі неправдиві свідчення, можливе фантазування або завідомо неправдиві показання, що перешкоджають встановленню істини у кримінальному провадженні і суттєво ускладнюють розкриття та розслідування злочину.

Практика свідчить про недооцінену слідчими і відчутну користь від використання нелегального листування підозрюваних, які утримувалися під вартою, для отримання доказів їх причетності до скоєних злочинів і як ефективного засобу подолання протидії з їх боку, особливо у випадках, коли інші заходи виявилися неефективними. При розслідуванні розкрадання в особливо великих розмірах ксерокопіювалося нелегальне листування обвинуваченого З. з «інструкціями для співучасників», тому що отримувані оригінали адресатами після прочитування негайно знищувалися. На підставі ксерокопій експерти-почеркознавці дали категоричний висновок, що дані тексти виконані обвинуваченим З. Висновки експертизи були використані судом в обвинувальному вироку.

В іншому випадку нелегальне листування дозволило викрити інсценування психічного захворювання обвинуваченим, який двічі до цього визнавався експертами-психіатрами неосудним. На підставі вилученого нелегального листа обвинуваченого, що свідчив про симуляцію їм психічного захворювання, було призначено судово-

психіатричну експертиза, якою обвинуваченого було визнано осудним та викрито у симуляції в'ялотекучої шизофренії [6, с. 62].

Сучасні можливості дослідження мікрооб'єктів, серед інших, дозволяють встановити: конкретне місце і спосіб скоєння вбивства; послідовність подій, що сталися; особливості поведінки учасників злочину через характер відкладення мікрослідів; факт наявності боротьби між жертвою та злочинцем; інші факти та обставини, які можуть мати значення для правильного вирішення кримінального провадження.

При розслідуванні злочинів слідчий має проявити свій професіоналізм, майстерність і знайти нові процесуальні джерела доказів, для чого повинен визначити та призначити необхідні судові експертизи для вирішення питань, що можуть виникнути. Так, за вилученими у підозрюваного в згвалтуванні фотографіями було призначено судово-астрономічну експертизу На одній фотографії в день вчинення злочину було зображено потерпілу дівчинку та підозрюваного. За тінню від частини будівлі, що відобразилася на знімку, визначили час доби, що мало вирішальне значення для спростування алібі винного.

Призначення судових експертиз є найбільш досконалою та результативною формою використання спеціальних знань в кримінальному судочинстві, в тому числі щодо розширення можливостей досягнення результатів розслідування злочинів в умовах активної протидії.

Список використаних джерел

1. Корноухов В.Е., Орлов Ю.К., Журавлева И.А. Судебная экспертиза. Специальный курс. Красноярск. 1998. Ч. 1. 249 с.

2. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском и арбитражном процессе. М., 1996. 224 с.

3. Бабаева Э., Ефимов И. Противодействие изменению показаний обвиняемыми и свидетелями // Законность, 1995. № 9. С. 5–8.

4. Китаев Н.Н., Тельцов А.П. Проблемы расследования отдельных видов умышленных убийств. Иркутск, 1992. 168 с.

5. Китаев Н.Н, Гармаев Ю.П. Судебно-психологическая экспертиза при доказывании взяточничества // Законность, 1998, № 4. С. 20–23.

6. Китаев Н. Нелегальная переписка арестованных обвиняемых: Вопросы процессуальной и оперативной деятельности правоохранительных органов // Проблемы борьбы с преступностью в современных условиях. Иркутск, 1995. С. 61–63.

Копитько Вікторія Юріївна,
аспірант кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМАТИКИ НАДХОДЖЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

Гуманітарна допомога, на даний час, є однією із головних складових економіки держави. Створення оптимальних умов для предачі чи отримання гуманітарної допомоги до адресатів є однією з найбільших проблем сьогодення України.

З 24 лютого 2022 року до України надсилається безліч гуманітарної допомоги від різних країн світу та приватних організацій як у вигляді предметів та товарів, так і у вигляді коштів, благодійної допомоги та пожертв, допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг. І в період воєнного стану, така допомога обов'язково має доходити. Проте гуманітарна допомога надходила і раніше, найпомітнішою допомога інших країн світу почалась з 2014 року.

Водночас, попри всі зміни, що проводилися у Законі України «Про гуманітарну допомогу» та Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» спеціально уповноважені державні органи з питань гуманітарної допомоги не мають повний контроль над нею, а так існує велика ймовірність того, що гуманітарна допомога буде використана в інших цілях.

Крім того, серед законодавчих норм України наявні: постанова Кабінету Міністрів України № 728 «Про затвердження Порядку вивезення за межі України або знищення неякісних та непридатних до споживання товарів (предметів) гуманітарної допомоги» від 28.04.2000 та постанова Кабінету Міністрів України № 514 «Про затвердження Порядку списання товарів (предметів) гуманітарної допомоги, які мають певний термін експлуатації» від 16.03.2000, які можуть бути використані для незаконного привласнення чи списання гуманітарної допомоги. Проте, таке привласнення можливе за кількох умов. Перша, що дана гуманітарна допомога може бути використана в приватних цілях, таких як збут у мас-маркетах чи продаж за кордон. Друга – отримання прибутку, за незаконне використання гуманітарної допомоги, мусить тягнути за собою низку посадових осіб, які відповідають за цю допомогу та готові ставити свої підписи у документах. Також, відповідальні особи, які займають посаду та уповноважені на передачу гуманітарної допомоги ведуть обліки, які в подальшому використовуються для доказування у кримінальному правопорушенні.

З початку повномасштабного вторгнення росії на територію України частина гуманітарної допомоги не надійшла до адресатів, про що, свідчать непоодинокі факти кримінальних правопорушень. А так, в органах Національної поліції проводиться досудове розслідування у

десятках, а то і сотнях досудових розслідувань. Кримінальні правопорушення у даній сфері характеризуються складністю їх розслідування, а в Єдиному державному реєстрі судових рішень вироки за вказаною категорією справ (ст. 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» КК України) взагалі відсутні.

Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів розглядало багато вчених-криміналістів, таких як: В.П. Бахін, Р.С. Бєлкін, В.К. Весельський, А.Ф. Волобуєв, А.Л. Дудніков, А.В. Іщенко, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовский, Л.Д. Удалова, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, та ін.

Однак, комплексно питання використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень незаконного використання гуманітарної допомоги не були предметом окремого дослідження.

Характерними злочинами у господарській сфері є підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів, продаж товарів (предметів) або використання гуманітарної допомоги чи безпосередньо привласнення, розтрата гуманітарної допомоги або заволодіння ним.

Поряд з цим, ефективність виявлення та розслідування злочинів, повязаних із незаконним викостанням гуманітарної допомоги, значною мірою визначається використанням правоохоронними органами спеціальних знань у різних галузях.

До проведення слідчих дій органами Національної поліції залучаються різні спеціалісти, серед яких: спеціалісти-криміналісти, товарознавці, спеціалісти з Державної аудитирської служби та інші.

В додаток, до розслідування кримінальних правопорушень, до проведення слідчих дій, таких як огляди місця події, залучаються експерти науково-дослідницьких експертно-криміналістичних центрів МВС України. Та в подальшому проводяться судові експертизи почерку і підписів, технічні експертизи документів, товарознавчі експертизи, комп'ютерно-технічні експертизи у вищезазначених установах.

В законодавчій базі України наявна низка законних підстав, які можуть бути використані у зворотному порядку, або такі, що можна трактувати по-іншому. На даний час важливо дослідити проблематику та усунути прогалини, якими наразі користуються особи, що отримують прибуток за рахунок гуманітарної допомоги.

Тому важливим убачається наукове дослідження питань використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги та розроблення відповідних практичних рекомендацій з метою удосконалення та підвищення ефективності розслідування злочинів у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 384 с.

2. Волобуєв А.Ф., Литвинов О.В. Характеристика злочинів, пов'язаних з легалізацією незаконних прибутків і корупцією, та деякі проблеми їх розслідування // Організаційні та правові проблеми боротьби з корупцією: Матеріали «круглого столу» 5 червня 1998 р. Харків. 1998, С. 34–37.

3. Постанова КМУ №728 «Про затвердження Порядку вивезення за межі України або знищення неякісних та непридатних до споживання товарів (предметів) гуманітарної допомоги» від 28.04.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2000-%D0%BF#Text.

4. Постанова КМУ № 514 «Про затвердження Порядку списання товарів (предметів допомоги, які мають певний термін експлуатації» від 16.03.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-2000-%D0%BF#Text.

5. Закон України «Про гуманітарну допомогу». URL: https://ips.ligazakon.net/document/T991192?an=56284.

6. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text.

Абакумов Олександр Юрійович,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Боротьба з корупційними кримінальними правопорушеннями сьогодні є одним із пріоритетних завдань держави та суспільства. Запорукою ефективної реалізації правових, економічних, соціальних реформ є викорінення корупційних проявів у всіх сферах реалізації, й зокрема – у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Подальша реалізація правової реформи в Україні, євроінтеграційний напрям розвитку нашої держави, орієнтація на міжнародні демократичні стандарти, надає питанню розслідування корупційних кримінальних правопорушень особливої актуальності, вона є у центрі уваги на міжнародному та державному рівнях.

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зокрема, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, слідчий, детектив повинні усвідомлювати, що вчиненню вказаного кримінального правопорушення притаманне використання корумпованих зв'язків. Особа правопорушника у більшості випадків вживає заходів, націлених на протидію виявленню й розслідуванню вказаної категорії кримінальних правопорушень. Слідчий, детектив повинні організувати процес розслідування таким чином, щоб в найкоротші строки виявити всі епізоди злочинної діяльності, всіх співучасників, не допустити протидії, а в разі вжиття заходів, спрямованих на перешкоджання кримінальному провадженню, – подолати їх.

Залежно від складності слідчої ситуації тактичні засоби впливу на процес розслідування відрізняються. В окремих випадках можна обійтися проведенням окремих заходів, навіть тактичних прийомів чи слідчих (розшукових) дій, а в інших – слід звертатися до тактичних операцій. У зв'язку із цим особливої актуальності набуває питання про визначення сутності, змісту та особливостей проведення тактичних операцій у межах досудового розслідування кримінальних правопорушень під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

З криміналістичної точки зору прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є специфічним кримінальним правопорушенням, який не залишає значної кількості слідової інформації. На його механізм накладають відбиток особливості суб'єкта кримінального правопорушення – причетні до кримінальних правопорушень службові особи мають професійні знання, навички або зв'язки у правоохоронній діяльності. Це дозволяє їм обирати витончені способи вчинення кримінального правопорушення, чинити активну протидію як під час його викриття, виявлення факту протиправної діяльності, так і в ході подальшого розслідування та судового розгляду справи.

Зазначені та інші чинники суттєво впливають на особливості як механізму протиправної злочинної діяльності, так і організацію розслідування в цілому, обрання й успішне проведення тактичних операцій. Успіх у розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою передусім залежить від своєчасного та якісного проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій та непроцесуальних заходів, зумовлених специфікою слідчої ситуації. Тому нагальною є потреба розроблення дієвих науково-обґрунтованих рекомендацій, що стосуються обрання, підготовки та проведення тактичних операцій під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Поняття та зміст тактичних операцій під час розслідування даного виду кримінальних правопорушень слід розглядати у системі криміналістичного, і точніше – тактичного забезпечення як його складової. Зокрема, К. О. Чаплинський, розглядаючи поняття «тактичне забезпечення», розуміє його як науково сформовану і апробовану правоохоронною практикою систему рекомендацій, прийомів, комбінацій, операцій та оперативно-розшукових заходів в рамках оперативного супроводження розслідування, що спрямована на розв'язання завдань кримінального судочинства [1, с. 10, 11].

На думку В. П. Бахіна, В. С. Кузьмічова, В. К. Весельського, тактичні аспекти розслідування відображають загальні підходи до вирішення завдань розслідування, прийняття тактичних рішень і визначення своєчасності проведення слідчих дій, оцінки необхідності здійснення намічених заходів з урахуванням пов'язаного з цим тактичного ризику, рішення про пред'явлення доказів, визначення обсягу і характеру інформації при зверненні за допомогою в розшуку до населення і засобів масової інформації, встановлення цілей і переліку дій при плануванні і проведенні тактичних операцій [2, с. 222].

За результатами досліджень В. М. Шевчука, тактична операція у досудовому розслідуванні – це криміналістичний комплекс організаційно-тактичної спрямованості, який являє собою систему слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів, обумовлених

слідчою ситуацією і пов'язаних із вирішенням окремого тактичного завдання [3, с.123].

Тактичні операції за своїм характером і організацією можуть бути досить різноманітними за комплексом застосовуваних заходів. Разом з тим, вони об'єднані загальною метою – найбільш ефективним і швидким вирішенням тактичної задачі, що виникає на певному етапі розслідування [4, с. 142, 143]. Послідовність дій та заходів, а також зміст кожної тактичної операції визначається її спрямуванням, а також наявною у слідчого інформацією про кримінальне правопорушення та осіб, які його вчинили. Тому тактична операція не є простим об'єднанням групи дій та заходів, а завжди цільовою їх організацією, встановленням чіткого взаємозв'язку між окремими діями та заходами [5, с. 120, 121]. Окрім того, розробка тактичних операцій як наукової концепції стала своєрідним мостом, що об'єднує тактику і методику розслідування, і збагачує останню новими тактичними прийомами не окремих процесуальних дій, а розслідування в цілому [6, с. 348]. В. Ю. Шепітько відзначає, що тактичні комбінації, тактичні операції, виходячи із їх природи, слід розглядати саме як організаційно-тактичні заходи [7, с. 200]. Тактичні операції за своїм змістом входять до системи криміналістичного забезпечення кримінального провадження, що обґрунтувала Ю.М. Чорноус [8].

Враховуючи вищевикладене, вважаємо доцільним зупинитися у наступних дослідженнях на висвітленні поняття, змісту, значенні тактичних операцій під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, а також розкрити їх окремі види, які застосовуються за певних слідчих ситуацій та спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Чаплинський К. О. Тактичні основи забезпечення досудового розслідування : автореф. дис. на здобуття наук. степеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.09. Дніпропетровськ, 2011. 36 с.
2. Бахін В. П., Кузьмічов В.С., Весельський В.К. Тактика слідчої діяльності : поняття, сутність, зміст. *Науковий вісник Української академії внутрішніх справ* : наук.-теорет. журнал. Київ, 1998. № 2. С. 217–226.
3. Шевчук В.М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.
4. Коновалова В. Е. Версия : концепция и функции в судопроизводстве. Харьков : Консум, 2001. 176 с.
5. Лисенко В. Теоретичні основи тактичних операцій та їх проведення на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 3. С. 120–127.
6. Коновалова В.Е. Генезис криминалистической тактики. *Криміналістика XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (25–26 лист. 2010 р.). Харків, 2010. С. 347–350.

7. Шепітько В. Організаційно-тактичні засоби : поняття та значення. *Шепітько В.Ю. Вибрані твори*. Харків, 2010. С. 200–206.

8. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження: рівні, напрями та форми реалізації. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 65. 2020. С. 40–51.

Аксьонов Костянтин Володимирович,
викладач кафедри організації досудового розслідування факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ;
Куліш Єлизавета Костянтинівна,
курсант факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ З ТІЛА НЕЖИВОЇ ЛЮДИНИ (ТРУПА) В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах розгортання зовнішніх та внутрішніх конфліктів в державі, особливе місце посідає питання забезпечення дотримання конституційних засад в умовах воєнного стану.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає, зокрема, тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Однак, у ч. 2 ст. 64 Конституції України передбачено, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. Із цим варто погодитись, оскільки воєнний стан вимагає внесення змін до різноманітних нормативно-правових актів, в тому числі кримінального процесу та криміналістики. Відсутність певних чітких норми під час здійснення кримінального судочинства може завдавати певних труднощів під час розслідування кримінальних правопорушень, здійснення кримінального судочинства, а також під час здійснення слідчих дій чи певних експертиз.

В умовах воєнного стану стабільна та ефективна діяльність всіх органів державної влади є запорукою захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина. Одним із основних завдань правоохоронних органів є захист та дотримання прав і свобод людини та громадянина, відповідно, з метою реалізації цього завдання, під час

воєнного стану, повинно відбуватися використання всіх можливих сил і засобів під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

На сьогодні, досить часто слідчим доводиться стикатися із отриманням різноманітних зразків, зокрема і з тіла неживої людини. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу отриманням зразків для експертизи є слідча (розшукова) дія, порядок проведення якої визначається ст. 245 КПК України. Спираючись на процесуальну процедуру отримання зразків для експертизи, можна виділити відповідні види, для кожного з яких законодавець передбачає певний процесуальний порядок їх отримання: зразки документів, зразки речей, біологічні зразки особи [3].

Самим розповсюдженим видом зразків, в умовах воєнного стану – виступають зразки з тіла неживої людини (трупу). Це можуть бути і відбитки пальців рук чи зубів для проведення трасологічної експертизи (з метою ідентифікації особи, що залишила сліди, або встановлення особи трупу); і різні біологічні матеріали з тіла неживої людини (трупу): кров, рвотні маси, слина, волосся, нігті тощо, з метою проведення різних видів судово-медичних або біологічних експертиз [3].

Але при наявному порядку отримання зразків для експертизи, закріпленому в КПК України, отримати такі зразки з трупу у встановлений кримінальним процесуальним законом спосіб не представляється можливим: законодавець просто не передбачає не лише порядку отримання зразків з трупу, але й такого виду зразків [4]. Тому, буде за доцільне ввести до Кримінального процесуального кодексу норму, яка б регулювала такий механізм отримання зразків для експертизи під час воєнного стану, що на нашу думку, було б набагато ефективнішим для експертів.

Проте, як вірно відмічають такі науковці як Антонюк П.Є., Антощук А.О. та Куций Р.В. існуючий порядок отримання зразків для експертизи в кримінальному провадженні не лише створює передумови для порушення прав учасників кримінального провадження з огляду на відсутність процесуальної регламентації механізму та меж застосування примусу [6]. Водночас, враховуючи реалії сьогодення, в практиці роботи правоохоронних органів при розслідуванні кримінальних правопорушень зразки з трупу отримується та направляються для проведення експертизи (по результатах якої складається висновок експерта) що є джерелом доказів, адже потреба в цьому існує.

В разі необхідності отримання зразків для експертизи з трупа слідчі звертаються з клопотанням до прокурора, який виносить постанову про проведення слідчої (розшукової) дії – відібрання зразків з трупа. Така процедура, по-перше, не передбачена КПК України, а по-друге, прирівнює тіло неживої людини (труп) до живої (особи). І хоча, на думку слідчих запропонована процедура «хоч якось мінімально забезпечує процесуальний шлях появи певних об’єктів як зразків в кримінальному провадженні», на нашу думку, в жодному разі не забезпечує допустимості отриманих зразків та, відповідно, висновку

експерта по результатах дослідження таких об'єктів. У таких ситуаціях не слід забувати і про сторону захисту, адже фактичні дані, які містяться у висновку експерта, оцінюються як допустимі, якщо їх отримано згідно з порядком, встановленим КПК України. Тобто тут існує поле для захисників для оскарження таких дій.

Саме тому, ми вважаємо, що відсутність встановленого КПК України порядку для отримання зразків для експертизи з тіла неживої людини (трупу) створює об'єктивні передумови для порушення прав учасників кримінального провадження, втрати доказів та заснування судових прецедентів, що в цілому негативно впливає на ефективність розслідування кримінальних правопорушень.

Отже, з огляду на відсутність встановленого КПК України порядку отримання зразків для експертизи з тіла неживої людини (трупа) створюються об'єктивно обумовлені ситуації неможливості збирання доказів сторонами кримінального провадження та забезпечення їх допустимості. З метою надання всім сторонам кримінального провадження якісного та дієвого механізму збирання доказів, вважаємо за необхідне внести відповідні зміни до КПК України, які б чітко регламентували процесуальний статус тіла неживої людини (трупа) та встановлювали визначений порядок отримання з нього зразків для експертизи.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4259

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

4. Басюк Л.О. Отримання зразків для експертизи в кримінальному провадженні: проблемні аспекти. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 318–319.

5. Антонюк П. Є., Щербанюк Д. В. Процесуальна регламентація слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із тілом неживої людини. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку:* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 60–63.

6. Антонюк П. Є., Антощук А. О., Куций Р. В. Тактика отримання зразків в кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2021. Вип. 5. С. 281–289. URL: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.39.

Аксьонов Костянтин Володимирович,
викладач кафедри організації досудового розслідування факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ;
Ободець Євгенія Андріївна,
курсант факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ І ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кримінальне процесуальне законодавство України, а саме стаття 245 Кодексу передбачає можливість у разі необхідності отримати зразки для проведення експертизи. Для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею [1].

Історичному розвитку інституту експертиз присвячено чимало праць. На думку правників, основними чинниками, що сприяли виникненню та розвитку вчення про судово-експертну діяльність, є: наявність значного за обсягом емпіричного матеріалу щодо окремих родів (видів) експертиз, створення на цій основі окремих теорій, в яких відображені наукові основи та закономірності; розробка принципів, методологічних, правових та організаційних основ різних родів (видів) судових експертиз, виокремлення з цього обсягу загального, що повинно бути притаманне будь-якому роду експертизи, зокрема й створюваному; проміжні теоретичні розробки щодо окремих проблем експертизи, що відображені в монографіях, статтях, навчальній і методичній літературі; система методів і методик експертного дослідження, що постійно удосконалюються та окреслюють науковотехнічний прогрес; розвинена система державних судово-експертних установ у різних відомствах країни, що координують практичну і наукову діяльність [4].

Потреба у вищевказаних зразках виникає тоді, коли безпосереднє порівняння ідентифікуючих та ідентифікуємих об’єктів є неможливим або досить важким. Тобто, **експертиза призначається** у випадках, коли для розв’язання певних питань під час провадження у справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання. До спеціальних знань належать будь-які знання та вміння об’єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому і практичному рівню. Питання про поняття та їх юридичну природу в науковій літературі досі залишається дискусійним [2].

Зокрема, більшість науковців виокремлюють головну ознаку зразків, що вони безсумнівно походять від об'єкта або групи об'єктів, що підлягають ідентифікацій. Отже, походження від об'єкта, який перевіряється є найважливішою особистістю зразків, що до речі, відрізняється від слідів, а метою отримання зразків є те, що вони вилучаються або виготовляються для проведення досліджень [3].

Фактичні дані, які містить висновок експерта, оцінюють як допустимі, якщо їх отримано згідно з порядком, встановленим КПК України. У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) законодавець визначає [1]: підстави проведення експертизи (ст. 242), порядок залучення експерта сторонами кримінального провадження (ст. 243, 244) та судом (ст. 332), права, обов'язки та відповідальність експерта (ст. 69, 70), форму та зміст висновку експерта (ст. 101, 102), порядок отримання зразків для експертизи (ст. 245).

З вищезазначеного випливає поняття, що в умовах змагальності сторін кримінального провадження докази, отримані в результаті проведення експертизи, можуть бути визнані судом недопустимими, якщо порушено процедуру отримання зразків для експертизи.

У криміналістичній літературі зустрічаються класифікації зразків за різними критеріями:

– за характером ознак, за часом та умовами їх виникнення,
– за процесуальною процедурою отримання.

Так, за характером ознак усі зразки поділяють на:

– такі, що є носіями ознак іншого об'єкта (відбитки пальців рук, стріляні кулі, гільзи тощо);
– такі, що є носіями власних ознак (зразки крові, слини, ґрунту тощо).

Залежно від часу та умов виникнення виокремлюють зразки:

– вільні, які виникли до початку провадження та не пов'язані з ним;
– експериментальні, які відбирають у заданих умовах під час провадження у зв'язку з підготовкою до проведення експертизи;
– умовно-вільні, що виникли після початку провадження, але не пов'язані з підготовкою до проведення експертизи [3].

Відповідно до встановленого процесуального порядку, закріпленого у ст. 245 КПК України, законодавець пропонує розрізняти [1]:

– зразки з речей;
– зразки з документів;
– біологічні зразки особи.

Перед початком відібрання біологічних зразків особі пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно віддати біологічні зразки. При відібранні біологічних зразків не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або

є небезпечними для її здоров'я. Обов'язково, про відібрання в особи біологічних зразків складається протокол.

Уразі відмови особи добровільно надати біологічні зразки сторона кримінального провадження має звернутися з клопотанням про відібрання біологічних зразків до слідчого судді чи суду. Клопотання розглядається в порядку, передбаченому статтями 160–166 КПК України. За результатами розгляду клопотання слідчий суддя чи суд дозволяє слідчому, прокурору здійснити відбирання біологічних зразків примусово або зобов'язує їх примусово відібрати зразки, якщо клопотання було подано стороною захисту. Особі, у якої примусово відбираються біологічні зразки для експертизи, надається копія протоколу відібрання зразків [1].

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

2. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2008. 588 с.

3. Карпов Н.С. Отримання зразків для проведення експертизи. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку* : збір. матер. круг. столу. Київ : Навч.- наук. ін-т підг. фах. для екс.-крим. підр. Нац. акад. внутр. справ, 2015.

4. Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад.: Л.М. Головченко, А.І. Лозовий, Е.Б. Сімакова-Єфремян та ін. Х. : Право, 2016. С. 11–62.

Анастасієва Вікторія Вікторівна,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України містить норми, що регулюють заходи забезпечення кримінального провадження, які безпосередньо передбачають обмеження прав окремих суб'єктів кримінального процесу.

Кожний захід процесуального примусу виступає необхідною складовою правоохоронного механізму, який знаходиться у відповідності з усіма іншими примусовими заходами. При цьому, для правового регулювання кримінально-процесуального примусу характерна чітка регламентація кожної примусової дії, яка полягає в тому, що кожна норма загального характеру, у тому числі і конституційна, яка у порядку виключення допускає обмеження прав особи, може бути реалізована лише за умови конкретизації та деталізації в кримінальному процесуальному законі порядку застосування конкретних примусових заходів [1].

Слід зазначити, що належна кримінально-процесуальна процедура застосування заходів забезпечення кримінального провадження в тому числі відсторонення від посади повинна здійснюватися як із урахуванням визначеного кримінально-процесуальним законом порядку так і організаційно-тактичної складової їх реалізації.

Крім того, окремі автори серед структурних елементів тактики кримінального переслідування прокурором у судових стадіях кримінального провадження виділяють такі: по-перше, тактичні прийоми, засоби та методи, спрямовані на оптимізацію дослідження доказів під час судового розгляду; по-друге, тактичні прийоми, методи та засоби щодо оптимізації зміни обвинувачення чи висунення нового обвинувачення у судових стадіях кримінального провадження; по-третє, тактичні прийоми, методи та засоби, спрямовані на нейтралізацію протидії кримінальному переслідуванню у судових стадіях кримінального провадження [2, с. 12].

Відсторонення від посади, застосовується з метою недопущення підозрюваним, обвинуваченим перебуваючи на посаді здійснювати протиправний вплив на хід досудового розслідування, який зокрема може виявлятись у знищенні чи підробленні речей і документів, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконному впливі на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправному перешкоджанні кримінальному провадженню іншим чином під час перебування особи на певній посаді.

Таким чином, процес підготовки, планування та безпосереднього застосування щодо особи відсторонення від посади, задля виконання основної його мети повинен здійснюватися із урахуванням як його процесуальної складової прийняття рішення так і організаційно-тактичної.

Всі організаційно-тактичні заходи, які здійснює слідчий, прокурор при прийнятті рішення про застосування відсторонення від посади включають у себе декілька етапів, серед яких зокрема ми виділяємо: підготовчий, робочий та заключний.

Підготовчий етап розпочинається ще до складання клопотання про застосування відсторонення від посади до слідчого судді чи суду. Так на вказаному етапі слідчому необхідно вирішити ряд організаційних питань, таких як:

1. Визначити вид заходу забезпечення кримінального провадження, який слідчий вважає доцільним для застосування.

2. Посада, на якій підозрюваний, обвинувачений перебуває, та з'ясувати які посадові обов'язки покладено на нього у зв'язку із зайняттям відповідної посади.

3. Можливість застосування до особи іншого більш м'якого заходу забезпечення кримінального провадження задля забезпечення потреб та завдання кожного конкретного кримінального провадження.

4. Наявні в матеріалах кримінального провадження докази, які можуть свідчити про доцільність застосування відсторонення від посади.

До підготовчого етапу ми відносимо зокрема підбір слідчим тактичних прийомів та засобів пошуку та виявлення джерел інформації, яка необхідна для доведення підстав застосування відсторонення від посади, обрання з наявного масиву відомостей тих, які безпосередньо свідчитимуть про те, що особа може використати своє службове становище для протидії досудовому слідству. Таким чином, для першого етапу характерною є саме тактична складова діяльності слідчого. При цьому слід дотримуватись процесуальних вимог, що стосуються збирання та оформлення доказової інформації.

Робочий етап безпосередньо пов'язаний із складанням та подачею прокурором, або слідчим за погодженням прокурора клопотання про застосування відсторонення від посади до слідчого судді чи суду.

Другий етап характеризується процесуальною складовою, тобто це безпосереднє складання клопотання про застосування відсторонення від посади та подання його до слідчого судді чи суду. Важливим при цьому є виконання вимог ч. 2 ст. 155 КПК України [3], оскільки подання клопотання без дотримання вимог щодо його форми і змісту тягне за собою відмову у його розгляді та повернення.

Третій заключний етап передбачає безпосереднє прийняття слідчим суддею чи судом рішення про застосування відсторонення від посади. На вказаному етапі слідчим суддею чи судом здійснюється перевірка наявності правових підстав для застосування вказаного заходу.

При цьому слідчий суддя чи суд в процесі прийняття рішення використовує ряд тактичних прийомів (способів) проведення судових дій, черговості-послідовності таких дій [4, с. 309, 310].

У теорії криміналістики тактику судового розгляду розглядають як самостійну і завершальну частину криміналістичної тактики, що вивчає закономірності взаємовідносин учасників провадження у кримінальних справах у суді за типових ситуацій збирання (формування), дослідження й використання доказів, реалізуючи на цій основі традиційні й новостворені системи криміналістичних рекомендацій з метою найоптимальнішого досягнення мети та виконання завдань кримінального правосуддя [5].

Так під час вирішення питання про застосування відсторонення від посади слідчий суддя чи суд використовує тактичні прийоми проведення судового слідства для перевірки наявності достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального правопорушення, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином.

Отже, слід також констатувати, що порядок прийняття рішення про відсторонення від посади має комплексний характер, та містять у собі сукупність таких аспектів, як кримінально-процесуальний та організаційно-тактичний. Вказана діяльність передбачає стадійний

характер, який включає в себе початковий, робочий та заключний етапи, кожен із яких містить власні притаманні йому організаційно-тактичні прийоми та заходи.

Список використаних джерел

1. Савицький Д.О. Умови застосування заходів кримінально-процесуального примусу. *Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової дійсності: генезис та напрями вдосконалення*: мат. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 15 грудня 2011 року. К., 2011. URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=140%25.

2. Янкова Л. Ю. Організація і тактика кримінального переслідування у судових стадіях кримінального провадження. автореф. дис. к.ю.н. Одеса. 2022. 24 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України № 4651-VI зі змінами від 08.06.2022. [сайт] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n1545.

4. Шепитько В. Ю. Теория криминалистической тактики : монография. Харьков : Гриф, 2002. С. 309–310.

5. Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді : автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. С. 16.

Басюк Лариса Олександрівна,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним із важливих засобів збирання доказів в кримінальному провадженні є отримання зразків для експертизи. Необхідність в цій слідчій (розшуковій) дії виникає при підготовці матеріалів для проведення експертизи з метою встановлення певних фактичних даних у кримінальному провадженні.

Порядок отримання зразків для експертизи встановлюється положеннями ст. 245 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Передбачений законом порядок враховує природу зразків, необхідність в наявності яких виникає у сторін кримінального провадження при проведенні експертизи [1].

Так, відповідно до ч. 2 ст. 245 КПК України порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160–166 КПК України).

Відбирання біологічних зразків у особи, згідно ч. 3 ст. 245 КПК України, здійснюється за правилами, передбаченими статтею 241 КПК України (освідування особи). При цьому, у разі відмови особи

добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово.

Необхідно зазначити, що в самій ст. 245 КПК України законодавець передбачив можливість залучення спеціаліста (за дорученням суду) до відібрання зразків для проведення експертизи лише у випадку, якщо проведення експертизи доручено судом.

У ст.ст. 160–166 КПК України, відповідно до положень яких здійснюється отримання зразків з речей і документів, не передбачена можливість залучення спеціаліста до реалізації тимчасового доступу до речей і документів, а, відповідно, й до отримання з них зразків для проведення експертизи.

При цьому в ст. 241 КПК України законодавець передбачив можливість участі спеціаліста для здійснення освідування особи, а отже – й для відбирання біологічних зразків у особи, відповідно до встановленого кримінальним процесуальним законом порядку.

Разом з тим, в ст. 71 КПК України, законодавець, визначаючи мету залучення спеціаліста до кримінального провадження, зазначає, що спеціаліст може бути залучений сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, *відбір зразків для проведення експертизи* тощо).

На нашу думку, така конструкція кримінальних процесуальних норм дозволяє зробити висновок про можливість залучення спеціаліста сторонами кримінального провадження до отримання всіх видів зразків для експертизи – як зразків з речей і документів, так і біологічних зразків у особи, в тому числі й при проведенні експертизи не лише за дорученням суду, а й за рішенням суб'єкта розслідування.

Зважаючи на логіку законодавця, відображену в конструкції ст. 71 КПК України, під безпосередньою технічною допомогою законодавець розуміє вчинення спеціалістом певних дій в ході проведення процесуальних дій, як то: фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи (ч. 2 ст. 71 КПК України).

Вважаємо, що відмежовуючи таку мету залучення спеціаліста як надання безпосередньої технічної допомоги від інших: надання консультації, пояснення, довідки та висновку (ч. 1 ст. 71 КПК України), законодавець звужує тим самим мету залучення спеціаліста до отримання зразків для експертизи лише наданням безпосередньої технічної допомоги в ході проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Безсумнівно, що отримання певних видів зразків як з речей і документів, так і біологічних зразків у особи потребує саме консультації спеціаліста, а не його безпосередньої технічної допомоги

[2, с. 43–44]. Консультації можуть стосуватися кількості необхідних зразків (наприклад, відбитків печаток і штампів), умов відбирання зразків (наприклад, темпу оголошення тексту при відбиранні зразків почерку особи, або змісту тексту при відбиранні зразків голосу особи тощо). Тобто технічно участь спеціаліста не передбачає виконання ним певних процедур, а лише консультування в межах його професійних знань, що ні в якому разі не зменшує значущості участі спеціаліста для забезпечення ефективності отримання зразків для експертизи як засобу збирання доказів.

Разом з тим, аналіз існуючого порядку отримання зразків для експертизи, встановленого кримінальним процесуальним законом, не передбачає залучення спеціаліста до цієї слідчої (розшукової) дії, окрім як для надання безпосередньої технічної допомоги.

Вважаємо, що для забезпечення ефективності отримання зразків для експертизи як засобу збирання доказів необхідно розширити мету залучення спеціаліста до цієї слідчої (розшукової) дії та передбачити можливість залучення спеціаліста в тому числі й для надання консультації, пояснення, довідки та висновку в ході отримання зразків для експертизи. Крім того, вважаємо за доцільне передбачити та відобразити це у змісті ст. 245 КПК України можливість залучення спеціаліста до отримання зразків для експертизи не лише за дорученням суду, а й на підставі відповідного рішення суб'єкта розслідування.

Також, в черговий раз зазначаючи на проблемний характер отримання зразків для експертизи з тіла неживої людини (трупу), обумовленого відсутністю процесуально встановленого порядку отримання такого виду зразків [3, с. 212], наголошуємо не лише на необхідності чіткої регламентації процесуальних дій щодо отримання зразків з трупу, але й обов'язкового залучення спеціаліста до цієї процесуальної дії.

При цьому погоджуємося з думкою вчених щодо необхідності процесуального закріплення участі спеціаліста у слідчих (розшукових) діях взагалі та отриманні зразків для експертизи зокрема шляхом оформлення результатів такого залучення у вигляді письмового пояснення спеціаліста як додатку до протоколу відповідної процесуальної дії [4, с. 337–338].

Врахування зазначених аспектів, на наш погляд, сприятиме підвищенню ефективності отримання зразків для експертизи як засобу збирання доказів та забезпеченню належності і допустимості зібраних в такій спосіб доказів.

Список використаних джерел

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

4. Щербаковський М. Г. Консультаційна функція спеціаліста у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ. 2017. Вип. 62. С. 43–51.

5. Басюк Л. О. Отримання зразків з тіла неживої людини (трупа) для експертизи у кримінальному провадженні: проблемні аспекти. *Право і суспільство*. 2022, № 3. С. 208–213. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.32.

6. Антонюк П.Є., Пясковський В.В. Письмове пояснення спеціаліста в системі процесуальних джерел доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*: збірник наук. праць / Київський НДІСЕ Міністерства юстиції України; 2021. № 66. С. 332–341.

Борейко Руслана Миколаївна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Воробей О. В.

СУЧАСНА ГРАФОЛОГІЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ

Як відомо, графологія походить від грецьких слів «grapho» – пишу і «logos» – вчення і тим самим вважається наукою, яка вивчає закони залежності між почерком і особистістю людини. Батьком сучасної графології прийнято вважати абата Жана Іполіта Мішона, який у 1871 році зробив спробу систематизувати окремі відомості про графологію. Він же і почав вживати термін «графологія», а ще через рік видав книгу «Таємниця письма», що започаткувала наукову розробку цього питання.

Щоб дізнатись про певні індивідуальні якості людини у графології використовуються різні характеристики почерку. На сьогодні існують, принаймі, два напрями розвитку графології: побутовий та науковий. Побутовий напрям – коли аналізом за почерком займаються всі, хто щось читав про графологію в книгах чи на теренах Інтернету. Наукова ж графологія ґрунтується на фізіологічних, психологічних, психопаталогічних та інших знаннях, а також наукових дослідженнях та накопиченому багатому статистичному матеріалі, і тому має право на існування поряд з іншими науковими знаннями.

Теорія розвитку графології тяжіла, передусім, до психології і психіатрії, які найоптимальніше могли обґрунтувати вже отримані знання та зробити їх науково спроможними [1, с. 201]. На сьогодні графологія, особливо її науковий напрям, користується попитом у світі. Так, найбільш затребуваною графологія є у HR-менеджерів, психологів, медиків, експертів почеркознавців, кримінологів. Графологічні методи дозволяють вирішити чимало задач, але, перш за все, слід зазначити чого не може графологія. Наприклад, вона не

встановлює стать виконавця рукопису, його вік (встановлюється лише психотип (чоловічий чи жіночий) та психологічний вік); професію (лише схильність до певного виду діяльності). Фахівець-графолог за рукописом може визначити психотип виконавця, психоемоційний стан в момент написання, вплив окремих збиваючих факторів на виконавця, як об'єктивних так і суб'єктивних, на момент написання рукопису та інші відомості, які можна обґрунтувати науково.

В Україні й досі до графології ставляться з обережністю. Хтось не визнає її взагалі і називає псевдонаукою, інші погоджуються з тим, що графологічні методи, які на сьогодні напрацьовані закордонними вченими та графологами-практиками, мають раціональне зерно і можуть бути використані на практиці в поєднанні з іншими методами. Так Т. Вісковатова зазначає: «Не зважаючи на те, що ефективність визначення характерологічних властивостей особистості за окремими ознаками письма ставиться окремими вченими під сумнів, результати багатьох досліджень підтверджують можливість встановлення за почерком окремих характерологічних властивостей особи» [2, с. 13].

Психологи, як науковці так і практики, проводять дослідження, накопичують статистичний матеріал, що дозволяє розробляти окремі методики діагностики людини за почерком. Зокрема ізраїльський графолог, керівник Інституту Графоаналізу Інеса Гольдберг розробила та запропонувала для використання експрес-курси «Психотипи Юнга в почерку» та «IQ в почерку». Дані розробки є відносно простими у застосуванні та дають загальне уявлення про можливості окремих графологічних методів [3].

Питання використання положень графології у судовому почеркозНаціональної академії внутрішніх справтві піднімав Гонгало Сергій Йосипович – графолог-практик, викладач національного університету «Острозька академія». Так, на міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу» (2019 р.), ним зазначалось: «Наш почерк – це не просто набір літер, це жива, чітко структурована система, яка дозволяє не лише зафіксувати і передати інформацію, її зміст, а й розповісти багато цікавого про виконавця рукопису. Ця наука може вирішити цілу низку питань. Її широко використовують кадровики для підбору і розстановки персоналу. Психологи – коли людина не хоче або не може розкритися при вербальному контакті. Правоохоронці … активно використовують психологічний аспект графології для розкриття злочинів» [4].

Беручи до уваги нечитабельний почерк, С. Гонгало пояснює його тим, що він є ознакою високого інтелекту. Проте тут існують два важливих моменти – швидкість і гармонійність. Якщо це є, тоді перед нами почерк інтелектуала. Наприклад, почерк науковців часто дуже нерозбірливий, можуть траплятися недописані слова. Це пояснюється тим, що такі люди звертають увагу на те, що вони пишуть, і абсолютно не слідкують, як саме вони це роблять.

За межами України графології приділяють більше уваги, хоча її і не визнають, в окремих країнах, як науковий метод. Існують інститути графології, товариства та асоціації графологів. Наукові дослідження більше проводяться в напрямку вивчення психології почерку як одного із методів проекційної діагностики особистості. Здійснюється певна робота в напрямку комп'ютеризації аналізу почерку. За почерком визначають схильність до зловживання алкоголем, азартними іграми, хворобливі стани. Окремі питання, зокрема встановлення статі та віку виконавця рукописних текстів, графологами досліджуються, але остаточних і надійних результатів не досягнуто. Тому графологи, зокрема в Ізраїлі, визначають лише психологічний вік виконавця та по якому типу виконано рукопис: по чоловічому чи жіночому. Також ними розроблено графологічні таблиці, які допомагають більш повно дослідити особистість виконавця рукописного документа [5].

Графологія є тією наукою, що достатньо активно використовується у криміналістиці. Дана наука дозволяє за почерком осіб визначити характерні особистісні риси. Графологія виступає як ефективний засіб визначення стійких індивідуалізуючих ознак – характеру людини за її почерком, суттєво і об'єктивно може надати інформацію для побудови криміналістичного портрету злочинців, їх жертв, свідків тощо. Сучасна графологія вважається науковим напрямом, а її багатий емпіричний матеріал представляє перспективний масив для подальшого системного аналізу, удосконалення криміналістичних методик [6].

Список використаних джерел

1. Когутич І. І. Графологія: загальнонаукові та криміналістичні погляди на її пізнання і застосування: монографія у 3 т. Т. 1 Львів: ФОП Шпак, 2019. 352 с.

2. Висковатова Т.П. Визначення характерологічних особливостей підслідного за почерком: иетодичний посібник (за курсом «Юридична психологія»). Одеса: ПНЦ АПН України, 2008. 48 с.

3. Гольдберг І. Графологія чи почеркозНаціональної академії внутрішніх справтво, чи є різниця? *Наукова графологія* : міжнародний графологічний журнал. 2010. 18 с. URL : http://inessagoldberg.ru/images/stories/magazine/nauchgrafц2-10.pdf.

4. Гонгало С.Й. Використання положень графології у судовому почеркозНаціональної академії внутрішніх справтві. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: мат. міжн. наук.-практ.конф. (Київ, 5.11.2019 р.). К. : КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 136–139.

5. *Графологія* як *перспективний метод* вирішення *окремих діагностичних завдань* у *судово-почеркознавчій експертизі.* URL : http://grafologia.com.ua/grafologiya-yak-perspektivnij-metod-virishnnya-okremix-diagnostichnix-zavdan-u-sudovo-pocherkoznavchij-ekspertizi/.

6. Калаянова О.Д. *Криміналістична інформація* в *графологічних* об'*єктах*. URL : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:46wnl2NW5EgJ:dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1017/1/%25D0%259A%25D.

Бодоряк Юрій Дмитрович,
завідувач сектору автотехнічних досліджень
відділу автотехнічних досліджень
та криміналістичного дослідження
транспортних засобів Тернопільського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України;
Шминдюк Юрій Андрійович,
старший судовий експерт сектору
автотехнічних досліджень відділу
автотехнічних досліджень
та криміналістичного дослідження
транспортних засобів Тернопільського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ БЛОКУВАННЯ ОДНОГО З КОЛІС ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ НА ТРАЄКТОРІЮ ЙОГО РУХУ ПРИ ЗМІННІЙ ВЕЛИЧИНІ ШВИДКОСТІ В АВТОТЕХНІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

У випадку блокування лише одного із коліс автомобіля в процесі його гальмування, траєкторія його руху є криволінійною. Це обумовлено тим, що на окремі колеса діють різні гальмівні моменти сил. В результаті з'являються різні за величиною поздовжні реакції та виникає обертальний момент в горизонтальній площині. Рух автомобіля при цьому стає нестійким, з'являється можливість його заносу.

При раптовому блокуванні одного із коліс динамічна стадія гальмування (стадія наростання сповільнення) в даному випадку могла відбуватись під час переміщення фрикційної накладки з місця конструкційного кріплення, її защемлення та початку блокування колеса. Оскільки достеменно невідомо, який час минув з моменту початку її переміщення до моменту блокування колеса, встановити тривалість динамічної стадії гальмування розрахунковим шляхом не можливо. Стадія дії усталеного сповільнення, яке залежить від зчіпних властивостей заблокованого колеса, характеризує процес гальмування з моменту появи максимального сповільнення.

Положення автомобіля в просторі визначається рухом його центру мас (x, y) в нерухомій системі координат x, y, z і кутом повороту поздовжньої вісі γ. Для оцінки параметрів траєкторії руху автомобіля та розв'язання системи диференційних рівнянь рівноваги необхідно визначити закони зміни сил та моментів, які діють на автомобіль в процесі гальмування.

Після встановлення законів зміни сил та моментів, які діють на автомобіль в процесі гальмування, параметри траєкторії його руху (x, y, γ) можна визначити із системи диференційних рівнянь, перетворивши їх до вигляду

$$\begin{cases} V_x' = f_{Vx}(V_x, V_y, \omega, const), \\ V_y' = f_{Vy}(V_x, V_y, \omega, const), \\ \omega' = f_{\omega}(V_x, V_y, \omega, const). \end{cases} \quad (1)$$

Розв'язати систему (1) можна тільки чисельними методами (наприклад, методом Рунге-Кутта), в результаті чого після інтегрування цієї системи можна отримати функціональні залежності $V_x = f_1(t)$; $V_y = f_2(t)$; $\omega = f_3(t)$, які характеризують процес гальмування автомобіля.

З метою отримання траєкторії руху центру мас автомобіля (x, y) та розвертання його поздовжньої вісі γ необхідно знову проінтегрувати функціональні залежності, отримані для V_x, V_y та ω, у відповідності до виразів

$$\begin{aligned} \gamma &= \int_0^t \omega dt; \\ x &= \int_0^t (V_x \cos\gamma + V_y \sin\gamma) dt; \\ y &= \int_0^t (V_x \sin\gamma - V_y \cos\gamma) dt. \end{aligned} \quad (2)$$

Враховуючи, що для проведення подібного розрахунку необхідні значення всіх вищевказаних параметрів, які надано не було, проведено наближений розрахунок динаміки зміни швидкості, траєкторії руху та положення автомобіля відносно напрямку його руху.

В даному випадку зміна швидкості автомобіля під час гальмування може бути виражена через залежність:

$$t = \frac{V}{3{,}6 \cdot j}, \quad (3)$$

з якої видно, що швидкість автомобіля за кожну секунду швидкість автомобіля буде зменшуватись на величину усталеного сповільнення автомобіля. Оскільки в ході проведення автотехнічних експертиз отримати чисельні значення технічних характеристик автомобіля в частині просторового розташування його центру мас не завжди надається можливим, то вирішити поставлені запитання в частині того, як зміниться швидкість після заклинювання лівого переднього колеса на швидкості в межах 60-90 км/год та в який період, в абсолютних величинах не завжди можливо. При цьому можна лише констатувати, що швидкість автомобіля в такому випадку

зменшуватиметься прямопропорційно до величини усталеного сповільнення.

Для визначення наближеної траєкторії руху та положення автомобіля відносно напрямку його руху було проведено моделювання руху транспортного засобу в динаміці на основі чисельного інтегрування диференційованих рівнянь за допомогою програмного забезпечення CYBID V-SIM 4.0, в режимі автоматичних розрахунків із застосуванням комп'ютерної техніки (на зобр. 1–2).

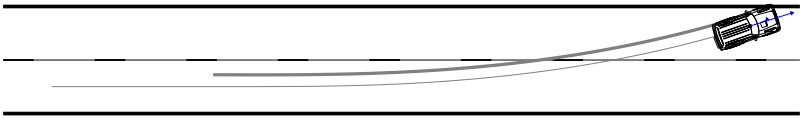

Зображення 1. Графічний результат моделювання руху автомобіля «Mitsubishi Pajero» 2005 р.в. після заклинювання лівого переднього колеса на швидкості 60 км/год.

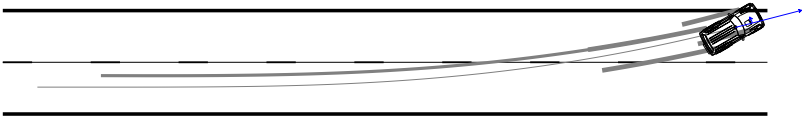

Зображення 2. Графічний результат моделювання руху автомобіля «Mitsubishi Pajero» 2005 р.в. після заклинювання лівого переднього колеса на швидкості 90 км/год.

Як видно із графічних результатів моделювання (на зобр. 1–2), у випадку заклинювання (блокування) переднього лівого колеса автомобіля на швидкості 60 км/год, автомобіль сповільнюється та відхиляється ліворуч по дузі, зміщуючись у поперечному напрямку відносно поздовжніх елементів дороги. Окрім того, у випадку, якщо заклинювання (блокування) переднього лівого колеса автомобіля відбулось на швидкості 90 км/год, графічний результат моделювання руху свідчить про імовірність втрати стійкості транспортного засобу та початок бокового заносу із розвертанням автомобіля навколо центру мас в напрямку проти руху годинникової стрілки.

Отже, в результаті проведеного дослідження встановлено, що із збільшенням швидкості руху автомобіля, у випадку раптового заклинювання (блокування) переднього лівого колеса, зростає швидкість та величина кута розвертання автомобіля навколо центру мас в напрямку проти руху годинникової стрілки, а також зростає імовірність втрати поперечної стійкості транспортного засобу та його перекидання.

Список використаних джерел

1. Дубінін О. А. Використання ПЕОМ при моделюванні механізму ДТП: Методичні рекомендації / ДНДЕКЦ МВС України; НДЕКЦ при ГУ МВС України в АР Крим. Київ, 2007. 49 с.

2. Методичні основи судово-експертного дослідження технічного стану транспортних засобів. Жилінський Г. В., Остапюк О. Я. Київ : МЮ УРСР, МВС УРСР, РВВ МВС УРСР, 1982. 24 с.

3. Солтус А. П. Теорія експлуатаційних властивостей автомобіля: навчальний посібник для ВНЗ. Київ : Арістей, 2010. 156 с.

Бублясь Олександр Володимирович,
судовий експерт відділу транспортно-технічних досліджень лабораторії інженерно-транспортних досліджень Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПРОБЛЕМА ЕКСПЕРТНОЇ ОЦІНКИ ДІЙ ОСІБ, ЩО КЕРУЮТЬ ЕЛЕКТРОСАМОКАТАМИ

Розглядаючи положення Правил дорожнього руху України (далі – ПДР), слід звернути увагу на відсутність в них згадування про вимоги до експлуатації електросамокатів. Ця прогалина суттєво ускладнює експертну оцінку дій особи, що керує таким засобом, у випадках її причетності до дорожньо-транспортної поигоди (далі – ДТП). Можливо, з цього приводу слід звернутися до досвіду країн Європи. Внесення відповідних доповнень (змін) до ПДР може позитивно вплинути на підвищення безпеки осіб, що ними керують, а також об'єктивність оцінки їх дій у випадках скоєння ДТП.

На розгляд Верховної Ради України було подано одразу два законопроекти: № 3023 та № 3023-1. У вересні 2020 року у першому читанні прийнято законопроект № 3023 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки окремих категорій учасників дорожнього руху (користувачів персонального легкого електротранспорту, велосипедистів та пішоходів)». Однак і цей законопроект фактично «загубився» в профільних комітетах на стадії підготовки до другого читання.

Розглянемо, які зміни до ПДР планувалося увести шляхом прийняття Верховною радою України законопроектів № 3023 та № 3023-1.

Законопроект № 3023. До користувачів персонального легкого електротранспорту відносяться особи, які пересуваються з використанням одно-, дво- або триколісного механічного транспортного засобу, що приводиться в рух за допомогою електричного двигуна (електричні скутери, сігвеї, гіроборди, гіроскутери тощо), окрім інвалідних колясок та велосипедів, обладнаних електродвигунами. Особи, які керують персональним легким електротранспортом, будуть зобов'язані: використовувати технічно справний та належним чином обладнаний персональний легкий електротранспорт; рухатися по дорогах і спеціальних велосипедних доріжках попутно із загальним потоком транспортних засобів; під час руху у темну пору доби та в умовах недостатньої видимості незалежно від ступеня освітлення дороги мати

увімкнений ліхтар (фару) та виділити себе за допомогою світлоповертальних елементів, що закріплюються на зовнішньому одязі або в інший спосіб; керувати персональним легким електротранспортом, що обладнаний звуковим сигналом та світлоповертачами (крім випадків, коли можливість такого обладнання не передбачена конструктивним рішенням виробника); не перевозити пасажирів, окрім випадків, коли їх перевезення прямо передбачено конструктивним рішенням виробника; не користуватися під час руху засобами зв'язку, тримаючи їх у руці; не допускати випадків керування персональним легким електротранспортом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції.

Законопроект № 3023-1. Лише додатково зобов'язує велосипедистів в темний час доби, при тумані і в умовах недостатньої видимості використовувати світлоповертальні жилети. За цим же законопроектом пішохід буде зобов'язаний при русі краєм проїзної частини автомобільної дороги чи узбіччям за межами населених пунктів в темний час доби мати на одязі світлоповертальні елементи.

Обидва законопроекти пропонують за порушення ПДР користувачами персонального легкого електротранспорту запровадити адміністративний штраф у 85 грн.

Розглянемо правила експлуатації електросамокатів у Польщі. Електросамокат – це двовісний транспортний засіб на електроприводі з кермом, без сидіння та педалей, призначений для руху лише одним водієм. Правила не дозволяють перебувати на електросамокаті більше однієї людини. Починаючи з 1 січня 2022 року електросамокати в Польщі повинні відповідати певним технічним умовам. Абсолютною основою є хоча б одне гальмо. Також необхідні переднє і задне освітлення, установка звукового сигналу, колонтитул і ідентифікаційні дані виробника.

Рух електросамокатів в Польщі дозволений: велосипедними доріжками або велосипедними смугами (тобто велосипедні доріжки), якщо вони призначені для того напрямку. Із обмеженням швидкості 20 км/год.; на тротуарі з адаптованою для пішоходів швидкістю, тобто близько 3–5 км/год.; вздовж проїзної частини, на якій дозволена швидкість руху транспортних засобів понад 30 км/год та відсутня відокремлена велосипедна доріжка; закон дозволяє електросамокатам виїжджати на проїжджу частину, швидкість якої обмежена 30 км/год.

Тож, правила чітко визначають вимоги щодо законного пересування на електросамокаті (електричний скутер), а саме – користувач повинен бути повнолітнім (не менше ніж 18 років). З іншого боку, діти старше 10 років можуть кататися на електросамокатах за наявності велосипедної картки або водійського посвідчення категорії AM, A1, B1 або T. Діти до 10 років можуть кататися лише в спеціальній зоні (не на велосипедних доріжках) і тільки під наглядом дорослих.

У Німеччині лише певні засоби для самобалансування (наприклад, так звані «сігвеї») можна використовувати на дорогах загального користування відповідно до Указу про допомогу в

мобільності (MobHV). З цієї причини Федеральне міністерство цифрових справ і транспорту (BMDV) розробило Постанову (від 15 червня 2019 року) про невеликі електромобілі, щоб дозволити використовувати малі електромобілі з кермом або поручнями на дорогах загального користування, незалежно від типу.

Легким електротранспортом можна керувати з 14 років. Та немає обов'язку мати водійське посвідчення.

Рух на електросамокатах в Німеччині дозволено: за наявності облаштованих велодоріжок, захисних смуг або велосмуг (електросамокати повинні ними користуватися); якщо немає побудованих велосипедних доріжок або велосмуг, електросамокати також можуть використовувати проїжджу частину та, за містом, узбіччя; під час обгону водіїв маломірних електротранспортних засобів, а також пішоходів і велосипедистів, їх можна обганяти механічними транспортними засобами лише на дистанції обгону не менше 1,5 м у населених пунктах і 2 м поза населеними пунктами.

Рух на електросамокатах заборонено: на тротуарі (навіть якщо двигун вимкнений, можна їздити лише по призначених для руху зонах); брати з собою людей і предмети на підніжку; користуватися тротуарами і пішохідними зонами; причіплювати до інших транспортних засобів; також створювати перешкоди і небезпеки; також застосовуються загальні правила дорожнього руху, зокрема вимога постійної обережності та взаєморозуміння.

Тож, беручи до уваги проблему експертної оцінки дій особи, що керує електросамокатом, а також діючі досвід врегулювання правил експлуатації електросамокатів у Польщі та Німеччині, слід вважати вкрай необхідним внесення відповідних положень до Правил дорожнього руху України.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки окремих категорій учасників дорожнього руху (користувачів персонального легкого електротранспорту, велосипедистів та пішоходів). URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=680742.

2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо організації дорожнього руху для осіб, які рухаються за допомогою портативних транспортних засобів на електричній тязі. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68192.

3. Правила користування електросамокатами в Польщі. URL : https://gra.pl/jezdzac-hulajnoga-elektryczna-musisz-znac-te-przepisy-za-nieprzestrzeganie-groza-surowe-kary-przepisy-dotyczace-hulajnog-w-2022/ar/c12-16486283#:~:text=Przepisy%20jasno%20okre%C5%9Blaj%C4%85%2C%20by%20legalnie,%2C%20A1%2C%20B1%20lub%20T.

4. Правила користування електросамокатами в Німеччині. URL: https://bmdv.bund.de/SharedDocs/DE/Artikel/StV/Strassenverkehr/elektrokleinstfahrzeuge-verordnung-faq.html.

Васюта Юлія Володимирівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ СПІЛЬНИМИ СЛІДЧИМИ ГРУПАМИ

На часі одним із пріоритетних завдань науки криміналістики є дослідження та формування структури криміналістичних методик, оскільки цей напрям має багато прихованих і невикористаних ресурсів і практичних можливостей, здатних оптимізувати слідчу, детективну, прокурорську, адвокатську, експертну й судову діяльність. Актуальним питанням залишається розроблення нових та вдосконалення вже наявних криміналістичних методик, які необхідні не лише для теоретичного фундаменту розвитку науки, але і для практичної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю.

Насамперед, акцентуємо увагу на окремих аспектах формування методики розслідування кримінальних правопорушень у діяльності спільних слідчих груп, учасники яких виступають суб'єктами, уповноваженими на розслідування кримінальних правопорушень з «іноземним елементом». Відповідно до ч. 1 ст. 571 «Створення і діяльність спільних слідчих груп» Кримінального процесуального кодексу України «для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи» [2]. З огляду на це, значущості набувають перспективні напрями удосконалення окремих криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень в сучасних реаліях боротьби з кримінальними проявами, зокрема, міжнародного характеру.

Для розроблення концептуальних основ формування окремої криміналістичної методики вагомого значення набуває потреба у з'ясуванні переліку елементів, що входять до її структури. Зокрема, криміналістична методика має складатися з таких елементів: 1) криміналістична характеристика кримінального правопорушення; 2) обставини, що підлягають з'ясуванню; 3) особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку кримінального провадження; 4) типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування та програма дій слідчого щодо їх розв'язання та перевірки; 5) типові слідчі ситуації та слідчі версії наступного етапу розслідування та програма дій слідчого щодо їх розв'язання; 6) організація та планування розслідування, взаємодія слідчого з іншими суб'єктами кримінального провадження; 7) особливості тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, забезпечувальних заходів і тактичних комплексів (тактичних комбінацій і тактичних операцій); 8) заходи

криміналістичної профілактики окремих видів і груп кримінальних правопорушень [6, с. 258, 259].

Окрім того, методико-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності відображається та випливає зі спеціальних завдань методики, а саме: а) вивчення (з криміналістичної позиції) кримінального правопорушення та злочинної діяльності; б) вивчення й узагальнення передового досвіду розслідування кримінальних правопорушень та запобігання їм; в) установлення загальних закономірностей організації та здійснення розслідування кримінально протиправних діянь; г) розроблення науково обґрунтованих методичних рекомендацій з організації та здійснення розслідування, а також запобігання кримінальним правопорушенням [1, с. 571].

Для вирішення вищезазначених завдань методики розслідування кримінальних правопорушень спільними слідчими групами доцільно звернути увагу на положення нормативно-правових актів системи національного законодавства, зокрема, які регулюють діяльність слідчих підрозділів Національної поліції України, та міжнародного законодавства.

Передусім, як зазначає у своїй праці Ю.М. Чорноус, особливістю формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є застосування, крім національного законодавства, положень багатосторонніх міжнародних договорів України з питань боротьби з кримінальними правопорушеннями міжнародного характеру, за змістом яких конкретизуються предмет злочинного посягання, спосіб вчинення кримінального правопорушення, особа злочинця, що дає підстави розглядати відповідне кримінальне правопорушення як таке, що має міжнародний характер. Акцентовано увагу на тому, що місце підготовки, вчинення кримінального правопорушення, приховування його наслідків, місце перебування потерпілих чи злочинців може знаходитися на території різних держав. При цьому, насамперед, для того, щоб здійснити обмін інформацією, виявити, вилучити, дослідити сліди кримінального правопорушення, провести процесуальні дії, необхідно застосувати заходи міжнародного співробітництва [5, с. 406].

Так, прикладом слугує вплив інституту міжнародного співробітництва на формування ефективної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. Регулювання правовідносин у сфері кримінального провадження за участю дітей (судочинство, дружнє до дитини) є результатом інтеграції міжнародного права до національної правової системи, наслідком міжнародно-правового співробітництва [3, с 85]. За умови проведення процесуальних дій у порядку міжнародного співробітництва, в кримінальному провадженні слід враховувати вимоги міжнародних договорів, які регламентують питання правової допомоги й інших форм міжнародного співробітництва в будь-якому кримінальному провадженні, пов’язаному з міжнародними правовідносинами (Європейська конвенція про взаємну правову допомогу в кримінальних

справах 1959 року з Додатковим протоколом 1978 року та Другим додатковим протоколом 2001 року до неї) [3, с. 493].

Слушною, зі свого боку, є думка В.В. Тіщенка, який вважає, що розслідування кримінальних правопорушень характеризується системністю, чіткою структурою (суб'єктами розслідування з відповідними повноваженнями, що випливають із законів і підзаконних актів, метою, об'єктом, предметом доказування, методами і прийомами, процесуальними засобами, обстановкою та результатом), правовим і криміналістичним забезпеченням слідчої діяльності. Цей організаційно-управлінський аспект розслідування кримінальних правопорушень в теоретичних положеннях криміналістичної методики доцільно відображати у методичних рекомендаціях за допомогою технологічного підходу, який дає змогу розглядати діяльність з розслідування як систему дій і заходів, що виконуються відповідно до програми розслідування з поетапного і послідовного вирішення стратегічних і тактичних завдань. Така технологія розслідування характеризується динамічністю свого змісту і залежністю від слідчих ситуацій, які в окремих методиках розслідування типізуються. Це дає змогу побудувати програму, алгоритми вирішення поставлених завдань та перевірки версій на певному етапі розслідування [4, с. 95].

Також варто зазначити, що формування криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень спільними слідчими групами є визначальним орієнтиром для слідчого, прокурора, спеціаліста-криміналіста та інших їх учасників щодо типової моделі їхньої діяльності під час досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення. З огляду на це, зауважимо, що під час формування методик розслідування кримінальних правопорушень спільними слідчими групами необхідно враховувати принцип періодизації такого розслідування, оскільки: 1) для початкового та подальшого етапів розслідування характерною є своя система завдань, яку необхідно відображати під час формування методики розслідування; 2) зважаючи на систему завдань, для кожного з етапів розслідування характерними є свої алгоритми виконання таких завдань, шляхом комбінування відповідних слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; 3) етапи розслідування характеризуються особливістю та інтенсивністю взаємодії між слідчим та іншими учасниками кримінального провадження [1, с. 571].

Отже, методика розслідування кримінальних правопорушень спільними слідчими групами є необхідним складником науки криміналістики, що розвиває її теорію, методологію та синтезує наукові здобутки вчених, задля створення системи ефективних рекомендацій з організації розслідування різних категорій кримінальних правопорушень. З метою належного криміналістичного забезпечення виявлення та розслідування кримінальних правопорушень «з іноземним елементом» вбачається доцільним розробити й сформувати комплексну криміналістичну методику розслідування кримінальних правопорушень спільними слідчими групами відповідно до реалій сьогодення.

Список використаних джерел

1. Колодіна А.С. Етапність розслідування як принцип криміналістичної методики / А.С. Колодіна // *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.*: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 569–571.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.
3. Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Теоретичні та практичні основи криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2022. 713 с.
4. Тіщенко В.В. Роль криміналістичної методики розслідування у формуванні доктрини криміналістики. *Право України* (україномовна версія). № 8. 2021. С. 91–103.
5. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.
6. Шевчук В.М. Структура окремої криміналістичної методики: сучасні наукові підходи та перспективи досліджень. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 31(70). № 4. 2020. С. 252–262.

Вечеря Микола Ростиславович,
аспірант кафедри права ПВНЗ
«Європейський університет»

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасні євроінтеграційні процеси України вимагають приведення кримінального процесуального законодавства у відповідність до визнаних у світовій практиці багатьох провідних демократій міжнародних стандартів кримінального судочинства та пов’язаних із ними окремих процедур.

Важливу роль у створенні інституту забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному судочинству, відіграла Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, а також Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийнята резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 29.11.1985. У зазначених документах закріплено права та інтереси

громадян, які беруть участь або сприяють кримінальному судочинству, а саме – забезпечення їхньої безпеки.

Також У Керівних принципах щодо дій на користь дітей у системі кримінального судочинства, затверджених Резолюцією 1997/30 Економічної та Соціальної Ради правосуддя, прийнятою 21.07.1997 р., зазначається, що дітям – свідкам злочинів необхідна допомога під час судових та адміністративних процесів, а державам слід здійснити огляд, оцінку та поліпшення, якщо це необхідно, положень свого доказового та процесуального права, що регулюють становище цієї категорії свідків, щоб забезпечити їх захист у повному обсязі [1].

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р. у ст. 24 визначає, що: кожна Держава-учасниця вживає, у межах своїх можливостей, належних заходів, спрямованих на забезпечення ефективного захисту від імовірної помсти або залякування щодо свідків, які беруть участь у кримінальному провадженні та дають свідчення у зв'язку зі злочинами, що охоплюються Конвенцією, і, у відповідних випадках, щодо їхніх родичів та інших близьких їм осіб. Такі заходи мають включати: встановлення процедур для фізичного захисту таких осіб, для їхнього переселення в інше місце, і прийняття таких положень, які дозволяють, у відповідних випадках, не розголошувати інформацію, що стосується особи та її місцезнаходження таких, або встановлюють обмеження на таке розголошення інформації; прийняття правил доведення з метою забезпечення безпеки свідка [2].

У постконфліктних країнах, а також у разі вчинення злочинів проти людяності або серйозних порушень прав людини величезне значення має можливість забезпечення захисту свідків поряд з потерпілими з тим, щоб вселити в них рішучість, необхідну для дачі свідчень. Наприклад, Римський статут (ст. 68–69) і Правила процедури і доказування Міжнародного кримінального суду містять положення, які стосуються захисту жертв і свідків (наприклад, Правило 87 про застосування захисних заходів).

Важливим є вклад регіональних міжнародних організацій, значну кількість стандартів та рекомендацій розробила Рада Європи. Зокрема, Рекомендація Ради Європи (97) 13 та Рекомендація Ради Європи (2005) 9 чітко регулюють загальні принципи, якими керуються під час застосування заходів із захисту свідків.

Про захист свідків також йдеться в протоколах до Конвенції про організовану злочинність, і зокрема в Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (резолюція 55/25 Генеральної Асамблеї, додаток II, ст. ст. 6 і 7), і в Протоколі проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітрю, що доповнює Конвенцію ООН

проти транснаціональної організованої злочинності (резолюція 55/25 Генеральної Асамблеї, додаток III, ст. ст. 5 і 16).

Найважливішу роль у сфері захисту учасників кримінального провадження відіграє Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), яка, будучи ратифікованою парламентом, є частиною національного законодавства України. Зокрема, відповідно до ч. 5 ст. 9 КПК України кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [3].

Насамкінець зазначимо, що поступова імплементація положень, зазначених нами у відповідних міжнародних документах, у вітчизняне кримінальне законодавство дасть змогу запровадити в Україні ефективний та надійний інститут забезпечення безпеки свідків, який зможе забезпечити захист зазначених учасників кримінального процесу від протиправного впливу. Ефективне забезпечення їх безпеки потребує розробки конкретних програм з метою врахування умов та особливостей національного законодавства.

Список використаних джерел

1. Руководящие принципы в отношении действий в интересах детей в системе уголовного правосудия (Венские руководящие принципы): Резолюция Экономического и социального совета 1997/30 от 21.07.1997 г. URL: https://adilet.zan.kz.

2. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU00144?an=480445.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Офіційний вісник України. 2012. № 37. Ст. 1370. Ред. від 25.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Власенко Сергій Олександрович,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією з найбільш поширених слідчих (розшукових) дій вважається допит. Більше того, допит визначають ще й як найбільш значущу, незамінну слідчу (розшукову) дію, оскільки отримуючи показання в ході допиту, слідчий збирає, накопичує ідеальні сліди. Саме тому питання щодо оптимізації проведення допиту є вкрай важливим. Під час допиту потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння транспортним засобом, важливо забезпечити

психологічний контакт, максимально повно з'ясувати всі обставини, пов'язані із подією кримінального правопорушення.

Під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом, проведення слідчих (розшукових) дій, а особливо – допиту, для підвищення ефективності професійної діяльності, крім фундаментальних теоретичних знань, а також знань чинного законодавства, слідчому необхідні знання з галузі психології, у тому числі з метою виявлення брехні під час спілкування. Це пояснюється тим, незаконне заволодіння транспортним засобом є кримінальним правопорушенням, що вчинюється умисно, як правило – за попередньої підготовки, а особа, яка вчинила дане кримінальне протиправне діяння, характеризується зухвалою антисоціальною поведінкою, схильна до надання завідомо неправдивих показань. Зустрічаються випадки недобросовісного ставлення до надання показань у кримінальному провадженні з боку свідків та потерпілих.

Головними завданнями проведення допиту підозрюваного, свідка, потерпілого за умови розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом є: з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення; встановлення кола осіб, що вчинили правопорушення, або є причетними до його вчинення як співучасники: організатори, пособники, виконавці та ін.; встановлення точного або, попередньо, ймовірного місця вчинення кримінального правопорушення, а також встановлення наявності засобів відео/фото фіксації на місці, де відбулося незаконне заволодіння транспортним засобом.

На специфіку допиту впливає безпосередньо категорія допитуваного учасника кримінального провадження.

Наприклад, під час допиту потерпілого при розслідуванні викрадень транспортного засобу слідчий повинен з'ясувати три основні групи питань: 1) обставини незаконного заволодіння; 2) прикмети; 3) хто, на думку потерпілого, міг учинити кримінальне правопорушення [1, с. 270].

Під час допиту потерпілого слідчим повинна бути уточнена і конкретизована первинна інформація стосовно транспортного засобу, його зовнішніх особливостей, візуального стану, обладнання, інтер'єру салону, наявності в салоні особистих індивідуальних речей потерпілого, а також можливих наявних (у тому числі незначних) пошкоджень на автомобілі. В інформації, наданій потерпілим, можуть міститися більш точні відомості про час вчинення кримінального правопорушення та осіб, які можуть представляти інтерес для досудового розслідування і які, ймовірно, могли вчинити незаконне заволодіння транспортним засобом.

У тому випадку, коли у викраденому транспортному засобі знаходились речі або документи, у потерпілого необхідно з'ясувати найменування речей, загальний вигляд предметів, їх призначення, колір, розмір, форму, матеріал, з якого вироблено предмети, наявність відмінних рис або видимих пошкоджень предмета. Таким чином,

необхідно встановити перелік даних, які дають характеристику таких осіб чи автотранспорту, а також місця, часу їх появи у будь-якому місці; ймовірність випадків придбання резервних частин або пропозиції їх придбання у інших незнайомих осіб; чи були випадки неочікуваного необґрунтованого спрацювання системи сигналізації і яких заходів було вжито; де, коли та за яких умов здійснювався ремонт та обслуговування транспортного засобу, зокрема обладнання його сигналізацією та іншими засобами захисту від незаконного заволодіння; слід з'ясувати іншу важливу для слідства інформацію.

Однак, показання потерпілого можуть містити певні прогалини і неточності. Це обумовлено тим, що потерпілі перебувають у стані сильного душевного хвилювання та є емоційно нестабільними за таких обставин, внаслідок вчиненого щодо них кримінального правопорушення або гострих переживань внаслідок втрати транспортного засобу, заподіяних матеріальних збитків. Саме тому слідчий повинен обирати тактичні прийоми допиту потерпілих, спрямовані на нейтралізацію цих явищ. Важливого значення набуває вміння слідчого встановлювати психологічний контакт із потерпілими. Шляхи його досягнення у справах цієї категорії мають свої особливості. Зокрема, вони містять такі заходи: попереднє вивчення особи потерпілого, спостереження за нею, створення доброзичливої атмосфери під час допиту, з'ясування причин страху, труднощів при відповідях та ін. [2, с. 270].

Катастрофічна ситуація щодо фактів даної кримінальної протиправної діяльності склалася у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, запровадженням з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану. Збройна агресія супроводжується вчиненням щодо громадян України кримінальних правопорушень, які посягають на власність громадян, у тому числі мова йде незаконне заволодіння транспортними засобами. Станом на сьогодні встановити точну кількість випадків незаконного заволодінням транспортними засобами не є можливим, оскільки: частина території України перебуває в окупації чи у зоні ведення бойових дій, цей факт ускладнює процес досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження, пошук та повернення власникам їх транспортних засобів; частина українців виїхали на тимчасове проживання за межі України та не володіють достовірною інформацію про точне місцезнаходження їх транспортних засобів; певна кількість осіб – власників транспортних засобів загинула внаслідок бойових дій або перебувають на лікуванні. Тому у майбутньому, після завершення війни, необхідно буде провести ряд заходів зі встановлення місцезнаходження, ідентифікації та повернення транспортних засобів, відповідно – розслідування кримінальних правопорушень, встановлення винних у їх вчиненні. Без проведення такої слідчої (розшукової) дії як допит це зробити неможливо. Тому вказані обставини свідчать не лише про актуальність, але й певну злободенність проблематики.

Важливим є значення допиту за умови розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом, вчинене організованою злочинною групою чи злочинною організацією, адже дозволяє виявити або встановити членів організованої злочинної діяльності, їх лідерів та інших співучасників, а також з'ясувати виконувані ними функції та вирішувані завдання. Також в подальшому допит допоможе довести винуватість особи (осіб), що вчинили дане кримінальне правопорушення.

Список використаних джерел

1. Лютий В. В. Значення та особливості проведення слідчого огляду за фактами незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами. *Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 05 грудня 2014 р. Харків: ХНУВС, 2014. С. 469–471.

2. Христов О.Л. Протидія незаконним заволодінням транспортними засобами: криміналістичний аспект: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 148 с.

Гаращук Діана Петрівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДИ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Статтею 16 Конституції України закріплений обов'язок держави, щодо забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України [2]. З метою реалізації даного положення законодавець регламентував кримінальну відповідальність за порушення встановлених правил лову водних ресурсів із природного середовища, передбачену статтею 249 КК України. Дане протиправне діяння досить поширене на всій території України, крім того з початку повномасштабної війни ми маємо змогу прослідкувати різку динаміку зростання даного протиправного діяння, так у період з січня по березень 2022 року було зареєстровано 81 кримінальне провадження, а з початку року по вересень 2022 року – 527 (+446) [7]. На наш погляд, така негативна динаміка зумовлена зростом безробіття під час вказаного періоду, оскільки вчиняючи досліджуване протиправне діяння, особа діє з корисливим умислом з метою легкого заробітку.

У зв'язку з чим дослідження криміналістичної характеристики та особливостей розслідування незаконного зайняття рибним промислом на часі є досить актуальним. Одним з ключових елементів

криміналістичної характеристики вказаного протиправного діяння безперечно є «слідова картина». Розглянемо більш детально зміст даного поняття та його особливості для досліджуваного кримінального правопорушення.

Ми цілком погоджуємося з думкою М.В. Салтевського, який зазначає, що типова слідова картина вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики – поняття збірне, що включає опис матеріальних та ідеальних відображень ознак злочину на момент його виявлення. Тому, поняття «слідова картина» містить матеріальні сліди, як наявні, так і ймовірні, їх розташування і види, особливості місця, часу вчинення злочину, розташування і видів схованок та деякі інші ознаки, що іноді називаються самостійними елементами криміналістичної характеристики. Слідова картина включає також джерело ідеальних відображень, тобто людини, яка може бути потерпілим, свідком, очевидцем або підозрюваним [4, с. 269].

Розглядаючи сліди злочину, потрібно зазначити, що вони є джерелом інформації про подію злочину та, відповідно, особу злочинця. Більшість слідів залишаються на місці їх учинення, тому зрозумілим є їх взаємозв'язок з обстановкою вчинення. Відомості про сліди злочину можуть ставати після відповідного закріплення джерелами доказів та й взагалі надають можливість встановити інформацію про способи вчинення злочину, обстановку, особу злочинця тощо [1, с. 19].

Заслуговує на увагу думка О.В. Одерія, який зазначає, що до слідів екологічних злочинів у широкому розумінні відносять як матеріально-фіксовані сліди-предмети, так і ідеальні сліди (тобто сліди пам'яті). Проте сліди як елемент криміналістичної характеристики саме злочинів проти довкілля доцільно розглядати як складне утворення, що включає в себе сліди-предмети, сліди-відображення, сліди-речовини. Так, матеріальні сліди дають можливість у межах криміналістичної характеристики встановлювати кореляційні зв'язки із способом (механізмом). Тоді як сліди пам'яті є надто різноманітними, суттєво залежать від ситуацій і суб'єктивних даних особи і практично не піддаються встановленню кореляційних зв'язків. Тому говорити про них в аспекті криміналістичної характеристики недоречно [6, с. 180].

Зазначимо, що С.О. Книженко, досліджуючи криміналістичну характеристику екологічних злочинів визначає наступні групи слідів:

– сліди людини: сліди рук, ніг, зубів та особистих речей, сліди паління (недопалки, сірники) тощо;

– сліди транспортних засобів: коліс, опуклих частин, паливно-мастильних матеріалів тощо;

– сліди на виловлених водних ресурсах тощо;

– сліди знарядь учинення злочину: сліди застосування вибухових механізмів тощо [3, с. 184].

Більш детальному дослідженню типової «слідової картини» незаконного зайняття рибним добувним промислом приділила увагу О. В. Захарова, яка поділила сліди на такі групи:

– сліди на особі злочинця (сліди вибухових приладів та отруйних речовин, сліди крові (на одязі, транспортних засобах та інших предметах));

– сліди на місці вчинення злочину: сліди людини (рук, ніг), одягу, взуття, предметів особистого вжитку; сліди знарядь: знаряддя вчинення незаконного рибальства (снасті, капкани, електровудки), отруйні речовини, вибухові предмети, човни тощо; звукові сліди: мовні (голос і мова людини) й немовні (різні звуки, що їх видають люди, тварини або розмаїті об'єкти) [5, с. 123, 124].

За матеріалами вивчення судових справ за фактами незаконного зайняття рибним добувним промислом ми маємо змогу побачити, що під час огляду місця події слідчим, прокурором або дізнавачем виявляються наступні матеріальні об'єкти, які і є типовими слідами досліджуваного кримінального правопорушення та засобами безпосереднього вилову риби:

– рибальські сітки – 80 %;
– електровудка – 14 %;
– «павук» - 3 %;
– спінінг – 2 %;
– вудка для зимової ловлі – 0,5 %;
– ятер – 0,5 %.

Щодо типових об'єктів, що виявляються при огляді місця події та є супутніми засобами вчинення кримінального правопорушення, то ними частіш за все є:

– човен – 87 %;
– бур – 2 %;
– плішня – 2 %;
– гумовий забродний костюм, чоботи – 6 %;
– гумова надувна камера – 2 %
– дерев'яна палка – 1 %
– металевий лом – 1 %.

Підсумовуючи, слід зазначити, що типові сліди є одним з ключових елементів криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним добувним промислом, оскільки вони відображають результат протиправної діяльності особи та можуть бути, як слідами на особі злочинця, так і слідами на місці вчинення злочину. Потрібно зазначити, що сліди, що мають матеріальні властивості (снасті, човен тощо), вилучаються при огляді місця події або обшуку та в подальшому визнаються речовими доказами в кримінальному проваджені і безперечно є основою для винесення обвинувального вироку суду, щодо притягнення винної особи до відповідальності, згідно норм чинного законодавства.

Список використаних джерел

1. Єфімов М. М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень : підручник. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. 271 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.
3. Криміналістика : у 2 т. / Волобуєв А. Ф. та ін. ; за ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. Харків : ХНУВС, 2018. Т. 2. 312 с.
4. Криміналістика : у 2 ч. / М. В. Салтевський. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.
5. Методика розслідування окремих видів злочинів / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 312 с.
6. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
7. Статистична інформація за 2022 рік *Офіс Генерального прокурора* : веб-сайт. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

Гребенькова Маргарита Святославівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ЗБИРАННЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ВІДОБРАЖЕНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

З початком повномасштабної війни гостро постало питання забезпечення національної безпеки держави. Нажаль, окремі громадяни України активно сприяли ворогу у захоплені наших територій та підтримували їх злочинні дії, що і призвело до окупації частини держави. Така діяльність осіб називається колабораціонізмом, якщо не охоплює склад злочину ст. 111 Кримінального кодексу України від 05 квітня 2001 року (ККУ) «Державна зрада». Колабораціонізм – це усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам [1]. В Україні з 15 березня 2022 року це є кримінально-караним діянням, відповідальність за яке передбачене у ст. 111-1 ККУ.

Зважаючи на те, що це діяння не так давно в нашій державі стало кримінально–караним, то наразі тільки розробляються криміналістичні методики його розслідування. На сьогодні уже винесено 116 вироків за ст. 111-1 ККУ [2]. Значна частина доказів вчинення цього кримінального правопорушення була представлена у електронній формі (електронні відображення). Тому доцільно зупинитись на збиранні електронних відображень під час розслідування колабораційної діяльності.

Спершу варто зауважити, що електронним відображенням є цілісна система відомостей та (або) комп'ютерних інструкцій в інформаційній мережі або на технічному носієві, яка може бути використана як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [3, с. 21].

Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 року (КПК України) порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [4].

Збирання ж доказів полягає в пошуку та виявленні джерел і носіїв доказової інформації, отриманні (вилученні стосовно речових доказів), а також закріпленні (фіксації) у передбаченій законом процесуальній формі фактичних даних [5, с. 76].

З метою відображення повної «картини» доказів, які вилучаються в ході розслідування колабораційної діяльності та висвітлення методів їх збирання, доцільно дослідити судові вироки за ст. 111-1 ККУ.

Розглянемо окремі з них. Так, 07 квітня 2022 року Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська виніс обвинувальний вирок за № 202/1378/22 щодо обвинуваченого за ч. 1 ст. 111-1 ККУ. Обвинувачений 25 березня 2022 року, будучи користувачем соціальної мережі «TikTok», де мав власний аккаунт з нік-неймом, використовуючи свій мобільний телефон, за допомогою обладнаної на ньому камери записав відеозапис, на якому, в умовах воєнного стану, висловив заперечення здійснення збройної агресії Російської Федерації проти України. Також закликав до підтримки рішень та дій держави-агресора, після чого поширив відеозапис, шляхом його опублікування у вільний доступ на власному аккаунті «TikTok» до невизначеного кола осіб з наступним текстом: «…В Украине нема никакой агрессии против Украины…», «…прошу Вас поддержать Российскую Федерацию, дабы освободить от этих нациков» [6].

Також слушно зупинитись і на рішенні Путивлівського районного суду Сумської області за № 584/459/22 від 21 липня 2022 року. За обставинами справи обвинувачений 10 червня 2022 розмістив на своїй сторінці в інтернет мережі «Facebook.com», графічне зображення, котре являє собою літеру «Z» на білому фоні, що розфарбована кольорами георгіївської стрічки. Під вказаною літерою наявний напис «#СвоихНеБросаем». До вказаного графічного зображення обвинуваченим також додано наступний текст: «Я верю что Россия и Украина снова будут вместе. погонять фашистскую маа. и брат брату снова руку помощи протянет». Окрім цього обвинувачений записав та виклав відео на своїй сторінці в інтернет

мережі «Facebook.com» текст якого був направлений на підтримку злочинних дій військовослужбовців Росії [7].

Доцільно звернути увагу і на обвинувальний вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська за № 202/4418/22 від 05 серпня 2022 року в якому обвинувачений 05 квітня 2022 року, використовуючи власний мобільний телефон, в умовах воєнного стану, поширив коментар під викладеним 05 квітня 2022 року постом у Телеграм-каналі «I love Краматорск», шляхом його опублікування у вільний доступ з власного аккаунта до невизначеного кола осіб з таким текстом: «Я сам житель Краматорска и могу вам с уверенностью сказать, что нет никакой войны. Россия освобождает Донбасс от нацистов и фашистов. Нам нужно казнить этот Киевский режим. Поэтому я призываю всех жителей Краматорска помогать и предоставлять любую информацию о расположении нацистов в городе», тим самим, виклавши в публічно доступній спільноті текст, який містить заперечення збройної агресії Росії проти України та заклики до співпраці з державою-агресором. Факт вчинення цього діяння підтверджується, зокрема, актом огляду публічно доступної спільноти «I love Краматорск» з фото-таблицею до нього; протоколом огляду телефону з фото-таблицею до нього, що належить обвинуваченому; висновком лінгвістичної експертизи [8].

Дослідження судових вироків колабораційної діяльності показує, що досить часто електронні відображення, що є доказами у кримінальних провадженнях, виявляються: 1) у пам'яті телефона, ноутбука, комп'ютера (фото-, відеоматеріали); 2) на накопичувачах (на магнітних дисках (жорсткі диски); на оптичних дисках (компакт-диски (CD-R; CD-RW), DVD-диски, Blu-ray Disc); флеш-картах; 3) у соціальних мережах «TikTok», «Одноклассники», «Facebook», «Youtube», «Вконтакте», «Telegram» (фото-, відеоматеріали, особисті дописи, репости публікацій з інтернет-спільнот тощо) і ін.

Загальновідомо, що збір доказів, в тому числі і тих, що існують у віртуальному середовищі, відбувається лише в межах кримінального провадження та у спосіб, що передбачений КПК України.

Такими способами для сторони обвинувачення відповідно ч. 2 ст. 93 КПК України є: 1) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 2) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок; 3) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України [4].

Досліджені судові рішення свідчать про те, що колаборанти можуть підтримувати незаконні дії Росії в віртуальному просторі. Хоча в змісті судових рішень висвітлюється не вся інформація щодо збору доказів органами досудового розслідування, все ж таки можна

дійти висновку, що збір електронних відображень відбувається не лише завдяки огляду, наприклад, веб-сторінок правопорушників, з відповідним складенням протоколу, а і іншими шляхами. Зокрема, отримання висновків судових експертів (експертиз: комп'ютерної техніки і програмних продуктів, телекомунікаційних систем та засобів), так і звітів Дочірнього підприємства «Центр компетенції адресного простору мережі Інтернет» Консорціуму «Український центр підтримки номерів і адрес», які визнаються доказами в ході судового провадження. Доцільність використання звіту вказаного підприємства полягає в тому, що ця юридична особа надає, навіть, ту інформацію, яка була видалена з веб-сторінки користувача.

Список використаних джерел

1. Грабовський С. І. Колабораціонізм // Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. Т. 14. URL: https://esu.com.ua/article-4446.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Page/2.
3. Орлов Ю.Ю., Чернявський С.С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1(13). 2017. С. 12–24.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
5. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / Антонов К. В., Сачко О. В., Тертишник В. М., Уваров В. Г. / за заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. 293 с.
6. Вирок Індустріального районного суду міста Дніпропетровська від 07 квіт. 2022 р., судова справа № 202/1378/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103890814.
7. Вирок Путивлівського районного суду Сумської області від 21 лип. 2022 р., судова справа № 584/459/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105386681.
8. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 05 серп. 2022 р., судова справа № 202/4418/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105624184.

Гришко Юлія Юріївна,
аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СЛІДИ ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

В системі елементів криміналістичної характеристики будь-якого виду злочину слідова картина є елементом, який поєднує обстановку та спосіб вчинення кримінального правопорушення та вказує на ознаки особи, яка його вчинила. Традиційно у криміналістиці сліди розуміють у широкому значенні, як зміни обстановки, стану, зовнішнього вигляду предметів, що виникають у результаті вчинення злочину, та у вузькому, як матеріально фіксовані відображення зовнішньої будови одних об'єктів на інших. До слідів в широкому розумінні можна віднести як матеріальні, так й ідеальні (уявний образ в думках людей) відображення дій, явищ, предметів, тварин, людини [1, с. 103; 2, с. 19]. Поняття «слідова картина», на думку М.В. Салтевського, включає ідеальні відображення і матеріальні сліди, як джерела видимих і невидимих, прогнозованих слідів, що утворилися в момент вчинення злочину [3, с. 420].

При вчиненні домашнього насильства слідами у широкому розумінні є сліди, що виникли під час можливого опору потерпілої особи, а саме сліди боротьби: безлад у приміщенні, перекинуті меблі, розбите скло, посуд, розкиданий одяг тощо.

Сліди у вузькому розумінні в криміналістиці традиційно поділяються на три групи: сліди-предмети, сліди-речовини та сліди-відображення. Предмети, що залишаються при вчиненні домашнього насильства можуть бути: розірваний, розрізаний одяг як підозрюваного так і жертви, відірвані ґудзики, знаряддя вчинення злочину, наприклад, якими було нанесено тілесні ушкодження: ножі, палиці, предмети господарського призначення (молоток, сокира, викрутка, скалка для тіста тощо).

Типовими слідами при домашньому насильстві є сліди контактної взаємодії: сліди опору на тілі підозрюваного та насильницьких дій на тілі потерпілого: синці, рани, укуси, розриви шкіри, садни, переломи, нашарування різних речовин, опіки, розірваний одяг на потерпілій особі, гематоми на руках, обличчі, шиї, стегнах тощо.

Слідами-речовинами при вчиненні домашнього насильства виступають, як правило, сліди біологічного походження, що можуть залишатись як на тілі та одязі постраждалого або підозрюваного, так і на предметах оточуючої обстановки: знаряддях вчинення злочину, підлозі, стінах, меблях. Це, як правило, сліди крові чи слини або мікрочастки цих речовин.

Сліди-відображення залишаються на предметах обстановки. Це сліди папілярних візерунків рук (іноді кров'яні) на знаряддях насильства, предметах обстановки; сліди босих ніг, шкарпеток чи взуття на підлозі; сліди використаних для насильства знарядь на предметах обстановки. Такі сліди у подальшому можуть бути використано при запереченні з боку кривдника свєрї присутності в певному місці.

Ми погоджуємось з Т.В. Іщенко, яка зазначає, що матеріальні сліди виникають також при вчиненні економічного насильства. Насамперед вони утворюються в обстановці вчинення домашнього насильства, наприклад, пошкоджене майно шляхом підпалу, вибиті вікна, потрощені вхідні двері та меблі, побитий посуд, розкидані речі, відсутність продуктів харчування, дитячих іграшок, безлад, антисанітарія, відсутність опалення в опалювальний період тощо. Крім того, такі сліди можуть знайти своє відображення у зовнішньому вигляді потерпілого: брудний одяг, одяг не за сезоном, не за розміром, занедбаний, хворобливий вигляд [4, с. 58].

Ідеальні сліди при вчиненні домашнього насильства утворюються в пам'яті учасників злочинної події. Ними можуть бути підозрюваний, потерпілий, свідки з числа родичів, знайомих або, рідше, сторонніх осіб, що опинились на місці події. Ідеальні сліди можуть містити відомості про перебіг подій, опис підозрюваного, знарядь вчинення злочину. Сліди вчинення психологічного насильства утворюються у свідомості потерпілої особи та можуть відображатись у її психофізіологічних реакціях, манерах поведінки, емоціях а також впливати на психічний стан людини.

Відомості про сліди вчинення домашнього насильства необхідні, перш за все, на початковому етапі розслідування для визначення правильної кваліфікації правопорушення та причетності конкретної особи до вчинення злочину.

Список використаних джерел

4. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

5. Єфімов М. М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень : підручник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 278 с.

6. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

7. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 324 с.

Дмитренко Аліна Олександрівна,
аспірант науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення
та судової експертології навчально-
наукового інституту № 2 Національної
академії внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ТА ВЕРСІЇ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ НА РИНКУ НЕРУХОМОСТІ, УЧИНЕНИХ СТОСОВНО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Процес розслідування конкретного злочину передбачає необхідність діагностики, врахування типової слідчої ситуації, що дозволить визначити можливості в обранні напрямку розслідування. Слідча ситуація – динамічна система, дані про неї створюють в уяві слідчого своєрідну інформаційну модель, із знанням якої (він планує весь процес розслідування, проведення комплексів слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, реалізацію тактичних операцій для досягнення проміжних завдань розслідування.

Виходячи з аналізу та узагальнення матеріалів кримінальних справ, можливо виокремити такі слідчі ситуації початкового етапу розслідування шахрайства: 1) ситуація, коли інформація надходить у зв'язку із заявами потерпілих або повідомленнями службових осіб; 2) ситуація, коли інформація надходить у зв'язку з виконанням оперативно-розшукової діяльності; 3) ситуація, коли інформація надходить у зв'язку із затриманням шахрая на місці злочину.

Будь-яка людська діяльність має системність, алгоритмізацію та зумовленість. Не виключенням є й процес розслідування кримінальних проваджень. Методика розслідування охоплює низку організаційних питань, які невід'ємно вплітаються в тканину методичних рекомендацій [1, с. 19]. Спрямованість розслідування визначається потребою отримати максимально повну інформацію про злочин. Втім, дослідження зібраної інформації та її оцінка в цілому веде до побудови загальних версій, а внаслідок надходження нової інформації вони деталізуються і конструюються окремі версії. Версія виступає передумовою планування роботи по справі, будучи одночасно тим орієнтиром, якого дотримується слідчий у процесі збору, дослідження й оцінки доказів. Побудова версій є результатом осмислення фактичних даних та всієї наявної криміналістично-значущої та іншої інформації. При цьому, використовуються прийоми аналізу і синтезу, індукції, дедукції та аналогії.

Так, в ході розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчинених відносно осіб похилого віку, побудова версій може складатися з наступних етапів: 1) аналіз окремих обставин події та зв'язку між її складовими; 2) синтез цих обставин, їх узагальнення й зіставлення з

типовою моделлю механізму вчинення подібного шахрайства; 3) висунення припущення; 4) перевірка припущення [2, с. 260].

Відпрацьовуючи вказані загальні версії, отримуючи нові факти, поступово відсікаються версії, що не підтвердилися, і набувають характеру окремих, більш конкретних, за різними підставами. В межах перевірки загальної версії щодо вчинення шахрайства з боку сторонніх осіб, можуть відпрацьовуватися такі версії: про можливе шахрайство з боку органів державної влади та місцевого самоврядування; за участю представників правоохоронних органів, які скористалися відсутністю особи за місцем проживання; за участю інших осіб, які отримали з певних джерел інформацію про відсутність потерпілого за місцем проживання та скористались цим, але діяли без змови з органами державної влади; за участю осіб, які вчинили шахрайство, вступивши в змову з органами державної влади. Згодом, аналіз обставин справи дозволяє синтезувати з низки вихідних даних конкретні факти, що прямо або опосередковано вказують на факт вчинення шахрайства певними суб'єктами, а коло версій ще більше звужується.

Слід погодитися з думкою, що на початковому етапі дуже складно визначитися із характером події, тому слідчий висуває припущення, які ретельним чином перевіряються. Типовими загальними версіями щодо події в цілому є: 1) шахрайство дійсно мало місце за таких обставин, що випливають з матеріалів кримінального провадження; 2) шахрайства не було, заявник сумлінно оговорює певних осіб; 3) шахрайства не було, мав місце інший злочин; 4) шахрайства не було, мав місце цивільно-правовий делікт [3].

Враховуючи, що на момент відкриття кримінального провадження кількість матеріальних слідів може бути недостатньою, основні зусилля повинні бути спрямовані на отримання інформації, що свідчить про наявність ознак злочину та співставлення їх між собою. Не слід оминати увагою й показання певних осіб, які можуть надати вичерпну інформацію щодо події злочину. Звідси витікають загальні версії щодо події злочину, що висуваються на початковому етапі розслідування [4].

За фактами шахрайств у сфері нерухомості, вчинених відносно осіб похилого віку можуть висуватися такі версії щодо способу: заволодіння правом на об'єкт нерухомості могло бути вчинене за допомогою підроблених документів (правовстановлюючих документів, договорів, паспортів, сертифікатів, установчих документів, дозволів тощо); заволодіння правом на об'єкт нерухомості могло бути вчинене завдяки сприянню представників органів виконавчої влади, органів нотаріату та ін. суб'єктів; заволодіння правом на об'єкт нерухомості могло бути вчинене за допомогою використання фіктивних юридичних осіб.

Список використаних джерел

1. Криминалистика: учеб. / Шурухнов Н.Г. М.: Юристь, 2004. 639 с.
2. Пясковський В.В. Побудова слідчих версій в кримінальних провадженнях про насильницькі злочини, вчинені щодо неповнолітніх.

Криминалистика и судебная экспертиза. 2015. Вып. 60. С. 255–265. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise.

3. Кузьменко С.С. Розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Дніпр. Держ. ун-т. внутр. справ. Д., 2019. 20 с.

4. Птушкін Д.А. Розслідування шахрайства, вчиненного щодо об'єктів нерухомого майна громадян. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Дніпр. Держ. ун-т. внутр. справ. Д., 2018. 240 с.

Куций Віктор Васильович,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

НЕОБХІДНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Кожна правова держава визнає права та свободи людини найвищою соціальною цінністю. Відповідно до ст. 13 Конституції України водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу є об'єктами права власності Українського народу [1]. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Водночас, такі водні та інші природні ресурси постійно намагаються знищити, що призводить до шкоди довкіллю загалом.

Сучасна екологічна ситуація в Україні вважається кризовою і обумовлена, як збройно агресією російської федерації, так і наслідками зростання екологічної злочинності. Злочини проти довкілля загалом та незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом зокрема, становлять реальну загрозу внутрішній безпеці України. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є одним із найбільш поширених та найнебезпечніших в системі злочинів проти довкілля і за вчинення, відповідно до ст. 249 КК України передбачається кримінальна відповідальність [2]. На підтвердження поширеності цього кримінального правопорушення слугує і офіційна статистика. Так, відповідно до статистичної інформації Офісу Генерального прокурора до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено відомості щодо вчинення кримінальних правопорушень передбачених ст. 249 КК України, у 2015 році – 629, у 2016 році – 445, у 2017 році – 538, у 2018 році – 538, у 2019 році – 619, у 2020 році – 608, у 2021 році – 619 і станом на серпень 2022 року – 475 фактів незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом [3].

Попри високо стабільну кількість вчинених кримінальних правопорушень вказаної категорії, загальний відсоток направлення кримінальних проваджень до суду із обвинувальним актом в середньому становить 57 %. Так, у 2015 році з 629 зареєстрованих кримінальних проваджень 420, із них – направлено до суду із обвинувальним актом (67 %); у 2016 році із 445 зареєстрованих – 240 направлено до суду (54 %); у 2017 році із 538 зареєстрованих – 301 направлено до суду (56 %); у 2018 році із 538 зареєстрованих – 346 направлено до суду (64 %); у 2019 році із 619 зареєстрованих – 354 направлено до суду (57 %), у 2020 році із 608 зареєстрованих – 326 направлено до суду (54 %), у 2021 році із 613 зареєстрованих – 340 направлено до суду (55 %) і станом на серпень 2022 року із 475 зареєстрованих – 245 направлено до суду (52 %).

Таким чином, враховуючи, що одним із важливих завдань криміналістики є безперервне озброєння правоохоронних органів ефективними засобами й методами боротьби зі злочинністю, наведені обставини визначають нагальну потребу в розробці наукових досліджень проблематики розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони довкілля, зокрема незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, що має не лише теоретичне, а й практичне значення, позаяк судово-слідча практика відчуває потребу в сучасній криміналістичній методиці спрямованій на підвищення ефективності досудового розслідування таких кримінальних правопорушень.

У юридичній літературі різним аспектам, які стосуються проблем екологічної злочинності, приділялась увага у роботах відомих вітчизняних вчених-криміналістів, зокрема: В. П. Бахіна, В. І. Василинчука, Т. В. Варфоломеєвої, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, Н. І. Клименко, І. І. Когутича, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, В. Л. Ортинського, М. А. Погорецького, О. С. Саінчина, М. В. Салтевського, Д. Б. Сергєєвої, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенка, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, О. О. Юхна та інших.

Окремі аспекти кримінально-правової характеристики досліджуваного злочину певною мірою розробляли такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: П.С. Берзін, Л.П. Брич, С.Б. Гавриш, О.Л. Дубовик, О.О. Дудоров, Е.М. Жевлаков, В.А. Клименко, З.Г Корчева, О.В. Кришевич, Н.О. Лопашенко, В.К. Матвійчук, В.О. Навроцький, М.М. Панько, В.С. Плугатир, П.Ф. Повеліцина, В.Я. Тацій, Ю.А. Турлова, Ю.С. Шемшученко та ін.

Значний вклад у дослідження цієї проблеми внесли в рамках кандидатських дисертацій: Турлова Ю.А. «Кримінологічна характеристика браконьєрства в Україні та протидія цим злочинам» (2011 р.), Оробець К.М. на тему: «Кримінальна відповідальність за

незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним промислом» (2012 р.); Борисов Є.М. на тему: «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: кримінально-правова характеристика» (2013 р.) та Волкова Т.І. Кримінально-правова охорона рибних, звіриних або інших водних біологічних ресурсів (ст. 249 КК України) (2019 р.).

Праці згаданих науковців мають фундаментальний характер і становлять теоретичне підґрунтя для вдосконалення різних аспектів протидії злочинності у сфері охорони довкілля загалом. Але, не зважаючи на це, питання означені темою дисертації, не знаходили окремого комплексного дослідження в контексті розслідування. З метою усунення цієї прогалини, означена проблема потребує детального дослідження через призму розробки окремої методики розслідування незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, результатом якого мають стати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вирішення наявних криміналістичних та кримінальних процесуальних задач.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування : наказ Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 299. *Офіс Генерального прокурора* : URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

Лісіцький Андрій Валерійович,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ПІДПАЛУ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, сьогодні є надзвичайно актуальним питанням.

У попередніх дослідженнях ми акцентували увагу на кримінальні правопорушення, де згідно Кримінального кодексу України, підпал є способом вчинення чи приховання кримінальних правопорушень, що визначено у диспозиції статті чи належить до кваліфікуючих ознак.

Так, зокрема, мова йде про такі склади кримінальних правопорушень, як: ст. 113 КК України «Диверсія»; ч.2 ст. 194 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна»; ч.1 ст. 195 КК України «Погроза знищення майна»; ч. 3 ст. 239-1 КК України «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель»); ч. 4 ст. 240 КК України «Порушення правил охорони або використання надр»; ч. 2 ст. 252 КК України «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду»; ст. 258 КК України; ст. 259 КК України «Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності»; ст. 294 КК України «Масові заворушення»; ч. 2 ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця»; ч. 2 ст. 378 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного»; ч. 2 ст. 399 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи» та ін. [1]. Попри значну кількість злочинних діянь, посягання на різні групи суспільних відносин, дані кримінальні правопорушення можуть бути об'єднані за такою ознакою як «спосіб вчинення», що реалізується шляхом підпалу. Дана ознака визначає зміст криміналістичної характеристики та випливає на алгоритм досудового розслідування.

За сучасних умов життя нашої держави, відсічі збройній агресії РФ, запровадженням з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану [2], розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, набуло особливої актуальності, шокуючих кількісних та якісних характеристик.

За даними Офісу Генерального прокурора, на початок листопада 2022 року зареєстровано 44389 злочинів агресії та воєнних злочинів за період повномасштабного вторгнення Росії на території України [3]. Значна частина злочинів, вчинених за умов воєнного стану, пов'язана із застосуванням такого способу злочинної діяльності як підпал.

Зокрема, починаючи з 24 лютого в Україні було охоплено пожежами більше 40 тисяч гектарів територій лісового фонду. Половина цієї площі припадає на Чорнобильський біосферний заповідник [4]. Російські військові спровокували масштабні пожежі на зернових полях у Запорізькій, Дніпропетровській, Херсонській та областях України, знищивши врожай [5].

Значні збитки шляхом застосування підпалу завдаються житлу та іншому майну громадян України. Так, у липні 2022 року віцепрем'єрка з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Ірина Верещук повідомила, що через війну втратили житло 800 тисяч українців. За даними Міністерства розвитку громад та територій України, унаслідок

російської агресії в Україні зруйновано або пошкоджено 116 тисяч житлових будинків [6]. Ці трагічні приклади із сучасного життя України можна продовжувати. Однак, щодо кожного кримінального правопорушення, вчиненого шляхом підпалу, й щодо особливо важливо – воєнного злочину – повинні бути досягнуті завдання кримінального судочинства, покарні винні та відшкодовано збитки.

Важливе значення за даних умов має належне криміналістичне забезпечення діяльності із досудового розслідування. Значні зусилля за даним напрямом докладаються Експертною службою МВС України. Нині відбувається збір доказової бази у процесі фіксації воєнних злочинів, вчинених російськими окупантами. Зокрема, вітчизняні фахівці проводять експертизи, використовуючи обладнання, надане американськими партнерами. Приміром, надзвичайно важливою стала нещодавно передана урядом США унікальна криміналістична лабораторія. Завдяки проведенню з її допомогою ДНК-досліджень є змога оперативно документувати події, які відбувалися в регіонах, що піддалися російської агресії. Йдеться як про руйнування житла, так і критичної інфраструктури. Наразі Експертна служба МВС України у своєму ресурсі має 10 повнопрофільних криміналістичних лабораторій [7]. Враховуючи обсяг військової агресії, катастрофічну кількість кримінальних правопорушень, вчинених щодо громадян України, потреба в удосконаленні криміналістичного забезпечення досудового розслідування, належного матеріально-технічного оснащення – лише зростає.

Допомагають у вирішенні вказаних завдань і європейські партнери. Країни-члени ЄС доручили КМЄС підтримати українських колег, щоб сприяти розслідуванню та переслідуванню будь-яких випадків військових злочинів. Під час спільних візитів до звільнених районів Бучі, Ірпіня та Гостомеля Київської області експерти місії надавали консультації та підтримку щодо збору доказів, методів ДНК-профілю, ідентифікації жертв катастрофи, збору та ідентифікації слідів тощо. Нещодавно Консультативна місія ЄС в Україні передала Нацполіції України обладнання на 30 тис. євро. Це збільшить спроможність українських слідчих збирати докази у справах про воєнні злочини у нещодавно звільнених у Донецькій, Харківській області та Херсонщині [8].

Таким чином, враховуючи вказані та інші обставини, мусимо констатувати наступне. Кримінальні правопорушення, вчинені шляхом підпалу, завжди викликали особливий суспільний резонанс, привертали увагу теоретиків у їх наукових дослідженнях та протидія даним кримінальним правопорушенням була пріоритетом для практиків. З початком повномасштабної війни РФ, вчиненням злочинів агресії та воєнних злочинів шляхом підпалу, проблематика набула особливої актуальності та нагальності. На даному етапі перед

правоохоронними органами України поставлено важливе завдання виявлення, фіксації подій кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, вилучення криміналістично значущої інформації, проведення всіх необхідних слідчих (розшукових) дій для досягнення завдань кримінального судочинства, утвердження принципів законності та справедливості.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.
3. Офіс Генерального прокурора: [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/.
4. Лісові пожежі, війна і несподівані наслідки: що робити зі згарищем? *Рубрика.* URL: https://rubryka.com/article/war-and-forest-fires/.
5. Росія підпалює поля в Україні, щоб мільйони людей у світі зіткнулися з голодом – МЗС. *Сьогодні.* URL: https://www.segodnya.ua/ua/strana/podrobnosti/rossiya-podzhigaet-polya-v-ukraine-chtoby-millionylyudey-v-mire-stolknulis-s-golodom-mid-1629648.html
6. Як податися на компенсацію за житло, знищене через агресію Росії: інструкція. *Радіо Свобода.* URL: https://www.radiosvoboda.org/a/kompensatsii-zruynovani-budynky/32105775.html.
7. Постійний представник США при ООН Лінда Томас-Грінфілд вражена роботою українських експертів-криміналістів/ *Експертна служба МВС.* URL: https://dndekc.mvs.gov.ua/%d0%bf%d0%be%d1%81%d1%82%d1%96%d0%b9%d0%bd%d0%b8%d0%b9%d0%bf%d1%80%d0%b5%d0%b4%d1%81%d1%82%d0%b0%d0%b2%d0%bd%d0%b8%d0%ba-%d1%81%d1%88%d0%b0-%d0%bf%d1%80%d0%b8-%d0%be%d0%be%d0%bd-%d0%bb%d1%96%d0%bd/.
8. КМЄС посилює потенціал українських судово-медичних експертів у розслідуванні воєнних злочинів. URL: https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/kmyes-posylyuye-potenczial-ukrayinskyh-sudovo-medychnyh-ekspertiv-u-rozsliduvanni-voyennyh-zlochyniv/.

Максимчук Іван Миколайович,
головний оперуповноважений Департаменту забезпечення діяльності, пов'язаної з небезпечними матеріалами, Національної поліції України

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ В СИСТЕМІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ОТРУЙНИХ РЕЧОВИН

В умовах сьогодення злочини, пов'язані з використанням отруйних речовин набувають особливої актуальності. Застосування російською федерацією проти України в деяких її регіонах забороненої хімічної зброї порушує усі норми міжнародного права, порядку ведення війни тощо і тим самим вимагає проведення правильного огляду місця події з метою зібрання усіх необхідних речових доказів для розслідування такого виду злочинів.

Ефективність доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним обігом отруйних речовин значною мірою залежить від правильного вилучення, упакування та транспортування в якості речових доказів. У системі слідчих (розшукових) дій центральне місце у збиранні речових доказів займає огляд місця події.

Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України, серед усіх слідчих (розшукових) дій лише огляд місця події у невідкладних випадках дозволяється проводити до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Це робить таку слідчу (розшукову) дію пріоритетною серед інших, оскільки вона не терпить зволікання і є фактично способом зібрання так званої «первинної» слідової інформації про злочин після його вчинення. Якщо інші слідчі (розшукові) дії можна провести згодом, то огляд місця події категорично ні, оскільки криміналістично значуща інформація може бути знищена внаслідок природніх або штучних дій зовнішніх факторів. Особливо це стосується огляду місця вчинення злочину, пов'язаного з використанням отруйних речовин, коли дія останніх може призвести до екологічної катастрофи або отруєння значної кількості населення та інших масштабних негативних наслідків.

Внаслідок специфіки кримінальних правопорушень, що розглядаються, огляд місця події є досить складною слідчою (розшуковою) дією і для вирішення поставлених завдань потребує належної взаємодії між працівниками поліції та іншими службами, чіткості дій, концентрації уваги та беззаперечної кваліфікації усіх її учасників. Оскільки від їх дій залежатиме не лише безпека самих працівників, якісна робота зі слідами щодо їх вилучення, фіксації, збереження, але й безпека людей, тварин, які знаходяться навколо.

Як зазначає І.В. Пиріг, що завданнями огляду є виявлення, фіксація, вилучення та дослідження матеріальних об'єктів на місці події.

Наслідком виконання цих завдань є отримання інформації про механізм вчинення злочину та його учасників [1, с. 169]. Така слідова інформація є достовірною, оскільки та матеріальна обстановка, яка залишається на місці події і є відображенням злочину (його механізму), вказує на усіх його учасників, їх взаємодію під час протиправних дій та отриманих наслідків. Можна навіть сміливо сказати, що зібрані під час огляду місця події дані складають більшу частину доказової бази у розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням отруйних речовин і є неоскаржуваними «міцними» доказами.

Ефективність огляду місця події під час розслідування злочинів, пов'язаних з використанням отруйних речовин, зумовлена такими факторами: 1) своєчасним виїздом на місце події; 2) кваліфікованими діями слідчого, залучених спеціалістів та інших учасників огляду; 3) суворим дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства та використанням розроблених криміналістикою рекомендацій із застосуванням криміналістичної техніки [2, с. 28–29]; 4) суворим дотримання заходів особистої безпеки (необхідністю використання медичних масок, респіраторів, при особливо небезпечних отруйних речовинах – протигазів, гумових рукавичок відповідного ступеню захисту); 5) застосуванням технічних засобів, які у польових умовах дозволяють визначити вид та концентрацію отруйних речовин і їх сполук; 6) суворим дотриманням алгоритму дій щодо недопущення розповсюдження отруйних речовин, а також їх вилучення та транспортування.

На основі аналізу думок вчених-криміналістів (Т.В. Банної, Л.В. Полуніної [2, с. 28–29], І.В. Пирога [1, с. 169], К.О. Чаплинського [3, с. 53], А.П. Шеремета [4, с. 249]) ми сформували *основні завдання огляду місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних із використанням отруйних речовин*, зокрема такі:

1) забезпечення безпеки громадян, тварин (недопущення їх контакту з місцем вчинення злочину);

2) виявлення криміналістично значущої інформації про отруйну речовину або її сполуки, вилучення останніх;

3) виявлення та вилучення інших слідів кримінального правопорушення (обрання найбільш раціонального способу вилучення та транспортування об'єктів із отруйною речовиною, наприклад трупів, зразків їх тканин при ексгумації, отруєного одягу, речей чи предметів тощо);

4) визначення обстановки події, механізму вчинення злочину, напрямів розслідування та розроблення загальних версій стосовно події злочину та його учасників;

5) одержання вихідної інформації для організації пошуку злочинця і провадження інших слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів та інших процесуальних дій.

Підсумовуючи наведене вище, слід зазначити, що огляд місця події є пріоритетним у системі слідчих (розшукових) дій, оскільки

зібрана криміналістично значуща інформація під час його проведення складає основну частину доказів у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним обігом отруйних речовин, надає уявлення про механізм вчинення такого злочину, а також сприяє визначенню напрямів подальшого ходу розслідування.

Список використаних джерел

1. Пиріг І.В. Шляхи вдосконалення тактики огляду місця події. *Актуальні питання криміналістики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 груд. 2019 р.) / [редкол.: В.В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С.169–172.

2. Банна Т.В., Полуніна Л.В. Тактичне забезпечення огляду місця події. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування*: матер. наук.практ. конфер. (м. Харків, 28 лист. 2019 р.). С. 27–29.

3. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

4. Криміналістика: навч. посіб. / А. П. Шеремет. 2-ге вид. Київ: «Центр учбової літератури», 2009. 472 с.

***Панасюк Вікторія Вікторівна*,**
ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, УЧИНЕНОГО ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Проблема домашнього насильства надзвичайно важлива передусім тому, що сім'я є основною суспільства і має перебувати під особливим захистом держави. Насильство і жорстокість в сім'ї не лише руйнують гармонію і злагоду в ній, а й виступають однією з передумов злочинності в суспільстві загалом. Зазвичай, найбільше страждають від насильства жінки, діти та люди похилого віку.

Останніми роками в Україні приділяється велика увага проблемам запобіганню та протидії домашньому насильству, яке призводить не тільки до втрати найдорожчого для людини – життя та здоров'я, а також завдає великої соціальної та моральної шкоди суспільству [1, с. 85].

Історія дослідження домашнього насильства, як негативного явища, доволі незначна. Так, 15 листопада 2001 року Верховна Рада України ухвалила перший в СНД Закон «Про попередження насильства в сім'ї», чим визнала як існування цього явища в суспільстві, так і готовність протистояти йому. При цьому у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» законодавчо було закріплено норму, згідно з якою суди застосовують при розгляді справ

Європейську конвенцію з прав людини та практику Європейського суду як джерело права [2].

Вже з часом, 6 грудня 2017 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», на підставі чого КК України був доповнений новою ст. 126-1 «Домашнє насильство», яка набула чинності 11 січня 2019 року [3]. Саме з цього часу увага вітчизняних та зарубіжних науковців з різних галузей знань зосередилася на проблемі насильства в сім'ї.

Питання домашнього насильства перебуває у центрі уваги науковців з різних галузей права та висвітлювалася, зокрема, в дисертаціях з криміналістики, кримінології, адміністративної діяльності, психології та соціології. Також з питань протидії домашньому насильству ґрунтовно висловлювалися науковці і практики різних країн світу [4]. Проблематику домашнього насильства порушено в працях, зокрема: А.Б. Благої (2015 р.), О.М. Ткаленко (2016 р.), М.Г. Кузнєцова (2019 р.), Р.В. Кифлюка (2020 р.), О.І. Мотляха (2020 р.), О.В. Пчеліної (2020 р.), Ю.М. Слухаєнко (2020 р.), І.А. Ботнаренко (2021 р.), Т.В. Іщенко (2021 р.); окремі аспекти протидії насильству щодо дітей розглядали С.В. Романцова (2018 р.), Н.В. Лесько (2019 р.). У цьому напрямі активізують свої зусилля і зарубіжні колеги (Duggan (Ed.), 2018; Mahapatro, 2018; Nagel, 2019; Nigam, 2019, 2021).

На етапі розвитку наукових уявлень про проблеми досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, слід також згадати монографічне дослідження Т. В. Іщенко (2021), результати якого покладено в основу криміналістичної методики розслідування домашнього насильства.

Науковці у своїх працях не оминули увагою і питання використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насиллям. Наприклад, О.В. Александренко (2020) акцентує увагу на предметі дослідження і складнощах виявлення та фіксації слідів економічного, психологічного та духовного насильства.

Надзвичайно важливу тему теоретичних основ та практики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством досліджує Ю.Б. Комаринська (2021).

Особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств, учинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства, досліджувала К.А. Шаповал (2021). Вона дійшла висновку, що, за даними слідчої та судової практики, вбивства, вчинені із застосуванням домашнього насильства, мають ситуативний характер на основі насильства, що здійснюється систематично.

Прикладне значення має і дисертаційне дослідження Р.В. Кифлюка (2020) «Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї».

Серед праць слід згадати фундаментальне дослідження О.О. Дудорова та М.І. Хавронюка (2019) «Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі» та наукову статтю У.М. Митника (2019) «Кримінально-правова протидія домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу», саме вони заклали наукове підґрунтя дослідження домашнього насильства як негативного явища.

Деякі науковці акцентували свою увагу на проведенні емпіричних досліджень, зокрема практики застосування обмежувальних заходів у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із домашнім насильством (Головюк, 2020). Вагоме місце посідають праці, спрямовані на надання науково-методичних рекомендацій органам досудового розслідування та суду. Написані роботи щодо порядку обрання запобіжного заходу при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (Цуцкірідзе та ін., 2021), та стандартів і методики оцінки ризиків у поведінці підозрюваного при прийнятті судом рішення про обрання запобіжного заходу (Манн, Бугаєць, 2020) [5, с. 242].

Окремі питання протидії злочинам відносно осіб похилого віку, досліджували О.В. Барсукова, О.М. Гришко, М.П. Джеймс, О.С. Павлюк, К.Л. Попов та інші. Однак, на сьогоднішній день на дисертаційному рівні питання домашнього насильства відносно осіб похилого віку не досліджувалося.

Отже, безсумнівно, можна стверджувати, що держава активно бореться із домашнім насильством в сім'ї, але зазначена діяльність неможлива без дослідження і подальшого удосконалення процесу розслідування та протидії домашнього насильства. Тим паче, враховуючи ту обставину, що розслідування домашнього насилля загалом і, зокрема, кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насиллям є відносно новим видом злочинної діяльності, відповідно малодослідженим і потребує детального та ґрунтовного дослідження [6, с. 8].

Однак переважна більшість комплексних робіт спрямована на вирішення проблем більш вузького порядку: досліджується поверхнево, у зв'язку із цим, поза межами наукового пошуку залишаються особливості проведення досудового розслідування домашнього насильства за участю осіб похилого віку. Тому, здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що проблема розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку є актуальною, носить комплексний характер та потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Малиновська Т.М. Домашнє насильство: щодо змістовного наповнення терміна. *Наше право*. 2020. № 3. С. 85.

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2016 р. № 2227-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19.

4. Іщенко Т.В. Розслідування домашнього насильства: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ Київ, 2021. 324 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/20120.

5. Гонтаренко В. П. Стан наукового дослідження проблем розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 241–250.

6. Комаринська Ю. Б. Потреба створення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насиллям. *Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознаками статі й торгівлі людьми національна практика та зарубіжний досвід*: матеріали наук.-теорет. конф. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 8.

Підвисоцька Мирослава Сергіївна,
курсант навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Антонюк П. Є.

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СЛІДЧОГО

Глобальні зміни, що відбуваються у багатьох сферах життя суспільства будь-якої держави, у тому числі й України, торкнулися і області різних галузей права, науки взагалі та юридичної науки, зокрема. Ці зміни вимагають також і від вчених-криміналістів більш чіткого та цілеспрямованого визначення напрямів наукових досліджень, результати яких вирішували б найбільш значущі та актуальні для сьогодення завдання, що стоять перед криміналістикою.

Так, вчені зазначають, що першочерговим, зокрема, є завдання не лише оновлення та вдосконалення криміналістичного арсеналу технічних засобів, тактико-методичних прийомів, інформаційно-технологічних засобів ведення розслідування та іншої криміналістичної діяльності (зокрема і експертної), а й демонстрації можливостей їх

успішного використання як у сфері кримінального судочинства, так й у інших видах судочинства та правозастосування [5, с. 12]. Водночас діяльність криміналістів у цьому напрямі повинна сприяти підвищенню значимості криміналістики як науки та навчальної дисципліни серед інших обов'язкових базових юридичних наук, що лежать в основі юридичної освіти як фундаменту правозастосовної діяльності, в тому числі при здійсненні доказування.

В світлі цього вчені зазначають на необхідність приділення більшої уваги сучасних криміналістичних досліджень до одного з найважливіших аспектів криміналістичної діяльності, якому ще Ганс Гросс, а потім і його послідовники надавали величезного значення, а саме – яким має бути слідчий, якими знаннями та мисленням повинен володіти, щоб він міг успішно розслідувати злочини [3, с. 37].

На переконання Г. Гросса, слідчий, перш за все, повинен володіти самими широкими юридичними знаннями наук, вмінням застосовувати ці дані у своїй діяльності. Він повинен бути принциповим, знати прийоми злочинців, розбиратися в особливостях тих видів людської діяльності, за яких вчиняються злочини. У своєму мисленні слідчий має вміло користуватися прийомами логіки, психології, та застосовувати чуттєво-раціональні прийоми пізнання [1, с. 35–37].

Саме володіння слідчим усіма цими якостями і вміле застосування них у своїй діяльності в процесі доказування допомагає не тільки провести розслідування цілеспрямовано, послідовно та планомірно, уникаючм в своїй діяльності розумових та інших помилок, а й ретельно контролювати свої погляди та дії, безперервно перевіряти та відкидати все те, що хоча б найвіддаленішим чином мало характер перебільшення. В цілому ж Г. Гросс вважав, що «праця слідчого не є мистецтво, але є майстерна діяльність, що складається з низки окремих дій та прийомів, які потрібно знати, а для цього попередньо їх вивчити – вивченню ж потрібна школа» [4, с. 111].

Е. Анушат, вважаючи розвиток розумових прийомів у слідчих першорядним завданням криміналістики, також надавав велике значення вмінню слідчих користуватися законами логіки та вважав діяльність слідчого своєрідним мистецтвом, і саме криміналістичним мистецтвом висновків [2, с. 37].

А. Рейс, популяризатор ідей Ганса Гросса, також велике значення приділяв питанню про те, якими знаннями та якими вміннями застосування методів природничих та технічних наук повинні володіти слідчі.

Однак, незважаючи на роки, що минули з того часу, коли Ганс Гросс та його послідовники наполегливо вказували, що без належної розумової підготовки слідчі не зможуть бути професійними в своїй діяльності, багато необхідних розумових прийомів, рекомендованих вченими-криміналістами, фактично не застосовуються. Не можна стверджувати й про заснування тієї школи, про необхідність якої писав

Ганс Гросс, вважаючи, що без навчання слідчих належній розумовій діяльності їх професійна діяльність не може бути високою.

На сьогоднішній день можливості для формування навичок криміналістичного мислення у слідчих значно розширені за рахунок використання поряд з методами логіки, психології прийомів математичної логіки, теорії ігор, рефлексивних ігор, методів евристики, інформаційного моделювання, фактологічного аналізу тощо.

Однак для того, щоб слідчі дійсно стали володарями, принаймні більшості цих розумових прийомів та їх мислення було в повному розумінні специфічним криміналістичним мисленням, необхідно щоб питання осмислення та виділення змісту розумової діяльності слідчих та дидактичної практики навчання стали одним із важливих напрямів сучасних криміналістичних досліджень.

Список використаних джерел

1. Біленчук П.Д., Медвідь Ф.М. Ганс Гросс як фундатор криміналістичної науки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 33–38. URL: http://www.apdp.in.ua/v44/07.pdf.

2. Борідько О.А., Оржинська Е.І. Злочинна діяльність у криміналістичній науці: визначення та колізії. *Криміналістичний вісник.* № 1 (19), 2013. С. 37–42. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/2003/1/90.pdf.

3. Колодіна А.С. Принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 214 с.

4. Комаха В.О. Ганс Гросс – один із піонерів і «батько» світової криміналістики. *Юридические записки.* 2014. № 1. С. 110–117.

5. Шевчук В.М. Інноваційні засади криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності: проблеми формування концепції. Сучасні проблеми криміналістики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2021/23. С. 7–23.

Пісний Віталій Ігорович,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ У ВИГЛЯДІ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Сучасний стан правоохоронної діяльності в боротьбі з кримінальними правопорушеннями зумовив необхідність вирішення правоохоронними органами комплексу актуальних завдань. Зокрема, одне із них полягає у тому, що кримінальні правопорушення за своїм механізмом можуть посягати на дві групи суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом – як у сфері господарської

діяльності, так і у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг. У контексті вказаної проблематики, зупинимося на розгляді легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди. Актуальність проблематики пов'язана також з тим, що дане кримінальне правопорушення має корупційний характер, тому вимагає особливої уваги з боку правоохоронців.

Запорукою виявлення, розкриття, розслідування, попередження легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, є побудова інформаційної моделі кримінального правопорушення, що буде підґрунтям для реалізації наступних завдань правоохоронної діяльності. Такою інформаційною моделлю є криміналістична характеристика кримінальних правопорушень.

Як вказував В.К. Весельський, криміналістична характеристика злочинів – це ґрунтована на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізацію процесу розкриття та розслідування злочину [1, с. 114]. Криміналістичною характеристикою, зазначає В. А. Журавель, є модель, у якій на статичному рівні відображені кореляційні зв'язки її елементів [2, с. 63]. Вони є складовими механізму певного кримінального правопорушення.

На формування криміналістичної характеристики впливає й вид (група) кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється кримінальне провадження. Вказана обставина визначає зміст запропонованих криміналістикою рекомендацій.

Основою формування криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, є норми Кримінального кодексу України. А саме, мова йде про ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом», а також ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» [3].

Стосовно легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, доцільно виділити основні елементи криміналістичної характеристики, які найповніше відображають механізм протиправної події, з тим, щоб у процесі їх окремого розгляду деталізувати окремі положення. До елементів криміналістичної характеристики цього виду кримінального правопорушення слід віднести: предмет посягання; спосіб підготовки, вчинення, приховування кримінального правопорушення; обстановку та слідову картину; особу правопорушника. Окреслення загальних положень криміналістичної характеристики дозволить у подальшому перейти до дослідження особливостей її окремих елементів.

Для легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди характерні ознаки, які відрізняють його від інших видів кримінальних правопорушень, й зокрема – даний вид кримінального правопорушення вчинюється у фінансово-господарській сфері, що певною мірою зумовлює значні суми заподіяних збитків.

Способи вчинення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, різноманітні. Зокрема, на підставі аналізу ст. 209 КК України можна зробити висновок, що способами вчинення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є: 1) фінансові операції з коштами, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів; 2) правочини з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів; 3) дії, спрямовані на приховання чи маскування незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними; 4) дії, спрямовані на приховання чи маскування незаконного набуття прав на такі кошти або майно; 5) дії, спрямовані на приховання чи маскування незаконного характеру джерела походження коштів або майна; 6) дії, спрямовані на приховання чи маскування місцезнаходження, переміщення, зміну форми (перетворення) коштів або іншого майна; 7) дії, спрямовані на приховання чи маскування набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних унаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів [4, с. 25–6]. Однак, слід зауважити, що механізм легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, може поєднувати кілька перелічених вище способів та їх складових. При формуванні криміналістичної характеристики слід враховувати, що критерієм є саме попередня протиправна діяльність – а саме отримання неправомірної вимоги у вигляді майна.

Відповідно, становить науковий інтерес власне тлумачення поняття «майно». Так, згідно ч. 1 ст. 190 Цивільного кодексу України, майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [5].

Фізичних осіб, причетних до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, класифікують за ступенем поєднання дій щодо виконання предикатного злочину та легалізації (відмивання). Перша група: фізичні особи, які вчиняють предикатний злочин; фізичні особи, які вчиняють предикатний злочин і легалізацію (відмивання) доходів; фізичні особи, які за певну винагороду вчиняють легалізацію (відмивання). Друга група: особи, які виконують допоміжну технічну роль у легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (спеціалісти): реєстратори, нотаріуси, адвокати, журналістики, ІТ-технологи. Третя група: злочинний

андеграунд, особи, які дозволяють за певну винагороду користуватися паспортами, рахунками, адресами, житлом тощо [4, с. 81–82]. Особливістю легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди, є наявність спеціального суб'єкта, саме службової особи, що визначено ст. 368 КК України. Згідно ч. 1 примітки до ст. 364 КК України, службовими особами у статтях 364, 368, 368-5, 369 КК України є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом [3].

Характер обстановки вчинення легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди є багатоаспектним і охоплює різні питання, пов'язані із готуванням, вчиненням, приховання злочинної діяльності, а також враховує низку чинників суб'єктивного характеру, пов'язаних зі ставленням службових осіб до своїх обов'язків, рівень їх професійної підготовки.

Типова слідова картина за даних умов характеризується наявністю матеріальних, ідеальних та електронних джерел. Особливістю слідової картини кримінального правопорушення є те, що протиправні дії відображаються в різного роду документах. Частина з них може мати ознаки підробки – повної чи часткової. Неправдиві відомості можуть вноситися в документ такими способами: власне внесенням у документ записів, що не відповідають дійсності. При цьому документ зберігає ознаки та реквізити справжнього, однак внесені в нього дані є неправдивими (інтелектуальне підроблення); підроблення документа стосується усього документа як за формою, так і за змістом (матеріальне підроблення).

Цікавим є питання щодо взаємозв'язку способу, механізму вчинення та утворюваної слідової картини кримінального правопорушення. Спосіб, що характеризує діяльність правопорушника, відображає відповідну систему зв'язків між елементами, що входять до системи злочинної діяльності. Водночас у механізмі конкретного кримінального правопорушення може бути не один, а два чи більше способи його вчинення. При цьому способи можуть бути спрямовані не на один, а на декілька предметів посягання. Однак, окреслена діяльність складає узгоджений механізм кримінального правопорушення, а саме легалізації (відмивання) майна, одержаного службовою особою у вигляді неправомірної вигоди.

Список використаних джерел

1. Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 112–114.
2. Журавель В. А. О структуре частной криминалистической методики. *Криминалистика и судебная экспертиза* : междуведом. науч.-метод. сб. Киев, 1995. Вып. 47. С. 62–67.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
4. Халін О.В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 244 с.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

Полтавський Андрій Олександрович,
магістр управління у сфері правопорядку,
судовий експерт вищого кваліфікаційного
класу, відповідальний секретар Технічного
комітету 192 «Судова експертиза»

ПИТАННЯ СТАНДАРТИЗУВАННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Як немає злочинців, які не залишають слідів при вчиненні злочинів, так і не повинно бути криміналістів, які неспроможні виявити та «прочитати» ці сліди. Однією з найпоширеніших слідчих дій, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК), є огляд місця події (ОМП), що у своїй більшості проводиться за участю спеціалістів відповідно до статей 71 та 237 КПК. Від кваліфіковано проведених ОМП, поза усіляким сумнівом, залежить не тільки розкриття конкретних злочинів із встановленням осіб, причетних до їх вчинення, а й притягнення злочинців до кримінальної відповідальності та запобігання незаконному засудженню невинних на підставі надійної доказової бази із гарантуванням, при цьому, захисту прав та основоположних свобод людини.

Аналіз зазначених статей КПК та інших нормативних актів, що регламентують безпосередню діяльність, зокрема, під час ОМП, показує, що в них відсутні детально регламентовані вказівки на виконання певних дій спеціалістами. Так, наприклад, в Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України (Інструкція) [1] визначено, що при проведенні ОМП слід дотримуватися, у т. ч. таких вимог:

– після отримання доручення слідчого на проведення динамічної стадії ОМП та завдання на виявлення слідової інформації

спеціалісти визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення, після чого узгоджують свої дії із слідчим та за його погодженням приступають до проведення ОМП;

– дії спеціалістів, що безпосередньо пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням слідів і речових доказів, здійснюються відповідно до тактики огляду місця події та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень;

– перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціалісти повинні отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначитися з пріоритетом слідової інформації, яка підлягає виявленню, з метою подальшого проведення експертних досліджень у лабораторних умовах.

При аналізуванні зазначених положень Інструкції відразу виникає питання: чим визначені алгоритми пошуку доказів і методи їх виявлення, перш за все, слідової інформації, тактика ОМП та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, пріоритети слідової інформації перед використанням руйнівних методів пошуку слідів: нормативними документами певного порядку, практичними довідниками, посібниками, підручниками [наприклад, 2] тощо? Якщо так, то яким чином виконуються положення зазначених видань та здійснюється контроль їх виконання?

Відповіді на ці питання, на наш погляд, знаходяться в площині стандартизування (нормативного регулювання на рівні міжнародних, регіональних та національних (ДСТУ) стандартів) діяльності з ОМП (інших слідчих дій). Підгрунтям для такого твердження є положення міжнародного стандарту, гармонізованого в Україні як ДСТУ ISO 21043-2:2021 «Криміналістика. Частина 2. Виявляння, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів», що вступив в дію 01.09.2022.

Детальне аналізування змісту репрезентованої у 2018 році другої частини міжнародного стандарту ISO 21043 (далі – Стандарт) в рамках його гармонізації в якості ДСТУ показує, що він регламентує дії під час огляду (дослідження) місця події від першого реагування на повідомлення про інцидент до закінчення такого огляду, транспортування вилученої слідової інформації до підрозділів досудового слідства, її зберігання до відправлення до установ судової експертизи для проведення експертування.

Із змісту Стандарту витікає, що підрозділи, які проводять оглядання (досліджування) місця подій, мають запровадити у своїй діяльності систему управління якістю, що передбачає собою, перш за все, наявність задокументованих політик та/або процедур, які повинні включати:

а) контроль документів;

б) вимоги до освіти й підготовки персоналу для забезпечення компетентності;

г) як здійснюються та переглядаються корегувальні дії;

д) контроль та облік відповідності політикам та процедурам;

е) перевірки якості, включаючи експертну оцінку;

є) контроль запису;

ж) відповідальність, повноваження і роль персоналу;

з) технології, методики, стандартні операційні процедури;

і) порядок використання зовнішніх постачальників послуг.

У Стандарті приділяється увага оцінюванню ризиків для здоров'я, що можуть бути неочевидними та неконтрольованими, та безпеки персоналу, який буде задіяний при ОМП, зокрема:

– біологічні;

– хімічні та наркотичні;

– обмежений простір;

– електрична проводка (небезпечна схема проводки, небезпечно перевантажені схеми);

– вплив ультрафіолетового випромінювання (використання джерел світла);

– екстремальні температури;

– пожежа;

– вдихувані частки небезпечного пилу;

– люди та тварини, що пов'язані з місцем події (підозрювані, домашні тварини);

– пастки для людей (оголені проводи, вибухові речовини, розтяжки);

– фізичні (вогнепальна зброя, інша зброя, гострі предмети);

– психологічні (вплив травматичних обставин або картин подій);

– радіологічні;

– будівельні (небезпечні підлоги, стіни, покрівлі);

– небезпечне слизьке покриття, ковзання або падіння;

– пристрої, що не розірвалися, тощо,

що мають бути оцінені на початковому етапі ОМП із наступним застосуванням запобіжних заходів відповідно до вимог з охорони праці та техніки безпеки.

Окремо наголошується на необхідності визначення ролі та обов'язків персоналу, який повинен бути компетентним та зобов'язаним:

– знати та застосовувати на практиці знання кримінального процесуального права, тактики та методики проведення огляду місця події, зокрема визначення предметів потенційної судової цінності;

– розумітися на методах виявлення (розпізнавання), фіксації (записування), вилучення (збирання) із наступним пакуванням предметів, що можуть мати потенційну судову значимість, їх транспортуванням та зберіганням до проведення судової експертизи;

– запобігати втратам, руйнуванню, забрудненню або змінам слідової інформації, зокрема вживати заходів для зменшення забруднення між задіяними особами, предметами, приміщеннями, обладнанням, учасниками огляду та/або місцями подій:

– збирати й упаковувати окремо предмети, вилучені із жертв, підозрюваних і місць подій;

– відбирати різними особами, коли це можливо, предмети із жертви й підозрюваного; якщо це не можливо, особа, яка відбирає предмети, має змінити засоби індивідуального захисту між відборами предметів;

– обладнання для відбору має бути одноразовим та замінюватися після кожного використання; якщо це неможливо, тоді обладнання для відбору дезактивується після кожного використання ефективною процедурою очищення;

– обладнання для відбору та упаковки повинно бути вільним від виявленого забруднення щодо типу матеріалу, що відбирається, та методу відбору, який має застосовуватися;

– відповідні засоби індивідуального захисту одягаються та змінюються, коли це необхідно, щоб мінімізувати забруднення.

Повинно бути визначено та задокументовано мінімальний рівень освіти, підготовки та досвіду персоналу, продемонстровано його компетенцію з відповідною фіксацією. Задокументовані політики мають включати підтримку навичок та досвіду персоналу, таких як безперервна освіта, постійні тренінги та переоцінка компетентності.

Положеннями Стандарту встановлюється, що обладнання та витратні матеріали повинні бути придатними на предмет їх передбачуваного використання. Серед них визначаються ті, що суттєво можуть вплинути на надійність результату. Документально оформлена процедура повинна включати порядок проведення:

– калібрування і/або перевірку ефективності;

– очищення;

– запобігання забрудненню;

– обслуговування;

– експлуатаційного використання;

– простежування, а також вимоги до робочого середовища й зберігання.

Технічне обслуговування, калібрування і/або перевірка ефективності визначеного обладнання та витратних матеріалів має реєструватися.

Стандартом передбачено, що мають бути задокументовані методики застосування методів виявлення, відбирання та вдосконалення, у тому числі, заходи контролю якості. Обладнання та реагенти, що можуть суттєво вплинути на надійність результату, повинні бути перевіреними на продуктивність на планових засадах, за винятком комплектів одноразового використання, ефективність яких

перевіряється для кожної партії. Результати перевірок діяльності повинні реєструватися та оцінюватися відповідно до визначених критеріїв ефективності.

Підрозділи повинні бути забезпечені приміщеннями, що мають відповідати їхньому передбачуваному використанню, в яких повинні бути безпечні зони для зберігання та оброблювання обладнання та витратних матеріалів. Мають бути задокументовані процедури для зниження ризику зараження. Це включає в себе підтримання чистого середовища, доступного тільки уповноваженому персоналу.

В одному з основних розділів Стандарту передбачено порядок першого реагування на місцях подій, що повинний бути задокументованим у відповідних керівництвах для тих, хто прибуває першим, для зменшення втрат, руйнування, забруднення чи змін з метою забезпечення цілісності та збереження місця події. Відповідні керівництва мають бути для осіб, які не є співробітниками правоохоронних органів та можуть бути задіяними на місці події (представники швидкої медичної допомоги, інших рятувальних служб). Першим найважливішим завданням є збереження життя та безпеки, включаючи персонал, який реагує першим. Потім, наскільки це можливо, необхідно забезпечити збереження місця події з мінімальним забрудненням та порушенням його первісного стану. Той, хто реагує першим, повинен, наскільки це можливо на практиці, діяти наступним чином:

а) оцінювати будь-які можливі небезпеки для здоров’я та безпеки;

б) виявляти будь-якого потерпілого (-их) і надавати допомогу;

в) оцінити можливі точки входу та виходу;

г) зберегти місце події від втрати, руйнування, забруднення або зміни шляхом:

– недопущення до місця події несанкціонованих осіб;

– оберігання місця події (наприклад, виставлення кордону) та запобігання несанкціонованого доступу;

– зведення до мінімуму будь-яких контактів з предметами потенційної судової важливості;

е) розпочати вести журнал запису входу та виходу всього персоналу на місці події;

є) записувати початкові спостереження місця події та умови;

ж) зберігати предмети, що можуть бути втрачені, до прибуття персоналу з огляду місця події;

з) здійснювати відповідні записи всього, що, можливо, становитиме інтерес для фахівців;

і) зберігати записи, включаючи будь-які фотографії та відеоматеріали;

к) докладно інформувати слідчих та персонал з ОМП.

Положеннями Стандарту визначено, що з метою забезпечення належного судового (криміналістичного) реагування, включаючи необхідний персонал і обладнання, необхідно з'ясувати, при першій же нагоді, наступну інформацію:

– характер події;

– місце, час та дата вчинення;

– місце розташування будь-яких вторинних місць подій;

– потребу в кордонах і наявність відповідних існуючих кордонів місця події;

– будь-які особливі небезпеки для безпеки, пов'язані з місцем події чи предметами, та рівень засобів індивідуального захисту, що будуть використовуватися під час обстежень (захисне спорядження повинно запобігати забрудненню місця події, а також захищати учасників огляду);

– про те, хто мав контакт або пов'язується з місцем події і з якою метою щось було переміщено, змінено або порушено;

– про осіб, які задіяні або виступають у ролі свідків та які потенційно можуть мати відношення до події.

Працівниками правоохоронних органів, що реагують першими, персоналом з ОМП повинен здійснюватися запис осіб, які перебували на місці події.

Дослідження місць подій повинні бути системними, неупередженими, належним чином спланованими, скоординованими та документально оформленими для оптимізації розпізнавання і збору предметів, що мають потенційну судову цінність.

При оцінці місця події враховуються наступні фактори:

а) механізм забезпечення безпеки місця події, включаючи маршрути в'їзду/виїзду;

б) ділянки в межах місця, де потрібно провести дослідження;

в) умови навколишнього середовища, що вимагають пріоритету щодо обробки певних територій та предметів;

г) дослідження, що необхідно провести до того, як предмет буде оброблений і/або переміщений;

д) чи потрібні додаткові координація та/або залучення (у т. ч. консультації) спеціалістів, обладнання або допомога.

Для проведення дослідження місця події повинно бути розроблено його (дослідження) стратегію, що залежить від обставин події та професійного судження, яка (стратегія) повинна включати:

а) наявність ресурсів;

б) ризики для здоров'я й безпеки та відповідні запобіжні заходи, включаючи засоби індивідуального захисту;

в) захисні заходи, необхідні для запобігання забруднення, включаючи засоби індивідуального захисту;

г) відповідні методи пошуку (виявляння);

д) предмети, що підлягають збиранню, та вимоги до процесу їхнього збору;

е) послідовність дослідження (огляду);

є) методи записування (фіксування), що будуть використовуватися, та (стратегія) повинна бути переглянута за результатами отриманих висновків, поглядів, у разі надходження додаткової інформації або зміни обставин.

Перед завершенням дослідження місця події необхідно переглянути його (дослідження) стратегію, щоб визначити, чи була вона (стратегія) завершеною та чи була досягнута її мета. При цьому, розглядається можливість потенційних подальших досліджень місця події, якщо обставини змінюються або з'являється додаткова інформація. Безпека та цілісність місця події повинна зберігатися.

Предмети, що мають потенційну судову значущість, повинні реєструватися в їхньому ситуаційному контексті до будь-якого первинного зрушення з місця. Записування (фіксування) повинно тривати протягом усього оглядання (дослідження) місця події.

Записи повинні бути досить детальними, щоб дати можливість іншим, хто матиме відношення до розслідування (дослідження) інциденту, точно повідомити:

– розташування місця події, опис і умови навколишнього середовища, коли це необхідно;

– розташування предметів, висновків та спостережень, отриманих у ході огляду (дослідження);

– дослідження, що проводилися, де і коли вони були зроблені та ким;

– результати досліджень, як позитивні так і негативні;

– опис зібраних предметів та унікальних ідентифікаторів, пов'язаних з цими предметами.

Мають бути документально підтверджені процедури щодо забезпечення того, щоб всі записи, що підлягають аналізуванню та інтерпретуванню, були придатні для передбачуваної мети.

Стандарт регламентує розроблення документально оформлених політик з розпізнавання (виявляння), збирання (вилучання) та подальшого управління предметом. Якщо в рамках дослідження місця події є підозра, що предмет може становити загрозу, ці обставини повинні бути зареєстровані. Якщо передбачається деструктивне поводження або руйнування предметів, то реєструється детальний опис предмета в його початковому стані.

Стандарт передбачає розроблення документально оформлених методик збору (вилучення) різних типів предметів, що зазвичай зустрічаються при огляді місць подій.

Методики повинні включати:

а) як предмет має бути зібраний, отриманий або відібраний (вилучений);

б) вказівки щодо збирання еталонних зразків, якщо це необхідно;

в) заходи з мінімізації ризику втрати, руйнування, забруднення або зміни;

г) кількість, необхідну для повторного тестування (дослідження), де це можливо.

У Стандарті передбачено розроблення документально оформлених методик для упаковки предметів, що регулярно збираються, щоб мінімізувати ризики втрати, руйнування, забруднення або зміни.

Методики повинні включати:

а) заходи, необхідні для забезпечення предметів та їхнього збереження перед здійсненням упакування;

б) необхідність окремого упакування предметів, де упаковка предметів може пошкодити їх;

в) тип використовуваної упаковки;

г) спосіб герметизації та пломбування упаковки;

д) будь-які заходи, необхідні для збереження цілісності, в тому числі при транспортуванні;

е) умови при короткостроковому та довгостроковому зберіганні.

Небезпечні предмети повинні бути вміщені до відповідного контейнеру. Зазначені принципи повинні застосовуватися, коли не існує процедур щодо незвичного збору предметів.

Повинні бути розроблені документально оформлені методики для маркування всіх предметів. Упаковка і/або предмет повинні бути відзначені спеціальним ідентифікатором, що дозволяє його відстежувати протягом усього процесу. Унікальний ідентифікатор повинен включати такі дані:

а) опис предмета;

б) місце розташування, звідки було вилучено предмет;

в) дату збору (вилучення) предмета;

г) відомості про особу, яка відібрала предмет або його ідентифікатор;

д) справа або дослідження (провадження), до якої має відношення предмет;

е) будь-яку іншу відповідну інформацію, що може представляти інтерес в майбутньому.

Небезпечні предмети повинні бути позначені відповідним попереджувальним маркуванням. Маркування може також включати будь-які особливі вимоги щодо зберігання предмета.

Повинні бути розробленими і документально оформленими методики щодо опису того, як зібрані предмети мають реєструватися, транспортуватися та зберігатися для підтримки цілісності предметів. Предмет повинен контролюватися протягом усього судового процесу.

Умови транспортування і зберігання повинні мінімізувати втрати, руйнування, забруднення або зміни через умови навколишнього середовища, такі як температура, радіація і вологість.

Умови зберігання повинні враховуватися при прийомі будь-якого предмета з метою можливого тривалого зберігання і можливості подальших експертиз. Якщо цей предмет схильний до руйнування, слід вжити відповідних заходів, наприклад, взяття проб перед довгостроковим зберіганням.

Задокументовані політики повинні включати до себе способи керування (поводження) предметами, що отримані в пошкодженому або невідповідному упакуванні.

Стандартом передбачено, що звіт (протокол) повинен бути точним, чітким, недвозначним, неупередженим і відповідним для передбачуваного використання. Повинні бути передбачені задокументовані методики для забезпечення цілісності письмового звіту, включаючи оновлення методик, а також, що вони зберігаються, систематизуються та відстежуються доступним способом.

Таким чином, міжнародне співтовариство отримало унормовану загальну технологію огляду місця події на рівні міжнародного стандарту ISO 21043-2:2018, що містить окремі вимоги, не представлені у нормативних документах України.

Нарешті слід відзначити й те, що міжнародний стандарт ISO 21043 регламентує, в першу чергу, те, «що» підлягає стандартизації, а не «як» і «хто». Кращі методики, практичні посібники, стандартні робочі процедури тощо, в рамках систем управління якістю, повинні документувати «яким чином» будуть виконуватися його (стандарту) вимоги. Нормативні положення та політика країни визначають «хто» повинен відповідати цим вимогам відповідно до національного законодавства.

Висвітлене, у своєму підсумку, дає підстави для наступних висновків:

– в Україні відсутня унормована репрезентація технології (процесу) огляду місця події із впровадженням в практику розслідування злочинів за винятком окремих її (технології) положень;

– гармонізований в Україні міжнародний стандарт ISO 21043-2:2018, фактично регламентуючи загальну технологію огляду місця події, навіть на рівні гармонізації в якості національного нормативного документу України – ДСТУ – є актуальним для впровадження в практику розслідування злочинів шляхом розробки на рівні кодексів усталеної практики, методик, стандартних операційних процедур тощо з питань вимог до персоналу, що задіються до ОМП, тактики та методики проведення ОМП, методик виявляння, фіксування, вилучання, пакування слідової інформації, її маркування, транспортування та зберігання до направлення для проведення експертування.

І наостанок. Приведення діяльності з огляду місць подій відповідно до вимог міжнародних стандартів стане удосконаленням забезпечення функціонування державних органів та установ у цій сфері із прогнозованим підвищенням його якості, підвищить довіру міжнародних партнерів під час розслідування транскордонних, військових тощо злочинів та забезпечить поштовх для актуалізації положень криміналістики.

Список використаних джерел

1. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 03.11.2015 № 1339. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15.

2. Участь спеціаліста в огляді місця події : довідник (ред. 1). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 160 с.

3. ДСТУ ISO 21043-2:2021 «Криміналістика. Частина 2. Виявляння, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів» (ISO 21043-2:2018, IDT). Київ : ДП «УкрНДНЦ». 2022. 28 с.

Ревенко Анастасія В'ячеславівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Кононенко Н. О.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ ТА ЩОДО НИХ

Дотримання прав і свобод неповнолітнього підозрюваного або потерпілого залежить не лише від того, що кодифіковано в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) та міжнародно-правових актах, а й від суб'єктів, які безпосередньо здійснюють досудове провадження та осіб, які беруть в ньому участь (захисники, законні представники, педагог, психолог, лікар). Проявляється це через призму проведення окремих слідчих (розшукових) дій та особливостей залучення окремої категорії осіб до їх участі.

Основними проблемними слідчими (розшуковими) діями, які проводяться щодо неповнолітнього підозрюваного або потерпілого є: допит, освідування та судова експертиза.

Якщо мову вести про допит, то чинним КПК України передбачено, що допит неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день» [1]. Щодо проблемних аспектів допиту неповнолітнього, то необхідно відмітити, що під час проведення допиту неповнолітнього підозрюваного або потерпілого, виникають спірні питання, вирішення яких повинно полегшити роботу слідчого, прокурора та покращити становище дитини, яка потрапила у сферу кримінального судочинства. Тому є необхідність в удосконаленні процесуальних форм відібрання пояснень та показань від неповнолітнього підозрюваного або потерпілого.

Участь неповнолітнього у кримінальному провадженні, особливо в статусі підозрюваного, для дитини – психологічно важке випробування, адже діти є психофізіологічно не зрілими та соціально не адаптованими. Тому учасникам кримінального процесу (слідчому, прокурору, судді, адвокатові) необхідно направити всі дії не лише на встановлення обставин учиненого дитиною злочину, а й донести до її свідомості, що таке діяння є протизаконним та має низку негативних наслідків, проводячи тим самим профілактичні заходи з попередження вчиненню кримінальних правопорушень у майбутньому [2, с. 168].

Наступним проблемним аспектом є освідування неповнолітнього. Правова регламентація та практичне здійснення освідування неповнолітнього підозрюваного або потерпілого є не досконалим, що зумовлює удосконалення процесуального регулювання та реалізації вказаної слідчої (розшукової) дії. Основна проблема полягає в тому, що проведення освідування за участю неповнолітнього підозрюваного або потерпілого має здійснюватися таким чином, щоб мінімізувати будь-який негативний вплив на психіку та соціальний розвиток дитини.

Ще одним проблемним аспектом можна назвати проведення певних видів судових експертиз, яке, своєю чергою, вимагає вилучення певних зразків для здійснення експертного дослідження, у тому числі від неповнолітнього підозрюваного або потерпілого. Зокрема, недосконаліть правової регламентації та чіткого уявлення правоохоронців щодо практичної реалізації примусового отримання зразків для експертизи під час досудового розслідування не сприяє забезпеченню прав і свобод неповнолітніх підозрюваних щодо яких може здійснюватися вказана слідча (розшукова) дія.

Особливо актуальним це є під час відбору зразків у неповнолітнього, який підозрюється у скоєнні кримінальне правопорушення. На наш погляд, внаслідок чинення опору з боку неповнолітнього підозрюваного або потерпілого під час примусового відібрання зразків, можуть наставати серйозні негативні наслідки не лише для фізичного здоров'я дитини, а й для її емоційного і психологічного стану та відбиватися на подальшому психофізіологічному розвитку. На практиці мають місце випадки коли особа, у тому числі й потерпіла відмовляється від проведення з нею слідчої (розшукової) дії. Тому

питання про примусове провадження слідчих (розшукових) дій є відкритим. Загальновідомо, що існування суспільства неможливо без впливу одних його членів на інших, без примусу суб'єкта до певної небажаної для нього поведінки, що у свою чергу є життєво необхідним для тієї сторони, яка примушує [3, с. 98].

Відповідно до ч. 1 ст. 488 КПК України, якщо «підозрюваний є неповнолітнім, разом із ним до кримінального провадження залучається його законний представник. Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їхньої відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки та піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній (ч. 2 ст. 44 КПК України)» [1].

Слід вказати на негативні моменти участі законного представника неповнолітнього підозрюваного у кримінальному процесі. До таких моментів можна віднести страх неповнолітнього розказувати про обставини вчинення ним кримінального правопорушення у присутності батьків чи опікунів. Стосовно цього І. І. Артеменко звернула увагу на думку С. В. Матвєєва, який запропонував під час вирішення питання про участь законних представників у допиті неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) враховувати два моменти: 1) почуття, які відчувають неповнолітні до цих осіб; 2) можливість їхнього негативного впливу на неповнолітнього в процесі допиту [3, с. 84].

Отже, основними проблемними слідчими (розшуковими) діями, які проводяться щодо неповнолітнього підозрюваного або потерпілого є: допит, освідування та судова експертиза. Під час дослідження питання представництва неповнолітнього підозрюваного або потерпілого нами пропонувалось віднести педагога до кола осіб, які можуть бути законними представниками дитини під час досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Артеменко І. І. Деякі аспекти залучення законного представника у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 35 (1.3). С. 82–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_35(1).

3. Кочура О. О. Неповнолітній потерпілий як учасник кримінального провадження : монографія / за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О.О. Юхна. / Харків : НікаНова, 2015. 249 с. URL: https://cutt.ly/9Z43CWd.

4. Бабенко О. Г. Деякі питання представництва неповнолітнього підозрюваного. *Правовий часопис Донбасу,* (1), 167–176. URL: https://otherreferats.allbest.ru/law/01029027_0.html.

Русанівська Діна Дмитрівна,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ МЕТОДИКИ ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

Успіх здійснення правоохоронними органами своїх функцій знаходиться у прямому зв'язку з використання у їх діяльності досягнень науково-теоретичного прогресу. Важливе значення в цьому відношення належить юридичній науці і, зокрема, криміналістиці. Ключове значення під час розслідування належить криміналістичній методиці. «Криміналістична методика» традиційно охоплює напрацювання науки криміналістики щодо поняття, сутності та тенденцій розвитку криміналістичної методики як наукової категорії, класифікації та структури окремих методик, криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень [1, с. 27]. Щоб побудувати окрему криміналістичну методику, слід знати та розуміти, що саме прагнемо сформувати та з якою ціллю. Крім того, щоб розроблені криміналістичні рекомендації стосовно виявлення та досудового розслідування виокремленого різновиду кримінальних правопорушень проти правосуддя, були актуальними, адаптивними до практичних потреб, і справді дозволяли впорядкувати й оптимізувати діяльність слідчого, вони повинні мати чітку, логічно виважену побудову, структуру.

Так, як зазначає О.В. Федосова, формування нових і модернізація наявних криміналістичних методик здійснюється на основі узагальнення та теоретичного пояснення накопиченого емпіричного матеріалу й пізнання наукових фактів, які стосуються як етапів становлення, так і напрямів розвитку методики розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах. Зважаючи на це, під час визначення напрямів наукового пошуку щодо криміналістичної методики слід виходити з потреб судово-слідчої практики, прогностичного бачення ймовірних шляхів розвитку та структурних змін кримінальних протиправних проявів, міжнародного досвіду боротьби з ними, оскільки нині, на жаль, спостерігається певна диспропорція між запитами практики і результатами наукових досліджень [2, с. 174].

При цьому формування окремої криміналістичної методики не є довільною діяльністю. Вона здійснюється з визначеними цілями, у визначених напрямах з дотриманням визначених принципів. Тобто така діяльність є цілеспрямованою з чітко поставленими завданнями. Зокрема, як зауважує В.П. Бахін, методика розслідування знаходиться у тісному взаємозв'язку зі слідчою практикою, оскільки формується за

результатами її узагальнення. Вказаний зв'язок виражається в наступних напрямах:

– дані слідчої практики є основою для пізнання закономірностей кримінальної протиправної діяльності, форми її вияву, досвіду розкриття та розслідування кримінальних правопорушень;

– потреби слідчої практики визначають завдання щодо розроблення та вдосконалення спеціальних методик;

– розроблені методичні рекомендації проходять перевірку практикою та дістають підтвердження своєї ефективності або неповноти та необґрунтованості;

– нові засоби та прийоми, які застосовують на практиці, набувають характеру методологічних основ унаслідок їх наукового аналізу та узагальнення [3, с. 45–63; 4, с. 65].

Методика розслідування кримінальних правопорушень окремого виду (групи), зокрема втручання в діяльність захисника чи представника особи, представлена системою обґрунтованих, науково обґрунтованих рекомендацій стосовно ситуативно зумовлених алгоритмів і/чи комплексів слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних та організаційних дій, а також тактичних прийомів і техніко-криміналістичного забезпечення з метою вирішення завдань кримінального провадження. Зокрема, на системний характер методики розслідування злочинів указує Із цього випливає, що методика розслідування втручання в діяльність захисника чи представника особи є підвидовою.

Це означає, що вона є найбільш наближеною до запитів практики, оскільки є більш диференційованою, формується за криміналістично значущими ознаками, а не кримінально-правовими [5, с. 211]. Підвидові окремі криміналістичні методики, як зазначають В. А. Журавель і В. Л. Синчук, зміст і структура підвидових методик (мікрометодик) відображають у найбільш концентрованому вигляді криміналістично значущу інформацію щодо конкретних кримінальних або слідчих ситуацій. Тільки у мікрометодиках найбільш повно можуть бути представлені статистичні показники відносно кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики певного підвиду кримінальних правопорушень [6, с. 73].

Тому з урахуванням вищенаведених позицій науковців і особливостей механізму втручання в діяльність захисника чи представника особи пропонуємо структуру методики його розслідування представити наступним чином:

1. Криміналістична характеристика;

2. Організація розслідування:

2.1. Етапи досудового розслідування. Тактичні завдання розслідування;

2.2. Ситуативна зумовленість розслідування. Обставини, що підлягають з'ясуванню;

2.3. Особливості взаємодії під час розслідування;

2.4. Тактика процесуальних дій.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : підручник / [В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В.В. Пясковського. [2-ге вид., переробл. і доповн.]. Харків : Право, 2020. 752 с.
2. Федосова О.В. Становлення та перспективи розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2020. № 46. С. 174–178.
3. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). К.: Типография журнала «Охрана труда», 2002. 268 с.
4. Запотоцький А.П. Концепція криміналістичої методики розслідування злочинів у сфері будівництва, її місце в системі криміналістичних методик. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2017. № 3 (57). С. 64–69.
5. Федоренко М.С. Концептуальні підходи до формування методики розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2018. Вип. 35. С. 208–220.
6. Синчук В.Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення: монографія / за ред. докт. юрид. наук, проф. В.А. Журавля. Х.: Харків юридичний, 2005. 288 с.

Сиваковська Єлизавета Вільямівна,
курсант навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук
Антонюк П. Є.

ЕКСПЕРТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасному глобальному світі більшість сфер людської діяльності ґрунтуються на реалізації розроблених технологій, що дозволяють гарантовано отримати очікуваний результат. Слід зазначити, що не тільки технічні, а й багато природничих наук як важливу категорію включили у свій термінологічний апарат поняття «технологія».

З огляду на масовий характер провадження судових експертиз актуальним є забезпечення високої якості та однаковості у застосуванні методів та методик експертних досліджень. Це, у свою чергу, вимагає практичного вирішення питань нормативного, у тому числі методичного регулювання судово-експертної діяльності. Безумовно, окрім розробки нових підходів та методів експертного дослідження, не меншої уваги потребує визначення технічних

параметрів, що підлягають контролю з метою забезпечення достовірності результатів судової експертизи.

Судово-експертна діяльність по забезпеченню правосуддя України науковою, обґрунтованою, повною і незалежною судовою експертизою є важливою сферою суспільної діяльності. Але при цьому, на наш погляд, судова експертологія, предметом якої є закономірності здійснення судово-експертної діяльності, не приділяє необхідної уваги розробці експертних технологій, які б гарантували об'єктивність результату судово-експертної діяльності на всіх рівнях.

При цьому звернення до експертних технологій без розгорнутої їх характеристики можна знайти у публікаціях вчених-криміналістів останніх років, присвячених судово-експертній діяльності.

Так, вчені зазначають, що визначення поняття і сутнісних властивостей судово-експертних технологій сприятиме вирішенню низці теоретичних та прикладних проблем, зокрема [3, с. 53]:

– виробити актуальні напрями забезпечення якості судово-експертної діяльності, у тому числі шляхом удосконалення її науково-методичного та правового забезпечення;

– визначити правовий статус методик експертного дослідження.

Зокрема, Свобода Є.Ю. [2, с. 2] наводить розробку експертних технологій як можливість попередження експертних помилок в діяльності експерта-почеркознавця.

У складі інформації про методи судової експертизи (в аспекті міжнародного інформаційного обміну) технології описують також Копча В.В. [1, с. 109], Яценко І.В, Дереча Л.М [3, с. 60]. Але нерідко стосовно судової експертизи розглядаються універсальні технології, запозичені з інших сфер діяльності (нанотехнології, інформаційні технології тощо).

Слід також зазначити, що сучасні методики експертного дослідження найчастіше включають технології інших сфер суспільної діяльності: будівництва, бухгалтерського обліку, сертифікаційних випробувань тощо, – в частині окремих прийомів, методів експертного дослідження. У цьому випадку виявляється зв'язок судових експертиз (на рівні класу, роду, виду, підвиду або конкретної експертизи) з галузями «великої науки» або тим чи іншим видом діяльності [1, с. 35]. Тому прийнято говорити про судову будівельно-технічну експертизу, мистецтвознавчу експертизу тощо.

У подальшому, на думку вчених, за умови розвитку власних технологій, такі галузі експертиз дедалі менше будуть пов'язані з відповідним видом діяльності або характерною для експерта спеціальністю вищої освіти [1, с. 12]. Зокрема, при розвитку автотехнічної експертизи та включення до неї завдань з дослідження електронних систем транспортних засобів ця область стає дедалі ближче до комп'ютерно-технічних експертиз. Цим багато в чому зумовлена проблема сучасної класифікації судових експертиз. Таким

чином, експертна технологія є найважливішим атрибутом судово-експертної діяльності, а застосування виключно запозичених технологій не відповідає характеру експертних завдань [2, с. 53].

Методика, що регламентує технологію експертного дослідження, має бути формалізована та містити об'єктивні вимоги, дотримання яких гарантує достовірність результатів. Сам факт проведення експертизи відповідно до методики або стандартної операційної процедури певною мірою вирішує завдання виключення суб'єктивізму експерта [2, с. 58].

Тому завдання розробки технології експертного дослідження на основі різних методик (стандартних операційних процедур чи інших регламентованих методів) часто стає провідною у роботі експерта. Вона вносить творчий елемент в експертну професію. Однак і тут є своя форма нормування – вимоги щодо розробки судово-експертної технології. Мова йде саме про правила побудови методики, узгодження її елементів, що спираються на загальні закономірності судово-експертного дослідження, а не про загальну або родову методики. Технічне нормування у сфері судової експертизи має охоплювати як вимоги до типових технологій, так й вимоги до розробки технологій експертного дослідження у нетипових умовах [1, с. 96].

Погоджуємося з думкою, що подальший розвиток теорії судової експертизи без врахування ряду важливих закономірностей судово-експертної діяльності, пов'язаних з розвитком власних експертних технологій, неможливий. Дослідження сутності судово-експертних технологій дозволить відкрити нові перспективи у вдосконаленні судово-експертної діяльності, надасть можливість вирішити багато практичних проблем на основі теоретичного аналізу [3, с. 61].

Судочинство зацікавлене у детальній регламентації технології проведення експертиз. Її наявність дозволить уникнути використання непридатних інструментів оцінки висновку: запитів думок «авторитетних» вчених або фахівців, використання відомостей про експертний стаж, а то й просто сліпу довіру слову судового експерта.

Список використаних джерел

1. Копча В.В. Тактика використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Призначення і проведення судових експертиз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Серія ПРАВО. Випуск 47. Том 3. С. 107–114. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib.

2. Свобода Є.Ю. Причини виникнення та можливості попередження експертних помилок в діяльності експерта-почеркознавця. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 17 (4). С. 1–5. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/2307/1.

3. Яценко І.В., Дереча Л.М. Можливості судово-ветеринарної експертизи як нового виду судових експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 550–567. URL: 10.32353/khrife.1.2019.044.

Синоверський Андрій Іванович,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні події, які відбуваються в Україні свідчать про розширення злочинної діяльності організованих злочинних груп, появі нових її форм та способів вчинення, ретельним приховуванням. Крім того, розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень ускладнено низкою чинників, які пов'язані із дією на території нашої держави воєнного стану та проведення активних бойових дій.

Для правильної організації розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами, в умовах воєнного стану важливим є чітке визначення тактичних завдань розслідування зазначеного виду кримінального правопорушення.

У криміналістиці під тактичним завданням розслідування злочину, зазвичай розуміють окреме (проміжне) завдання на шляху вирішення певного загального (стратегічного) завдання кримінального судочинства, що пов'язане із застосуванням криміналістичних засобів, прийомів і методів [1, с. 169].

Тактичні завдання є окремою категорією криміналістичної тактики, сутність якого полягає у розв'язанні слідчим, дізнавачем важливих задач, виборі найбільш оптимальних варіантів їх розв'язку, підбору належних криміналістичних засобів, прийомів та методів. До того ж для вирішення тактичного завдання в окремих випадках доцільно проводити комплекс слідчих, організаційних і оперативно-розшукових заходів, тобто тактичну операцію.

Тактичні завдання розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами, в умовах воєнного стану повинні формулюватися із урахуванням особливостей предмету доказування та механізму злочинної діяльності організованої злочинної групи.

Серед загальних особливостей механізму вчинення кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами, виділяють такі: стійкий характер злочинної діяльності; наявність чіткої ієрархії та розподілу функцій між її учасниками; використання корумпованих зв'язків для приховування злочинної діяльності; значна кількість епізодів вчинення кримінальних правопорушень.

Що стосується окремих особливостей особливостей механізму вчинення кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами в умовах воєнного стану, то серед них ми виділяємо: організатор (лідер) може вести злочинну

діяльність із тимчасово окупованих територій; маскування злочинної діяльності під волонтерську діяльність; наявність підтримки організованої злочинної групи з боку окупаційної влади.

Крім того, організовані злочинні групи цілеспрямовано займаються розробленням заходів захисту від викриття та притягнення їх до кримінальної відповідальності, застосовуючи власну розвідку та контррозвідку, використовуючи сучасні технічні засоби [2, с. 23].

Вивчення практики розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами, в умовах воєнного стану, дозволяє виділити основні типові тактичні завдання розслідування, вирішення яких носить проблемний характер:

1) оцінка первинного матеріалу, що свідчить про наявність у діяльності певної групи елементів складу кримінального правопорушення; ухвалення рішення про початок досудового розслідування;

2) організація та складання плану досудового розслідування;

3) виявлення організатора та всіх учасників організованої злочинної групи;

4) подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень вчинених організованими злочинними групами в умовах воєнного стану.

Оцінка первинного матеріалу про факт вчинення кримінального правопорушення організованою злочинною групою в умовах воєнного стану на нашу думку є одним із найважливіших тактичних завдань, оскільки його виконання розпочинається ще до початку розслідування кримінального правопорушення.

На даному етапі реалізація тактичних завданнях розслідування, передбачає відповіді на такі питання:

1. Чи є у діяннях елементи складу кримінального правопорушення?

2. Де та коли вчинялись підготовчі дії та безпосередньо саме кримінальне правопорушення?

3. Кримінальне правопорушення було вчинено за попередньою змовою учасників організованої групи одноособово чи у співучасті?

4. Скільки фігурантів налічує організована група та їх ролі?

5. Вжиті заходи для документування протиправної діяльності фігурантів та досягнуті результати внаслідок їх застосування.

Значну роль у встановленні факту вчинення економічних злочинів організованими групами відіграє оперативна інформація, що отримується в ході проведення оперативними працівниками оперативно-розшукових заходів. Як правило, оперативна інформація містить відомості не лише про факти групових злочинів та осіб, які їх учинили, а й про потерпілих, свідків і всіх тих, хто причетний до скоєння злочину. При цьому можуть існувати дві ситуації. В одному випадку про вчинення злочину організованою групою стає відомо до моменту внесення відомостей до ЄРДР, а в іншому – оперативна

інформація надходить під час досудового розслідування в результаті здійснення оперативно-розшукових заходів [3, с. 275].

Крім того, слід зазначити, що відзначити, що оперативно-розшукова робота при вивченні й документуванні організованої злочинної діяльності повинна передбачає вирішення не лише тактичних завдань, а й стратегічних та аналітичних.

На етапі організації та складання плану досудового розслідування основним є ухвалення процесуальних і організаційних рішень, створення сприятливих умов для початкового і подальшого етапу розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень. Серед тактичних завдань, які потребують вирішення на вказаному етапі варто виділити задання із встановлення: місця, часу та обстановки кримінального правопорушення; виявлення, фіксація та вилучення його слідів та інших речових доказів; встановлення учасників організованої злочинної групи; встановлення можливих свідків, потерпілих тощо. Крім того на етапі планування досудового розслідування важливим є підбір слідчим тактичних заходів, прийомів, вирішення питання про доцільність та терміновість проведення тих чи інших слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

При вирішенні тактичного завдання із встановлення лідера та всіх учасників організованої злочинної групи передбачає встановлення: кількості учасників організованої злочинної групи, стійкості зв'язків між членами групи, наявності єдиної мети діяльності організованої злочинної групи, ієрархії та розподілу функцій між учасниками організованої злочинної групи.

Для вирішення тактичного завдання із встановлення лідера організованої злочинної групи важливим є проведення допитів її учасників, а також проведення судово-психологічної експертизи.

Стосовно тактичного завдання із подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень вчинених організованими злочинними групами в умовах воєнного стану, то воно може вирішуватись як на етапі оперативно-розшукової розробки злочинної діяльності організованих злочинних груп так і на стадії на стадії кримінально-процесуальної діяльності.

Таким чином тактичне завдання із подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень вчинених організованими злочинними групами в умовах воєнного стану передбачає постановку та вирішення таких питань: які способи протидії розслідуванню використовує організована злочинна група, наявність корумпованих зв'язків між організованою злочинною групою і посадовими особами органів державної влади чи місцевого самоврядування, чи здійснювались погрози з боку членів організованої злочинної групи відносно свідків, потерпілих.

Отже зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок про те, що перелік тактичних завдань, характерних для розслідуванню кримінальних правопорушень вчинених організованими злочинними

групами в умовах воєнного стану не є вичерпним, та залежить як від механізму здійснення злочинної діяльності так і від специфіки досліджуваного виду кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Волобуєв А. Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва; за ред. О. М. Бандурки. Харків: Рубікон. 2000. 272 с.

2. Гула Л. Ф. Організаційно-правові та тактичні основи діяльності підрозділів ОВС у протидії злочинам, що вчиняються організованими злочинними групами: автореф. …д-ра юрид. наук: К.: НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ, 2014. 37 с.

3. Рачок І. Проблемні питання встановлення факту вчинення економічних злочинів організованими групами. *Підприємництво, господарство і право*. 12/2020. С. 22–27.

Суворова Анастасія Олексіївна,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПОТЕРПІЛОГО З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Загальні положення криміналістичної характеристики розглядаються не перший рік вітчизняними науковцями. Дослідженню особи потерпілого як структурного елементу криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень присвячено праці багатьох учених-криміналістів, зокрема, В. А. Журавля, В. О. Коновалової, Є. Д. Лук'янчикова, В. В. Тіщенка та інших.

Перші визначення науковців щодо поняття «криміналістична характеристика неповнолітнього потерпілого» є важливими для формування науки криміналістики, однак, спираючись на практичні потреби сьогодення, у теоретичних напрацюваннях слід відзначити необхідність подальшого поглибленого та всебічного вивчення вказаного питання.

На теоретичному рівні залишаються не розкритими питання сутності та змісту криміналістичної характеристики неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку.

Слід погодитись з науковою думкою, що криміналістичною характеристикою є інформаційна модель типових ознак певного виду (групи) злочинів, яка відображає закономірні зв'язки між цими ознаками та дозволяє обрати необхідну методику та засоби розслідування [1, с. 25].

Як вважає В. Ю. Шепітько, криміналістична характеристика продовжує сприяти розробленню окремих методик розслідування, побудові типових програм і моделей розслідування злочинів,

визначенню напряму розслідування конкретного злочину та слугувати слідчому своєрідною інформаційною базою, набором відомостей про певний вид злочинів [4, с. 12].

Слід додати, що криміналістична характеристика кримінального правопорушення може допомогти практикам у розслідуванні конкретних кримінальних правопорушень, зокрема, якщо акцентувати увагу на окремі криміналістично-значимі елементи.

Основним із таких елементів є особа потерпілого, адже відомості про неї будуть використовуватись з метою висування слідчих версій, розроблення плану слідчих (розшукових) дій, подальших заходів під час досудового розслідування.

Однак, перед слідчими в ході досудового розслідування може поставати проблематичне завдання, коли особою потерпілою від кримінальних правопорушень виявляється неповнолітня особа, яка внаслідок зниження функціональних можливостей нервової, в тому числі опорно-рухової системи не здатна повною мірою представити власні інтереси, повідомити про деталі вчинення кримінального правопорушення, надати анкетні відомості як свої, так і свідків, очевидців, правопорушника, загалом інформацію, що має суттєве значення, то перед уповноваженими особами на здійснення розслідування постає не лише обов'язок забезпечити їх права та інтереси як учасників, а й мати чіткі знання та розуміння психолого-біологічних основ, які значно спростять практичну діяльність.

Оскільки потерпілі даної категорії внаслідок своїх фізичних особливостей – це особи, які через свій патологічний стан не спроможні чинити належний опір – вони є найбільш «легкою здобиччю» для правопорушника.

З огляду щодо здійснення порівняльного аналізу рівня вчинення кримінальних правопорушень відносно неповнолітніх осіб з вадами стрімко зростає та призводить до регресії охорони дитинства в Україні та зросту аномалій психічного стану серед неповнолітніх. Актуальним прикладом сьогодення є наступне: станом на теперішній час внаслідок повномасштабного вторгнення, відкритого воєнного нападу Росії на Україну, розпочатого 24 лютого 2022 року, вбачається безліч болісних для українського народу ситуацій, де дитина, яка внаслідок воєнних дій та збройного конфлікту зі сторони Росії отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучилася до участі у військових формуваннях та незаконно утримується, у тому числі в полоні. Щодо статистики Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, станом на 30 квітня 2021 року, з початку збройного конфлікту на Донбасі загинуло 152 дитини та 146 таких, що постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, 90 з них мають такий статус через тілесні (психологічні) травми [2].

Згідно з даними офіційної статистики оприлюдненої Офісом Генерального прокурора станом на ранок 8 листопада 2022 року більше

ніж 1257 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії внаслідок дій Російської Федерації [6].

Вищезазначені показники є вкрай невтішними та свідчать про необхідність правильного здійснення клопіткої, зосередженої роботи під час досудового розслідування за участю дітей з вадами.

Відповідно, слід виділити три загальних групи відомостей про неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку, які є суттєвими для криміналістичної характеристики:

1) відомості про особисті якості неповнолітнього з вадами, які наділені певною сукупністю фізичних, психічних та соціально-психологічних рис;

2) відомості про захворювання неповнолітнього потерпілого (яскравим прикладом є отримання законним шляхом інформації про патологічний стан здоров'я дитини у вигляді медичного висновку лікаря, в тому числі збір інформації щодо медичних протипоказань та особливостей перебігу захворювання);

3) відомості про особливості характеру, зв'язки та взаємини потерпілого із правопорушником та іншими особами, його місце в системі найближчого соціального оточення, що може зумовити специфіку вчинення кримінального правопорушення (спосіб, час, місце, знаряддя та засоби, інші обставини його вчинення).

Криміналістами зазначається, що перелік відомостей про потерпілого, які встановлюються і використовуються під час виявлення, розслідування і криміналістичної профілактики злочинів, є досить широким і містить в собі значну кількість елементів, які можуть змінюватись залежно від виду злочину та категорій потерпілого [3, с. 203].

Щодо нашої думки, то важливим елементом під час розслідування правопорушень щодо неповнолітніх дітей з вадами має вивчення насамперед біологічних, психічних, фізичних особливостей, а вже опісля соціально-демографічні та соціально-рольові ознаки, такі як спосіб життя та інше.

В. Ю. Шепітько зазначив, що вивчення особи потерпілого повинно включати в себе:

1) відомості анкетного характеру (стать, вік, місце народження, роботи або навчання, стаж, професія (фах), сімейний стан, наявність родичів);

2) соціально-психологічні дані (тип темпераменту, риси характеру, емоційні прояви, особливості взаємодії (спілкування) в колективі);

3) особливості поведінки – до злочинної події, в момент вчинення злочину, після його вчинення;

4) незалежні характеристики (за місцем роботи чи навчання, за місцем проживання, за показаннями рідних, близьких чи найближчого оточення);

5) соціальні зв'язки (коло спілкування, найближчі знайомі, особливості проведення вільного часу, наявність або відсутність

спільного бізнесу, комерційна діяльність, специфіка групової поведінки, бажання вступити в певні мікрогрупи);

6) дані про суспільно-корисну діяльність, її особливості;

7) матеріальне становище (наявність майна, в тому числі і нерухомості, грошових вкладів, джерело збагачення, наявність або відсутність боргових зобов'язань, отримання кредитів і можливість їх погашення);

8) злочинний досвід (наявність або відсутність судимостей, зв'язки з кримінальними угрупованнями, дружні стосунки з особами, які притягувалися до кримінальної відповідальності);

9) причини віктимної поведінки (виконання певних професійних функцій; соціальна деформація особистості), тощо [5, с. 164, 165].

Залежно від вищевказаних категорій, а також від самого складу кримінального правопорушення, межі криміналістичного дослідження особи потерпілого неповнолітнього з психофізичними вадами у процесі побудови криміналістичної характеристики можуть варіюватися. Не зупиняючись на тих відомостях, які досить детально описані в науковій літературі і які вивчаються під час дослідження як дорослого потерпілого, так і дитини (наприклад, стать особи, місце проживання, досвід тощо), зосередимо увагу лише на тих даних, які, на нашу думку, є важливими у криміналістичному дослідженні саме дитини.

Слід доповнити попередні напрацювання, в тому числі деталізувати сутність криміналістичної характеристики неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку, що має становити ряд важливих даних та відомостей, які доцільно розділити на групи:

1) за характеристикою захворювання (розумові відсталості, фізичні нездатності, психічні патології, психофізіологічні відхилення);

2) за причиною захворювання (внаслідок хвороби від народження, або ж набутого, внаслідок загального захворювання);

3) за критеріями здатності неповнолітнього потерпілого з вадами до усвідомлення, сприйняття навколишнього середовища та індивідуальними можливостями (фізичні недоліки, а саме порушення опорно-рухового апарату, порушення інтелекту і психічні захворювання, порушення функцій слуху (глухі та слабочуючі), порушення функцій зору (сліпі та слабозорі), серед таких діти, які здатні спілкуватись, однак позбавлені рухових можливостей внаслідок хвороби; діти, які не здатні висловлюватись, в т. ч. чути, однак мають змогу самостійно пересуватись та жестикулювати, діти, які мають фізичні та психічні вади в сукупності і не мають жодної можливості будь-яким чином повідомити про скоєне правопорушення відносно неї, тощо);

4) за рівнем соціальної захищеності (дитина, яка має залежно від ступеня втрати здоров'я групу інвалідності відповідно до категорії стану здоров'я, дитина-сирота, дитина, яка має в наявності опікуна);

5) за місцем визначеності (дитина перебуває в спеціальному закладі для дітей з особливими потребами, однак має змогу контактувати з іншими індивідами; дитина перебуває в ізольованому

закладі, з позбавленою можливістю до контактування з іншими особами внаслідок своєї хвороби).

Таким чином, криміналістична характеристика неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку являє собою єдину систему відомостей щодо загальних рис дітей з вадами, їх типові ознаки, складові частини, в тому числі містить інформаційну модель, яка відображає закономірні зв'язки між дітьми вказаної категорії та обставинами кримінального правопорушення, сутність якої полягає у визначенні організаційного і тактичного значення з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення.

До основних критеріїв класифікації дітей вказаної категорії, які є потерпілими від кримінальних правопорушень є вік дитини, патологічний стан, їхні фізичні, розумові можливості, умови життя та виховання, місце перебування та наявність потреби в особливому захисті держави.

Тому, слід дійти до висновку, що криміналістична характеристика неповнолітнього потерпілого з вадами психофізичного розвитку має важливе кримінально-правове, процесуальне та криміналістичне, зокрема, тактичне значення, оскільки вивчення особистості неповнолітнього потерпілого з вадами, налагодження психоемоційного контакту з ним, сприяє успішному досягненню цілей у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Бишевець О. Б. Розслідування окремих видів злочинів: [навч. посіб. для студ. ВНЗ] // Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б, та ін., Київ: Алерта, 2015. 536 с.

2. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL : https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/.

3. Козицька О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів, вчинених відносно дітей. *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 11(249). С. 202–206.

4. Шепітько В. Ю. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія // Коновалова В. О., Журавель В. А. [та ін.]. Харків: Право, 2006. 624 с.

5. Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів, Харків. : Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 93. С. 168–174.

6. Ювенальні прокурори / Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL : https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-430-ditei-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-15794.

Терещеня Анастасія Юріївна,
курсант навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук ***Кононенко Н. О.***

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЕКСГУМАЦІЇ

На сьогодні, в умовах воєнного стану, виникають теоретичні та практичні питання проведення огляду трупа пов'язаного з ексгумацією. З метою належного документування фактів захоронення громадян, загиблих внаслідок воєнних дій, а також встановлення їх осіб та причин настання смерті, враховуючи особливу небезпечність таких місць, виникла необхідність у розробці науково-практичних рекомендацій з використання спеціальних знань.

Так, огляд трупа пов'язаний з ексгумацією є слідчою (розшуковою) дією, що полягає у вийманні трупа з відомого місця поховання в землі чи в іншому місці з метою його судово-медичного дослідження, а також у тих випадках, коли первинне судово-медичне дослідження цього трупа було проведене неповно або виникли нові серйозні обставини для перевірки обставин кримінального правопорушення шляхом дослідження раніше похованого трупа. Щодо процесуального порядку, то слід зазначити, що ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора, саме ж виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан. Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень. Він є важливим учасником цієї дії, оскільки саме судово-медичний експерт має спеціальні знання, які необхідні для огляду трупа, вилучення зразків тканини й органів або частини трупа, проведення експертизи тощо [1]. Проте, в умовах сьогодення, виявлені у місцях захоронень та масових захоронень, тіла (останки) громадян та військових, направляються до судово-медичних експертних установ.

Правова регламентація цих дій міститься у п. 1.6 Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, затвердженої Наказом МОЗ від 17.01.1995 № 6, де визначено, що «фахівці судово-медичні експерти можуть залучатися у встановленому законом порядку до участі в початкових та інших слідчих діях: огляду трупів на місці події (знайдення), ексгумації, вилучення зразків та інших» [2]. Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення [3, с. 16]. Про виймання трупа з місця поховання складається протокол із

дотриманням вимог статті 104 КПК України, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалося під час проведення слідчої (розшукової) дії.

В умовах воєнної агресії Росії наша тема є дуже актуальною, адже у Київській області продовжують знаходити захоронення людей, яких вбили російські військові під час окупації частини Київщини. Тіла проходять через процедуру ексгумації, а згодом їх відправляють на судмедекспертизу [4]. Також, це стосується й інших деокупованих територій.

Нині, судово-медичні експерти мають не лише ідентифікувати кожне тіло, а й з'ясувати причину смерті, оскільки крім самого вбивства цивільних, воєнним злочином та злочином проти людяності є катування і нелюдське поводження з місцевими мешканцями.

Використання спеціальних знань при проведенні ексгумації, спрямоване на виявлення, фіксацію, дослідження та перевірку доказів, основою має бути законність та професійність дій, з дотримання визначеної законодавством процедури, а також заходів безпеки.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи : наказ від 17 січня 1995 р. № 6. Міністерство охорони здоров'я України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#top.

3. Галаган В. І., Кулик М. Й., Моргун Н. С., Терещенко Ю. В. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, у кримінальному провадженні України : навч. посібник. Київ, 2018. 113 с.

4. Ексгумація на Київщині: які висновки можуть отримати судмедексперти. URL: https://mipl.org.ua/eksgumacziya-na-kyyivshhyni-yaki-vysnovky-mozhut-otrymaty-sudmedeksperty/.

Ткаченко Павло Ігорович,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член Асоціації правників України;
Ткаченко Альбіна Олександрівна,
провідний фахівець навчально-методичного відділу Дніпровського гуманітарного університету

НЕЗАКОННА ПЕРЕРОБКА СТАРТОВИХ ПІСТОЛЕТІВ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ І КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

На сьогоднішній день в Україні стрімко ведуться дискусії стосовно доступу громадян до зброї, зокрема отримання дозволу та придбання, носіння, використання зброї, яка споряджається

еластичними кулями. Зараз таким видом зброї може володіти обмежено коло осіб, зокрема яке визначено законодавством, до таких віднесено працівників правоохоронних органів, прокуратури, журналісти. Водночас для вчинення кримінальних правопорушень широко використовується цивільно зброя, а саме газові пістолети, пневматичні гвинтівки, стартові пістолети. Саме на дослідженні питання обігу стартових пістолетів та їх місця у вчинені злочинів, криміналістичного дослідження слід зупинитись детально.

Стартовий пістолет, іншими словами шумовий або сигнальний – це пристрій для відстрілу шумових патронів, які споряджені «несмертельною дією», в конструкції містить заглушку в каналі ствола. Обіг щодо такого виду зброї, не заборонений чинним законодавством, а придбання стартового пістолету можливе в кожному спеціалізованому магазині. Безумовно, на перший погляд даний вид зброї не виникає жодних сумнівів щодо його безпечності та законності у використанні. З іншої сторони 71 % способів вчинення злочину передбаченого ст. 263-1 КК України є саме фальсифікація, незаконне видалення, переробка, зміна маркування. Правовий статус сигнальних пістолетів не є визначеним на достатньому рівні, зокрема так вважає більшість вчених, які досліджували поставлене питання.

За результатами наукового дослідження Зайцева А.С., у більшості випадків сигнальні пістолети виробництва Туреччини у разі відсутності захисного елементу ствола (заглушки) вдало проходять експериментальну стрільбу бойовим припасом, який складається з шумового патрону калібру 9 мм Р.А. та снаряду, і визнаються вогнепальною зброєю. За відсутності заглушки вищевказані пістолети також придатні до стрільби патронами калібру 9 мм Р.А. з еластичною кулею.

Щодо різновидів сигнальних пістолетів на ринку України, які перебувають в обігу спеціалізованих магазинів, то до таких можливо віднести пристроїв виробників «Ekol», «Retay», «Stalker», та ін. Середня вартість товарів вказаних виробників варіюється від 2000 до 5000 грн. за пристрій. Саме товари вказаних виробників все частіше зустрічають в слідчій практиці органів Національної поліції України.

Так, у 2017 році жителем Волинської області реалізовуючи умисел, спрямований на незаконну переробку вогнепальної зброї, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій проти громадської безпеки, в порушення вимог Положення про дозвільну систему, затвердженого постановою КМУ № 576 від 12.10.1992 року та Інструкції «Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів», затвердженої наказом МВС України № 622 від 21.08.1998 року, з метою зміни технічних характеристик наявного у

власності стартового пістолета «RETAY MOD 92», використовуючи електроінструмент, обрізав частину ствола даного пістолета та завальцював металевою вставкою газовідвідний отвір, чим вніс конструктивні зміни у вигляді вкорочення каналу ствола та заглушення газовідвідного отвору.

У серпні 2018 року працівниками лінійного відділу поліції на залізничній станції ГУНП в Дніпропетровській області затримано особу, у якої виявлено стартовий пістолет, який в подальшому було вилучено та надано експерту на дослідження. За результатами дослідження та згідно висновку експерта вилучений пістолет, є короткоствольною вогнепальною зброєю – гладкоствольним пістолетом калібру 9 мм Р.А., що виготовлений шляхом переробки саморобним способом сигнального пістолета «EKOL ALP» калібру 9 mm Р.А.К., виробництва Туреччини, в конструкцію якого саморобним способом внесені зміни, а саме: з каналу ствола видалений захисний елемент (заглушка), призначений для запобігання здійснення пострілу кінетичним снарядом. Внаслідок внесення змін конструкція пістолета дозволяє проведення пострілів способом роздільного заряджання з використанням сигнального патрону калібру 9 мм Р.А. та сферичної кулі з металевого сплаву на основі свинцю діаметром до 6,5 мм. При цьому забезпечується достатня вражаюча здатність вистрелених куль для заподіяння людині чи тварині небезпечних для життя або смертельних ушкоджень.

У червні 2020 року в Київській області особа діючи умисно, маючи злочинний умисел, спрямований на виготовлення вогнепальної зброї та видалення її маркування, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, їх караність та настання суспільно-небезпечних наслідків саморобним способом вніс незворотні зміни, а саме за допомогою викрутки та дрилі видалив захисні елементи з каналу ствола та частково видалив маркування з самозарядного пістолету «Retay PT-24» калібру 9 мм Р.А., промислового способу виготовлення фірми «Retay» (Туреччина), тим самим виготовив вогнепальну зброю та видалив її маркування, так як після внесення змін пістолет став відноситись до короткоствольної, гладкоствольної вогнепальної зброї.

У вересні 2022 року співробітниками Управління карного розшуку в м. Києві за процесуального керівництва Дніпровської окружної прокуратури задокументовано факт незаконного поводження зі зброєю, а саме за даними слідства, підозрюваний, маючи навички переробки сигнальних пістолетів у вогнепальні, створив та адміністрував телеграм канал, в якому налагодив постачання та збут перероблені вогнепальної зброї. За результатами проведених санкціонованих обшуків за місцем проживання підозрюваного вилучено зброю, велику кількість патронів, комплектуючі та обладнання для переробки зброї. Висновком експерта перероблена зброя визнана вогнепальною.

Таким чином, з огляду на вищевикладене встановлено, що за допомогою універсального, загальнодоступного інструменту, шляхом видалення захисного елементу з каналу ствола, стартовий пістолет трансформується у вогнепальну зброю.

Вказані факти свідчать про нагальну необхідність чіткого врегулювання правового статусу стартової зброї, крім цього з точки зору криміналістичної науки детального дослідження вказаних пристроїв. Станом на сьогоднішній день, актуальна проблема незаконної переробки стартових пістолетів являє собою підґрунтя для подальших наукових досліджень не лише в сфері криміналістики, а й з точки зору кримінологічних та кримінально-правових вчень.

Ткаченко Павло Ігорович,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член Асоціації правників України

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ ПРИВАТНОГО ЖИТЛОВОГО СЕКТОРУ

Конституція України проголошує непорушність права приватної власності, недоторканність житла і його захист від будь-яких протиправних посягань (ст. 30, 41). Недоторканність приватної власності визнається надзвичайною соціальною цінністю в умовах оновлення нашого суспільства, формування демократичної, правової держави. Охорона приватної власності, її захист від злочинних посягань були й залишаються одними з найважливіших завдань правоохоронних органів.

Економічне становище в державі, низький рівень достатку населення впродовж останніх років, на жаль, не сприяють зменшенню рівня злочинності корисливої спрямованості. Статистичні дані свідчать про поступове збільшення кількості крадіжок, вчинених за останні роки. Так, за даними МВС та Генеральної прокуратури України, у 2008 р. вчинено 110493 крадіжки, у 2009 р. – 175582, у 2010 р. – 254755, у 2011 р. – 277598, у 2012 р. (до 20.11.2012) – 241050, у 2013 р. – 242769, у 2014 р. – 226833, у 2015 – 273629. У загальній структурі злочинності крадіжки складають від 40 % до 50 % усіх злочинів й у більшості випадків вчиняються з квартир громадян. Однак значне місце серед крадіжок також становлять посягання на майно, зосереджене на територіях садівницьких товариств і дачних кооперативів. Так, за даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. вчинено 4532 такі крадіжки, у 2014 р. – 4700, у 2015 – 4678. З них кримінальні правопорушення, в яких особам вручено повідомлення про підозру, складають 1335, 1412 та 1777 відповідно, тобто нерозкритими залишаються близько 70 % злочинів. Значна

кількість даних крадіжок є латентною, оскільки громадяни не завжди сповіщають правоохоронні органи про вчинення злочинів, тим самим мимоволі сприяючи їх розповсюдженню [1, с. 5].

Крадіжка – таємне викрадення чужого майна (ст. 185 КК України). Поняттям «крадіжка» охоплюється значне коло злочинів, що відрізняються один від одного безпосереднім предметом зазіхання, обстановкою (місцем, часом) і способом їхнього вчинення, наслідками (слідами) їхнього застосування та ін. Різноманіття крадіжок класифікується на види серед яких присутні крадіжки із квартир (приватних будинків, дач, кімнат у гуртожитку чи готелі та прирівняних до них житлових приміщень) і нежилих споруд громадян (сараїв, погребів, індивідуальних гаражів та інших підсобних приміщень).

Крадіжки належать до групи злочинів, місце вчинення яких локалізується просторово і здебільшого обмежене невеликою площею (ділянкою місцевості, приміщенням тощо). За характером зв'язку злочинних дій з особливостями місця їх вчинення виділяють один із наступних різновидів крадіжки, місце якої заздалегідь обирається злочинцем і є одним із чинників формування способу приготування і вчинення крадіжки. Так, крадіжки вчинені на території приватного житлового сектору вчиняються здебільшого у містах, переважно в дачних районах, садових кооперативів, котеджних посьолках. При цьому використовуються зручні для злодія конструктивні особливості, а саме недосконаліть засувних пристроїв, відсутність охоронної сигналізації, системи відеоспостереження, розбиття ліхтарів, що освітлюють певну територію, зривання решіток із вікон, здійснення підкопу або проламу в огорожі, пошкодження колючого дроту на парканах, присипляння або отруєння сторожових собак, тощо.

Таємний характер крадіжок зумовлює вибір відповідного часу їх вчинення. Наприклад, 47 % крадіжок вчинені з 22 до 6 годин, при цьому 38 % вчинені з 18 до 22 годин, 67 % у будні дні, 35 % загальної кількості вчинені влітку. Предметом злочинного посягання виділяють гроші та дорогоцінні коштовності; мобільні телефони, планшети, фотоапарати та комп'ютерна техніка (ноутбуки); одяг; продукти харчування, алкогольні вироби; побутова техніка (телевізори, мікрохвильові печі); інструменти, інвентар; вироби з чорних та кольорових металів; велосипеди; частини автомобілів та запчастини до них; електрообладнання та їх частини.

Досліджуючи питання криміналістичної характеристика слід зазначити, що предметом крадіжок у сфері комунального господарства являються електролічильники, колективні телевізійні антени, агрегати ліфтів тощо. Також щорічно збільшується кількість крадіжок вогнепальної зброї та вибухових речовин з військових частин, складів та інших сховищ, що становить собою суспільну небезпеку та загрозу національній безпеці.

Щодо способів вчинення крадіжок, то слід зазначити, що від характеру дій злочинців для досягнення мети злочинного посягання всі

способи крадіжок можна поділити на дві основні групи: а) способи, пов'язані з проникненням у приміщення; б) способи, не пов'язані з проникненням у приміщення. Указані групи можна поділити на підгрупи. Так, перша група поділяється на три підгрупи: – крадіжки, учинені шляхом таємного проникнення в приміщення, що супроводжуються зламом; – крадіжки, учинені шляхом проникнення в приміщення без зламу; – крадіжки, учинені шляхом відкритого проникнення в приміщення (на виду чи із згоди потерпілого шляхом обману дітей, літніх людей). Способи крадіжки, що не пов'язані з проникненням у приміщення, можна класифікувати на три основні підгрупи: – крадіжки з автомобілів; – крадіжки транспортних засобів; – крадіжки кишенькових злодіїв у місцях скупчення людей (громадський транспорт у містах, черги до кас магазинів, кінотеатрів тощо) [2, с. 136].

Також слід зазначити особливість в ході дослідження криміналістичної характеристики крадіжок вчинених на території приватного житлового сектору, а саме співвідношення місця проживання злочинця з місця вчинення злочину у 91% випадків збігається у тому ж населеному пункті.

Механізм утворення слідів під час учинення крадіжок зумовлюється характером взаємодії злочинця з оточуючою матеріальною обстановкою. На місці події сліди залишають: а) злочинець (сліди рук, ніг, зубів, губ, крові, слини, інших виділень, губної помади, мікрочастинок одягу і взуття, запахові сліди та ін.) та б) знаряддя злочину. Так, «безінструментальний» метод злому вхідних дверей характеризується значним пошкодженням поверхні дверей та дверної коробки, петель, замків, наявністю відбитків підошов взуття тощо. Характерними ознаками віджиму дверей і дверної коробки є наявність на чільній і засувній планці замка пошкоджень у вигляді вдавлених слідів від робочої частини знаряддя злому. Застосування злочинцями так званого методу «царської горілки» передбачає наявність слідів кислотної дії у вигляді плавлення і крапель металу (киплячої рідини) із замкової шпари і відповідних плям на підлозі під дверима. Сліди свідчать про певні навички, звички та інші якості особи злочинця. Крім того, на самому злочинцеві (на тілі, одязі, взутті) та на використовуваних ним знаряддях також можуть залишитися сліди з місця події і від злочинних дій (пошкодження, нашарування фарби, штукатурки, ґрунту, металевих ошурків чи дерев'яної тирси, волокон тканини тощо) [2, с. 137].

У криміналістичній характеристиці крадіжок особливе місце посідають відомості про особу злочинця. Злочинців, які вчиняють крадіжки, можна умовно поділити на дві групи: 1) професіональні злодії, для яких крадіжки є основним джерелом існування. Як правило, такі особи раніше були судимі за аналогічні злочини і в цьому сенсі злодійська діяльність – одна з найбільш сталих і «рецидиво небезпечних». Вони ж очолюють злочинні формування і мають певну спеціалізацію («карманники», «техніки» проникають у приміщення, використовуючи

«відмички» або підбираючи ключі, «слюсарі» і «шніфери» – шляхом злому дверей і засувних пристроїв; «склярі» – виставляючи або видавлюючи віконні стекла); 2) особи, які вчинили крадіжку через якісь конкретні обставини, що склалися (залишені без догляду особисті речі громадян або без належної охорони матеріальні цінності, незамкнені двері квартири чи автомашини тощо). Ці особи викрадають предмети, що перебувають на виду (в основному невелику кількість), і намагаються швидко залишити місце крадіжки. Спостерігається значне омолодження квартирних злодіїв, середній вік яких становить 25 років. Майже половина крадіжок вчиняється злодійськими групами з розподілом ролей між членами і відповідною «технологією» підготовки, вчинення і приховання даних (наводка, збір інформації, відпрацювання плану, розподіл функцій виконання, збут краденого) [2, с. 137].

Станом на сьогоднішній день, актуальна проблема криміналістичної характеристики вчинення крадіжок на території приватного житлового сектору являє собою підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Методика розслідування крадіжок, вчинених на території садівницьких товариств і дачних кооперативів: монограф. / І. В. Пиріг, В. В. Самсонова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 152 с.

2. Криміналістика : навч. посіб / [Степанюк Р.Л., Малярова В.О., Лапта С.П. та ін. Х. : ХНУВС, 2014.

Улибіна Ліонелла Юріївна,
судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;
Гарбуз Марія Вікторівна,
судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПЕРЕВІРКА ВІДПОВІДНОСТІ ГУБНИХ ПОМАД ВИМОГАМ СТАНДАРТУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Косметика та парфумерія відносяться до особливої групи непродовольчих товарів без яких, у наш час, важко уявити повноцінне життя сучасної людини. На споживчому ринку України за обсягами

продажу косметичні та парфумовані засоби, на сьогодні, посідають четверте місце. Вони мають стійкий попит, бо є предметами повсякденного користування [1, с. 6].

Існує два типи косметики: за допомогою одного відтворюється догляд за шкірою і волоссям, за допомогою другого підкреслюють красу і виразність губ та очей, що робить привабливим форму обличчя та приховує дефекти зовнішності. Другий тип також називають «декоративна косметика» [2, с. 238].

Декоративна косметика, що використовується для губ включає до переліку:

– губну помаду;
– блиск та бальзам для губ;
– контурний пензлик [3, с. 114].

Серед декоративної косметики для губ найпоширенішою є помада. У промисловості випускають губні помади без кольору та тональні.

Основні вимоги до губних помад є такими:

– безпечність продукту;
– еталонний зовнішній вигляд;
– легке нанесення на губи;
– якісне утримання на губах [4, с. 256, 257].

За складом і дією губні помади наближені до жирових кремів. Вони складаються з жирової основи, наповнювача, барвника і розчинника для нього та стружки.

До складу губної помади входять високоякісні жири, масла, воски, нафтопродукти (церезин, парафін), а також корисні добавки (вітаміни А, Е, F, лецитин, екстракт алое, олія жожоба та ін.). Кількість компонентів різна – від 15 до 30 [4, с. 257].

Косметична промисловість виробляє 2 групи губних помад:

1. прості;
2. важкозмивні.

Прості тримаються не так довго у порівнянні із важкозмивними.

До губних помад спеціального призначення належать: сонцезахисні (від променів ультрафіолетового спектра, що викликає висихання і розтріскування губ) та ряд інших, до складу яких входять плівкоутворювальні, протизапальні та біологічно активні речовини.

Для перевірки відповідності губних помад вимогам стандарту проводять приймально-здавальне та періодичне випробовування.

Приймально-здавальне випробовування виконують за такими ознаками:

– зовнішній вигляд, пакування і маркування;
– органолептичні показники: зовнішній вигляд, колір, запах, покривна здатність;

– фізико-хімічними показниками: кислотним числом, водневим показником pH, температурою крапле падіння (крім рідинних губних помад та блиску для губ).

Періодичне випробовування виконують за фізико-хімічним показником «карбонільне число» та за мікробіологічними показниками не рідше ніж один раз на квартал [5, с. 5, 6].

Термін придатності виробів декоративної косметики визначає підприємство виробник за погодженням із центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я України [5, с. 9].

Слід зауважити, що при проведенні перевірки відповідності губних помад вимогам стандарту при проведенні судової товарознавчої експертизи заважає відсутність систематизованого повного переліку ознак класифікації даного виробу, а також оновлених даних у класифікаційних системах щодо технологій виробництва та обробки матеріалів декоративної косметики для губ в цілому. Це в свою чергу призводить до суттєвих витрат часу на проведення асортиментної ідентифікації декоративної косметики для губ, адже потребує пошуку ознак класифікацій у різних класифікаційних системах, їх аналізу та узагальнення для практичного застосування, а також стає необхідним подальше доповнення таких класифікацій, за умов оновлення асортименту. Вирішення даних проблем підвищить якість та швидкість проведення судової товарознавчої експертизи у відношенні декоративної косметики.

Список використаних джерел

1. Яцяк О. М. Парфумерно-косметичні товари : навч.-метод. посібник. Коломия, 2019. 222 с.

2. Вилкова С. А. Товароз Національної академії внутрішніх справтво та експертиза непродовольчих товарів : словник-довідник. 2-е вид. М. : Видавнича торгова корпорація «Дашков і К», 2015. 264 с.

3. Головко М. П., Пенкіна Н. М., Колесник В. В. Товароз Національної академії внутрішніх справтво та експертиза в митній справі. Х. : ХДУХТ, 2015. 152 с.

4. Пешук Л. В., Бавіка Л. І., Демідов І. М. Технологія парфумерно-косметичних продуктів : навч. видання. К. : Центр учбової літератури, 2007. 376 с.

5. ДСТУ 4774:2007. Вироби косметичні для макіяжу на жировосковій основі Держспоживстандарт України. К., 2009. 15 с.

Хом'як Петро Петрович,
головний судовий експерт сектору
трасологічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Тернопільського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України

ВСТАНОВЛЕННЯ ЦІЛОГО ЗА ЧАСТИНАМИ В ПРОЦЕСІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАГМЕНТІВ СКЛА

Специфічним видом трасологічної експертизи є дослідження частин предметів для встановлення, чи не складали вони раніше одне ціле, тобто чи не є у них одне загальне джерело походження. Поняття «ціле» не однозначне. Цілим може бути який-небудь монолітний предмет, якщо дослідженню піддаються всі частини, на які він виявився розділеним. Цілим вважається і лише частина такого об'єкту, якщо вона у свою чергу розділена на елементи. Нарешті, під цілим розуміється складовий, комплексний предмет, що складається з декількох деталей. Відповідно цьому і способи розділення цілих об'єктів виявляються різними. В одних випадках передбачається руйнування (розколювання, розрізання, розрив), в других – роз'єднання на складові частини.

Предмети, частини яких можуть стати об'єктами експертизи, надзвичайно різноманітні. Різний і безпосередній зв'язок їх з подією злочину. Частіше всього ними бувають предмети посягання, знаряддя і засоби злочину, одяг і інші особисті і побутові речі, осколки розсіювачів автомобільних фар (а також скла інших освітлювальних приладів автомобіля – підфарника, заднього сигнального ліхтаря) і листового будівельного скла (віконного, вітринного і ін.).

Кінцева мета дослідження зводиться до того, щоб через спільність частин розділеного предмету встановити певний зв'язок якого-небудь об'єкту (частіше за всю особу) із здійсненням конкретного злочину або зв'язок між декількома особами, причетними до злочину.

Встановити експертним шляхом приналежність частин єдиному цілому вдається завдяки тому, що біля частин розділеного (зруйнованого) предмету зберігаються взаємнозв'язуючі ознаки. Одні з цих ознак були біля об'єкту до його розділення на частини, а інші (лінії і площини розділення) виникли в момент і унаслідок розділення.

Мета дослідження частин якого-небудь предмету, якщо взяти до уваги суть даного виду експертизи, повинна полягати в тому, щоб встановити, чи не складали вони раніше одне ціле.

Для проведення дослідження частин скляних виробів, найчастіше надходять осколки розсіювачів автомобільних фар (а також скла інших освітлювальних приладів автомобіля – підфарника, заднього сигнального ліхтаря) і листового будівельного скла (віконного, вітринного і ін.). Що стосується них і розглядаються особливості дослідження, причому всі

наведені положення поширюються на експертизу частин не тільки інших скляних виробів, але в значній мірі і інших крихких матеріалів, наприклад, порцеляни, кераміки. Фарне скло виготовляється шляхом штампування з розм'якшеної скломаси. Основними формуючими деталями преса є форма (матриця), пуансон і знімне кільце. Перша деталь визначає зовнішню форму вироби, друга внутрішню, а третя-його краї. В результаті кожен розсіювач являється носієм ряду типових (групових) ознак, які характеризують, з одного боку, його загальну форму, розміри і рельєфний малюнок поверхні, а з іншого боку, випадковий рельєф деталей штампа, що відбивається зазвичай у вигляді концентрично розташованих нерівностей на зовнішньої і внутрішньої стороні скла.

До особливостей виробничого походження, окремих екземплярів виробів зі скла, відносяться його дефекти, зокрема, смугастність і кованість. Смугастність означає неоднорідність маси скла, коли в ньому утворюються смуги, що розрізняються на просвіт. Ковані проявляється в формі виступоподібних поверхневих нерівностей. Крім того, при експлуатації автотранспорту розсіювачі фар набувають індивідуальні особливості у вигляді забруднень, подряпини та ін. В деяких автогосподарствах на склі фар краскою або плавиковою кислотою проставляють номерний знак автомашини.

Перераховані, особливості цілих скляних виробів в тому чи іншому обсязі зберігаються на окремих частинах і беруться до уваги в процесі експертизи для диференціації типу (марки) розбитого скла і локалізації в ньому досліджуваних осколків, а також для їх порівняння і суміщення з метою встановлення єдиного цілого.

Якщо не брати до уваги невеликих пружних змін, які зникають після зняття навантаження, крихкі тіла, на відміну від пластичних, перед руйнуванням не деформуються. Вони руйнуються через те, що однією або декількома першочергово утвореними тріщинами пронизуються в подальшому вся товща матеріалу. В області руйнування утворюються дві нові поверхні, повністю суміщені одна з іншою при їх складанні.

Площини поділу скла часто набувають хвилясту форму з віялоподібним розташуванням нерівностей, причому звужуючі елементи віяла розташовуються у тій стороні скла, до якої була додана руйнівна сила. На краях площин руйнування внаслідок крихкості скла відбувається його викришування, що веде до зміни структури ліній розколу і спотворює картину поєднання осколків.

Розсіювачі фар мають не плоску, а сферичну форму, тому враховуючи те, що методика забороняє руйнівний метод дослідження, розташовувати їх слід на спеціальній поверхні за допомогою допоміжних та підручних предметів. А при проведенні порівняльного дослідження площин поділу частин розбитого розсіювача якщо їх кількість велика і вони малогабаритні при їх поєднанні необхідно вдаватися до інших методів, наприклад з'єднувати їх між собою за допомогою липкої стрічки.

Найбільшу цінність для встановлення приналежності частин розбитого фарного скла єдиного цілого має рельєф площин розколу але невелика глибина рельєфу і прозорість скла ускладнюють зйомку. Щоб виявити цей рельєф, необхідно розглянути скло при різних його положеннях відносно джерела світла та стежити за появою на ньому смуг і зміною їх яскравості. Взаємне розташування смуг і відстань від найбільш яскравого їх зображення до скла фіксуються. Розміщення смуг дозволяє відповідним чином орієнтувати досліджувані осколки скла відносно один одного. Отримані знімки використовуються для порівняльного дослідження і ілюстрування їх результатів.

Список використаних джерел

1. Трасологічні дослідження : курс лекцій / А. В. Кофанов, О. Г. Волошин, О. В. Літвінова. К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 304 с.

2. Методика встановлення цілого за частинами. Експертна спеціальність 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікації цілого за частинами» / [укл. Коструб А. М., Грищенко О. В., Щирба Д. Є. Чашницька Т. Г.]. К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 37 с. : іл.

3. Задачи, решаемые в рамках трасологической экспертизы. URL: https://studylib.ru/doc/507495/zadachi--reshaemye-v-ramkah-trasologicheskoj-e-kspertizy.

Чантай Світлана Володимирівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Воробей О. В.

ВИКОРИСТАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОЗНАК ЗОВНІШНОСТІ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ

Зовнішність людини складається з окремих частин (елементів) – характерних індивідуальних ознак (помітних характеристик зовнішності людини), які уможливлюють відрізняти людей один від одного.

За критерієм особливостей прояву властивостей зовнішності людини, аналізуючи класифікацію ознак зовнішності для ідентифікації особи, власні елементи зовнішності поділяються на анатомічні й функціональні, власні ознаки зовнішності – на загальнофізичні, анатомічні й функціональні. Детально проаналізуємо саме функціональні ознаки зовнішності, як вони використовується для ідентифікації особи.

Функціональні (динамічні) ознаки є загальними; вони характеризують людину як живу динамічну систему. Функціональні ознаки проявляються насамперед у русі. Функціональні ознаки мають певне ідентифікаційне значення, більше виступають як додаткові до анатомічних ознак. До того ж вони можуть взагалі не проявитись, коли особу сприймали лише статично (наприклад, вона стояла, майже не рухаючись).

До функціональних ознак належать постава, хода, артикуляція, жестикуляція, міміка, голос, мова. До функціональних можуть бути віднесені й інші ознаки, зокрема улюблений вигук, спосіб поведінки, навички злочинної професійної діяльності (способи проникнення у сховище, вчинення вбивства тощо) і звички. Наприклад, манера вітатися, покашлювати, потирати долонями, погладжувати голову, вуса, переступати з ноги на ногу та інші стійкі звички, вироблені протягом життя.

Функціональні елементи описують за становищем, взаєморозташуванням, системою рухів тощо. Функціональні елементи починаються з характеристики звичної пози людини. Постава позначається як звичне положення голови та тулуба. Жестикуляція – комплекс рухів рук, плечей (іноді голови) людини, якими він супроводжує свою промову, щоб надати їй більшої виразності. В описі вказується звичне становище голови щодо тулуба (відхилена до правого чи лівого) плечу, нахилена вперед, відкинута назад), а також положення тулуба по відношенню до вертикалі (пряме, сутуле, згорблене).

При описі жестикуляції фіксують її темп (швидка, повільна), виразність (жвава, енергійна, млява), характер жестів та їх зміст (вказівна, образотворча тощо); міміка – рух м'язів та елементів обличчя, що змінюють його вираження залежно від емоційного стану людини чи її бажання. Міміка може бути дуже розвиненою чи маловираженою. Зазвичай відзначають найбільш виражений зовні та найбільш звичний спосіб висловлювати мімікою те чи інше почуття (підняття брів, закушування губ, підморгування тощо); мова – процес говоріння (мовна діяльність) та його результат (мовні твори), що фіксуються пам'яттю або листом.

Досліджуючи питання функціональних особливостей зовнішності людини, варто звернути увагу на таке поняття, як функціональний стан – інтегральний комплекс різних характеристик, процесів, властивостей та якостей людини, які прямо або побічно обумовлюють виконання нею діяльності. Тобто поняття функціонального стану введено для характеристики сторони діяльності або поведінки людини з погляду її ефективності, що, відповідно, передбачає вирішення питання про можливості людини, яка перебуває в тому чи іншому стані, виконувати певний вид діяльності [1, с. 604].

Вчені Інституту інжинірингу та технологій Vidya Vikas (штат Карнатака, Індія) запропонували впровадити нову технологію біометричної ідентифікації – за відео зображенням. Індійські фахівці

вважають, що їхній винахід може широко застосовуватися в аеропортах, банках, на військових базах та інших об'єктах, де встановлено відеокамери. Ефективною ця технологія буде і для встановлення особи злочинця.

Наразі у питаннях ідентифікації особи доволі актуальним напрямом є дослідження проблематики ідентифікації особи за особливостями ходи, здійснювані як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями [2].

Згідно з дослідженнями вчених, хода людини (особлива, притаманна їй манера пересування, яка менше піддається свідомому регулюванню порівняно з позами, жестами та мімікою [3, с. 147]) є так само індивідуальною, як і відбитки пальців. Але, на відміну від відбитків, її не приховаєш банальними рукавичками.

Для забезпечення високої ефективності ідентифікації потрібно зібрати базу даних – зняти на відео «профіль» та «анфас» ходи злочинців.

Проводиться цей новий метод ідентифікації наступним чином. Дані, що дають змогу виокремити особливості ходи людини, надходять з камер відеоспостереження. Їх перетворюють на цифрову модель, яку, у свою чергу, обробляють за допомогою статистичного аналізу. При цьому враховують сталість таких елементів ходи, як довжина кроку (лівого, правого), ширина кроку, кут кроку, кут розвороту стопи, на яку висоту людина піднімає ноги під час ходьби, з якою частотою здійснює кроки, якою є амплітуда розгойдування стегон і плечей тощо [4, с. 26]. Також при описі ходи відзначають розмір кроку (довгий, короткий), вузьке або коротке розставляння ніг, постановку ступні при ходьбі (назовні, всередину, паралельно), темп (швидкий, повільний), вид (м'яка, важка, хитається, перевалюється, підстрибує тощо). Відзначається також кульгавість, протягування ноги під час ходьби, положення рук при ходьбі (розмахування, руки у кишенях, закладені ззаду). Хода може змінюватися під впливом захворювань ніг, нервової системи, перенесених травм голови тощо.

Кількість наукових досліджень із ідентифікації осіб за ходою різко зросла останніми двома десятиліттями завдяки тому, що ці методики не вимагають активної співпраці з користувачами. Крім того, ходу доволі складно імітувати, а ідентифікацію можна здійснити шляхом аналізу відеозаписів із низькою роздільною здатністю та за допомогою простих приладів.

У слідчій практиці нерідко виникає необхідність пред'являти особу для впізнання за голосом та особливостями мови. У правоохоронній практиці такий вид впізнання застосовується досить давно. Під час допиту слідчий повинен з'ясувати індивідуальні особливості допитуваної особи, стан слуху, ступінь уважності , умови за яких відбувалося сприйняття голосу, обсяг сприйнятої інформації та її зміст. При допиті необхідно детально з'ясувати індивідуальні особливості ознак голосу та мови особи, яка підлягає впізнанню.

До таких характерних ознак можна віднести: вид (літературна – нормалізована мова, яка використовується ЗМІ, у спілкуванні між культурними людьми); нелітературна – має суттєві відхилення від нормалізованої мови в лексиці, синтаксисі, синематиці (наприклад, жаргонна); стиль: канцелярський, побутовий, науковий, діловий; словниковий запас: багатий, бідний, середній; дикція: добра – характеризується чіткою промовою усіх звуків, більшою старанністю артикуляції; погана – нечітке вимовляння деякий звуків, особливо закінчень; темп: рівномірний, переривчастий та перемінний (рівномірний, у свою чергу, може бути середнім, швидким чи повільним); форма викладення мовного повідомлення: коротка або довга, визначена або плутана, проста або складна; діалект – один з варіантів національної мови, який використовується обмеженою кількістю людей, пов'язаних територіальною, професіональною чи соціальною спільністю (наприклад, місцевий говір); акцент – ознака, яка відрізняє особу, що розмовляє не на своїй рідній мові, вказує на неправильну мову, тобто відхилення від норми, яке полягає у неправильному наголосі, інтонації, артикуляції та неправильній вимові звуків мови (наприклад, сильний або слабий); патологія мови – розлад мовного апарату, який проявляється у неправильній артикуляції при вимовлянні звуків мови; тип голосу за висотою: низький, середній, високий голос, що відповідає вокальній термінології: бас, баритон, альт, тенор – для чоловіків; сопрано – для жінок; тембр голосу: різкий, м'який, тремтячий, придушений, ліричний, металевий, дзвінкий, жорсткий, твердий, теплий, холодний, ніжний, сухий, глухий; гучність: гучна мова, середня, тиха; сталі фразеологічні звороти; діалектизми; сучасні слова іноземного походження; наголос у словах: правильний чи неправильний; слова «паразити»; звукові звички (наприклад, покашлювання, прицмокування); особливі прикмети голосу та мови: заїкання, шепелявість, голос здавлений, фальцетний, з носовим відтінком та ін [5]. Слід зазначити, що у правоохоронній практиці впізнання за голосом та особливостями мови застосовується досить давно, що не можна сказати про використання функціональних ознак зовнішності таких як голос та особливості мови для ідентифікації особи в експертній ідентифікації. У портретній експертизі з метою ідентифікації використовуються переважно загально фізичні та анатомічні елементи. Використання функціональних елементів на сьогоднішній день неможливо через відсутність достатніх наукових досліджень ідентифікаційної значимості даних ознак, а також відсутності відповідних методик дослідження, тому результати досліджень, наприклад, ідентифікація особи за ходою, не можна використовувати як процесуальні джерела доказів. У контексті досліджуваного питання науковцям слід зосередити свої зусилля на формуванні науково-практичних рекомендацій щодо застосування функціональних ознак зовнішності, для експертних та правоохоронних органів, розробленні нового й удосконаленні сучасного програмного забезпечення тощо.

Список використаних джерел

1. Дафт Р. Л. Менеджмент [пер. з англ.]. 2000. 832 с.
2. Хахановський В. Г., Чашницька Т. Г. Ідентифікація особи за ходою, зафіксованою в матеріалах відеозапису. Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. 2020. Т. 33. № 1. С. 72–80.
3. Дюбенко К. А., Коломійцев А. К., Чайковський Ю. Б. Анатомія людини : підручник : у 2-х ч., Ч. 1. 2004. 690 с.
4. Khan M. H., Farid M. Sh., Grzegorzek M. Ibid. URL: 10.1016/j.cosrev.2021.100432 (дата звернення: 03.11.2022).
5. Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві № 5483/Кл: Головне слідче управління МВС України; НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ України. Київ, 2001. 32 с.

Шарай Єгор Валентинович,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ПИТАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Важливу роль у розслідуванні кримінальних правопорушень відіграють науково-технічні засоби виявлення, фіксації та вилучення джерел доказової інформації, які використовують працівники Експертної служби МВС України, залучені до досудового розслідування.

Як свідчить слідчо-експертна практика, на сьогоднішній день простежується стійка тенденція до збільшення участі працівників Експертної служби МВС України у проведенні слідчих (розшукових) дій як спеціалістів у різних галузях знань (криміналістів, вибухотехніків, автотехніків, пожежотехніків, біологів, та ін.), що зумовлюється потребою раціоналізації кримінального провадження, у зв'язку з чим вона є одним із способів організації розслідування кримінальних правопорушень задля забезпечення його ефективності та дає можливість на досудовому розслідуванні оперативно одержувати інформацію про обставини вчиненого кримінального правопорушення. Так, в 2019 році працівники Експертної служби МВС України були залучені до 3524 досудових розслідувань як спеціалісти, в 2020 році – 3875, в 2021 – 3881 за 9 місяців 2022 – 2616.

Коло спеціалістів Експертної служби МВС України, яких залучають до участі в досудовому розслідуванні, найчастіше визначається вимогами закону, відомчими нормативними актами, об'єктами, що підлягають виявленню і дослідженню та характером слідчих (розшукових) дій, адже це зумовлено не тільки наявністю певних об'єктів дослідження (вибухові пристрої, транспортні засоби,

трупи, комп'ютерна техніка тощо), що вимагає використання конкретних спеціальних знань, якими повною мірою не володіє слідчий, спеціаліст-криміналіст, але і необхідністю комплексного використання цих знань для повного, всебічного і об'єктивного розслідування кримінальних правопорушень.

Зокрема, порядок спільних дій працівників Експертної служби МВС України як спеціалістів під час досудового розслідування регулюється спільними відомчими нормативними актами [1; 2; 3].

На сьогоднішній день в розпорядженні працівників Експертної служби МВС, що беруть участь у досудовому розслідуванні як спеціалісти, є досить могутній арсенал сучасних науково-технічних засобів. Це і уніфіковані криміналістичні валізи, в тому числі балістичні, біологічні, трасологічні та для аналізу на вибухові речовини, цифрова фототехніка, різні освітлювальні прилади, пересувні спеціалізовані лабораторії на базі транспортних засобів тощо. Крім того, існуючий рівень організації підготовки та виїзду до місця проведення слідчих (розшукових) дій дозволяє належним чином реалізувати їхні потенційні можливості. Особливо це стосується огляду місця події, у ході якого виявляється і вилучається більшість слідової інформації. Зокрема, пересувні спеціалізовані лабораторії на базі транспортних засобів укомплектовані за європейськими стандартами криміналістичною та оглядовою технікою використовуються на місцях вчинення тяжких, особливо тяжких та резонансних кримінальних правопорушень, що надасть змогу більш якісно та результативно виявляти сліди злочину (матеріальні докази). Обладнання, яким укомплектовано їх дозволяє експертам Експертної служби МВС України працювати за будь-яких погодних умов та у будь-який час доби.

Таке потужне матеріально-технічне забезпечення пересувних криміналістичних лабораторій дозволяє працівникам Експертної служби МВС України на професійному рівні, оперативно та якісно виконувати покладені на них професійні завдання – техніко-криміналістичного забезпечення розшукових дій, виявлення, фіксації та вилучення джерел слідової інформації.

Отже, комплексне використання працівниками Експертної служби МВС України науково-технічних засобів під час досудового розслідування має велике значення при розслідуванні кримінальних правопорушень, адже це дає змогу ефективно зібрати всю необхідну доказову інформацію з точністю, обґрунтованістю, об'єктивністю та достовірністю, а експерти на високому науковому рівні можуть проводити різні види експертиз.

Список використаних джерел

1. Порядок спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій,

пов'язаних з пожежами, затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 24 липня 2017 року № 621. URL : https://ips.ligazakon.net/document/RE30866?an=29.

2. Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03 листопада 2015 року № 1339. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text.

3. Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19 серпня 2019 року № 621. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text.

Шевцова Ірина Олександрівна,
аспірант Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПИТАННЯ НЕОДНОЗНАЧНОСТІ ОЦІНКИ ЗАКРІПЛЕНОГО ДОРОГОЦІННОГО КАМІННЯ

Відповідно до Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» дорогоцінним камінням є природні та штучні (синтетичні) мінерали в сировині, необробленому та обробленому вигляді (виробах): а) першого порядку – алмаз, рубін, сапфір синій, смарагд, олександрит; б) другого порядку – демантоїд, евклаз, жадеїт (імперіал), сапфір рожевий та жовтий, опал благородний чорний, шпінель благородна; в) третього порядку – аквамарин, берил, кордієрит, опал благородний білий та вогняний, танзаніт, топаз рожевий, турмалін, хризоберил, хризоліт, цаворіт, циркон, шпінель; г) четвертого порядку – адуляр, аксиніт, альмандин, аметист, гесоніт, гросуляр, данбурит, діоптаз, кварц димчастий, кварц рожевий, кліногуміт, кришталь гірський, кунцит, моріон, піроп, родоліт, скаполіт, спесартин, сподумен, топаз блакитний, винний та безколірний, фенакіт, фероортоклаз, хризопраз, хромдіопсид, цитрин; д) дорогоцінне каміння органогенного утворення – перли і бурштин в сировині, необробленому та обробленому вигляді [1]. Вивченням дорогоцінного каміння як мінералів і пошуками способів їх точного розпізнавання від синтетичних підробок займається наука гемологія.

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, гемологія – це наука, яка вивчає дорогоцінне і виробне каміння: його фізичні властивості, особливості хімічного складу, декоративні і художні вартості, мінерагенію родовищ, а також технологію обробки [2].

Великою подією в історії гемології і, одночасно, поштовхом для розвитку методів діагностики став у 1902 році винахід процесу

виготовлення синтетичного дорогоцінного каміння французьким хіміком Огюстом Віктором Луї Вернейлем, який був названий як процес «Метод Вернеля» («Flame Fusion»), що залишається у використанні і сьогодні як недорогий спосіб виготовлення штучного корунду, або рубінів та сапфірів. Цей метод поклав початок появі на початку минулого століття на світовому ринку синтетичних аналогів природного дорогоцінного каміння і лабораторних імітацій самоцвітів з розривом у вартості між природними утвореннями і синтетичними аналогами часом на кілька порядків. По мірі розвитку сучасних методів синтезу з'являються тучні матеріали, які за своїми властивостями близькі до природного каміння, тому, щоб уникнути дорогих помилок, при купівля дуже важлива знати походження каміння.

За кордоном дорогоцінне каміння (наприклад, рубіни, сапфіри, смарагди) при продажу часто супроводжуються гемологічним експертним висновком. Зрештою походження та характеристики каміння в ювелірному виробі цікавлять власника чи покупця тією мірою, в якій від них залежить ціна виробу. Особливо важливо це у випадку купівлі природного каміння чи виробу з природного каміння великого за розміром. При цьому оцінка кваліфікованого спеціаліста просто необхідна. Аналогами сертифіката для ювелірних виробів слугує бирка, яка прикріпляється до виробу торгівельною організацією чи виробником. На великих підприємствах, як правило, дані про вставку вносить спеціаліст. Дрібні підприємства, що виникли в сучасних економічних умовах, не можуть дозволити собі утримання в штаті спеціаліста-гемолога, тому в таких випадках проводиться експертиза вже готового виробу силами торгівельної організації, що може спричинити виникнення деяких нюансів.

По-перше, оцінка ювелірних виробів та дорогоцінного каміння в Україні відноситься до ліцензійного виду діяльності і потребує спеціальної економічної освіти, адже оцінювач не завжди має знання тонкощів гемологічної експертизи і, навпаки, спеціаліст-гемолог підчас не володіє методикою визначення ринкової чи іншої вартості виробу.

По-друге, на основі оціночних характеристик, наданих спеціалістом-гемологом дорогоцінному каменю, або виробу, оцінювач визначає вартість самого виробу. При цьому можливо виникнення такої ситуації, коли думки незалежних оцінювачів про один і той же виріб чи камінь буде суттєво відрізнятись. В таких випадках оцінка проводиться за участі двох-трьох акредитованих експертів.

Як висновок, зазначимо про те, що в умовами фінансової нестабільності за яких дорогоцінне каміння, діаманти слугують засобом вкладення грошових коштів, оскільки в ювелірному виробі (особливо у старовинному) камінь найчастіше є елементом вартості, для визначення природності та якості дорогоцінного каміння, огранованих діамантів та вставок з діамантів в ювелірних виробах, при купівлі-продажу доцільно звертатись до акредитованих спеціалістів-гемологів.

Список використаних джерел

1. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними : Закон України від 18 листопада 1997 року № 637/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с. URL: https://slovnyk.me/dict/vts/%D0%B3%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.

Шмітько Валентин Вікторович,
старший детектив Національного
антикорупційного бюро України

ОКРЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩІ ОЗНАКИ ОСОБИ ПРАВОПОРУШНИКА – ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ, ЯКИЙ ВЧИНЯЄ КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Проблеми корупції й надалі залишаються одними з найболючіших тем для українського суспільства та загрозою на шляху демократичних перетворень в Україні, а виняткової актуальності їх дослідження набуває в умовах інтеграції України до Європейського Союзу (далі – ЄС), особливо після надання у 2022 році нашій державі статусу кандидата на вступ в ЄС, коли відкривається нова сторінка в історії на шляху цілеспрямованого руху України до повноправного членства в ЄС, що, в свою чергу, передбачає обов'язкове проведення системи докорінних і послідовних реформ. Одними з найголовніших таких реформ та умов виступають ефективне запобігання і реальна протидія будь-яким корупційним проявам, швидке та об'єктивне розслідування корупційних кримінальних правопорушень, невідворотність покарання за їх вчинення для винних осіб, у першу чергу, чиновників усіх рівнів у органах державної влади та на державній службі загалом.

У цьому контексті невтішними є дані міжнародних антикорупційних рейтингів і національних звітів протидії корупції в Україні. Так, індекси сприйняття корупції міжнародної організації Transparency International (Corruption Perceptions Index, далі – CPI) останніх десятиліть вказують на стабільно високий рівень корупції у нашій державі. Зокрема, у рейтингу CPI 2021 Україна серед 180 країн світу зайняла 122 місце (для порівняння – на одному рівні з такими африканськими державами, як Есватіні (Свазіленд), Замбія, Непал, Єгипет, тощо) [1; 2]. Така вкрай незадовільна ситуація для України протягом десятків років щодо рівня корупції, її небезпека для всього суспільства та держави в цілому зумовлює потужний науковий інтерес, активізації досліджень з боку вчених та практиків.

Важливою складовою наукового пошуку в сфері криміналістичного забезпечення розслідування злочинів корупційної спрямованості є вирішення багатогранної проблеми з формування теоретичних основ і науково-практичних рекомендацій з криміналістичного дослідження особи злочинця (правопорушника), у тому числі державного службовця-корупціонера. Така проблема також пов'язана з побудовою комплексної криміналістичної методики – методики розслідування злочинів корупційної спрямованості (корупційних злочинів і злочинів, пов'язаних з корупцією), та системи ускладнених (родових, міжродових) і простих (видових, підвидових) методик розслідування [3, с. 92–94].

Поряд з цим, враховуючи, що особа правопорушника (зокрема, державного службовця-корупціонера) є одним із центральних елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень (у т.ч. корупційних), а суб'єктивна сторона є одним із основних елементів складу таких правопорушень, важливим та актуальним у контексті наукового пошуку ефективних інструментів боротьби з корупцією, успішного виявлення, попередження та якісного досудового розслідування є ґрунтовне дослідження криміналістичної характеристики особи правопорушника-держслужбовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди (які займають серед них найбільшу частку), з детальним аналізом криміналістичних ознак такої особи, в т.ч. серед них і психологічних, таких як, мотив кримінально протиправної поведінки, мета, мотивація тощо.

Слід зазначити, що у теорії криміналістики зусиллями науковців протягом XX–XXI століть розроблено декілька напрямів криміналістичного дослідження особи злочинця (правопорушника), при цьому в сучасний період у межах криміналістичної характеристики домінує підхід до вивчення такої особи як носія різних специфічних індивідуальних властивостей, у т.ч. психологічних складників, притаманних особистості, яка вчиняє конкретне кримінальне правопорушення. Його суть полягає у виявленні закономірних зв'язків між особливостями кримінального правопорушення та певними ознаками суб'єкта злочину, які, при успішних результатах виконання своїх завдань правоохоронними органами, проявляються у прогнозованих, передбачуваних слідством відповідних способів підготовки та вчинення винною особою кримінального правопорушення, у залишенні типових слідів учинення, які надалі можуть бути відшукані, вилучені, незважаючи на ретельне «замітання слідів», а так само на абсолютне приховування взагалі будь-яких відомостей про його вчинення.

Досягти на цьому поприщі результатів можливо в тому числі завдяки всебічному та швидкому встановленню зазначених закономірностей через призму того, що властивості будь-якої особистості залишають певний характерний відбиток на криміналістично релевантних ознаках кримінального правопорушення, а

характер такого правопорушення визначається такими ж властивостями, які повинні бути досконало досліджені. В цьому контексті криміналістичну характеристику особи правопорушника розглядають як цілісну систему даних про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, яка охоплює кримінально-правову, соціально-демографічну та психологічну характеристику цієї особи, а її якісна «наповненість» сприяє ефективному викриттю правопорушника, збиранню достатніх доказів для подальшого притягнення до кримінальної відповідальності особи і доведення її вини в суді.

Разом з тим, незважаючи на те, що питання криміналістичної характеристики особи правопорушника-державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, а так само криміналістично значущі ознаки такої особи, серед них і психологічні, мають важливе науково-практичне значення, однак на сьогодні ця проблематика й досі залишається ґрунтовно не дослідженою та без системної уваги з боку вчених наук кримінального циклу, юридичної психології.

Водночас криміналістична характеристика особи правопорушника-держслужбовця аналізованої групи корупційних кримінальних правопорушень проявляється у двох аспектах – психологічному та функціональному. Психологічний компонент дає можливість визначити суб'єктивну сторону таких складів злочинів, зокрема його цільову й мотиваційну сферу, натомість функціональний складник сприяє з'ясуванню всього механізму одержання неправомірної вигоди, способів та інших важливих обставин об'єктивного характеру, виходячи із того, що суб'єкт одержання неправомірної вигоди (правопорушник-держслужбовець) обов'язково наділений відповідним правовим статусом, виступаючи службовою особою.

У цьому контексті можна виділити такі криміналістично релевантні ознаки особи правопорушника-державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди: наявність в особи чітко визначеного правового статусу державного службовця (службової особи); встановлення на рівні нормативно-правових актів системи прав та обов'язків такої особи у відповідній сфері державної служби, коли прийняття тих чи інших рішень, вчинення дій відбувається в межах її повноважень, хоча і внаслідок корупційних домовленостей, у т.ч. щодо отримання неправомірної вигоди; закріплення у законодавстві відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, зокрема пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди тощо.

Під час криміналістичного дослідження особи правопорушника-державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, здійснюючи класифікацію основних типів такої особи за рівнем та стійкістю корупційної спрямованості виокремлюють системний і ситуативний типи з відмінними характеристиками.

Так, для представника системного типу правопорушника-корупціонера державного службовця властиві такі загальні риси: формування його особистості відбувається шляхом сприйняття ідеї про культ грошей, збагачення будь-якими способами, в т.ч. шляхом вчинення корупційних діянь, свідомо ігноруючи прийняті у державі та суспільстві правові й соціальні норми; свої корисливі, індивідуально-егоїстичні спонукання державний службовець всіляко заохочує, а не стримує; домінування егоїзму та особистого успіху в таких осіб породжує продажність, цинізм, безвідповідальність, заздрість, кар'єризм, вседозволеність, розрахунок і обережність, готовність принести в жертву неправомірній вигоді норми моралі, професійну честь та репутацію; цей тип створює ситуації постійної необхідності власного незаконного заохочення, адже у такий спосіб зростає достаток; державна установа розглядається ним як місце, пов'язане з одержанням неправомірної вигоди на постійній основі; прохання, одержання, а згодом й вимагання надати неправомірну вигоду для такого державного службовця стає нормою поведінки; поєднання зазначених негативних рис з достатнім досвідом професійної діяльності та знаннями, високим освітнім рівнем, неабиякою працездатністю, гнучкістю, пристосуванням до різних життєвих ситуацій, комунікабельністю, діловитістю, постійним прагненням до підтримання/покращення соціального статусу тощо.

Натомість представника ситуативного типу правопорушника-корупціонера державного службовця в загальному характеризують такі ознаки: здебільшого законослухняна орієнтація; факт одержання неправомірної вигоди державним службовцем відбувається внаслідок ситуації, що виникла, а не з його ініціативи; у таких осіб відсутня яскраво виражена корислива домінанта, але з огляду на невисоку заробітну плату від держави, вони розглядають неправомірну вигоду як «компенсаторну винагороду» за їхню працю; одержання неправомірної вигоди відбувається також через схильність державного службовця до конформізму, особливо якщо в державній установі корупцію вважають нормальним, допустимим явищем; такі особи легко піддаються чужому впливу, так званим «дружнім» порадам колег, керівництва або друзів із аналогічними поглядами чи «корупційним бекграундом».

Слід відмітити, що тип правопорушника-корупціонера держслужбовця може швидко варіюватися з самого початку роботи в залежності від розмірів хабарів (неправомірної вигоди) та частоти їх отримання, за умови безкарності. Для ситуативного типу властива неправомірна вигода у порівняно невеликому розмірі, яка мала місце однократно або декілька разів за період державної служби. Натомість значні суми грошових коштів, які є предметом хабарів (неправомірної вигоди), або їх надання на систематичній основі протягом визначеного періоду часу або постійно характеризують системний тип правопорушника-корупціонера державного службовця.

Разом з тим, незважаючи на тип правопорушника-корупціонера державного службовця, його мотиви завжди залишаються корисливими, а метою є незаконне збагачення та, зокрема, одержання неправомірної вигоди.

Мету одержання неправомірної вигоди службовою особою пропонуємо в загальному поділити на: 1) особисту, якщо особа правопорушника за допомогою неправомірної вигоди намагається одержати певні блага для себе; 2) для задоволення інтересів третіх осіб, зокрема членів сім'ї, близьких родичів тощо, у матеріальному та психологічному благополуччі яких заінтересована особа; 3) корпоративну, коли завдяки неправомірній вигоді набуваються блага для групи осіб чи організації. Такі ж положення виправдано застосувати й до мети одержання неправомірної вигоди державним службовцем у межах досліджуваної категорії корупційних кримінальних правопорушень.

Поряд з цим, розглядаючи проблематику корупції серед державних службовців, вважаємо, що провідну роль під час прийняття ними рішення щодо вчинення корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, відіграє почуття безкарності, що зумовлюється слабкістю принципу невідворотності покарання, передбаченого статтею 7 КПК України [4].

Таким чином, під час криміналістичного дослідження особи правопорушника-державного службовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушенні, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, необхідно обов'язкового врахувати в системному взаємозв'язку криміналістичні та психологічні ознаки такої особи, індивідуально-психологічні особливості, що впливають на формування мети, мотиву, мотивації тощо як передумови для успішного виявлення, попередження, якісного документування та ефективного розслідування даної категорії кримінальних правопорушень, що дає змогу на основі аналізу низки таких криміналістично значущих ознак встановити типові слідчі ситуації, вирішити питання щодо планування розслідування, тактики проведення більшості слідчих (розшукових) та процесуальних дій, а так само сприятиме вирішенню проміжних криміналістичних і стратегічних завдань кримінального провадження в цілому.

Враховуючи, що вчинення держслужбовцями та іншими посадовцями кримінально-караних корупційних діянь, у т.ч. пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, належать до категорії так званих «інтелектуальних злочинів», успішна боротьба з якими неможлива без врахування в процесі виявлення, документування та розслідування криміналістичних, в т.ч. серед них психологічних, ознак такої особи правопорушника. Це надасть можливість виявити чинники генезису особи правопорушника-держслужбовця, який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, зокрема, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, встановити детермінації та весь механізм кримінально протиправної поведінки, зібрати достатні

докази для притягнення до кримінальної відповідальності та засудження винної особи, з урахуванням чого можуть бути досягнуті завдання щодо успішного виявлення, попередження, якісного документування та ефективного розслідування вказаних корупційних кримінальних правопорушень, а так само запобігання вчиненню нових.

Приходимо до висновку, що одними із ефективних інструментів, які можуть стратегічно забезпечити позитивні науково-прикладні результати у протидії з корупцією в Україні, є системне дослідження криміналістичних, у т.ч. серед них психологічних, ознак особи правопорушника (в т.ч. державного службовця), який вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, зокрема, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди.

Список використаних джерел

1. Без прогресу – Україна в індексі сприйняття корупції-2021. Transparency International Ukraine. 2022. URL : https://ti-ukraine.org/news/bez-progresu-rezultat-ukrayiny-v-indeksi-spryjnyattya-koruptsiyi-2021/.

2. Corruption Perceptions Index – 2020. Transparency International Ukraine. URL : https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/ukr.

3. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Х. : Апостіль, 2012. 304 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Шнайдер Катерина Богданівна,
аспірант кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Однією з головних функцій держави є закупівля товарів, робіт та послуг для задоволення найважливіших суспільних потреб, яка здійснюється на основі раціонального використання державних коштів та розвитку конкурентної економіки. Публічні закупівлі забезпечують розвиток та функціонування стратегічних галузей економіки, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, системи національної безпеки та ін.

За останні роки сфера публічних закупівель зазнала реформування, що було обумовлено політичними, правовими, соціальними, фінансовими, інституційними, етичними та технологічними завданнями. Одночасно, попри всі реформи, що проводилися у цій сфері, корупційні ризики

зберігаються на всіх етапах проведення закупівель, а серед актуальних проблем особливе місце належить виявленню та розслідуванню злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель. При цьому, ураховуючи специфіку публічних закупівель, особливого значення під розслідування злочинів у цій сфері набуває використання спеціальних знань.

Спеціальні знання являють собою самостійний правовий інститут, що має свої концептуальні засади. Історія інституту спеціальних знань становить певний інтерес, зважаючи на необхідність визначення його місця і ролі в системі кримінально-процесуального права, з'ясування змісту спеціальних знань і перспектив розвитку [1, с. 244].

Проблеми визначення поняття та змісту спеціальних знань, суб'єктів, об'єктів, видів і форм їх використання у кримінальному провадженні, особливостей використання спеціальних знань під час розслідування окремих видів злочинів вже давно є предметом дослідження науковців.

Вагомий внесок у розвиток поняття спеціальних знань, видів та форм їх використання у кримінальному процесі був зроблений В.П. Бахіним, Р.С. Бєлкіним, В.І. Гончаренком, Г.Л. Грановським, О.О. Ейсманом, А.В. Іщенком, Н.І. Клименко, І.І. Когутичем, Ю.Г. Коруховим, В.К. Лисиченком, Є.Д. Лук'янчиковим, Г.А. Матусовским, Г.М. Надгорним, М.В. Салтевським, М.О. Селівановим, З.М. Соколовським, І.Я. Фрідманом, В.Ю. Шепітьком, О.Р. Шляховим, М.Г. Щербаковським, В.В. Юсуповим та ін.

Аналіз наукової літератури вказує на те, що питання виявлення і розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення закупівель за державні кошти уперше стало предметом наукових досліджень учених та практиків на початку 60-х рр. XX ст. і розглядалося у контексті методики розслідування викрадення бюджетних коштів (А.А. Горшков, В.К. Бабаєв, Р.С. Бєлкін, П.П. Михайленко та ін.).

Останніми роками науковці почали приділяти чималу увагу дослідженням питань протидії злочинам, пов'язаних із використанням державних коштів при закупівлі товарів, робіт і послуг. Зокрема, проблематику розслідування злочинів, вчинених у сфері публічних закупівель досліджували В.І. Василинчук, В.В. Дараган, Ю.С. Доліновський, В.В. Кікінчук, В.В. Коряк, А.М. Меденцев, Г.В. Мудрецька, С.В. Нагачевський, В.Р. Сливенко, С.С. Чернявський та інші.

Так, В.В. Дараган (2012 р.) зосередився на розкритті викрадень державних коштів при проведенні закупівель товарів та виконанні робіт (послуг) на підприємствах залізничного транспорту [2].

У монографії «Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України» В.В. Дараган дійшов висновку, що застосування спеціальних знань під час виявлення злочинів у сфері державних закупівель дає можливість надати оцінку правомірності чи неправомірності

визначених дій і рішень суб'єктів, які беруть участь у здійсненні державних закупівель, оцінити наявність або відсутність в даних діях або бездіяльності складу злочину, а також зафіксувати факт зазначених дій [3, с. 223].

Ю.С. Доліновським у дисертаційному дослідженні «Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я» (2018р.) розкрито особливості проведення слідчих (розшукових) дій (обшук, огляд документів, допит та призначення судових експертиз) та негласних слідчих (розшукових) дій по даних злочинах [4, с.8].

У дисертаційному дослідженні А.М. Меденцева на тему «Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель» (2015 р.) розкрито криміналістичні питання розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель. Зокрема, розглянуто особливості проведення обшуку під час якого виявляються та вилучаються різного роду документів, у яких знайшли відображення процедури конкурсних торгів і прийняті рішення, а також фінансово-господарські операції при виконанні укладених договорів; досліджено особливості огляду документів при розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель [6, с. 11, 12].

Окрім того, Ю.С. Доліновським та А.М. Меденцевим у наукових публікаціях розкрито таке питання, як використання експертних досліджень під час розслідування злочинів у сфері публічних закупівель [5; 7].

Результати зазначених наукових досліджень вказують на необхідність залучення спеціальних знань, що є однією з основних передумов для ефективного розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель. Проте комплексно питання використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері публічних закупівель не були предметом окремого дослідження.

З огляду на це, виникає необхідність у подальших детальних та ґрунтовних дослідженнях із форм, змісту використання спеціальних знань, розкриття особливостей діяльності спеціаліста при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, конкретизації особливостей проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, а також оцінки та використання результатів висновків судових експертів.

Тому, важливим і актуальним вбачається наукове дослідження питань використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері публічних закупівель та розроблення відповідних практичних рекомендацій з метою удосконалення та підвищення ефективності розслідування даної групи кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Гусаченко Є.О. Історико-правові передумови використання спеціальних знань. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 243–253.
2. Дараган В. В. Розкриття викрадань державних коштів при проведенні закупівель товарів та виконанні робіт (послуг) на підприємствах залізничного транспорту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 20 с.
3. Дараган В. В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України. монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 224 с.
4. Доліновський Ю. С. Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я: автореф. дис. … канд. юрид. наук: спец 12.00.09. Львів; НУ «Львівська політехніка», 2018. 15 с.
5. Доліновський Ю. С. Використання експертних досліджень у розслідуванні злочинів, що вчиняються під час публічних закупівель у сфері охорони здоров'я. Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 трав. 2017 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 155–157.
6. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель: автореф. дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативнорозшукова діяльність». Одеса: Міжнарод. гуманітар. ун-т. 2015. 20 с.
7. Меденцев А. М. Експертизи при розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель. Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. 2015. № 13. С. 109–111.

Яковчук Іван Володимирович,
аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ

У законодавчому інструментарії, покликаному забезпечувати протидію корупції, стаття 369-2 Кримінального кодексу України займає особливе місце.

З одного боку, імплементована заборона здійснення зловживання впливом активно затребувана на практиці (причому кількість осіб,

засуджених за цією статтею, зростає); з іншого, включення її до кримінального кодексу України посилило казуїстичність вказаного діяння, частково створило надмірність законодавчого описання злочинної поведінки, пов'язаної з корупцією, і через недотримання засад правової визначеності – серйозно ускладнило застосування закону про кримінальну відповідальність в цій частині.

Так, розслідування зловживання впливом як і інших видів корупційних, або тих, що пов'язані з корупцією кримінальних правопорушень є складним, з точки зору його організації та безпосереднього здійснення, оскільки це зумовлено відразу декількома факторами, серед яких:

1) складність встановлення усіх співучасників учиненого кримінального правопорушення;

Під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях вищезазначеної категорії слідчі/детективи не рідко притягують до кримінальної відповідальності лише виконавців злочину або посередників у його вчиненні. Поверховість здійснення досудового розслідування та неповне дослідження об'єктивної сторони кримінального правопорушення, не надає можливості встановити дійсних організаторів корупційних схем, а також усіх її учасників;

2) тривале розслідування, яке пов'язане із необхідністю проведення великої кількості слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій;

3) кримінальні правопорушення іноді вчиняють із застосуванням можливостей дистанційного придбання та реєстрації іноземних компаній із залученням номінальних директорів із числа іноземців;

Розрахункові рахунки цих компаній можуть відкрити на підставних осіб, використовуючи підроблені паспортні дані. Досить часто використовуються особи, які через скрутне матеріальне становище, за невелику плату, надають для оформлення банківських документів свої паспорт та довідку про присвоєння реєстраційного номеру облікової картки платника податків та у подальшому документально стають бенефіціарними власниками величезних статків, не усвідомлюючи цього. Управління розрахунковими рахунками цих компаній здійснюється також дистанційно, з використанням сервісів, що забезпечують безпеку інтернет-з'єднання, анонімність та віртуальність місця перебування осіб, що здійснюють доступ до рахунків, а підставою для перерахування коштів є фіктивні договори, сторонами яких зазвичай є також компанії-нерезиденти. Осіб, які фактично здійснювали ці дії, а також їх фізичну локацію ідентифікувати дуже складно.

4) корупційним кримінальним правопорушенням властива особлива суспільна небезпека.

Кримінальні правопорушення цієї категорії зазвичай супроводжуються спричиненням шкоди у великому та особливо великому розмірі, оскільки зловживання впливом з метою вчинення дріб'язкових кримінальних правопорушень загалом не «ліквідне» для корупціонерів, а організаторами цих кримінальних правопорушень часто виступають особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

М.І. Мельник акцентує увагу, що корупція буде існувати доти, доки буде існувати публічна влада. Відмінність різних держав у цьому плані полягає не у наявності чи відсутності корупції як такої, а в її масштабах, характері корупційних проявів, у впливі корупції на економічні, політичні, правові та інші соціальні процеси. Завжди знайдуться несумлінні чиновники, які будуть прагнути у приватних цілях скористатися можливостями публічної влади [1].

Нині, практика органів досудового розслідування відчуває нагальну потребу в сучасній методиці розслідування зловживання впливом, оскільки відсутність систематизованих відомостей, особливо за сучасних умов боротьби з корупцією, значно знижує ефективність правоохоронної системи. Типовими проблемами, що виникають під час розслідування зловживання впливом, насамперед є: 1) встановлення факту зловживання впливом; 2) встановлення дійсного вигодоотримувача від вчинення кримінального правопорушення; 3) розмежування кримінального правопорушення від інших, суміжних видів правопорушень. До того ж особи, які вчиняють такі кримінальні правопорушення добре орієнтуються в сучасному законодавстві, мають ґрунтовні знання у сфері правозастосовної діяльності. Ці та інші обставини дають можливість приховувати злочинну діяльність та протидіяти розслідуванню.

Ефективне розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії, встановлення повного кола співучасників, вжиття стороною обвинувачення вичерпних заходів з метою забезпечення відшкодування завданих зловживанням впливом збитків, забезпечення конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом, буде мати наслідок у вигляді ліквідації корупційних схем та оздоровлення української економіки.

За окреслених умов, з метою реалізації вимог антикорупційного законодавства, досягнення завдань кримінального провадження, важливо сформувати теоретичні засади та практичні рекомендації щодо розслідування таких кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. Київ: Атіка, 2001. 304 с.

Опанасенко Вероніка Рустамівна.
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Приходько Ю. П.

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАБОРОНЕНОЇ ЗБРОЇ КРАЇНОЮ-АГРЕСОРОМ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

На жаль, український народ вже довгий час потерпає від агресії з боку Російської Федерації. Прикро усвідомлювати те, що жодне покоління українців не прожило мирного та спокійного життя. Споконвіку Україну або ділили на Лівобережну та Правобережну, або просто хотіли знищити. Нищили нашу культуру, людей та націю загалом. В наш час, ніхто не очікував такого масштабного розповсюдження бойових дій, а мирні громадяни до останнього сподівалися, що це все ненадовго. Враховуючи такі обставини, було задіяно досить багато зброї. Навіть мирне населення бере в руки автомати та намагається вивчити хоч ази поводження із зброєю та її застосування.

За повідомленнями Державної служби з надзвичайних ситуацій та вибухотехнічних підрозділів Управління вибухотехнічної служби Національної поліції України, країна агресор застосовує заборонену міжнародними конвенціями зброю проти Збройних сил України а відповідно і населення яке перебуває на територіях де проходять бойові дії.

Прикладом такої зброї є вакуумні бомби або об'ємно-детонуючі боєприпаси. Вони розпорошують пальне у вигляді аерозолю і підривають отриману газову хмару. Боєприпаси об'ємного вибуху великих калібрів за потужністю можна порівняти з малими тактичними ядерними боєприпасами, але радіаційний ефект поразки відсутній [1].

Наступним яскравим прикладом є застосування касетних боєприпасів та ще й по мирному населенню. Це різновид авіаційної зброї, у вигляді тонкостінної авіабомби, спорядженої касетними бойовими елементами. Ці дрібні бомби розсіюються та вибухають на великій площі, що збільшує збитки та втрати. Касетні бомби заборонені ще з 2008 року Конвенцією з касетних боєприпасів, через те, що під час вибуху деякі боєприпаси не вибухають, а саме цим, приносять велику небезпеку населенню. Але як раз Росія цю угоду не підписала, хоча саме в цій країні найбільша кількість такої зброї [1].

Найстрашнішим є те, що забороненої зброї, яку використовує країна агресор просто безліч. Протипіхотні міни, фосфорні та касетні бомби. Ірина Назарчук, українська журналістка, прокоментувала цю ситуацію «Щонайменше 183 факти застосування військовослужбовцями країни агресора заборонених міжнародним гуманітарним правом касетних боєприпасів розслідують правоохоронці в 10 областях України. З 84 відкритих від 24 лютого кримінальних проваджень за даними фактами найбільше – на Дніпропетровщині (33) та Миколаївщині (17) [2].

Даним питанням зацікавилися американські журналісти та дослідники. 19 червня видання The New York Times оприлюднило інформацію про застосування Росією забороненої зброї. Проаналізувавши фотографії та надані матеріали, дослідники впевнені, що як мінімум 210 разів застосовувались касетні боєприпаси. Весь світ занепокоєний цим питанням, але окрім занепокоєння, ніяких радикальних дій, на жаль, не відбувається.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що країна агресор негайно має припинити протизаконні дії. Має зрозуміти всю міжнародну відповідальність, яка впала на її плечі та негайно припинити бойові дії. Гине мирний народ, всі конвенції порушені, застосовується заборонена зброя. Страшно подумати, що це все, відбувається в наш час. Щодо українського народу, ми маємо розуміти, що очікувати можна все. Саме через це, треба підходити до ситуації в країні з усіма мірами безпеки. Огляд місця події має проходити ретельніше, вся зброя російських військовослужбовців має бути досліджена, перевірена на дозвіл по всіх міжнародних конвенціях. Кожен причетний до смерті мирного населення, дітей та жінок має бути покараний.

Список використаних джерел:

1. Карасені К. Какое оружие использует Россия в Украине, почему оно запрещено и причем тут Женевская конвенция. URL: https://nokta.md/kakoe-oruzhie-ispolzuet-rossiya-v-ukraine-i-pochemu-ono-zapreshheno/.

2. Назарчук І. У війні проти України росія використовує заборонену зброю. Про що конкретно йдеться? Юридична газета – online. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/u-viyni-proti-ukrayini-rosiya-vikoristovue-zaboronenu-zbroyu-pro-shcho-konkretno-vdetsya-.html.

3. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Матеріали
Міжвідомчої науково-практичної конференції
(Київ, 25 листопада 2022 року)

Відповідальний упорядник – *Віктор КОРОЛЬЧУК*
Комп'ютерна верстка – *Яна ШУМКО*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Дк № 4155 від 13.09.2011.
Підписано до друку 21.11.2022. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Обл.-вид. арк. 15,25. Ум. друк. арк. 14,18.
Тираж 20 прим.